ISSN 1857-0461

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 3 (38) 2015

Fondator: Academia de Științe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiției la 25.05.2005, nr. 189
Publicație științifică recenzată
Categoria „B"
Indexată în bazele de date VINITI, DOAJ și INFOBASE INDEX

Redactor-șef: Viorica Cucereanu
Fotografii: Eugenia Tofan
Tehnoredactare: Nicoleta Bogdan

Acest număr al revistei este ilustrat cu lucrări ale Maestrului în Artă Petru BALAN

Tirajul – 450 exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chișinău, Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Tipografia Centrală Î.S.

NOAPTEA CERCETĂTORILOR EUROPENI 2015
EDIȚIA A II-A

Pirkka Tapiola, ambasadorul Uniunii Europene în Republica Moldova: „E o tradiţie europeană profund înrădăcinată în Republica Moldova. Această acțiune este organizată pentru a zecea oară și se consemnează pe întreg continentul european. Imaginaţi-vă că un milion de persoane astăzi sărbătoresc ştiinţa în peste 300 de orașe! Este un eveniment care arată cum ştiinţa poate duce lumea înainte și în acest sens Moldova cu adevărat merge înainte."

Valeriu Streleţ, prim-ministrul Republicii Moldova: „Deschiderea faţă de ştiinţa europeană este un privilegiu pe care îl avem și este necesar să-l valorificăm. Guvernul va susţine și în continuare ştiinţa naţională, iar principalul reper în promovarea politicilor de dezvoltare a cercetării și inovaţiilor va fi încurajarea implementării realizărilor ştiinţifice relevante care pot genera creştere și progres."

Acad. Gheorghe Duca, preşedintele AŞM: „Fără cunoaștere nu există prezent, nu există viitor, fără cunoaştere nu există nici dezvoltare. Vă îndemn pe toţi să cunoaştem cât mai mult, să fim mai ingenioşi și să ajutăm Moldova să devină prosperă!"

SCUARUL AŞM, 25 SEPTEMBRIE 2015
FASCINANTA LUME A ŞTIINŢEI

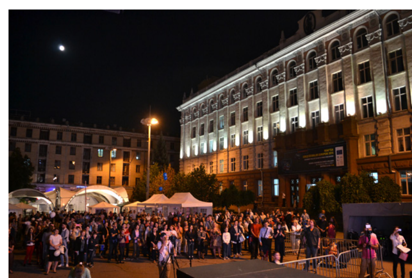

Experienţe chimice spectaculoase, drone, roboţi, aplicaţii practice, jocuri, expoziţii ale realizărilor ştiinţifice din cele mai diverse domenii, produse alimentare, plante medicinale, soiuri de culturi agricole elaborate de savanţi, lansări de carte, demonstrarea echipamentelor ştiinţifice, discuţii interactive, muzică bună, distracţii, premii şi alte acţiuni inedite – de toate aceetea au avut parte toţi cei care şi-au dat mâna în scuarul academic, lăsându-se provocaţi de magia cercetării şi de universul spectaculos al ştiinţei.

ALTEȚA SA REGALĂ PRINCIPELE RADU AL ROMÂNIEI – DOCTOR HONORIS CAUSA AL UNIVERSITĂȚII AȘM

Alteţa Sa Regală Principele Radu al României a fost desemnat cu titlul de Doctor Honoris Causa al Universităţii Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Onorificul titlu i-a fost acordat în semn de preţuire şi recunoştinţă pentru promovarea valorilor morale şi culturale autentice, pentru consolidarea relaţiilor de colaborare moldo-române.

Ceremonia de înmânare a însemnelor de DHC a avut loc la 28 septembrie 2015, în sediul Bibliotecii Ştiinţifice Centrale „Andrei Lupan" (Institut). Au asistat ministrul Educaţiei, Corina Fusu, ambasadorul României în Republica Moldova, ES Marius Lazurcă, preşedintele Comisiei parlamentare cultură, educaţie, cercetare, tineret, sport şi mass-media, m. c. Vladimir Hotineanu, primarul general al mun. Chişinău, Dorin Chirtoacă, conducătorii Academiei de Ştiinţe a Moldovei, membrii Senatului Universităţii AŞM, savanţi, directori ai institutelor de cercetare, doctoranzi, masteranzi, studenţi, liceeni.

Acad. Maria Duca, rectorul Universităţii AŞM, care a prezidat ceremonia festivă, a accentuat excepţionalitatea evenimentului, cu multiple valenţe memorabile. „...Onorăm o personalitate marcantă, o figură emblematică, care s-a manifestat în viaţa socială, culturală, politică şi ştiinţifică a României, a spus Maria Duca, membrii Academiei, corpul academic beneficiind de implicarea şi generozitatea Alteţei Sale, de înalta preţuire a Casei Regale".

Cu sentimente de înaltă recunoştinţă, rectorul Universităţii AŞM i-a mulţumit Alteţei Sale pentru faptul că a acceptat propunerea Senatului Universităţii de a deveni Doctor Honoris Causa, alăturându-se astfel constelaţiei de distinse personalităţi care au primit până în prezent acest titlu.

Tradiţionalul Laudatio a fost rostit de vicepreşedintele AŞM, m. c. Ion Guceac, care a prezentat jaloanele cele mai semnificative ale impresionantului parcurs profesional-ştiinţific ce caracterizează personalitatea complexă a Alteţei Sale Regale Principele Radu al României. „Propunerea de conferire a titlului onorific de Doctor Honoris Causa a avut la bază dăruirea şi profesionalismul Alteţei Sale Regale în slujba stabilităţii statului modern român, prestigiul şi credibilitatea instituţiei pe care, cu onoare şi credinţă, o reprezintă – Casa Regală din România, prestigiul profesional şi uman de care Alteţa Sa se bucură

Alteţa Sa Regală Principele Radu al României, 28 septembrie 2015.

în comunitatea culturală şi academică, recunoaşterea profesională la nivel naţional şi internaţional, meritele deosebite în realizarea unor obiective de interes public şi utilitate socială, generozitatea şi dăruirea puse în slujba civilizaţiei", a menţionat oratorul, exprimând convingerea că Alteţa Sa Regală a fost dintotdeauna, este şi va rămâne o prezenţă merituoasă pentru mediul ştiinţific, cultural, educaţional şi social-politic, care militează pentru promovarea unor soluţii inedite în dezvoltarea statului român modern.

După ce i s-au înmânat însemnele de Doctor Honoris Causa, Alteţa Sa Regală Principele Radu al României a mulţumit Universităţii AŞM pentru onoarea de a-i fi conferit acest prestigios titlu, dar şi celor prezenţi la ceremonie. „Atunci când am fost rugat să iau cuvântul în împrejurarea aceasta festivă, atât de onorantă, m-am gândit că cele mai potrivite lucruri de spus unei tinere democraţii şi unei generaţii tinere, care aproape pe nesimţite îşi aşează destinul într-o ţară aşa cum generaţiile noastre n-au visat-o, este să vorbim despre două dintre virtuţile poate dintre cele mai importante care ne conduc viaţa personală şi viaţa profesională: una dintre ele este virtutea libertăţii omului şi cealaltă este marele dar al dezvoltării.

Alteţa Sa a subliniat că motivul pentru care astăzi Coroana este relevantă şi prezentă în viaţa de zi cu zi a societăţii moldoveneşti este pentru că susţine în mod istoric, nu circumstanţial sau din curtoazie pentru idealurile de astăzi ale Republicii Moldova exact prin-

cipiile pe care cea mai mare parte a societăţii moldovene le doreşte – o societate liberă, stabilă, predictibilă şi cât mai multă dezvoltare şi prosperitate.

Principele Radu a menţionat şi faptul că instrumentul instituţiei pe care o reprezintă, cel mai preţios lucru este continuitatea, faptul că atunci când apare în faţa unei comunităţi, fie ea ştiinţifică, fie ea geografică, apare cu o zestre care nu ţi se datorează ţie, ci unui număr mare de generaţii din urmă care n-au lăsat să se irosească nimic din bunurile, principiile şi virtuţile pe care le-au adunat laolaltă în existenţa instituţiei care, în cazul Casei Regale, numără anul viitor un veac şi jumătate, 150 de ani.

Aşa vede Alteţa Sa şi fericitul eveniment de la Universitatea Academiei de Ştiinţe a Moldovei, ca pe o continuitate, ca pe o mărturie a faptului că profesorii acestei şcoli, alături de studenţi, posedă memorie, au în sufletul lor perspectiva eforturilor uneori miraculoase, extraordinare, de neexplicat, pe care predecesorii lor le-au făcut pentru ca noi să fim astăzi aici, aşa, în acest fel şi nu altfel. „Cu atât mai mult are preţ aportul Academiei în viaţa Republicii Moldova de astăzi cu cât el nu vine singur, vine cu vocea tuturor predecesorilor din lumea ştiinţei şi lumea artelor, evident şi din lumea educaţiei, care au întărit influenţa educaţiei, ştiinţei şi artelor în societatea contemporană moldovenească", a punctat proaspătul Doctor Honoris Causa.

Alteţa Sa a anunţat instituirea, începând cu 2015, a două burse a Casei Regale, destinate exclusiv Universităţii Academiei de Ştiinţe: Bursa „Regele Ferdinand", pentru un student eminent şi Bursă „Regina Maria", pentru o excepţională studentă a anului şcolar 2015-2016, iar bursele ar fi potrivit să le primească la Castelul Peleş, în holul de stat, „fiindcă Castelul vă aparţine şi Dumneavoastră în măsură egală", acolo ar fi frumos ca numele Regilor Ferdinand şi Regina Maria sa răsune o seară pentru Republica Moldova, pentru generaţia ei cea mai tânără de cărturari.

Principele Radu a făcut o valoroasă donaţie de 450 de cărţi pentru Biblioteca Universităţii AŞM, volume pe care Principesa Moştenitoare Margareta şi Alteţa Sa le-au achiziţionat sau le-au primit. Cărţile au fost alese pe domenii – istorie, diplomaţie, artă, ştiinţă, sport, politică, pentru a sta alături de celelalte volume ale Universităţii. „Credem că citite de studenţi, vor avea mai multă influenţă în bine pentru viitorul societăţilor noastre", a mărturisit Alteţa Sa.

Cu prilejul conferirii onorificului titlu Alteţei Sale Regale, au luat cuvântul ministrul Educaţiei, Corina Fusu, preşedintele Comisiei parlamentare cultură, educaţie, cercetare, tineret, sport şi mass-media, m. c. Vladimir Hotineanu şi preşedintele Consiliului Rectorilor, acad. Grigore Belostecinic.

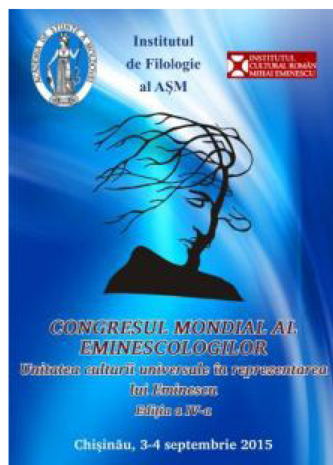
După ceremonie, Principele Radu al României a vizitat Biblioteca Academiei de Ştiinţe şi a mers la Universitatea Academiei de Ştiinţe, unde a sădit un copac pe Aleea Teilor. „E cel mai negru pământ pe care l-am văzut, aproape nu-mi vine să cred. Să considerăm aceasta şi un simbol, în afară de adevăr. E şi anotimpul potrivit pentru plantat şi copacul potrivit. Teiul lui Eminescu acum are şi la Chişinău un frăţior", a declarat Alteţa Sa.

Eugenia Tofan
Centrul Media al AŞM

Participanţii la ceremonia de înmânare a însemnelor de Doctor Honoris Causa al Universităţii AŞM Alteţei Sale Regale Principele Radu al României.

CONGRESUL MONDIAL AL EMINESCOLOGILOR EDIȚIA A IV-A

La Academia de Științe a Moldovei și-a ținut lucrările, la 3-4 septembrie, cea de-a IV-a ediție a Congresului Mondial al Eminescologilor. Scriitori, traducători, graficieni, critici literari – eminescologi din România, Italia, Germania, Albania, Turcia, Spania, Republica Moldova s-au reunit, cum avea să spună academicianul Mihai Cimpoi, inițiatorul și moderatorul Congresului, „pentru a-l cunoaște mai bine pe Eminescu și a-l face mai cunoscut în lume".

Acad. Mihai Cimpoi a salutat prezența eminescologilor, circa 60 la număr, din șapte țări, remarcând participarea pentru prima dată a Spaniei la congres, semn că această reuniune devine tot mai mediatizată și sfera împătimiților de creația lui Eminescu se îmbogățește cu nume noi. El a menționat că genericul ediției – *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu* – a fost ales pentru că la ora aceasta suntem angajați în procese integraționiste, într-un dialog valoric european și universal, poetul nostru național fiind printre primii care deja ne angajase în dialogul multicultural, în secolul al XIX-lea, un secol de aur pentru mai multe națiuni. „Eminescu vedea cultura universală ca un tot întreg. Prin poezia, proza și publicistica sa, Eminescu s-a integrat în această cultură", a spus reputatul eminescolog.

Potrivit președintelui Academiei de Științe a Moldovei, academicianului Gheorghe Duca, prestanța evenimentului este cu atât mai mare, cu cât inițiatorul acestuia este academicianul Mihai Cimpoi, considerat unul dintre cei mai valoroși eminescologi din lume. „Este și o promovare a țării noastre, a rezultatelor, a gândirii și a faptului că și în Moldova sunt oameni de valoare care abordează lucrurile la nivel universal, având-l exemplu pe marele poet Eminescu, care prin geniul său a țintit cele mai universale componente ale vieții – dragostea față de țară și de neam", a menționat acad. Gh. Duca. În opinia sa, este semnificativă desfășurarea Congresului Mondial al Eminescologilor în imediata apropiere a Sărbătorilor Naționale „Ziua Independenței Republicii Moldova" și „Limba noastră cea Română", care au o importanță deosebită pentru poporul nostru. Și pentru că 3 septembrie este și ziua de naștere a academicianului Mihai Cimpoi, președintele AȘM acad. Gheorghe Duca l-a felicitat cu această ocazie, aducându-i în dar o apariție editorială de ultimă oră – *Albumul membrilor Academiei de Științe a Moldovei*.

Lucrările în plen au demarat cu prelegerea acad. Mihai Cimpoi *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*, după care au urmat o serie de alocuțiuni relevante: *„Filosofarea" eminesciană* (Prof. Theodor Codreanu); *Eminescu universal* (Dumitru Copilu-Copillin); *Eminescu și românii de pretutindeni* (acad. Victor Crăciun); *Limba și cultura în concepția lui Eminescu* (Prof. Tudor Nedelcea); *Receptarea operei lui Eminescu în Italia* (Prof. Giuseppe Manitta); *Modelul Eminescu* (Prof. Mircea A. Diaconu); *Eminescu în Albania* (Prof. Kopi Kucuky); *Eminescu în spațiul spaniol* (Prof. Enrique Javier Nogueras Valdivieso); *„Luceafărul" lui Eminescu în limba rusă* (Miroslava Metleaeva); *Reflectarea istoriei medievale a românilor în publicistica lui Mihai Eminescu* (Prof. Sorin Șipoș); Dramaturgia eminesciană (Ioan Cristescu); Papa Ioan *Paul al II-lea și Eminescu* (Prof. Nicolae Mareș); *Premise ale viitoarei ediții Eminescu* (Nicolae Georgescu); *Eminescu în viziunea lui Lucian Blaga* (Dan Verejanu); *Oglinda lui Eminescu* (Petre Rău); *Eminescu în limba franceză* (Constantin Frosin); *Eminescu în context European* (Constantin Gh. Marinescu).

Lucrările Congresului Mondial al Eminescologilor au continuat la Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu", cu expoziții de artă plastică, precum și cu lansări de cărți inspirate din universul eminescian, printre acestea numărându-se: albumul *Eminesciana plastică*, autor Ion Daghi; *Elena Văcărescu, poeta „neliniștii divine"* de Mihai Cimpoi; *Pașii poetului* de Emil Iordache și Gellu Dorian (ed. a V-a).

Evenimentul a fost organizat de Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie al AȘM, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu" din Chișinău, Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu", Asociația Națională a Oamenilor de Creație din Moldova, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni.

Centrul Media al AȘM

LIMBA ROMÂNĂ VERSUS POLITICA

Membru corespondent al AȘM **Ion HADÂRCĂ**

Limba, Credința, Istoria și Armata sunt Atlașii neobosiți, pe umerii cărora se ține bolta albastră a Unității Naționale.

Ion Hadârcă

Onorat for academic! Țin să mulțumesc din capul locului pentru onoarea ce mi s-a oferit de a colocvia astăzi în fața înaltului for academic!

La sugestia direcției Institutului de Filologie al AȘ și în urma discuțiilor purtate cu președintele AȘ, mi-am asumat până la urmă acest travaliu, onorabil și dificil totodată, de a aborda un subiect pasibil de un mai extins studiu monografic – raportul limbii cu puterea. Mi l-am asumat din două motive – unu: pentru că am fost martorul și participantul mai multor evenimente cruciale din istoria noastră recentă și doi: consemnăm, în aceste clipe, 25 de ani de la instituirea oficială și desfășurarea primei sărbători a Limbii Române și 20 de ani de la legiferarea Imnului de stat *Limba noastră*, prilej cu care, permiteți-mi, să Vă felicit și să ne felicităm reciproc!

În preludiul acestui discurs, pe fundalul unui regres vizibil în dinamica integrării noastre europene, a unui an vădit în declin sub aspect politic și economic, în același timp, dând Cezarului, adică Limbii Române, ce-i a Cezarului, mă frământă, ca și pe alții, sper, mai multe întrebări:

– Sunt 25 de ani de sărbătoare, dar întrebarea rămâne: OARE?

– Oare ne sărbătorim limba după cum ar merita-o?

– Oare o protejăm cum se cuvine și o înălțăm aievea prin faptele noastre?

– Oare nu i-au umbrit fața ei cea de icoană alte probleme ale cotidianului?

În condițiile în care mai tolerăm, după sindromul ancestral al carului național cu două proțapuri, fenomenul cronic al dedublării: două limbi, două biserici, două direcții geostrategice, două oligarhii – una națională și alta pro-rusă, când înalți demnitari de stat și de partid declară că „din punct de vedere științific este limba română, dar, din punct de vedere politic, este moldovenească", îndoielile continuă să mă frământe. Și totuși…

Prin cultivarea forței morale și a puterii spirituale se pot învinge orice obstacole…

Chiar dacă mă încearcă uneori gândul să afirm că avem, în spațiul nostru, exact atâta limbă română, câtă independență avem! Paralelismele sunt circumstanțiale și modale.

Drumul biblic către libertate este egal cu drumul omului/neamului către propria sa identitate.

Poate că nimic mai mult nu consolidează o societate decât limba. Și poate că nimic mai mult nu dezbină indivizii unei societăți decât rătăcirile, cultivarea mankurtismului și înstrăinarea de propria limbă maternă.

Însă laptelui matern, ca și limbii materne, nimeni și niciodată nu are dreptul să le ceară pașaport de identitate!

Aceasta înseamnă dreptul de a sărbători o Limbă – capacitatea de a-i înălța permanent demnitatea și privilegiul de a o putea vorbi exemplar!

A

Aidoma anticilor Argonauți, avântați în căutarea Lânii de Aur, ne avântăm și noii în abordarea unui subiect nobil și complex, cu aură de limbă adamică – Limba Română!

Suntem adunați sub aceeași paradigmă providențială a Asului dublu nichitastănescian „de Acasă – Acasă" și în această dublă săgeată concentrică descifrăm intuiția marelui poet pentru unica direcție a „întemeierii ființiale": „Patria mea este Limba Română".

Nuanțele metaforice vin doar să revitalizeze în modernitate universul cuprinderii noastre arhetipale cu precizie matematică formulate de geniul eminescian: „De la Nistru pân' la Tisa".

Aspirația pulsionară a volutelor centripet-entropice este una binară – între teluric și sublim.

În măsura evoluției, cunoașterii și a asumării propriei noastre identități onto și gloto-ființiale, propulsate spre Centru, aventura Eului se încarcă de noi și noi valențe polisemantice. Gustul cunoașterii este infinit și „pe mine mie redă-mă" nu are capăt.

Este exact ceea ce a intuit Mircea Eliade, sublimând/ aprofundând paradigma eminesciană, neschimbată în coordonatele ei arhetipale, dar vădindu-i alte fațete, iradiind spre abisul metafizic și dramatismul odiseei noastre în spațiu și timp: „De la Zamolxis la Genghis-Han!" Adică de la matricea cunoașterii pitagorice până la dramele rătăcirilor noastre cosmogonice, hiperboreene.

Într-o publicaţie recentă din *România literară* (12 aprilie 2013), *Un get la şcoala din Atena*, eseistul semnalează apariţia în 1505, la Paris, a unui poem despre Zamolxis, zeul, profetul, medicul și preotul get, care s-a bucurat de o faimă deosebită în mediile renascentiste (Marsillio Ficino sau G. Pico della Mirandola), așezat și de Platon, alături de Zooastru, drept „înainte mergător al filozofiei de dinainte de filozofie".

În *Charmides* Platon [1] scrie: „Prin urmare, mai ales sufletul se cade îngrijit, dacă avem de gând să aducem la o bună stare atât capul cât și restul trupului.

Iar sufletul (arăta Zamolxis – n.n.), dragul meu, se îngrijeşte cu anume descântece și descântecele acestea nu sunt altceva decât rostirile frumoase. Din asemenea rostiri se iscă în suflete înțelepciunea".

Din aceeași categorie a arheilor noștri face parte și miticul cântăreţ trac Orpheus, numele căruia se descifrează prin *hōraios* „frumos" și „*phonē*" – voce sau „voce frumoasă". Remarcăm aici totala simetrie semantică a calităţilor celor doi preoţi antici ai rostirii tămăduitoare. Precum subliniază eleniștii, sunt „nume de autentică origine tracă, Zamolxis, figură mitică stând simetric în fața „sud-tracului" Orpheus, căci în această lumină l-au văzut mereu elinii pe cel din urmă" [2].

…Probabil, Alecsandri sau Alecu Russo, rătăcind prin munţii Vrancei sau la poalele Ceahlăului, o fi fost tot în căutarea misteriosului Kogaionon, sanctuarul lui Zamolxis, descoperindu-i sufletul sfâșiat în coordonatele aceluiași topos: „Pe un picior de plai/ Pe-o gură de rai…". De altfel, privită prin icoanele abia întrezărite ale arheilor noștri străbuni, preoţi-filozofi și preoţi-poeţi ai rostirii fiinţiale, astfel și misterioasa metaforă „preoţi – munţii mari" își găsește, în fine, adevărata-i sorginte mito-po(i)etică și arhetipal-ontologică, prin care am fost predestinaţi a fi.

B

Balada magicei mioare, precum se vede, continuă să-și arate capriciile, îndemnându-ne cu obstinaţie să ne raportăm mereu la același spaţiu mioritic, blagian. Este la mijloc magnetismul unui stigmat genealogic sau pur și simplu e vorba de limitele propriei noastre interpretări?

Ceea ce nu au prea relevat comentatorii *Mioriţei* axaţi pe sindromul fratricidului sau al „mioritismului resemnării" este trama existenţială a dedublării interne, acel fatidic *Jus Valahorum* ori spaţiu al eşafodajului frizând neantizarea, căruia Eminescu îi opune *Rugăciunea unui dac*, evident prosternat în templul lui Zamolxis pentru a-și revendica mântuirea sufletească și nemurirea.

Astfel cercul se închide, ajungem în punctul iniţial al genomului nostru fiinţial.

Are dreptate Nicolae Dabija, îndemnând într-un recent eseu *Pe urmele Mioriţei*, „Să nu dăm vina pe baladă pentru toate defectele noastre. Ea nu are nicio vină".

Interpretarea ei orfică și zamolxiană este una corectă și coerentă. Și totuși…

***

Anna Ahmatova, eminenta poetă rusă și inspirata traducătoare din Eminescu, prin poemele sale *Requiem* și *Poemul fără erou*, a devenit un simbol al rezistenţei totalitare, înfruntând cu stoicism împușcarea de către bolșevici a soţului ei – Nicolai Gumiliov – în timpul „teroarei roșii", apoi – arestarea și deportarea fiului Lev Gumiliov. De ce-i invoc aici numele? Pentru că, spune legenda, un grup de scriitori basarabeni a vizitat-o după război, propunându-i să traducă perla noastră folclorică *Miorița*, precum îmi povestea regretatul Alexandru Cosmescu. Însă, ori mesagerii au fost incapabili să-i transmită sensul filozofic-transcendental al baladei, ori accentele contextului politic s-au suprapus, amplificându-i tulburarea și mirarea că balada ne-ar reprezenta emblematic, încât refuzul a fost unul categoric.

În schimb, am întâlnit mai târziu, în ediţiile postume, un poem sugestiv al Annei Ahmatova, care pare a fi o replică indirectă la motivul mioritic camuflat, probabil din motive de tact, precizez, cu referire la Marele Satrap, drept *Motiv armenesc*. Iată poemul în propria-mi traducere:

Voi intra-n al tău vis drept vedenie –
Oaie neagră cu pas subţiat
Să te-ntreb behăind cu smerenie:
„O, Sultane, gustos ai cinat?

Stăpânești, ca mărgeaua, tot cerul
Ocrotit de Allah cel slăvit…
Ţi-a plăcut feciorașul meu, mielul,
Și copiilor tăi le-a priit?"

C

Un „Ce" esenţial, ctitoricesc și catalizator al culturii, limbii și literaturii române, a adunat în corolarul Potcoavei sale de aur, nume și opere definitorii pentru afirmarea unei conştiinţe naţionale distincte și a liberei cugetări de sine, în spiritul unei limbi viguroase ce-și revocă din negura vremurilor dreptul la existenţa suverană: *Codicele Voroneţean, Catehismul* lui *Coresi, Cazania* sau *Cartea de învăţătură românească, Cronicarii, Costin, Cantemir* etc.

Precum nota un mitropolit din timpul domniei lui Matei Basarab, anume ÎPS Ştefan, îngrijitor de tipărituri de cult în limba română: „…De vreme ce am spart pâcla neştiinţei și am dres rânduialele și le-am prepus rumâneaște, pentr-aceea nu se cade vouă drepţilor

mei fii ai Pravoslaviei să vă înponcişaţi şi să vă scârbiţi împotriva păstoriului vostru…" [3].

„Înponcişarea" împotriva limbii române, după cum se vede, are o istorie mai veche, cu diferite etape caracteristice pentru perioade şi spaţii diverse.

În spaţiul nostru de *cavernă,* precum îl defineşte acad. Mihai Cimpoi în eseul său *Basarabia sub steaua exilului,* istoria i-a rezervat limbii române rolul ingrat de „Cenuşăreasă" care a tot dansat pe la sărbătorile Palatului, dar aşa şi nu a devenit Prinţesă.

Toată această atitudine a puterii faţă de limba română, un ştab comunist din perioada mai nouă a dezbaterilor lingvistice a definit-o prin sfidătorul „Niet, niet i escio raz niet!" (Nu, nu şi încă o dată nu!).

Şi totuşi, vorba lui Eminescu, „istoria lumii cugetă – deşi încet, însă sigur şi just" [4], adică obiectiv, am adăuga noi. Iar în lumina acestei obiectivităţi adevărul despre limba română apare drept imuabil sub aspect axiologic şi esteticeşte perfect împlinit: „Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaşte de frumoasă şi dulce" [5].

D

Dosoftei, Cantemir, Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Kogălniceanu, Iorga, Stere, Eliade, Coşeriu, Mateevici, Lupaşco – aceasta este constelaţia noastră călăuzitoare printre neprevăzutele recife ale istoriei!

Sub luminile ei protectoare spiritul îşi limpezeşte pornirile, cugetul îşi adânceşte cărările gândului către întregirea Cuvântului, precum ne îndeamnă iubitul poet Dosoftei: „… Tu-ntemeiez cu cuvântul/ De stă nemutat pământul./ Tu i-ai datu-i de mainte/ Prăpastea de-mbrăcăminte (…)/ Şi le-ai pusu-le hotară./ Să nu dea din loc afară,/ Ce să-ţ ţie-ntreg cuvântul,/ Să nu-mpresure pământul" [6].

!

E

Marele Eminescu, într-o perfectă unitate zamolxiană de spirit şi de limbă (a se citi – fiinţă – n. n.), subliniază: „… ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi conştiinţelor în deplinul înţeles al cuvântului. Şi fiindcă spiritul şi limba sunt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin" [7].

În acelaşi studiu programatic [*Se vorbeşte că în Consiliu…*] Eminescu conchide vizionar: „Aşadar, idealul românilor din toate părţile Daciei lui Traian este menţinerea unităţii reale a limbii strămoşeşti şi a bisericii naţionale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, şi cine ştie dacă nu-i de preferat celei politice" [8] (!)

Iar în continuare Eminescu ne surprinde cu o fasciculă de intuiţie psihologică şi poetică, era să zic aproape vieriană, dacă am inversa în timp metaforele: „Cei mai mulţi oameni nu sunt meniţi de a-şi apropia rezultatele supreme ale ştiinţei, nu (sunt meniţi) de a reprezenta ceva, dar fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de un razăm moral într-o lume a mizeriei şi durerii, şi acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie şi cărţile bisericeşti şi mirene. În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrâneşti, istoria părinţilor săi, bucuriile şi nevoile semenilor săi. Şi chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracţiunile supreme ale minţii omeneşti, niciuna nu e lipsită de expresia concretă a simţirei şi **numai în limba sa omul îşi pricepe inima pe deplin**" [9] (subl. n.).

Acestea sunt doar câteva din minunatele parabole eminesciene, reverberând în modernitate cu aceeaşi intensitate şi prospeţime de la început!

F

Fiinţa în devenire pătrunsă de un tulburător profetism mesianic se desprinde din scrisoarea surghiunitului Vanea Răutu către ai săi (eroul romanului lui Constantin Stere *În preajma revoluţiei).* Este o scrisoare simbolică, ce marchează şi procesul „devenirii întru fiinţa de sine", vorba lui Constantin Noica, de la Vanea Răutu la Ion Răutu, cel din străinătăţi renăscut: „Ţarismul (…) este necompatibil cu progresul omenirii. El constituie, prin sine însuşi, o primejdie de moarte pentru toată civilizaţia, ca un imens rezervor al forţelor reacţiunii mondiale, care poate pune stavilă întregii propăşiri sociale şi politice din lume.

Răsturnarea imperialismului moscovit nu este dar o problemă internă a Rusiei. Este problema istoriei mondiale, este o condiţiune de biruinţă a luminii asupra întunericului în lume, punctul de plecare, primul pas pentru asigurarea dezvoltării normale a omenirii. (...)

Suntem fii ai unei naţiuni occidentale, înecate în întunericul şi în haosul Orientului.

Pentru noi, mai mult ca pentru oricare alt neam, prăbuşirea ţarismului este însăşi condiţiunea noastră de viaţă.

Un român, revoluţionar ori nu, trebuie să fie duşman de moarte al ţarismului.

Statul român, indiferent de ideile oamenilor lui conducători, apare în cadrul istoriei mondiale ca un factor revoluţionar, al cărui interes vital îl duce la luptă împotriva absolutismului moscovit.

Aceasta e misiunea istorică a neamului nostru... Ion Răutu" [10].

În anul aniversar Constantin Stere, aducând un pios omagiu marelui nostru înaintaş, îi vom sublinia încă o dată virtuţile patriotice, politice şi publicistice,

dar și deosebita-i vibrație poetică a vocii din memorabilul eseu dedicat înstrăinatului, pe atunci, poet al Ardealului Octavian Goga *Cântarea pătimirii noastre..*, și, implicit, înstrăinatei Basarabii: „Înstrăinată-i Basarabia, cu limba de argint a Nistrului, cu străbunii codri ai Tigheciului, cu plaiurile Orheiului, cu dealurile Sorocii, cu Cetatea Albă și Hotinul, străjeri în curs de veacuri împotriva crivățului de miază-noapte" [11].

Este necesar să vorbim astăzi despre Stere și sterism ca o formă de refulare împotriva teroarei istoriei în toate formele ei de manifestare. Așa cum peste ani rămâne valabil îndemnul lui Stere: „Nicio picătură de forţă morală nu se pierde în zădar. Aprindeţi făclia!"

G

Genocidul etno-cultural a marcat profund ființa noastră istorică și doar prin lucrarea unui miracol ne putem explica păstrarea semnelor identitare, perpetua regenerare și sporadicele explozii de protest social sau de figuri carismatice împlinite în timp.

Genialul basarabean, marele lingvist Eugeniu Coşeriu, este una dintre asemenea figuri. Biografia și opera savantului sunt demne de vaste interpretări monografice. Din multitudinea studiilor coșeriene îmi sunt mai aproape trei lucrări, care vizează: „emergența" lingvistică și comparatistica (*Limba română în fața Occidentului.* Ed. Dacia, 1994); raporturile limbii române cu istoricitatea și contemporaneitatea din arealul balcano-basarabean (*Limba română – limbă romanică.* EAR, 2005) și excepţionala monografie *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau* (Ed. Humanitas, 2011), lucrare pe care o consider cuprinzând adevărata dimensiune a universalității gândirii coșeriene.

Fără a intra în detalii, vom afirma, cu referire la subiectul nostru, doar atât. Autoritatea morală și prestigiul de savant al marelui Coşeriu instaurează definitiv excelența apodictică a Adevărului științific față de absurdul „moldovenisticii" expediate printr-o singură frază la gunoiștea vremii: „Cu câteva *cleioance,* cu câteva *sârnice* și cu câţiva *baistruci* nu se face o limbă!" [12].

Dintr-o altă perspectivă, E. Coşeriu, mai puţin cunoscut ca poet, se destăinuie testamentar printr-o înălțătoare metaforă sanguină a calvarului nostru istoric: „Din sângele nostru/ s-au hrănit atâtea popoare./ Din sângele nostru/ s-au născut/ poeți și cărturari ruși./ Mai ruși decât rușii./ Din sângele nostru/ s-au născut/ voievozi și regi maghiari,/ hatmani de cazaci,/ fruntași albanezi,/ fruntași sârbi,/ fruntași kirghizi./ Din sângele nostru/ s-au născut/ cârmuitori, eroi și vlădici greci./ Mai greci decât grecii./ Dar să nu vă temeți!/ Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –/ sângele/ pe care vi l-am dăruit/ la nord și la sud de Dunăre!/ Vă rugăm numai să nu ni-l cereţi/ și pe cel/ pe care îl mai avem./ Lăsaţi-ne și nouă/ măcar câteva picături/ ca să ne putem înfățișa cu ele/ ca noi înșine/ la Judecata de Apoi".

H

Un mare și vechi prieten al limbii și culturii române din Basarabia, cunoscutul romanist, prof. **Klaus Heitmann**, a adunat, în volumul său *Limbă și politică în Republica Moldova,* cinci eseuri-studii sociolingvistice definitorii pentru înțelegerea raporturilor limbii și puterii în spaţiul basarabean: *Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așa-numita limbă și literatură moldovenească)*; *Româna: Moldoveneasca*; *Moldoveneasca sub semnul restructurării și al publicității*; *Limba și naţiunea în Republica Moldova*; *Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească*. Sunt studii din diverse perioade care, în mare măsură, au stârnit valuri puternice de campanii antiheitmanniene din partea năimiților puterii vizate.

În primul și cel mai amplu studiu din anii '60 K. Heitmann diagnostichează fenomenul „moldovenismului" astfel: „Tendinţa românofilă era supusă atacurilor din partea acelora care se opuneau oricărui tip de împrumuturi din regatul burghez, chiar dacă ultimele erau pur lingvistice. În fine, ei au învins și au dictat din 1928 până în 1932. În timpul primului cincinal, un curs infailibil (*unbestritten*), așa cum 1-a instaurat în gramatica sa L. A. Madan, conducătorul lor lingvistic *(Worîfilhrer*). *Madanismul*, precum este numit acesta astăzi, a încercat să rupă toate legăturile limbii literare cu româna și cu moștenirea ei clasică și să formeze o limbă autohtonă. El poate fi definit ca o tendinţă spre o autarhie lingvistică absolută, ca o încercare de a elimina toate elementele străine, atât latinești și franceze, cât și rusești, și de a le înlocui prin formaţii pur moldovenești…

… „Limba norodului moldovenesc", precum explica Madan (încât formularea sa servea în același timp drept exemplu pentru reforma lingvistică propagată de el). „În curgerea întregii istorii a estirii lui s'o diosăghit de limba valahianî (romîneascî) și: „Limba moldoveneascî, în cari grăiești amu norodul moldovenesc, esti limba sinistătătoari, diosăghitî di limba romîneascî, și sî diosăghești șî di limba tuturor cărţilor moldovenești, tipăriti pîn la organizarea R.A.S.S.M…

Ceea ce a ieșit din „madanism" a fost o nemaiauzită formă de exprimare vulgarizatoare și rusticalizată (*rustikalisierte*), care, din cauza numeroaselor creaţii lingvistice artificiale, aproape că nu era înțeleasă de popor..." [13].

O mostră tipică de astfel de invenţii pseudolingvistice este broşura lui V. Dembo editată la Tirișpolea *Basarabia în luptî împotriva apucătorilor* [14].

În opoziţie cu dezideratele lui Mateevici: „Ştergeţi slinul, mucegaiul", aici cultivatorii de mucegai sunt în albia lor. Un exemplu din Cuvântul introductiv al opusculului citat: „La 4 frunzari (mai) anu 1929 s'o'mplinit cinci ani di zîli din zîua di organizare formalî a Obştii Băsărăbenilor în S.R.S.S. sub lozungu: Înlături mînili ocupanţîlor români dila Basarabia! (...)

Broşura iasta-i scrisî după porunca Sfatului Ţentral a Obştii. Zădacea ii di lămurit massîlor largi a băsărăbenilor şî muncitorilor din S.R.S.S. osăghirili temeinici a istoriii şî zădăcili Obştii Băsărăbenilor, etapurili di disfășurarea ii, însămnătatia şî lucru ii în lupta pintru slobozîrea Basarabii, totalili mai vajnici a lucrului ista'n vremea trecutî şî perspectivili ii în vremea di mai aproapi în viitori (…). Sfatu Ţăntral a Obştii Băsărăbenilor".

Simptomatic este centrul geografic de unde erau stimulate asemenea chemări: „Moscova, apreli anu 1929".

Vom întregi demonstraţia cu încă două-trei exemple tipice pentru direcţiile și pretenţiile de atac ale „sfatnişilor": „Deatâta hotărârea Comitetului Împlinitori Ţăntral a Ucrainii, întemeietî pi voia și cerirea trăitorimii dispri organizarea R.A.S.S.M., este un act zăconic hotărându-i graniţa pân la Prut şî Dunărea cari dispărţăsc Basarabia di România, vremelnic apucatî di sîluitori" [15].

Sau, din *Programa avangardului organizat*: „Întâiu Siezd al Obştimii Băsărăbenilor s'o pitrecut la 9-10 florari anu 1925 în Moscova. El s-o dischis în zîua di împliniri 7 ani din vremea scoatirii hotărârii vânzătoari a Sfatu-Ţării uzurpatnic dispri „unirea", dispri „întorlocarea" Basarabiii cîtri maicî s-a România" [16].

Iată şi un „Lozung": **Trăiascî Basarabia Sfatnicî'ntorlocatî cu RASSM**! [17] (Evident, toată scriitura în chirilice!)

După lectura acestei broşuri propagandistice antiromâneşti, am avut senzaţia revenirii de pe o altă planetă, ceva de genul *Planetei maimuţelor* de Pierre Boulle.

E o mostră ilustrativă a „pseudolingviştilor" de papură, înverşunaţi în inventarea limbii de grotă. O recomand, prioritar, zeloşilor teoreticieni ai celor două limbi identice, dar care, totuşi, se deosebesc, vorba lui S. C. Grossu, fost lider comunist din perioada bătăliilor pentru limbă.

Unicul element pozitiv al acestei broşuri infecte este laitmotivul Basarabiei. După raptul din '40, s-a văzut cât costă grija „sfatnicilor" pentru Basarabia, din care, vai, a rămas mai mult o amintire amară. Astfel încât parabola eminesciană „a rosti numele Basarabia e una şi aceeaşi cu a protesta contra dominaţiunii ruseşti" astăzi mai are şi dubla conotaţie, profundă şi integratoare, a Basarabiei văduvite de cele 3 judeţe istorice în urma „slobozîrii" tirişpoleano-moscovite…

I

Imnele identităţii noastre sunt complementare, paralele în anumite situaţii (politice, bineînţeles) şi, tradiţional, ele sunt două.

Este simbolic faptul că de Sărbătoarea unificatoare a Limbii Române din cele două state româneşti, în ziua de 31 august, pe Aleea Clasicilor din capitală, alături de Alexei Mateevici (care, apropo, a semnat şi Mateescu!), se dezveleşte solemn bustul poetului Andrei Mureşanu, autorul cutremurătorului poem *Un răsunet* care, suprapus fiind pe muzica lui Anton Pann, a devenit imnul *Deşteaptă-te, române!*

În calitatea mea de martor şi actant al evenimentelor înălţătoare de la începutul anilor '90, pot mărturisi că anume imnul *Deşteaptă-te, române!*, ca şi în anii 1917 –1918, a fost acea melodie mobilizatoare a Mişcării de Eliberare Naţională, motiv din care l-am propus drept imn de stat, imediat după adoptarea Declaraţiei de Independenţă, astfel considerându-l parte integrantă a Declaraţiei noastre întemeietoare. În această calitate imnul *Deşteaptă-te, române!* a funcţionat o perioadă scurtă, de 4 ani, fiind anulat apoi pentru că stârnea alergia fostului preşedinte, cică tot era îndemnat să se deştepte!

Fiind complementar prin fondul său ideatic cu magnificul poem al preotului Alexei Mateevici, sper, totuşi, ca *Deşteaptă-te, române!* să fie, până la urmă, recunoscut şi legiferat, alături de imnul statului, în calitate de **imn naţional**, făcându-i-se, astfel, frăţească dreptate în numele înaintaşilor şi pentru gloria urmaşilor!

În acelaşi context, pentru a risipi şi ultimele umbre ale dualismului „moldo-separatist", insinuant şi demolator de conştiinţă naţională, voi încerca o decodificare hermeneutică a poemului mateevician, subliniind, din capul locului, că textul este în sine un imn închinat Limbii Române, iar imnul de stat *Limba noastră* a fost oficializat ca atare, legea fiind adoptată la 22 iulie 1995 şi intrând în vigoare la data publicării în *Monitorul Oficial*, pe 17 august 1995, adică exact două decenii în urmă!

Dar, să revenim la contextul istoric al genezei poemului. În primăvara anului 1917, şeful Departamentului Învăţământ public al guberniei Basarabia, G. Measoedov, declara cu impertinenţă, la primul Congres al învăţătorilor basarabeni, că moldovenii din Basarabia nu pot avea şcoală naţională, fiindcă ei nu au nici scrisul, nici limba lor. Ei sunt un popor ca şi samoezii (sic! – Samoedov rimează cu Measoedov!) şi, deci, trebuie să înveţe numai în limba rusă.

Această ofensă a fost suportată cu greu de învăţătorii basarabeni şi, poate, cel mai revoltat s-a arătat a fi Ion Buzdugan, fost învăţător, unul din ctitorii Marii Uniri, iar în acel moment – simplu soldat în ar-

mata rusă. El a adus o Biblie (presupunem că a fost chiar ediţia lui Bănulescu-Bodoni din 1819 editată la St-Petersburg, cu caractere latine, care relua, de fapt, Biblia Cantacuzino-Milescu de la 1688) și a demonstrat-o asistenţei, declarând: „Cum se poate afirma că moldovenii nu au limbă când noi avem Biblie în limba noastră? Oare într-o Biblie nu sunt suficiente cuvinte pentru comunicarea unui popor?” Precum notează și Iurie Colesnic în *Basarabia necunoscută*: „Ion Buzdugan a adus celui în cauză o Biblie mare, veche, spunându-i să numere cuvintele, să cunoască litera scrisului nostru și să se convingă că avem o cultură cu care ne putem mândri”! [18]

Probabil că scena, urmărită sau repovestită, a aprins imaginaţia poetică a preotului Mateevici, la rându-i amintindu-și cu emoţie cum, elev fiind, a plâns la Seminarul Teologic din Chișinău, atunci când dascălul lui de română, Gr. Constantinescu, elev și el al ÎPS Mitropolitul Iosif Naniescu, i-a recitat, pentru prima dată, poemul lui George Sion „Mult e dulce și frumoasă/ limba ce-o vorbim…” Tocmai de aici survine impulsul pentru „limba vechilor cazanii”!

Şi atunci s-au declanşat miraculoasele energii ale inspiraţiei:

Limba noastră îi aleasă
Să ridice slavă-n ceruri,
Să ne spuie-n hram și-acasă
Veșnicele adevăruri.

Am reprodus întocmai strofa a șaptea din poem, cea cu ghinion, exilată în perioada ateist-comunistă pentru hram și slavă cerească! Dar greul semantic al mesajului e-n cuprinsul Adevărului! Adevărul, doar Adevărul și întregul Adevăr despre Limbă, pe care l-a rostit chiar Alexei Mateevici în faţa Congresului învăţătorilor: **„N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba!”** (subl. n.) [19].

Câteva precizări și comentarii ar mai fi necesare, nu cu pretenţii de a-l redacta, păzească sfântul, pe Mateevici, dar pentru corelarea sensurilor metaforice din text/ context istoric spre o mai aprofundată înţelegere:

Limba noastră-i foc ce arde
Într-un neam ce fără veste
S-a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste.

„Neamul fără veste” evident semnalează ieșirea din anonimat, din neantul istoric, „focul limbii” fiind energia magică ce alimentează conștiinţa identitară, iar „viteazul din poveste” trimite sugestiv la basmul lui Ispirescu *Tinereţe fără bătrâneţe și viaţă fără de moarte.* Bineînţeles, este implicită și complementaritatea chemării la „Deșteaptă-te!”.

Un catren emblematic, cu metafore ermetice, este:

Înviaţi-vă dar graiul
Ruginit de multă vreme,
Ştergeţi slinul, mucegaiul
Al uitării'n care geme.

Logica adevărului spune că în uitare, mai curând, se zace, iar sub jug, în robie, se geme!

Deci „al uitării” este echivalentul semantic „al robiei”, iar „Ruginit de multă vreme” sugerează clar perioada de peste un veac (atunci!) a aflării Basarabiei sub ocupaţia ţaristă. Presupunem că anume condiţia înrobirii gemute a limbii române, alungate din administraţie, școli și biserici, a sugerat-o poetul, nedorind, poate în acel timp, să îngroașe prea mult tușele protestatare.

Şi în final, ultima strofă, care preia, mesianic, laitmotivul deșteptării:

Răsări-va o comoară
În adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

„Înfundată” aici cu sensul de oprimată, înrobită, sechestrată ori burdușită în unghere carcerale, iar sintagma deplină „în adâncuri înfundată” mai poate fi interpretată și din perspectiva valurilor de oprimări, surghiunuri care au fost (cazul Stere, de pildă!) sau care ar putea să urmeze, deci, subtextul sintagmei „În Siberii înfundată” se citește cu de la sine putere. Or, a înfunda ceva sau pe cineva, tocmai aceasta înseamnă, a interzice, a condamna la robie, uitare și dispariţie totală!

În sens invers „şiragul de piatră rară pe moşie revărsată” este revenirea din exod, reîntoarcerea, revărsarea în albia cea mare a fluviului nestăvilit al Limbii Române, renașterea și deplina ei înflorire!

Imnul *Limba noastră*, cu cele 12 strofe ca 12 apostoli!, închinate cu pietate fiinţei întemeietoare a celei ce vorbește „graiul pâinii” și doinește eminescian cu „Nistrul lin ce-n valuri pierde/ ai Luceferilor sfeșnici” nu poate fi decât o odă fără seamăn pentru și numai pentru Limba Română!

Oda aceasta s-a născut dintr-un secol de protest tacit și suferinţă mocnindă, ea nu este un bocet umil, cum ar vedea-o unii, ea este o Replică imbatabilă, demnă și nobilă adresată Puterilor opresoare întru veșnica ţinere și luare aminte!

Î

În studiul său *Primele victime românești ale bolșevismului. Basarabia sub ocupaţia Armatei Roșii în 1940-1941* [20], cercetătorul Leontin Negru distinge patru tipuri de asimilare după principiul „Moscova nu crede în lacrimi”. Acestea fiind: agresiunea militară, agresiunea ideologică, agresiunea etno-politică și

agresiunea etno-culturală (subl. n.). Formele agresiunii etno-culturale au vizat, mai ales, biserica purtătoare a credinţei strămoșești, spiritul și cultura (limba) ca piloni esenţiali ai conștiinţei identitare.

Din primele zile ale invaziei, sovieticii au impus propriul regim politic rigid, de tip stalinist, contribuind din plin la distrugerea tradiţiei românești din stânga Prutului, principalul scop fiind transformarea etno-culturală și mentală a românilor basarabeni în cetăţeni sovietici prin îndepărtarea de valorile culturale tradiţionale.

Dacă începutul colectivizării agriculturii a determinat încetinirea până la dispariţie a ritmului existenţei materiale a satului patriarhal, distrugerea Bisericii a subminat profund caracterul fundamental conservator al ţărănimii. Multe biserici au fost transformate în dormitoare pentru trupele sovietice, magazii ori săli de spectacole, sau pur și simplu închise, din cauza evacuării preoţilor în România. Unii slujitori ai bisericii au ales să-şi ducă până la capăt misiunea și să propovăduiască mai departe cuvântul Evangheliei chiar în condiţiile vitrege din noua provincie sovietică, în care începea să-şi facă simţită prezenţa ateismul, ca doctrină de stat.

Spiritul și cultura românească au fost supuse unei puternice presiuni din partea ocupanţilor sovietici. A fost interzisă scrierea cu caractere latine, iar vorbitorii de limbă română s-au transformat, în mod artificial, în vorbitori de limbă „moldovenească", totodată impunându-li-se alfabetul chirilic. Prin decizii speciale, în întreg teritoriul de la est de Prut a fost introdusă o cenzură dură în privinţa instituţiilor de cultură şi învăţământului. Cadrelor didactice româneşti le-a fost impusă reeducarea în spirit comunist, fiind interzise cu desăvârşire vorbirea limbii române în şcoli, utilizarea icoanelor sau participarea la serviciul divin [21].

Este un diagnostic exact ce nu are nevoie de comentarii în plus.

J

Jugul și jegul istoriei greu se înlătură și se spală. Asanarea vine doar atunci când lacrima și ruga se sprijină pe Cartea Adevărului…

După o amplă investigaţie a arhivelor sovietice, în fundamentalu-i studiu *Ferește-mă, Doamne, de prieteni...// Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, fidelul nostru prieten Larry L. Watts subliniază: „După ocuparea Basarabiei, în 1940, toate proprietăţile au fost expropriate și a fost implementat un program de deznaţionalizare și rusificare: începând cu interzicerea alfabetului latin, închiderea tuturor şcolilor laice şi confesionale româneşti, inclusiv transferarea Bisericii Ortodoxe de la Mitropolia Română a Basarabiei – din care făcuse parte începând cu secolul al XIV-lea – la Patriarhia Rusă, anulând un element fundamental al organizării comunitare și al conştiinţei naţionale" [22].

Carierele lui Hrușciov, Brejnev și Cernenko reflectă de asemenea preocuparea sovietică pentru România și Basarabia. Hrușciov cel istoricește responsabil direct de dezbinarea Basarabiei a lucrat sub conducerea lui Cristian Rakovski între 1919 – 1920. În calitate de prim-secretar al Ucrainei a luat parte activă în 1940 la „eliberarea Basarabiei" pentru „a ne recâștiga teritoriile istorice, care ne-au fost violate de monarhia română după revoluţia din octombrie".

„Între 1950 – 1952 Brejnev a devenit prim-secretar al Moldovei responsabil de încorporarea și sovietizarea teritoriilor româneşti. Şeful propagandei sale din Moldova era Constantin Cernenko. Date fiind operaţiunile antiromâneşti conduse de Lenin şi de Stalin, 5 din cei 6 conducători sovietici de dinaintea lui Gorbaciov fuseseră direct implicaţi în anexarea teritoriilor româneşti şi în deznaţionalizarea populaţiei românești" [23].

Concluzia, după demonstraţiile lui Larry L. Watts, este că de la Lenin-Stalin până la Voronin-Dodon (alias Putin), politica imperiului rus faţă de Basarabia a rămas neschimbată. Şi nu numai faţă de Basarabia, precum arată evenimentele din Ucraina.

K

Kogălniceanu ne învaţă că misia noastră este de a stărui, iar nu de a ne văicăra…

Însă vremurile sub care am vremuit ne-au pregătit, de cele mai dese ori, asemenea încercări, încât nici plânsul, nici stăruinţa păreau a nu ne mai fi de niciun folos. Deportările, foametea, colectivizarea forţată, deznaţionalizarea, genocidul şi raptul teritorial s-au ţinut lanţ de fiinţa acestui pământ. Iar fiinţa s-a ţinut cu tot dinadinsul de viaţă şi de limba în care a continuat să-și depene ursita.

…S-ar părea să nu fie nicio legătură între Kogălniceanu, Kolâma, Krasnoiarsk și Kant. Și, cu toate acestea, legătura există. Este una a confruntării spaţiului spiritual cu cel carceral, prin care au fost nevoiţi să treacă mulţi cărturari basarabeni și nu numai. Exilatul Nicolae Costenco este unul dintre ei și unul dintre acei care, tocmai pentru apărarea limbii române, a avut de pătimit! Iată ce scrie din Dudinka, ţinutul Krasnoiarsk, exilatul Costenco: „În 1941, în februarie, la o ședinţă în clădirea Comitetului Central al partidului, la care a asistat Hrușciov (…), am ridicat problema limbii moldovenești, supunând unei critici dezastruoase limba adusă de către cei câţiva *deiateli* (activiști – n. n.) cu merite în literele pseudomoldave de peste Nistru" [24].

În altă scrisoare către tatăl său vitreg (avocatul refugiat în România, Theodor Păduraru, din Ţăpleşti raionul Sângerei), Costenco scria: „Citesc *Letopiseţele Ţării Moldovei* (editate de Kogălniceanu – n. n.). Încă o dată profunde mulţumiri fratelui Tolea pentru această carte care face cât toată burduhoasa împărăţie sovietică pentru mine!" [25].

Atât numele și traseul siberian al scriitorului Nicolae Costenco, cât și cele ale lui Constantin Stere, care-și salva spiritul exilat, studiindu-i pe Kant, Avenarius, Comté sau Schopenhauer [26] (a se vedea eseul lui Stere *Încercări filozofice* scris în închisorile siberiene!); dar și ale altor multiple personalităţi sunt evocate de consângeanul nostru de la Rădoaia Vadim Ștefan Pirogan în amintirile sale *Cu gândul la tine, Basarabia mea* (1995), *Pe drumurile pribegiei* (1999) și *Timpuri și oameni* (2001). Pantelimon Halippa, Anton Crihan și fiul său Dumitru Crihan, Valeriu Gafencu, Sergiu Grossu, An. Ignatenoc, Eugeniu Coşeriu, Ecaterina Cucu-Chele, Constantin Ţăbârnă, Mihai Dolgan, Alexandru Muruziuc sunt doar câteva nume din galeria celor evocaţi. I-am menţionat aici, surprinzându-mă, în timpul lecturii, la gândul că aș putea vorbi despre destinele limbii române și drama neamului nostru doar prin aceste destine, majoritatea dintre ei fiindu-mi copământeni. Despre fiecare dintre ei, purtători de glorie sau anonimi, merită să se scrie romane întregi. Ecaterina Cucu-Chele, profesoara mea din clasele primare, poate fi considerată o altă Aniţa Nandriș a Basarabiei, povestindu-și calvarul în cartea sa de memorii [27].

Revenim la Vadim Pirogan, pentru zguduitoarea-i mărturisire despre scrisoarea de mesteacăn a părintelui său ca formulă extremă de expresie a limbii noastre trecute și ea prin sârmele, bărăcile și etapele Gulagului: „Într-o zi am primit o scrisoare stranie, scrisă pe o bucăţică de coajă de mesteacăn, presată, ca o carte poștală... Cine putea să-mi scrie? Cu mâinile tremurânde de emoţie, am luat scrisoarea și am început s-o descifrez. Doamne! Ce fericire! Scrisoare de la tatăl meu! Vasăzică e viu! Trăiește! [28]

În scurta scrisoare pe coajă de mesteacăn sărmanul meu părinte scria: „Dragul meu fiu, am aflat de la Iulia Ivanovna și de la Tolic, că ești viu și în curând vei fi eliberat… Te vei întoarce acasă, în Basarabia noastră scumpă și iubită, pe pământul nostru natal (…). Dacă nu ne vom întâlni, să știi – ultimele gânduri ale mele vor fi pentru voi, copiii mei (…)

Tatăl tău Ștefan,

Lagărul Ivdel, colonia „Pervaia plotina".

(…) Peste o lună, am primit o scrisorică de la fratele meu, din rezervaţia Pudino, care mi-a comunicat [29]: „Dragă Vadic, tatăl nostru nu mai este. A murit de foame în lagărul sovietic Ivdel. Să nu-l uiţi!"

Dacă s-ar fi păstrat, această scrisoare pe coajă de mesteacăn ar fi devenit un tulburător monument al limbii române încarcerate!

L

Limba foametei este una dintre cele mai greu traductibile în toate graiurile pământului și ale tuturor neamurilor care au trecut prin acest calvar, impus de imperiul răului. Tabloul Holodomorului din Ucraina, pe care eu personal îl traduc prin **Foameomor**, descris de scriitorul disident, Vasili Grossman, în romanul *Panta rei*, este cutremurător și explică, în fond, actuala rezistenţă eroică a ucrainenilor în faţa noii agresiuni răsăritene:

„A urmat execuţia prin înfometare. (…), povestește un supravieţuitor:

Cum a fost? După deschiaburire terenurile arabile au scăzut simţitor și recolta s-a micșorat foarte mult. Dar se dădeau informări cum că, fără culaci, viaţa noastră a înflorit așa dintr-o dată. Sovietul sătesc minţea la raion, raionul – la regiune, regiunea – la Moscova. Și se dădeau rapoarte despre viaţa noastră fericită ca să se bucure Stalin, cum că toată ţara o să se scalde în grânele colhozurilor. (...)

Cine a iscălit omorul acela în masă? Mă gândesc deseori – oare chiar Stalin? Cred că un asemenea ordin n-a mai fost dat de când este pe lumea asta Rusia. Nu numai ţarul, dar nici tătarii, nici ocupanţii nemţi n-au iscălit vreodată un asemenea ordin. Iar ordinul a fost: să fie omorâţi prin foamete ţăranii din Ucraina, de pe Don, din Cuban, omorâţi cu copii mici cu tot. Indicaţia era să se rechiziţioneze totul, până și fondul de însămânţare. Căutau grâne de parcă nu pâine căutau, ci bombe, mitraliere. Au răscolit pământul cu baionetele, toate beciurile le-au săpat, toate podelele leau smuls, toate grădinile le-au scormonit. Unora le-au luat și grâul pe care îl aveau în casă – în câte o ulcea, în câte o covată. Unei femei i-au confiscat o pâine gata coaptă, au încărcat o căruţă și au dus și pâinea la raion.

Carele scârţâiau zi și noapte, praful ridica nori deși deasupra pământului, silozuri nu existau, grânele se depozitau pe pământ și erau păzite de santinele. Spre iarnă, de la ploi, grâul s-a umezit, a început să se încingă – n-avea Puterea Sovietică nici pânză de cort destulă, ca sa acopere pâinea luată de la mujici.

Și după ce au mai adus încă grâne de prin sate, s-a ridicat un praf, de parcă totul era în fum: și sat, și câmp, și luna în toiul nopţii. Unul și-a ieșit din minţi: ardem, striga, arde cerul, arde pământul. Nu, cerul nu ardea, viaţa noastră se mistuia în foc.

Și uite, atunci am înţeles eu că pentru Puterea Sovietică cel mai important e planul. Îndeplinește planul! Predă cotele! **În primul rând – statul! Iar oamenii – un zero fără băţ înainte"** [30] (subl. n.).

Este o prefață sugestivă la tabloul groazei care a lovit și satele basarabene după război, înaintea colectivizării forțate.

Ca într-un spectacol funebru, regizorul **Ion Ungureanu** este obsedat de imaginea apocaliptică a foametei, amintindu-și cu durere: „...S-au concentrat alături, aceste trei zile de război și cele șase luni de foamete – ca doi fraţi gemeni, crescuţi din aceeași rădăcină. În sinea mea, suprapun aceste imagini și am senzaţia clară că am văzut faţa diavolului – un chip fără trăsături, o forţă neagră, grea, năvălind peste tine, ce te îneacă, te nimicește ca om, ca ființă... După foamete mă urmărea în permanenţă acest tablou: ceva întunecat se abate peste mine, și-mi dau seama, în vis, fără să-i spun pe nume, că ăsta-i diavolul. Și-mi amintesc că mama-mi spunea că trebuie să-mi fac semnul crucii, și atunci o să mă salvez...” [31].

Cineastul **Pavel Bălan** utilizează limbajul cinematografic, pictural, al imaginilor de infern: „O chestie îngrozitoare: vedeai cum se pornește și nu merge ca omul, ci în patru labe și păștea iarbă. Un asemenea coșmar n-am văzut nici chiar în tablourile de groază ale lui Pieter Brueghel sau Bosch” [32].

În prefața sa la *Cartea foametei* [33], scriitorul **Ion Druță** distinge și o altă manifestare sugestivă a limbajului – *glasul interior*: „I se întâmplă (…) neamului să treacă prin multe, se chinuie și el cu mintea și sufletul pentru a se dumiri ce și cum. Cunoaște și neamul anumite clipe de luminare, îi șoptește și lui îngerul la ureche din când în când. Vin însă vremuri de mare cumpănă, când cugetul neamului și judecata lui, înfierbântate de durere, rămân umbrite, întunecate. Şi atunci când neamul trece prin mari zguduiri, umplându-și ţarina cu morminte, atunci forța întregii obști, cugetul neamului sunt datori să facă hronicul celor prin care s-a trecut. (…) Din păcate, tot mai des și mai des se întâmplă, ca și cugetul neamului să fie luat de evenimente și împrejurări din urmă, aşa că nu se poate dumiri asupra lor, nu le poate da de capăt. Şi atunci amuţeşte glasul interior. De şoptit la ureche nimeni nu îi mai şopteşte. Astfel apar în istoria neamurilor nodurile cele mai mari ori, cum li se mai zice, spaţiile albe. Atunci când se adună prea multe noduri și prea multe spaţii, se mâhneşte sufletul, se posomorăşte neamul la faţă. Începe decăderea, degradarea, degenerarea”.

Câteva precizări s-ar cere la amara constatare a maestrului Ion Druţă. Că „nodurile” (și piedicile, adăugăm noi), produse de constrângerea Spaţiului, „posomorăsc neamul la faţă”, tocmai ca rezultat al procesului de „degenerare” prin denaționalizare, urmărit de puterile ostile lui.

M

„Moldovenismul” afecta cel mai mult creația scriitorilor basarabeni, de aceea arma scrisului, limba literară, întotdeauna a fost o problemă majoră pentru ei…

Un eveniment important în istoria noastră modernă de luptă pentru adevărul limbii române îl constituie Congresul III al Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965), adică jumătate de secol în urmă, unde, pentru prima dată după război, s-a abordat problema revenirii la grafia latină. Congresul a fost etichetat de către putere drept „naţionalist” (în special, pentru luările de cuvânt ale lui A. Busuioc, M. Cimpoi, directorul școlii din Râșcani L. Colibaba, P. Osmotescu ș. a.) [34] și blamat în „colectivele de oameni ai muncii” după cutumele partinice.

Vom ilustra acest eveniment prin reacția violentă a puterii, soldată cu demiteri, înăsprirea cenzurii, interdicţii de publicare, închiderea librăriei de carte românească „Drujba”, exoduri, chiar tragedii umane (cazul Ion Vasilenco).

La 29 noiembrie, Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC din Moldova, adresează CC al PCUS o scrisoare [35], în care semnalează „o serie de situaţii negative”, „naţionaliste”, manifestate în rândul unei părţi a intelectualităţii din RSS Moldovenească, îndeosebi al scriitorilor. Semnatarul punea în evidenţă abordarea de pe poziţii naţionaliste a problemelor referitoare la cultivarea „limbii și literaturii moldovenești”, conservarea monumentelor naţionale de cultură, disputa pe marginea grafiei chirilice și latine, originea moldovenilor etc.: „(...) Declaraţia [36] cunoscută a lui Mao Tze-dun cu privire la Basarabia, editarea în România a unor cărţi în care este denaturat trecutul istoric al Moldovei, intensificarea propagandei burgheze în jurul acestor chestiuni, creșterea afluxului de literatură străină, burgheză, în republică au generat unele tendinţe în rândul unei anumite părţi a intelectualităţii din RSS Moldovenească, despre care am informat deja verbal CC al P*CUS*… În modul cel mai pregnant acest lucru s-a manifestat în unele luări de cuvânt la Congresul Scriitorilor din Moldova, care a avut loc în zilele de 14-15 octombrie a. c. (1965 – n. n.)

Unii participanţi la Congresul Scriitorilor, în principal tovarășii tineri Busuioc, Malarciuc, Druţă, Osmotescu au abordat în principiu corect problemele necesităţii dezvoltării limbii moldovenești, îmbunătăţirii manualelor, conservării monumentelor de cultură, iar alţii au abordat în mod premeditat, pe un ton naţionalist neajunsurile în această privinţă. Din rândul exemplelor obișnuite, nesemnificative, ale unor asemenea neajunsuri au fost trase concluzii care ţinteau departe, referitoare la ignorarea particularităţilor naţionale, atitudinea lipsită de grijă faţă de dezvoltarea

și răspândirea literaturii moldovenești, păstrarea monumentelor (…).

Ignorând faptele și condiţiile istorice privind formarea naţiunii moldovenești și a limbii moldovenești, precum și opinia larg răspândită în lumea știinţifică, unii scriitori afirmă necesitatea înlocuirii grafiei rusești (slave) cu grafia latină. S-a subliniat, totodată, apartenenţa moldovenilor la naţiunile de origine romană (sic!), iar în unele luări de cuvânt s-au strecurat stări de spirit proromânești. Scriitorul Druţă a declarat că nu trebuie să se manifeste grabă în ridicarea unui zid chinezesc între Moldova și România.

Reţine în mod deosebit atenţia faptul că declaraţiile referitoare la grafie, schimbarea denumirilor străzilor, reclamelor au fost primite cu aplauze de către o anumită parte a Congresului și, dimpotrivă, aceeași parte a manifestat o stare de intoleranţă faţă de cuvântările în care oratorii demonstrau inconsistenţa propunerilor avansate cu privire la schimbarea grafiei lor" (…), raporta alarmat satrapul local către Centrul puterii, probabil, pentru a obţine noi indicaţii întru cultivarea românofobiei.

În ansamblu, se mai raporta: „starea moral-politică din republică este normală. În rândul muncitorilor și a colhoznicilor nu există și nu au fost sesizate vreun fel de manifestări politice negative. Poporul moldovenesc este mai strâns unit ca niciodată în jurul partidului leninist iubit, se bucură etc. (…) Oamenii muncii din agricultură au depășit planul de livrări către stat a cerealelor, florii soarelui, laptelui, strugurilor și încheie îndeplinirea planurilor de livrări la alte produse (…)" [37] .

Idilică imagine căreia doar prezenţa scriitorilor și a grafiei latine îi tulbura armonia! Impactul în timp a măsurilor draconice impuse de Putere a fost dezastruos! Ghilotinarea cărţilor *Din tată-n fiu* de Gheorghe Malarciuc, *Descântec în alb și negru* de Dumitru Matcovschi, *Săgeţi* de Petru Cărare, *Temerea de obișnuinţă* de Mihail Ion Cibotaru, *De pe două margini de război* de Ion Vatamanu, *Hora Unirii* de Gheorghe Cutasevici ș. a.

Surprinzător e că a mai existat și un demers în scris, semnat de către „Un grup de participanţi la Congres, 15 oct. 1965", înmânat Președintelui Prezidiului Congresului Andrei Lupan și lăsat (evident) fără răspuns. Un demers în care se cerea expres să se renunţe la „concepţia greșită și dăunătoare (dezaprobată azi de oamenii de știinţă competenţi din alte părţi), precum că limba moldovenească și limba română ar fi două limbi diferite", fiind „justificată ideea și cererea exprimată ieri la Congres de către un grup de vorbitori (P. Osmotescu ș.a.) despre necesitatea reabilitării alfabetului latin" [38].

Făcând totalurile acelui congres istoric, care semnala, în fond, eșecul întregii perioade a „dezgheţului hrușciovist", scriitorul Vladimir Beșleagă punctează cu tristeţe, în cartea domniei sale: „Astăzi, la o distanţă de aproape patru decenii de la cele recapitulate în aceste pagini, după o nouă magnifică explozie a conștiinţei românești pe aceste străvechi meleaguri rupte cu forţa de matca românismului, ne dăm seama cu tristeţe că iarăși suntem nevoiţi să ne confruntăm cu aceeași veche durere: de a ne dovedi identitatea de români în istorie și în actualitate, de a demonstra că vorbim și scriem o singură limbă dimpreună cu fraţii noștri din Ţară și de pretutindeni în lume – limba română – că avem a lupta cu aceleași teorii de fabricaţie colonialistă ţaristo-sovietică prin care forţele neocomuniste restauratoare ne împing din ce în ce mai mult în îmbrățișarea fatală a nesățiosului și sângerosului monstru imperial din răsărit" [39].

N

Nexurile timpului sunt aleatorii. Multe s-au ascuns în albii mlăștinoase. Numai constituirea Mișcării de Eliberare Naţionale și convocarea Marii Adunări Naţionale, la 27 august 1989, au făcut posibile anumite progrese în trezirea conștiinţei naţionale…

Pentru a schiţa mai perceptibil atmosfera istoricei Sesiuni a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, care a adoptat Legile cu privire la limba de stat, despre funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM și de revenire la grafia latină, vom spicui câteva idei/crâmpeie din dezbaterile pe marginea rapoartelor de bază.

Iu. V. Blohin, liderul Interfrontului și unul dintre cei mai învederaţi promotori ai „internaţionalismului" de tip colonialist sovietic, îi reproșa președintelui Snegur: „Dumneavoastră, ca președinte, sunteţi chemat să apăraţi **interesele tuturor popoarelor care locuiesc în Moldova** sau numai a(le) (n. n.) unei părţi din populaţia ei – interesele poporului moldovenesc? Probabil că răspunsul la această întrebare este simplu – **interesele tuturor popoarelor**"…[40].

Reţinem de aici și prima încercare de federalizare a RSSM prin instituirea unei Camere a Naţionalităţilor, adică a unui Parlament bicameral! „(…) pentru adoptarea unor hotărâri echilibrate, care să ţină seama de interesele tuturor, sprijin cererea de a se crea în componenţa Sovietului Suprem al RSS Moldovenești **camera naţionalităţilor** (subl. n.), în care toate naţionalităţile republicii să fie reprezentate nu după principiul numeric, ci pe baza reprezentării egale" [41].

Poetul **Gr. P. Vieru**, deputat al poporului al Uniunii RSS, le reproșa interfrontiștilor următoarele: „De ce, mă rog, a învăţa limba rusă este un lucru aureolat de spiritul leninist, iar a deprinde limba poporului, care v-a primit omenește în mijlocul său, este ceva pătruns de duhul stalinist?.. Eu doresc să vă spun că războiul al

doilea mondial l-am câştigat cu toţii împreună: şi ruşii, şi ucrainenii, şi beloruşii, şi moldovenii, şi uzbecii, şi, de ce nu, americanii şi englezii… şi dacă nu l-am fi câştigat împreună, eu cred că tovarăşii, care ne jignesc la fiecare pas, ar fi vorbit poate astăzi nemţeşte. Şi ar fi cerşit şi ei statalitatea limbii ruse şi alfabetul chirilic" [42].

Deputatul **N. G. Cegurko** expunea, în fond, punctul de vedere al greviştilor tiraspoleni: „A decreta în RSS Moldovenească drept limbi de stat limba moldovenească şi limba rusă. A asigura un bilingvism real şi a le acorda Sovietelor locale de deputaţi ai poporului şi consiliilor colectivelor de muncă dreptul de a alege ce limbă să folosească în viaţa economică şi social-culturală. A înainta proiectul Legii cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină pentru o discuţie cu participarea întregului popor şi a adopta numai în urma unui referendum genera"[43].

Profesorul **Nicolae Mătcaş,** membru al grupurilor de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbi, a avut una dintre cele mai tranşante şi mai argumentate intervenţii: „(…) Ca acasă trebuie să se simtă cel care este cu adevărat acasă, iar cel care şi-a făcut casă cu mine, pe pământul meu strămoşesc, se va simţi ca acasă, fiţi de acord, numai dacă se va acomoda la legile casei, dacă le va respecta. Aici, dacă se va integra în viaţa spirituală (deci, şi în cea lingvistică) a noii sale case" [44]. „Este (…) după ferma mea convingere şi de-a dreptul amoral să deţii un post, fără a cunoaşte limba unei întregi naţiuni, a unui întreg grup etnic, ce-şi păstrează limba ca lumina ochilor, impunându-i-o pe a ta. Mai mult decât atât: este o încălcare a dreptului constituţional nu al unui singur cetăţean, ci al unei întregi comunităţi etnice, al unui întreg popor. Gândiţi-vă la situaţia existentă astăzi în republica noastră şi spuneţi sincer, dacă nu cumva aţi atestat tocmai atari cazuri de încălcare a dreptului constituţional al unui întreg popor, al unei întregi populaţii, al unui întreg grup etnic compact? Proiectele de legi şi-au pus scopul să lichideze atari fărădelegi o dată şi pentru totdeauna" [45].

Sesiunea se desfăşura în condiţii de maximă agitaţie şi interes general, cu greve în stânga Nistrului, cu ciocniri violente cu miliţia sovietică în faţa Teatrului de Operă şi Balet, cu întreruperi, reluări, transmisiuni în direct şi un fluviu permanent de zeci şi sute de telegrame de protest şi susţinere.

Impresia generală e că de atunci, din 1989, Tiraspolul aşa şi nu a ieşit din greva împotriva limbii noastre! Se ştie că îndată după încheierea lucrărilor Sesiunii, la Tiraspol s-au declanşat, cu sprijinul Moscovei, sfidătoarele greve împotriva limbii române ale aşa-ziselor „colective de muncitori" înarmate până-n dinţi.

În acele zile fierbinţi, împreună cu deputatul poporului din URSS, Constantin Oboroc, ne-am deplasat la Moscova pentru a-i solicita preşedintelui Sovietului Suprem al URSS, Anatolii Lukianov, să-şi tempereze conaţionalii. Acolo, la Moscova, bineînţeles că nu ne-am ales cu nimic, însă, pe un exemplar „împrumutat" de către C. Oboroc din cancelaria „putcistului" Lukianov sta pusă clar rezoluţia pentru demersul „Interfrontului": „Oplata OSTC"! Adică, a se plăti toţi greviştii!!!

Şi iată că iluziile Sesiunii a III-ea s-au spulberat demult, alegându-ne doar cu amintirea…

„Uneori, remarca undeva Ion Ungureanu, o victorie poate deveni mai periculoasă decât o înfrângere. Nefiind la înălţimea momentului, putem compromite o victorie, pe când o înfrângere te mobilizează, te învaţă ce să faci ca să câştigi întreg războiul, nu doar o luptă."

Cu atât mai mult, zicem noi, că nu a fost o victorie completă, a fost una conjuncturală şi ezitantă, lăsând loc interpretărilor şi compromisurilor care, în timp, au redus la minimum ceea ce s-a crezut a fi un maximum de câştig. Astfel, resuscitarea moldovenismului ca doctrină oficială la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova" din 1994 va rămâne o pată ruşinoasă pe conştiinţa fostului Preşedinte al noii statalităţi independente de atunci.

O

Oda limbii nu are sfârşit. Iar oficierea ei permanentă se face prin vorbire corectă şi verb poetic inspirat…

Trei poeţi descendenţi din vatra bălţeano-sângereană – Sergiu Grossu de la Cubolta, fondatorul celebrelor *Catacombes* (1971–1992), revista de inspiraţie religioasă a exilaţilor români din Franţa; Adrian Păunescu din Copăceni, animatorul Cenaclului *Flacăra*, şi Leonida Lari de la Bursuceni, fondatoarea *Glasului Naţiunii* – în diverse condiţii şi timpuri, au sporit prin creaţia lor valenţele limbii şi ale poeziei româneşti…

P

Pentru poezia şi publicistica lui Adrian Păunescu, probabil, ar fi mai potrivite spaţiile amfiteatrelor şi stadioanelor. Aici este suficientă vibranta destăinuire a lui Adrian Păunescu la revenirea acasă după circa 50 de ani de despărţire: „Iubită mamă, după vocea ta / e paşnic neamul tău care învie, / dar somnu-i altul, nu e cum tăcea, / fierb strugurii în viţele de vie. / Dar eu nu pentru multe am venit / ci să-mi reiau pruncia retezată / şi dacă orice drum e încâlcit / renunţ la tot, să mă mai naşti o dată." (*Întoarcere la mama,* 01.09.1990) [46].

R

Românismul a fost profesiunea de credinţă a celei ce l-a profesat fără de odihnă în pieţe, la masa de scris sau la microfoanele tribunelor parlamentare. Rămâne

de precizat că L. Lari nu a avut niciodată complexe în fața puterii, fie că îi avea în față pe Iliescu, Gorbaciov sau Papa de la Roma. Vibrantul poem al Leonidei Lari *La Putna* a devenit deja antologic: „… după ce neamul a fost răzlețit, / Și limba o alta se face, Ei bine, dar verbul nu-i chip de robit, / Că-atunci împotriva lui Domnu-ai pornit, / Că-n verb însuși spiritul zace" [47].

S (ș)

Sergiu Grossu, un alt vlăstar al *Crenguței*, revista Liceului bălțean, din perioada interbelică, „Ion Creangă", a lăstărit cu îndârjire prin închisorile comuniste, scriindu-și în gând poemele sale, transmise, ca și poemele lui Radu Gyr sau Valeriu Gafencu, din gură-n gură, către confrații săi încarcerați: „…Omul-Lumină,/Cu zale și scut, / n-a făcut //niciodată/temenele/ paralelor (…) A asanat eleșteie,/ A dat viață pământului,/ A împodobit sanctuarul cuvântului,/ s-a lansat în invenții celebre,/ a înfrânt barbarii și tenebre…" [48].

T (ț)

Timpul sintezelor revelatoare pentru tema desfășurată este unul în devenire, împlinit prin purtătorii limbii și veghetorii ei exemplari. Vor întregi imaginea de ansamblu a situației limbii române în Republica Moldova și raporturile ei cu puterea cărțile semnate de Silviu Berejan *Itinerar sociolingvistic* (2007); Nicolae Corlăteanu *Testament* (2010); Anatol Ciobanu *Reflecții lingvistice* (2009); Nicolae Mătcaș *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul* (1999); Ion Ciocanu *Zborul frânt al limbii române* (1999); Gheorghe Negru *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească* (2000); Gheorghe E. Cojocaru *Cominternul și originile „moldovenismului"* (2009); Eugenia Bojoga *Limba română – „între paranteze?"* (2013); Alexandru Bantoș *Retrospectivă necesară* (2007); Vlad Pohilă *Și totuși, limba română* (2008); Lidia Colesnic-Codreanca *Limba română în Basarabia* (2003); Vasile Bahnaru *Elemente de semaseologie românească* (2009); Andrei Crijanovschi *Dicționar de dificultăți ale limbii române* (2000) și Valentin Guțu *Dicționar de greșeli ale limbii* (2014), – nemaivorbind de monumentalul corpus în 10 volume *Basarabia necunoscută* de Iurie Colesnic, precum și publicațiile Revista *Limba Română* și ziarul *Literatura și Arta*, alte publicații – toate reflectând o preocupare constantă și doctă pentru destinul limbii române, îndemnând în continuare cititorii la paza și iubirea ei.

U

Un spirit gândind universaliile semiotice ale comunicării este cel ce merită toată atenția și considerația noastră…

Distinsul academician-nonagenar Solomon Marcus, căruia, și pe această cale, îi aducem omagiul nostru aniversar, ne îndeamnă în sclipitoarele dumisale interpretări ale limbajului, la efortul spiritual de a percepe lumea holistic, prin instruire asiduă și cultivarea capacității transdisciplinare, globale, a reflexivității omului modern, confundat tot mai dur cu permanentele provocări ale progresului informațional. Percepția holistică – „Este percepția directă, integrală asupra lumii, fără să treci dintr-o prealabilă analiză, așa cum faci în matematică, în fizică sau în lingvistica teoretică. Aici intră arta, poezia, muzica, artele vizuale" [49].

Autorul noii discipline științifice „Lingvistica matematică", matematician, poet și hermeneut al științelor, este și un mare prieten al Limbii Române din Basarabia, luând adeseori atitudine și susținându-ne constant. Efortul lui Solomon Marcus de abordare integrator-holistică a limbajelor a reușit „performanța demonstrării originii comune a matematicii și poeziei, părinții lor fiind vechile mituri, de la care au preluat esențialul: funcția de simbolizare, nevoia unui univers de ficțiune, capacitatea holografică a localului de a da seama despre globalitate, transgresarea logicii tradiționale, nevoia de paradox și de metaforă etc." [50].

Prin ideile sale originale și provocatoare pentru orice spirit creator, matematicianul-poet demonstrează forța invincibilă a intelectului, în fața căruia orice putere cedează tacit, dacă nu urmează, bineînțeles, metodele obscurantiste ale iezuitismului medieval…

Alături de alți mari prieteni ai limbii, istoriei și culturii române din Basarabia – Klaus Heitman, Adolf Armbruster, Denis Deletant, Alain Ruzé, Jean Nouzille, Tony Judt sau Klaus Bochman – Solomon Marcus este parte integrantă a elitei contemporane europene, de la care avem încă multe de învățat pentru a avea dreptul de a ne numi și noi europeni, aici, pe terenul cunoașterii, **românismul și europenismul** fiind sinonime absolute!

V

Voroniania sau voroava cu perle, care urmează, este un răspuns direct la provocarea academicianului Mihai Cimpoi lansată în finalul discursului Dumisale academic: *Limba română, casa ființei noastre* de la 31 august 2011. Domnia sa a propus atunci „elaborarea unei **cărți a rușinii** limbii „moldovenești" în care ar intra, între altele: enormități din parlament (știm că Ion Hadârcă are o listă întreagă)…"

Într-adevăr, lista, din păcate pentru limbă, este una destul de mare, din care am selectat aici doar câteva mai în temă și mai tipice, descoperind cu stupoare că „perlele" generalului Voronin tind a le depăși pe cele ale celebrului Mitică, precum urmează:

1. „Daț sî vidém cu și vacuum (sic!) sî umplém așel sosud cari esti mintea oricărui elev?" (V. Voronin, în

ședința Colegiului Ministerului Educației și Tineretului din 25 ianuarie 2004);

2. „Limba poate să sî asamini moto-moto, dar noi o numim moldovineascî". (V. Voronin, interviu pentru *Timpul*, 13 noiembrie 2007);

3. „Şî noi trebu sî facim acest lucru ori az, or mâni, or pisti un an, doi, or pisti câţi. Di şi noi sî inventăm bicicleta, dacî ea esti deja demult aprobatî şî trecutî prin parlámentul României?!" (*idem*);

4. „Prinșipalul e sî şii om, cetăţan dostoinic al Republicii Moldova, patriot, nu sî umbli limba-ncolo, limba-ncoași" (V. Voronin, *Adevărul* din 12 decembrie 2013);

5. „Doamnele din Partidul Comuniştilor fac faţă în care fotoliu nu s-ar aşeza." (M. Postoico, ședința Parlamentului din 28 octombrie 2001);

6. Dumitru Diacov: „Procedura de alegeri n-a avut loc, pentru că deputaţii n-au întrat în urnă." (08.12.2011).

7. I. Dodon: „Ne aflam cu toţii pe buza prăpastiei și atunci noi (cei trei) am făcut primul pas!" (18.11.2011);

8. Din puţul de gândire agrariană au mai fost „pe moșie revărsate" multe perle, dar clasice și inconfundabile, adevărate „descoperiri ştiinţifice", rămân a fi cele ale ex-preşedintelui agrarian, Dumitru Moţpan: „Noi vă promitem cî politica Guvernulu sî va schimba cu 380 di gradi!" sau „triunghiu Snegur-Sangheli-Lucinschi-Moţpan va puté scoati ţara din impas" ş.a.

9. Bineînţeles că nu putem trece peste această poetică definiţie a noţiunii de patrie: „Când fugéţ cu călcâili pân la ceafî di buhaiu satulu, cu veriga şeia-n bot cari umbla, da amuia tăţ înşepeţ a râdi ca cum asta… d-a-a-a, iaca di la asta sâ-nşepi patria şî asta ni trebueşti s-o avem. D-a-a-a, s-avem tăt potenţialu şela ştiinţific care-l ari tăti ţărili civilizati amu. Şi dacî aişia ne-om râdi cu gura pîn la urechi și totodatî ni-om gândi di undi o sî mâncăm lapti şî carni, apu n-o să-l aveţi, a sî mâncaţ lapti di buhai…" (11 noiembrie 1994);

10. Pe drept cuvânt: „când eu o sî vorbesc cu cuvântarea me a sî vă spun restul", pronunţa deputatul comunist D. Todoroglu la şedinţa legislativului din 11.09.2010…

(W X Y)

Într-o memorabilă şedinţă a Parlamentului agrarian, precum cerea cutuma, deputatul Ics, quaestorul sălii anunţa speakerul: „Dle preşedinte, şedinţa este debilerativă, putem începe!" Iniţial crezusem că-i un lapsus. Acum, deşi există decizia Curţii Constituţionale, câtă vreme articolul 13 rămâne neschimbat în Constituţie, mai îmi vine a-i da dreptate providenţialului quaestor, că, menţinut sub dogma limbii moldoveneşti, Parlamentul, din păcate, rămâne a fi unul de-bile-ra-tiv!

Z

Ziua de mâine-i a limbii române/ doină doinind de pe culmi muşatine…

Odiseea dramatică a luptei prozodic inegale dintre puterea Cuvântului și cuvântul Puterii avem certa convingere că, totuși, va avea un sfârșit fericit, iar acest final nu poate fi decât întoarcerea la Itaca!

Pentru această mult râvnită ancorare „de acasă – acasă" ni-i dat să vâslim zi și noapte în asiduitate sporită împotriva tuturor stihiilor și valurilor sorţii.

Pentru că „pentru Ea la Putna clopot bate"!

Şi pentru că nu obosea mereu să exclame marele Grigore Vieru: „Cât de frumoasă eşti, o, sfântă trinitate – Mamă, Dragoste, Limbă Română!"

Însă frumuseţea este inofensivă. Ea nu are alte arme decât cele poetic grăitoare, vorba poetului.

De aceea Limba Română, astăzi, în spaţiul dat, după Podurile spirituale de Flori și de Carte, de acorduri și declaraţii de intenţie, are nevoie vitală de alte conexiuni:

- De un gazoduct funcţional Iași-Ungheni-Chișinău;
- De linii transprutene de tensiune energetică înaltă și eficientă;
- De poduri de fier și de linii de cale ferată cu ecartament european;
- De regim preferenţial pentru investiţii din Ţară cu garanţii bancare sigure;
- De susţinerea revistelor și publicaţiilor de Limbă Română;
- De o conexiune ireversibilă, constituţional garantată, la spaţiul european;
- De o nouă legislaţie lingvistică;
- De crearea unui Departament, în cadrul Academiei, pentru protejarea Limbii Române, cu largi și imuabile prerogative decizionale.

Este schiţa unui program complex și de lungă durată, care necesită timp, resurse și consecvenţă politică asumată din ambele părţi.

O altă cale, mai urgentă, subiectiv și sincer vorbind, după aproape 30 de ani de luptă cu morile de vânt, pentru salvgardarea fiinţei noastre naţionale în faţa pericolelor estice tot mai accentuate și a politicianismului intern, astăzi eu nu o văd decât în realizarea idealului naţional al UNIRII!

Aceasta este Oda noastră închinată Limbii Române!
Aceasta este metafora îngenuncheată pentru EA:
Floare Latină, Limba Română,
Pururea fie-ne sfântă lumină!

Prelegere publică ţinută cu prilejul Sărbătorii Naţionale a Limbii Române. Academia de Ştiinţe a Moldovei, 31 august 2015.

BIBLIOGRAFIE

1. G. Pico della Mirandola. Raţionamente sau 900 de teze despre demnitatea omului. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1991, p. 158.

2. Muşu Gh. Lumini din depărtări. Bucureşti: Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 251.

3. Citat după N. Cartojan. Istoria literaturii române vechi. Bucureşti: Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 162.

4. Citat după Torouţiu I. E. Studii şi documente literare. Vol. IV, 1933, p. 83-84. (Mulţumiri acad. M. Cimpoi pentru precizarea sursei!)

5. Eminescu M. Opere politice. Vol. II, Iaşi: Ed. Timpul, 2000, p. 615.

6. Dosoftei. Psaltirea pre versuri tocmită (Psalmul 103), Iaşi: Ed. Princeps, 2002, p. 251-252.

7. Eminescu M. Opere. Vol. IX, Ed. Perpessicius, 1980, p. 252.

8. Idem.

9. Idem, p. 253.

10. Stere C. Opere. În preajma revoluţiei. Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi artă, Bucureşti, 2010, p. 1034.

11. Stere C. Publicistică. Vol. II, Iaşi: Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2012, p. 128.

12. Coşeriu E. Limba română – limbă romanică. EAR, 2005, p. 122.

13. Heitmann K. Limbă şi politică în Republica Moldova. Iaşi: Ed. Polirom, 2014, p. 15-16.

14. Dembo V. Basarabia în luptî împotriva apucătorilor. Editura di Stat a Moldovii, Balta, 1929.

15. Idem, p. 8.

16. Idem, p. 25-26.

17. Idem, p. 52.

18. Colesnic Yu. Basarabia necunoscută. Vol. I, Ed. Universitas, 1993, p. 256.

19. Mateevici A. Opere. Vol.1, Ed. Ştiinţa, 1993, p. 463.

20. Negru L. Primele victime româneşti ale bolşevismului. Basarabia sub ocupaţia Armatei Roşii în 1940-1941. În: Forme de represiune în regimurile comuniste, Volum coordonat de Cosmin Budeancă şi Florentin Olteanu. Iaşi: Editura Polirom, 2008, p. 306-389.

21. Idem.

22. Larry L. Watts. Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... În: Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România. Bucureşti: Editura RAO, 2011, p. 127.

23. *Idem*, p. 179.

24. Costenco N. Din bezna temniţei (scrisori din Gulag). Ed. Arc, 2004, p. 18.

25. *Idem*, p. 35.

26. A se vedea eseul lui Constantin Stere „Încercări filozofice" scris în închisorile siberiene!

27. Cucu-Chele E. Povestea vieţii mele. Ed. Institutul Cultural Român, 2013.

28. Pirogan V. Ş. Cu gândul la tine, Basarabia mea. Chişinău: Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, 1995, p. 216.

29. *Idem*, p. 217.

30. Grossman V. Panta rei. Bucureşti: Editura Humanitas, 1999, p.113, 120-121.

31. Ion Ungureanu. În: Turea L. Cartea foametei. Bucureşti: Editura Curtea veche, 2008, p. 246.

32. Pavel Bălan. În: Turea L. Cartea foametei. Bucureşti: Editura Curtea veche, 2008, p. 76.

33. Ion Druţă. În: Turea L. Cartea foametei. Bucureşti: Editura Curtea veche, 2008, p. 9.

34. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Ed. Arc, 1997, p. 320.

35. Originalul scrisorii adresate CC al PCUS de către Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC din RSSM, se păstrează la Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Contemporană (RGANI – Rossiiskii Gosudarstvennîi Arhiv Noveişei Istorii).

36. Buga V. Istoria se repetă: Probleme cu limba şi literatura română la Chişinău, 1965. Arhivele totalitarismului, nr.1-2, 2009. Academia Română, Institutul Naţional pentru studiul totalitarismului, p.194.

37. RGANI, Fondul 5, op. 36, dos. nr. 148, rola 5853, f. 189-195.

38. A se vedea Buga I. Basarabia română la cumpănă de milenii. Ed. Litera, 2011, p. 18-19.

39. Beşleagă V. Conştiinţa naţională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963), Ed. Cartier istoric, 2008, p. 98.

40. Moldova Socialistă din 13 septembrie 1989, p. 2.

41. *Idem.*

42. Moldova Socialistă din 14 septembrie 1989, p. 2.

43. Moldova Socialistă din 13 septembrie 1989, p. 2.

44. *Idem*, p. 3.

45. *Idem*, p. 3.

46. Păunescu A. Întoarcere la mama. În: Literatura şi Arta, nr.28 (3384) din 15 iulie 2010, p. 5.

47. Lari L. La Putna. În cartea „Se duce viaţa vieţii…". Băcău: Editura Vicovia, 2013, p. 37.

48. Grossu S. Banii. Bucureşti: Editura Eminescu, 2000, p. 46-47.

49. Marcus S. Răni deschise. Vol.I, Bucureşti: Editura Spandogino, 2012, p.1120.

50. Alexandru Bantoş în dialog cu Solomon Marcus. Poezia şi matematica sunt surori, se află în aceeaşi paradigmă culturală. În: Revista Limba Română, nr. 7-8, 2013, p. 37.

O PREMIERĂ ÎN SPAȚIUL ȘTIINȚIFIC UMANISTIC EST-EUROPEAN: REUNIUNEA ROMOLOGICĂ INTERNAȚIONALĂ GĂZDUITĂ DE AȘM

Doctor în politologie **Ion DUMINICA**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Academia de Științe a Moldovei a găzduit, în zilele de 10-12 septembrie 2015, Conferința internațională romologică „Întrunirea anuală a Societății de Studiere a Folclorului Țigănesc" / **2015 Gypsy Lore Society Annual Meeting and Conference on Romani Studies.**

La lucrările conferinței, organizate de Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM în colaborare cu Societatea de Studiere a Folclorului Țigănesc / **Gypsy Lore Society** (SUA), au participat 100 de specialiști romologi din 25 de țări, ale căror cercetări sunt actualmente axate pe domeniul antropologiei sociale, istoriei, etnologiei, dialectologiei, culturologiei, etnopsihologiei, politicilor publice rome, în cadrul instituțiilor științifice consacrate: **University of Eastern Finland** (Finlanda); **Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"** / Academia Română (România); Institutul de Istorie Orală / **Universitatea Babeș-Bolyai** (România); Institute for Diversity Research, Inclusivity, Communities and Society (IDRICS) / **Bucks New University** (Marea Britanie); School of History / **University of St Andrews** (Marea Britanie); Alfred Deakin Research Institute for Citizenship and Globalisation / **Deakin University** (Australia); **Charles University in Prague** (Republica Cehă); **University of Iceland** (Islanda); History, Archaeology and Ethnography Department / **Perm Scientific Centre** / Russian Academy of Sciences - Ural Branch (Federația Rusă); Institute for European Studies / **Vrije Universiteit Brussel** (Belgia); Center for Folklife and Cultural Heritage / **Smithsonian Institution** (SUA); Department of Anthropo-logy and Folklore Program / **University of Oregon** (SUA); Departament of Anthropology / **University of California at Riverside** (SUA); **Institute for Minority Studies** / Hungarian Academy of Sciences (Ungaria); **Institute of Ethnology** / Slovak Academy of Sciences (Republica Slovacă); Institute of Social and Cultural Anthropology / **Free University of Berlin** (Germania); **École des Hautes Études en Sciences Sociales** (Franța); **University of Cyprus** (Republica *Ciprul);* **Institute for Ethnology and Folklore Studies and Ethnographic Museum** (IEFSEM) at Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria); **Ukrainian Institute of Archaeography and Source Studies M.S. Grushevsky** / The National Academy of Sciences of Ukraine (Ucraina); **University of Milan** (Italia); **University of Hong Kong** (China); **University of Oslo** (Norvegia); **Örebro University** (Suedia); **Institute of Ethnography** / Serbian Academy of Sciences and Arts (Republica Serbia).

Președintele Societății de Studiere a Folclorului Țigănesc, profesorul Elena Marushiakova, a salutat desfășurarea primei întruniri romologice internaționale în spațiul est-european la Chișinău, mulțumind gazdelor pentru ospitalitate și asistența logistică acordată. În alocuțiunea sa, Dr. E. Marushiakova a specificat că pe parcursul ultimilor 30 de ani aspectul multidisciplinar al studierii problematicii rome a devenit deosebit de actual în spațiul public european. Astfel, datorită interesului sporit față de cercetările romolo-

Prof. Elena Marushiakova, președinta Societății de Studiere a Folclorului Țigănesc/ Gypsy Lore Society (SUA), dr. Ion Duminica, șeful Secției Minorități etnice, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM; participanții la reuniune.

gice, precum și implicării plenare a organizatorilor acestui eveniment, putem deja constata că, spre deosebire de alte întruniri anuale petrecute până acum, Conferința Romologică Internațională desfășurată în anul curent în incinta Academiei de Științe a Moldovei a întrunit cel mai mare număr de participanți atât sub aspect *cantitativ* (80 de comunicări prezentate), cât și *reprezentativ* (arealul geografic divers / 25 de țări).

Scopul principal urmărit de întrunirile anuale ale Societății de Studiere a Folclorului Țigănesc / **Annual Meeting of the Gypsy Lore Society** (SUA) este stabilirea unui for științific durabil, în cadrul căruia ar trebui deopotrivă să-și găsească loc prezentarea sub aspect multidisciplinar a celor mai recente rezultate obținute în domeniul romologic și constituirea unor rețele științifice regionale și parteneriate comune de investigații în teren, care să încurajeze tinerii cercetători, în paralel cu reprezentanții societății civile și cadrele științifice consacrate în acest domeniu.

Prezent la deschiderea lucrărilor conferinței, dr. hab., prof. Aurelian Dănilă, coordonator al Secției Științe Umanistice și Arte al AȘM, a menționat importanța promovării și extinderii interdisciplinare a cercetărilor romologice, mai ales în lumina noilor provocări migraționiste pe continentul european. Profesorul A. Dănilă a accentuat că romii sunt un popor care merită apreciat nu doar pentru frumusețea nativă și talentul lor muzical arhetipic, dar și pentru istorie, tradiție, cultură inedită. Astfel, începând cu anul 2004, în Republica Moldova cercetările romologice au fost instituționalizate. Drept rezultat, în cadrul Academiei de Științe a Moldovei actualmente activează Grupul „Etnologia romilor". Totodată, procesul autohton de efectuare a investigațiilor romologice a fost inclus ca una din măsurile de implementare a Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015 și Planului național de acțiuni pentru implementarea „Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană pentru anii 2014 – 2016".

Timp de trei zile, participanții Conferinței romologice internaționale și-au prezentat lucrările în cadrul a patru sesiuni tematice: *Cultura și limba romani în statele post-sovietice*; *Procesul, practica, teoria și implicarea stereotipică a romilor/țiganilor și grupurilor nomade în cadrul sistemelor de securitate și justiție*; *Grupul stabilit la limita frontierei: dinamica clasificării, apartenența, incluziunea și excluderea romilor/țiganilor*; *Recuperarea istoriei nescrise a Holocaustului Romilor: deportarea romilor din România în Transnistria (1942 – 1944).*

Alături de prezentările expuse de către cercetătorii romologi consacrați în mediul academic internațional: Dr. Viorel ACHIM (România), *Țiganii vorbesc. O analiză a petițiilor scrise de robii țigani în Principatele Române (1835-1855)*; Dr. Thomas ACTON (Marea Britanie), *Grupul de suport al romilor din Brentwood. Lecții practice ce urmează a fi învățate de la un ONG foarte mic*; Dr. Margaret BEISSINGER (SUA), *Confluența provocărilor profesionale: Strategii muzicale contemporane practicate în cadrul comunităților de romi din România*; Dr. Margaret GREENFIELDS (Marea Britanie), *Percepții, prejudecăți și politici: experiențele romilor/țiganilor și grupurilor nomade din Marea Britanie în cadrul procesului de aplicare a justiției penale „nerome"*; Dr. Elena MARUSHIAKOVA & Dr. Veselin POPOV (Bulgaria), *Meșteșugurile rome practicate în Balcani*; Dr. Carol SILVERMAN (SUA), *Construcții strategice ale identității etnice. Studiu de caz: romii căldărari americani și romii musulmani din Balcani*; Dr. Anne H. SUTHERLAND (SUA), *Transformările recente petrecute în cadrul comunităților de romi americani* – de o atenție deosebită s-au bucurat comunicările privind rezultatele recente ale investigațiilor romologice obținute în cadrul centrelor științifice din Republica Moldova: Dr. Sergiu BACALOV (Institutul de Istorie al AȘM), *Documente de arhivă referitoare la istoria romilor basarabeni/cazacilor din satele Faraonovca și Cair*; Dr. Natalia CAUNOVA (IPC al AȘM), *Limitele și posibilitățile sistemului educațional în contextul integrării tinerilor romi în societate*; Dr. Ion DUMINICA (IPC al AȘM), *Salvgardarea patrimoniului imaterial al romilor din Republica Moldova – amenințat de volatilizarea colecțiilor individuale inexplorate*; Dr. Natalia GRĂDINARU (IPC al AȘM), *Metodele de îngrijire a sănătății practicate de romii șătrari – referințe imagologice și etnoiatria*; Dr. Dorin LOZOVANU (Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală), *Comunitățile de romi „vorbitori ai limbii române" din afara României: distribuție geografică, etnoidentități lingvistice și interferențe culturale*; Dr. Ion VARTA (Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova), *Situația etnosocială a romilor basarabeni din secolul al XIX-lea reflectată în documentele de arhivă.*

Societatea de Studiere a Folclorului Țigănesc / **Gypsy Lore Society** este o Asociație Științifică Internațională constituită în mare parte din savanți antropologi interesați de realizarea și promovarea cercetărilor romologice la nivel mondial. Aceasta a fost fondată în Marea Britanie în anul 1888, fiind una din cele mai notorii organizații romologice internaționale. Începând cu 1989, sediul societății a fost strămutat în Statele Unite ale Americii. De-a lungul perioadei de activitate de peste 100 ani, rezultatele investigațiilor romologice au fost expuse în revista științifică *Journal of the Gypsy Lore Society* (în prezent *Romani Studies*), editată de către „Liverpool University Press".

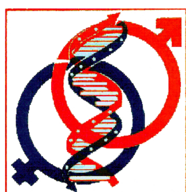
Pe parcursul ultimelor trei decenii, reuniunile internaţionale ale Societăţii de Studiere a Folclorului Ţigănesc / *Gypsy Lore Society Annual Meeting* au fost organizate de către savanţii romologi în colaborare cu centrele academice notorii: National Museum of American History / **Smithsonian Institution** (Washington, D.C. / SUA, 1985); Graduate Center / **City University of New York** (New York, NY / SUA, 1986); **University of California** (Los Angeles, CA / SUA, 1987); **Wagner College** (Staten Island, NY / SUA, 1988); **University of Toronto** (Toronto, Ontario / Canada, 1989); **Wagner College** (Staten Island, NY / SUA, 1990); **Leicester Polytechnic** (Leicester / Marea Britanie, 1991); **Harvard University** (Boston, MA / SUA, 1992); **Catholic University of America** (Washington, D.C. / SUA, 1993); **University of California** (Los Angeles, CA / SUA, 1994); **National Museum of Ethnology** (Leiden / Olanda, 1995); **New School for Social Research** (New York, NY / SUA, 1996); **Boston University** (Boston, MA / SUA, 1997); **University of Texas at Arlington** (Arlington, TX / SUA, 1998); **University of Florence** (Florenţa / Italia, 1999); **Georgetown University** (Washington, D.C. / SUA, 2000); [2001 / … reuniunea nu a avut loc]; **Institute for Minority Studies of the Hungarian Academy Sciences** (Budapesta / Ungaria, 2002); **University of Michigan** (Ann Arbor, MI / SUA, 2003); **Newcastle University** (Newcastle upon Tyne / Marea Britanie, 2004); **University of Granada** (Granada / Spania, 2005); **University of Arizona** (Tucson, AZ / SUA, 2006); **University of Manchester** (Manchester / Marea Britanie, 2007); **Georgetown University** (Washington, D.C. / SUA, 2008); **University of Helsinki** (Helsinki / Finlanda, 2009); **Universidade Nova de Lisboa** (Lisabona / Portugalia, 2010); **European Centre for Modern Languages of the Council of Europe** (Graz / Austria, 2011); **Beyoğlu Municipality** (Istanbul / Turcia, 2012); **University of Strathclyde** (Glasgow / Marea Britanie, 2013); **Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences** (Bratislava / Republica Slovacă, 2014).

La finele reuniunii din Chişinău, participanţii au fost informaţi că următorul for internaţional al romologilor va avea loc în perioada 14-16 septembrie 2016, la Södertorn University, Stockholm (Suedia).

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la baletul *Cenuşăreasa* de S. Prokofiev, regia E. Constantinova. Teatrul Naţional şi Operă şi Balet, 1982.

CONGRESUL INTERNAȚIONAL AL GENETICIENILOR ȘI AMELIORATORILOR, EDIȚIA A X-A

Peste 500 de reprezentanţi ai comunităţii academice internaţionale s-au reunit, în zilele de 29-30 iunie 2015, la Academia de Ştiinţe a Moldovei, în cadrul celei de-a X-a ediţii, aniversare, a Congresului Internaţional al Geneticienilor şi Amelioratorilor. Delegaţiile celor 14 state (Austria, Belgia, Bulgaria, Canada, Germania, Marea Britanie, Polonia, Republica Belarus, Republica Moldova, România, Federaţia Rusă, Serbia, Turcia, Statele Unite ale Americii) au reprezentat 17 universităţi şi 32 de instituţii de cercetare.

Forumul a scos în evidenţă o vastă gamă de probleme ştiinţifice. Participanţii s-au familiarizat cu multiplele rezultate ştiinţifice fundamentale şi aplicative în diverse domenii ale geneticii şi ameliorării.

În deschiderea congresului, acad. Maria Duca, preşedinta Asociaţiei Ştiinţifice a Geneticienilor şi Amelioratorilor din Republica Moldova, rector al Universităţii AŞM, a subliniat importanţa ştiinţei genetice şi necesitatea valorificării noilor posibilităţi de dezvoltare a geneticii şi ameliorării, de implementare în practică a cercetărilor din acest domeniu, care constituie un important punct de reper pentru dezvoltarea continuă a geneticii, elementul genetic fiind încadrat în domenii prioritare, precum biologia, medicina, agricultura.

Participanţii au fost salutaţi de dr. Valentina Stratan, vicepreşedinte al Comisiei parlamentare pentru protecţie socială, sănătate şi familie, cercetător ştiinţific în domeniul imunologiei şi geneticii din cadrul Institutului Oncologic din Republica Moldova; dr. Lilia Bolocan, director general al AGEPI; viceministrul Mediului, Dragoş Cimpoieş; acad. Stanislav Groppa, vicepreşedinte al AŞM.

În semn de recunoştinţă pentru rezultatele ştiinţifice de valoare, obţinute în domeniul geneticii vegetale şi animale, ameliorării plantelor, pregătirii cadrelor de înaltă calificare, conducerea Academiei de Ştiinţe a Moldovei a conferit mai multe distincţii unor oameni de ştiinţă. Astfel, de Medalia „Nicolae Milescu Spătarul" s-au învrednicit acad. Vasile Micu, consultant în cadrul Institutului de Fitotehnie „Porumbeni" şi acad. Alexandru Ciubotaru, membru fondator al Societăţii Geneticienilor şi Amelioratorilor. Cu Medalia „Dimitrie Cantemir" au fost distinşi dr. în ştiinţe biologice Eugenia Cotenco, secretar ştiinţific al Institutului de Genetică şi Fiziologie a Plantelor, secretar ştiinţific al asociaţiei Geneticienilor şi Amelioratorilor şi dr. în agricultură Lidia Găina. Diploma de Onoare a AŞM a fost acordată mai multor savanţi din ţară şi de peste hotare.

În cadrul sesiunii în plen au fost prezentate o serie de comunicări ştiinţifice de către acad. Maria Duca (Republica Moldova); acad. Dragan Skoric (Serbia); prof. Otmar Spring (Germania); prof. Ilya Denev (Bulgaria); prof. Markus Pasterk (Austria); prof. Călin Deleanu (România); prof. Nicolae Dziubenco (Federaţia Rusă); dr. Yalcin Kaya (Turcia) etc.

A doua zi, Reuniunea internaţională a Geneticienilor şi Amelioratorilor şi-a continuat lucrările în cadrul a 5 secţii: *Genetica generală şi moleculară; Genetica umană şi medicală*; *Genetica şi ameliorarea plantelor*; *Genetica şi ameliorarea animalelor*; *Biotehnologii vegetale şi animale*.

Participanţii au adoptat o Rezoluţie, în care sunt prezentate realizările şi problemele studiate, care au fost reflectate pe larg în cadrul lucrărilor Congresului, precum şi cproblemele stringente cu care se confruntă specialiştii din domeniu şi care urmează a-şi găsi soluţionare.

În finalul congresului a fost aleasă noua conducere a Asociaţiei Geneticienilor şi Amelioratorilor din Republica Moldova. Un nou mandat de 4 ani, în calitate de preşedinte, cu vot unanim, a obţinut acad. Maria Duca. De asemenea, au fost aleşi trei vicepreşedinţi ai Asociaţiei – acad. Vasile Micu, acad. Stanislav Groppa şi dr. hab. Vasile Botnari. În calitate de secretar ştiinţific al Asociaţiei a fost realeasă dr. Eugenia Cotenco.

A X-a ediţie a Congresului a fost organizată de Asociaţia Ştiinţifică a Geneticienilor şi Amelioratorilor din Republica Moldova în colaborare cu Universitatea Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi Institutul de Genetică, Fiziologie şi Protecţie a Plantelor al AŞM.

Centrul Media al AŞM

NANOTEHNOLOGIILE – ÎN ASCENSIUNE. CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „NANOTEHNOLOGII ȘI INGINERIE BIOMEDICALĂ” EDIȚIA A III-A

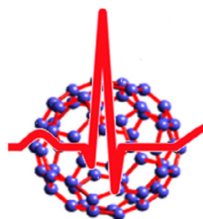
Doctor habilitat în științe fizico-matematice **Veaceslav URSACHI**

Între 23 și 26 septembrie 2015, la Chișinău și-a desfășurat lucrările ediția a treia a Conferinței Internaționale „Nanotehnologii și Inginerie Biomedicală” (ICNBME-2015), organizată de către Academia de Științe a Moldovei, Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” și Societatea de Inginerie Biomedicală din Moldova, cu suport din partea Federației Internaționale pentru Inginerie Medicală și Biologică, Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare, Fundației „Alexander von Humboldt”, Agenției de Stat pentru Proprietate Intelectuală a Republicii Moldova și Companiei StarNet. Această ediție a continuat seria de conferințe internaționale consacrate nanotehnologiilor și ingineriei biomedicale, care urmăresc reunirea oamenilor de știință și a inginerilor implicați în cercetări fundamentale și aplicative pentru a prezenta ultimele elaborări teoretice și practice în aceste domenii.

Programul conferinței a cuprins rapoarte plenare, simpozioane, sesiuni invitate, orale și poster, precum și expoziții. La conferință au fost prezentate 192 de rapoarte de către cercetători din 22 de țări. De menționat că la ediția a doua a conferinței au fost prezentate 174 de rapoarte, iar la prima ediție – 125 de rapoarte ale cercetătorilor din 17 state. Această dinamică demonstrează creșterea importanței conferinței, de rând cu importanța domeniului abordat.

Lucrările reuniunii științifice s-au desfășurat într-o varietate de secții: nanotehnologii și nanomateriale; bio-nanotehnologii și biomateriale; procesarea semnalelor biomedicale și imagistica; instrumente biomedicale și biosenzori; inginerie clinică, informatică medicală, inginerie celulară și a țesuturilor; educație în ingineria biomedicală; securitate nucleară și radiațională, precum și în cadrul Simpozionului Humboldt cu genericul „Știința și Societatea – utilizarea Luminii”, dedicat Anului Internațional al Luminii.

De menționat că 2015 a fost declarat An Internațional al Luminii de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite, la inițiativa Societății Internaționale pentru Optică și Fotonică și a mai multor organizații științifice din lume. Ceremo-

nia inaugurală a avut loc sub egida UNESCO la Paris în ianuarie curent. Scopul acțiunii este de a sensibiliza opinia publică cu privire la contribuția tehnologiilor optice în promovarea dezvoltării durabile și furnizarea soluțiilor la provocările de nivel mondial în domeniile energiei, educației, agriculturii, comunicațiilor și sănătății. Majoritatea țărilor lumii își propun organizarea diverselor evenimente pentru a disemina informații de ultimă oră privind dezvoltarea impresionantă a tehnologiilor optice și implementarea lor practic în toate sferele de activitate ale omenirii.

Conferința ICNBME-2015 a oferit o valoroasă oportunitate pentru schimbul de idei și prezentarea ultimelor elaborări la interfața diferitor domenii, precum fizica, chimia, biomedicina, tehnologiile informaționale etc. Astfel, la conferință au participat fizicieni, chimiști, electroniști, medici, specialiști în inginerie biomedicală, care au discutat oportunitățile de utilizare a nanotehnologiilor și nanomaterialelor în biomedicină cu scopul impulsionării schimbului de informaţie și inițierii de noi proiecte ştiinţifice în domeniile vizate. Geografia țărilor reprezentate de participanții la conferință acoperă diferite părți ale lumii – Germania, SUA, Japonia, Franța, Italia, Belgia, Finlanda, Grecia, Lituania, Polonia, Turcia, România, Rusia, Belarus, Armenia, Georgia, Ucraina, Republica Moldova etc.

Rapoarte în plen au fost prezentate de către savanți din Germania, Moldova, SUA, Japonia, România. Cercetătorii din Germania Rainer Adelung de la Universitatea Christian-Albrechts din Kiel și Denys Makarov de la Institutul pentru Nanoștiințe Integrative din cadrul Institutului Leibniz pentru Starea Solidă din Dresda au abordat subiectele despre semiconduc-

torii oxidici ca agenţi antivirali pentru terapia herpesului sub aspectul avansării de la cercetări de laborator către farmacii și, respectiv, despre electronica activă și pasivă pentru implanturile inteligente.

Profesorii din România Mircea Dragoman (Institutul Naţional de Microtehnologie, București) și din SUA A. Vaseashta (Institutul pentru Convergenţa Știinţelor Avansate din Herndon) au familiarizat publicul cu progresele înregistrate în nanotehnologiile bazate pe materiale bi-dimensionale și, respectiv, în domeniul ecotoxicităţii și evaluării impactului nanoparticulelor asupra mediului.

Profesorul H. Mimura (Institutul de Cercetare în Domeniul Electronicii al Universităţii Shizuoka din Japonia) a prezentat rezultatele elaborării fotocatozilor cu eficienţă cuantică înaltă cu implicarea plasmonilor de suprafaţă.

Academicianul Sveatoslav Moskalenko (Institutul de Fizică Aplicată al AȘM) a făcut o trecere în revistă a lucrărilor de dezvoltare a laserelor exciton-polaritonice. El a adus la cunoştinţă că sursa de lumină elaborată anul trecut de profesorul Pallab Bhattacharya și colegii săi de la Universitatea din Michigan, SUA, reprezintă o diodă laser, a cărei funcţionare nu se bazează pe electroni, ci pe polaritoni supuși condensării Bose-Einstein (polaritonii reprezintă excitaţii proprii ale mediului, numite în literatura de specialitate excitoni cuplaţi cu fotonii), menţionând că printre principalele avantaje ale laserului polaritonic se numără faptul că densitatea curentului de prag, necesară pentru excitarea diodei, este extrem de mică. În plus, în contrast cu laserele obișnuite, emisia laserului polaritonic poate fi modulată la frecvenţe mult mai mari, proprietate importantă pentru domeniul comunicaţiilor. Aici trebuie să menţionăm că teoria fenomenului de condensare Bose-Einstein a excitonilor și biexcitonilor în corpuri solide a fost propusă în premieră, cu mulţi ani în urmă, de prezentatorul acestui raport în plen, Sveatoslav Moscalenco (С. А. Москаленко, *Физика Твердого Тела*, nr. 4, p. 276, 1962), unul dintre puţinii cercetători moldoveni distinși cu Premiul de Stat al fostei URSS în domeniul știinţei și tehnicii. Ne bucură faptul că fenomenul, prezis de savantul nostru cu peste 50 de ani în urmă, nu a fost doar confirmat experimental, ci actualmente conduce la inventarea unor noi lasere, mult mai eficiente și mai economicoase decât cele existente.

Rapoartele în plen la Simpozionul Humboldt „Știinţa și Societatea – utilizarea Luminii" au fost prezentate de către savanţi din Germania. Rainer Adelung, în alocuţiunea sa *Lumina în interacţiune cu nanomaterialele interconectate: de la absorbanţi extremi până la senzori rapizi*, a demonstrat că materiale negre sau albe aproape perfecte pot fi create în baza structurilor poroase tridimensionale din semiconductori oxidici de tipul ZnO sau SnO_2, produse prin sinteză în transport din flacără. După cum se dovedește, culoarea albă în materiale total transparente provine de la împrăștierea puternică a luminii în structuri de micro- și nano-cristale. Din contra, materiale negre extreme ultraușoare pot fi obţinute prin acoperirea reţelelor oxidice cu materiale carbonice și dizolvarea ulterioară a reţelelor oxidice, culoarea neagră provenind de la o combinaţie a răspândirii și absorbţiei luminii. În prezentare a fost făcută o trecere în revistă a procedeelor de fabricare și funcţionalizare a materialelor, inclusiv utilizarea lor în calitate de senzori de radiaţie ultravioletă.

În raportul profesorului Hans Hartnagel de la Universitatea Tehnică din Darmstadt, *Efecte plasmonice pentru eficientizarea mixării optice*, au fost analizate diferite aplicaţii ale grafenului în circuite electronice și în surse compacte de radiaţie THz în baza mixării optice, precum și în structurile rezonante la frecvenţe THz și frecvenţe optice pentru a le amplifica câmpurile electromagnetice locale. S-a demonstrat fabricarea fotomixerelor THz cu operare în regim continuu utilizând nanofire de Ag cu diametrul de 60 sau 120 nm pe arseniură de galiu crescută la temperaturi joase acoperită cu foi de grafen, precum și amplificarea emisiei THz datorită efectelor plasmonice.

Fascinaţia și posibilităţile bioinspiraţiei au fost ilustrate într-o manieră accesibilă publicului larg în raportul prof. Cordt Zollfrank de la Universitatea Tehnică din München, intitulat *Materiale optice bioinspirate*. S-a demonstrat că sistemele naturale au abilitatea de a produce materiale cu proprietăţi unice, iar formarea structurilor tridimensionale complexe în natură este de o importanţă fundamentală pentru a depăși restricţiile impuse de către elementele de construcţii accesibile. Structurarea în sisteme ordonate sau neordonate constituie elementul-cheie pentru definirea unor noi foi de parcurs către ingineria inovativă a materialelor. S-a dovedit că materialele și procesele naturale oferă o gamă imensă de soluţii pentru designul noilor clase de materiale și suprafeţe, cunoscute ca materiale bioinspirate, care au potenţialul de a cuceri medii și aplicaţii complexe multi-variante, iar ideea designului materialelor bioinspirate rezidă în utilizarea soluţiilor biologice de procesare, a strategiilor de design și a structurilor ierarhice pentru ingineria avansată și formarea materialelor funcţionale.

La simpozion au fost prezentate și două rapoarte invitate. În cel intitulat *Teoria micro- și nanomotoarelor catalitice: de la mecanismele de autopropulsie la remedierea apelor poluate*, profesorul Vladimir Fomin

de la Institutul pentru Nanoştiinţe Integrative din cadrul Institutului Leibniz pentru Starea Solidă din Dresda a analizat ideile teoretice privind mecanismele de propulsie a micro- și nanomotoarelor catalitice, care au perspective de aplicații în robotică, ingineria biomedicală și sustenabilitatea mediului.

Academicianul Ion Tighineanu, în raportul *O nouă decolare a nitrurii de galiu*, a făcut o analiză retrospectivă a progresului dispozitivelor în baza semiconductorului cu bandă interzisă largă GaN, menționând că, în ciuda densității mari a dislocațiilor în acest material, cercetătorii au fost capabili să producă diode luminescente de o eficiență surprinzătoare, care au cucerit piața. A fost exprimată convingerea că tehnologiile de iluminare bazate pe nitrura de galiu și materialele înrudite își vor continua evoluția de impact, în special ținând cont de elaborarea recentă a laserului polaritonic cu pompaj electric, capabil să opereze la temperatura camerei.

În domeniul nano-biotehnologiilor și biomaterialelor au fost prezentate rezultate relevante privind noi tehnologii de obținere a biomaterialelor, biocompatibilitatea lor cu corpul uman, au fost discutate posibilități de implementare a acestora în medicină.

Dispozitivele medicale performante reprezintă o parte indispensabilă a actului medical în procesul de prevenire, diagnosticare corectă și tratamentul maladiilor. Utilizarea lor eficientă presupune, în mod prioritar, sporirea investigaţiilor şi prestarea unui tratament cost-eficient şi calitativ. Rezultatele prezentate la conferință în domeniul prelucrării semnalelor și imaginilor, a bioinstrumentației medicale și ingineriei clinice au un impact substanțial în îmbunătățirea sănătății populației prin menţinerea unui nivel sporit al performanţelor şi securităţii dispozitivelor medicale aflate în utilizare în instituţiile medicale şi prestarea serviciilor de sănătate accesibile şi de înaltă calitate.

Promovarea și consolidarea învățământului ingineresc biomedical în Armenia, Georgia, Moldova și Ucraina în conformitate cu politicile UE în domeniul învățământului superior prin crearea de capacități și măsuri de consolidare instituțională, au fost abordate în cadrul simpozionului „Educație în Inginerie Biomedicală (Programul TEMPUS)", la care au participat reprezentanți a 18 universități din 12 țări. Trebuie de menționat că specialitatea de inginer biomedical, conform CareerCast.com (SUA), se plasează pe locul 5 în topul celor mai prestigioase 10 locuri de muncă pentru anul 2015, ținând cont de venituri, perspective de dezvoltare, mediu de lucru, stres și efort fizic depus. Specialiștii în domeniul ingineriei biomedicale sunt veriga de bază în fuziunea medicinii cu progresul tehnologic în următorii ani.

Conferința ICNBME-2015 a fost însoțită de o Școală de Toamnă Moldo-Japoneză în domeniul Nanotehnologiilor și Ingineriei Biomedicale. Evenimentul a oferit tinerilor cercetători, studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor o oportunitate inedită de informare. Prelegerile au fost prezentate în limba engleză de profesorii și cercetătorii: acad. Ion Tighineanu (Moldova), Membrul de Onoare al AȘM Vladimir Fomin (Rusia), prof. Rainer Adelung (Germania), prof. Hidenori Mimura (Japonia), prof. Mircea Dragoman (România) ş.a. Printre beneficiarii cursului s-a regăsit şi un grup de studenţi din Japonia. La finele şcolii de toamnă au fost înmânate diplome de participare.

Conferința Internațională „Nanotehnologii și Ingnerie Biomedicală" s-a impus la scară națională și internațională nu numai ca un for multidisciplinar de o prestație științifică deosebită, dar și prin rezonanța sa în societate, evenimentul fiind intens mediatizat. Este, fără îndoială, meritul copreședinților forului – acad. Ion Tighineanu și prof. univ. Victor Șontea, care au identificat această nișă de mare importanță științifică și practică – intersecția nanotehnologiei și ingineriei biomedicale și, prin intermediul ei, promovează o imagine pozitivă țării noastre în lume și creează noi punți de colaborare cu savanți de pe diverse continente.

ȘI TOTUȘI, CÂȚI ȘI UNDE SUNTEM, CERCETĂTORII DIN REPUBLICA MOLDOVA?

Doctor habilitat în biologie **Vitalie MINCIUNĂ**
Doctor habilitat în economie **Gheorghe CUCIUREANU**
Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale al AȘM
Consiliul Naţional pentru Acreditare și Atestare

SO, HOW MANY AND WHERE ARE WE, RESEARCHERS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA?

Summary. For an accurate assessment of the situation in science and innovation are often used the comparisons between national and international statistical indicators and in this context it is fundamentally to use the same assessment tools. However, the application of international statistical methodologies in Moldova encounters some difficulties caused mainly by the specific of activities within higher education institutions. Academic staff performs scientific work within the scientific-pedagogical task, which is not financed from the science budget. Thus is important to record this scientific potential in order to not overestimate nor underestimate the human, financial and logistical resources.

Another issue covered in the article is the list of indicators that characterize human resources. National statistics are limited to track individuals, while in international practice is widely used indicator Full Time Equivalent (FTE), which allows a more accurate estimate of the cost-effectiveness relationship. The paper presents the positioning of Moldova in international statistics in terms of resources and results, applying the FTE calculations.

Keywords: scientific potential, researchers, natural persons, FTE, R&D expenditure, publications, patents.

Rezumat. Pentru evaluarea corectă a situaţiei în sfera ştiinţei şi inovării adesea se recurge la o comparare a indicatorilor statistici naţionali cu cei internaţionali şi în acest context este principial de a utiliza aceleaşi instrumente de evaluare. Totodată, aplicarea metodologiilor statistice internaţionale în Republica Moldova întâlneşte anumite dificultăţi, determinate preponderent de specificul activităţilor din cadrul instituţiilor de învăţământ superior. Personalul universitar realizează activităţi ştiinţifice în limitele sarcinii ştiinţifico-didactice, utilizând aparataj şi reactive procurate din surse prevăzute la compartimentul instruire şi fiind remunerat din fondul de salarizare a cadrelor didactice. Astfel, este important să ducem evidenţa acestui potenţial ştiinţific pentru a nu supraestima, dar nici subestima resursele umane, financiare şi logistice existente.

O altă problemă abordată în articol este lista indicatorilor care caracterizează resursele umane. Statistica naţională se limitează la evidenţa persoanelor fizice, în timp ce în practica internaţională se utilizează pe larg indicatorul Echivalent Normă Întreagă (ENÎ), care permite o estimare mai corectă a relaţiei cost-eficienţă. În lucrare este prezentată poziţionarea Republicii Moldova prin prisma statisticilor internaţionale în domeniul resurselor şi rezultatelor, aplicând în calculele efectuate ENÎ.

Cuvinte-cheie: potenţial ştiinţific, cercetători, persoane fizice, ENÎ, cheltuieli în cercetare-dezvoltare, publicaţii, brevete de invenţii.

Câţi cercetători ştiinţifici există în Republica Moldova, sunt mulţi sau puţini şi care este performanţa acestora? Răspunsurile la aceste întrebări sunt mult mai complicate decât par la prima vedere şi depind de ce înţelesuri punem în sintagmele utilizate, cum calculăm datele, la ce ne raportăm etc. În prezentul studiu ne-am propus să aducem o anumită claritate atât asupra metodologiilor şi indicatorilor, cât şi asupra valorilor indicatorilor care caracterizează numărul şi performanţa resurselor umane din cercetare-dezvoltare. În acest scop, am utilizat surse bibliografice, standarde statistice, dar şi surse de date empirice cum ar fi rapoartele Academiei de Ştiinţe a Moldovei (AŞM), Biroului Naţional de Statistică (BNS), Agenţiei de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI), EUROSTAT, SCOPUS, Oficiului European de Brevete (EPO), Oficiului pentru Brevete şi Mărci din Statele Unite (USPTO) ş.a.

Probleme de definire şi calculare a cercetătorilor

Manualul Frascati, principala sursă metodologică în domeniul statisticii cercetării-dezvoltării la nivel internaţional, califică cercetătorii drept persoane angajate în conceperea sau crearea de cunoştinţe, produse, procese, metode şi sisteme noi, precum şi în managementul proiectelor respective [1]. Sursa dată precizează că sunt consideraţi cercetători persoanele în activitatea integrală a cărora activitatea ştiinţifică are o pondere nu mai mică de 10%. Astfel, la cercetători sunt atribuite persoanele implicate în crearea produsului ştiinţific, cu excepţia tehnicienilor şi a personalului auxiliar.

În Republica Moldova, statisticile naţionale atribuie la categoria de cercetători doar persoanele angajate în funcţia de cercetător, fapt care cauzează o sub-

estimare a potenţialului ştiinţific existent şi nu permite efectuarea unor analize comparative cu alte ţări. De facto, pe lângă persoanele angajate în calitate de cercetători în proiecte de cercetare, în activitatea ştiinţifică sunt implicaţi doctoranzii şi postdoctoranzii, dar şi o parte din personalul instituţiilor de învăţământ superior, în condiţiile când norma ştiinţifico-didactică presupune şi o antrenare în cercetare-dezvoltare. Codul Educaţiei, aprobat recent, prevede, la art.119, că norma ştiinţifico-didactică se constituie din:

a) activitatea didactică auditorială (contact direct cu studenţii);

b) activitatea didactică neauditorială;

c) activitatea de cercetare, transfer tehnologic, de creaţie artistică şi sportivă;

d) activitatea metodică [2].

Totuşi, includerea tuturor acestor persoane la categoria de cercetători ar fi o supraestimare a potenţialului ştiinţific al Republicii Moldova dacă le-am calcula în persoane fizice, întrucât ei dedică activităţii de cercetare doar o parte din timp. În practica internaţională pentru estimarea potenţialului ştiinţific se mai utilizează un indicator care măsoară cercetătorii în *echivalent normă întreagă* (ENÎ) sau persoane-ani cheltuite pentru cercetare-dezvoltare. Un ENÎ este luat ca o persoană-an. Astfel, o persoană care cheltuie 30% din timpul său pentru cercetare-dezvoltare şi restul pentru alte activităţi e considerată 0,3 ENÎ. Similar, dacă o persoană este angajată complet în cercetare-dezvoltare pe parcursul a 6 luni rezultatul este considerat ca 0,5 ENÎ [1]. Acest indicator este mai util şi atunci când facem raportul cost-eficienţă.

Care este numărul cercetătorilor în Republica Moldova şi cât se cheltuie pentru ei?

Pornind de la prevederile metodologice internaţionale, numărul cercetătorilor-persoane fizice în Republica Moldova ar urma să fie calculat ca sumă a numărului persoanelor angajate în proiecte în funcţii de cercetare, a numărului de doctoranzi cu frecvenţa la zi şi a numărului cadrelor ştiinţifico-didactice. Ţinând seama de faptul că o parte din personalul ştiinţifico-didactic substituie activitatea ştiinţifică cu creaţia artistică şi activitatea sportivă, propunem să atribuim la categoria de cercetători doar personalul din universităţi care deţine grad ştiinţific, precum şi cel care lucrează asupra tezei de doctorat, deţinând o bursă la forma de studii cu frecvenţă redusă.

Unele specificări ale categoriilor de personal angajat în sfera ştiinţei şi inovării a Republicii Moldova sunt indicate în tabelul 1. Aplicând metodologia expusă mai sus, numărul persoanelor fizice angajate în crearea produsului ştiinţific naţional ar constitui 6 802 de persoane fizice cercetători: 3 352 de cercetători contorizaţi de AŞM, la care ar mai fi de adunat 394 de doctoranzi la forma de studii cu frecvenţa la zi, 2 221 de deţinători de grad ştiinţific din universităţi, neangajaţi în proiecte de cercetare în afara normei ştiinţifico-didactice şi 835 de persoane care deţin burse de studii la doctorat cu frecvenţă redusă [3, 4].

Tabelul 1

Categoriile de personal angajat în crearea produsului ştiinţific în Republica Moldova, anul 2012

Categoria de salariaţi			Total	Dr.	Dr. hab.
▪ Salariaţi din activitatea de cercetare-dezvoltare (BNS)			5121	1342	390
	▪ cercetători		3338	1342	390
	▪ personal ştiinţifico-didactic		6003	2341	420
	▪ ingineri		271		
▪ Doctoranzi (BNS)			1485		
	▪ cu frecvenţa la zi	total	394		
		– în universităţi	262		
	▪ cu frecvenţă redusă	total	1091		
		– în universităţi	835		
▪ Postdoctoranzi (BNS)		total	39	39	
		– în universităţi	25	25	
▪ Cercetători (AŞM)		total	3352	1470	440
		– în universităţi	939	108	432
		– în instituţii sectoriale	918	353	117

Astfel, din cele 6 mii de cadre ştiinţifico-didactice, la categoria de cercetători au fost incluse 3 995 persoane (66,6%): 939 de persoane care activează în funcţii de cercetare şi 3 056 de persoane cu grade ştiinţifice sau deţinători ai burselor de doctorat. De menţionat, că nu toate persoanele angajate în funcţii de cercetare în universităţi sunt cadre ştiinţifico-didactice, dar numărul celor neimplicaţi şi în procesul de instruire este destul de mic.

Din rândul celor circa 7 000 de persoane fizice menţionate ar fi trebuit excluşi (pentru a evita dublările) doctoranzii angajaţi prin cumul în proiecte în calitate de cercetători, dar ar fi trebuit incluşi doctoranzii la forma de studii cu frecvenţă redusă cu serviciul de bază în afara sferei ştiinţei şi inovării. Dat fiind faptul că nu dispunem de astfel de date, vom face abstracţie de acestea, întrucât estimările noastre arată că ele nu influenţează semnificativ valorile indicatorului, deoarece numărul persoanelor din cele două categorii sunt comparabile între ele.

În statistica naţională nu se publică date privind numărul cercetătorilor-ENÎ. Doar raportul anual al AŞM reflectă unităţile de funcţii pe care au fost angajaţi cercetători. Cuantumul raportat în 2012 constituie 2 900 de unităţi de funcţie. În acelaşi timp, cadrul metodologic internaţional menţionează că la acestea ar urma de adăugat echivalentul de normă ce revine programului de cercetare la doctorat (timpul revenit programului de studii avansate urmează a fi exclus), precum şi procesului de cercetare-dezvoltare în cadrul sarcinii ştiinţifico-didactice în învăţământul superior.

Pornind de la specificul de organizare a studiilor de doctorat şi al procesului ştiinţifico-didactic, am aplicat în această lucrare următorii coeficienţi de antrenare în activitatea ştiinţifică pe categorii de personal:

- doctoranzi cu frecvenţa la zi – 0,7;
- doctoranzi cu frecvenţa redusă/cadre ştiinţifico-didactice – 0,3;
- cadre ştiinţifico-didactice cu grad ştiinţific – 0,3.

Astfel, mărimea convenţională de angajare în cercetare constituie:

- pentru 394 de doctoranzi la forma de studii cu frecvenţa la zi – 276 cercetători-ENÎ;
- pentru 3 056 de cadre ştiinţifico-didactice/deţinători de grad ştiinţific şi 835 de doctoranzi la forma de studii cu frecvenţă redusă – 917 cercetători-ENÎ.

Ca urmare, cei 6 802 de cercetători-persoane fizice antrenaţi în crearea unui produs ştiinţific din Republicii Moldova pot fi echivalaţi cu 4 093 cercetători-ENÎ, ceea ce după părerea noastră ar reflecta mai corect capacitatea actuală de cercetare sub aspectul resurselor umane.

În vederea efectuării unor analize comparative şi stabilirea mai adecvată a valorii resurselor financiare cheltuite pentru cercetare-dezvoltare, au fost făcute calcule utilizând tehnici similare celor aplicate la determinarea numărului cercetătorilor. Volumul alocaţiilor reflectat de către AŞM şi BNS include finanţarea programelor de doctorat, dar nu include cheltuielile pentru activitatea ştiinţifică în cadrul normei ştiinţifico-didactice (tabelul 2). Nu sunt disponibile date şi nici nu există o metodologie privind evaluarea costurilor respective în cadrul învăţământului superior. Din aceste considerente, vom aplica principiul utilizat la estimarea cercetătorilor-ENÎ, doar că şi în acest caz se impun calcule suplimentare, deoarece statistica oficială nu reflectă fondul de salarizare a cadrelor ştiinţifico-didactice. În acest scop, vom ţine seama de salariul mediu lunar pe sectorul respectiv.

Astfel, fondul de salarizare a celor 3 056 de cadre ştiinţifico-didactice, calculat în acest mod, ar constitui 177,1 mil. lei. Aplicând coeficientul 0,3 de estimare a ponderii activităţii ştiinţifice în cadrul normei ştiinţifico-didactice vom obţine suma de 53,1 mil. lei, care sporeşte volumul de finanţare raportat de BNS în anul 2012 până la 421,3 mil. lei. De altfel, credem că şi acest cuantum este mult inferior volumului real de finanţare a ştiinţei, deoarece el nu include costul utilajului procurat din sursele pentru învăţământ, cu destinaţie dublă instruire-cercetare.

Tabelul 2

Finanţarea activităţilor de cercetare-dezvoltare, anul 2012

Nr. d/o	Sursa	Dimensiunea	Total mii lei
1.	AŞM	Cheltuieli de casă pentru cercetare-dezvoltare	351400,0
2.	BNS	Cheltuieli interne curente	354091,9
3.	BNS	Cheltuieli interne din activitatea de cercetare-dezvoltare	368238,1
4.	BNS	Salariul mediu lunar în învăţământul superior	4,83

Care este poziţia Republicii Moldova comparativ cu alte ţări?

Pentru evidenţierea poziţiei Republicii Moldova pe plan internaţional vom compara indicatorii noi obţinuţi cu cei din statisticile internaţionale [5]. Astfel, datele EUROSTAT-ului arată că Danemarca şi Finlanda dispun de cel mai mare număr de cercetători ştiinţifici standardizat la 1 000 de locuitori (figura 1). Peste media europeană se situează Slovenia şi Lituania, state descendente din sistemul comunist de organizare a economiei. Nu este clar cum se structurează indicatorul în cazul Federaţiei Ruse, dar aceasta este unica ţară din lotul respectiv în care numărul de cercetători-persoane fizice este inferior numărului de cercetători-ENÎ.

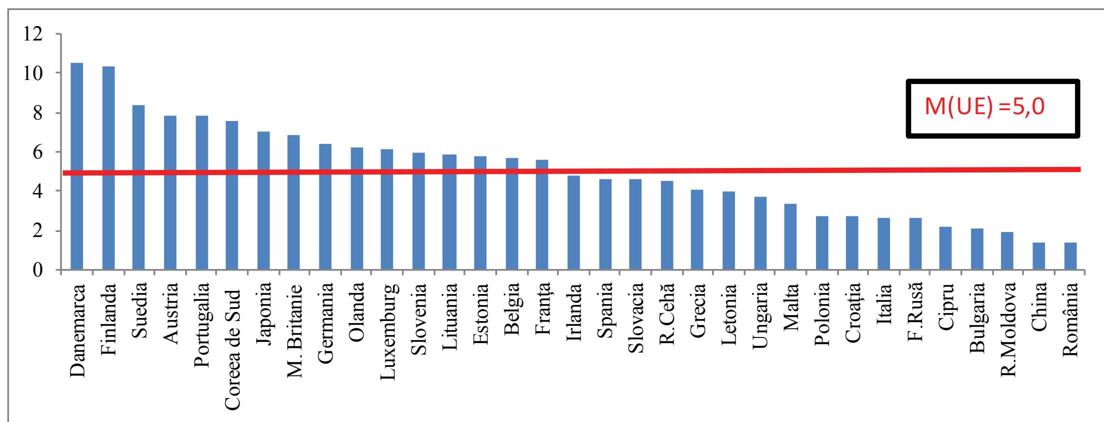

Figura 1. Numărul cercetătorilor-persoane fizice la 1 000 de locuitori, anul 2012.

Notă: în cazul Chinei nu s-au preluat indicatorii pe regiunea Hong Kong, raportaţi aparte în bazele de date internaţionale

Numărul cercetătorilor la 1 000 de locuitori în Republica Moldova este mult mai redus decât media Uniunii Europene (5 cercetători – persoane fizice) şi constituie:

- 1,9 cercetători, la calcularea conform metodologiei propuse (6,8 mii persoane);
- 2,5 cercetători, la includerea tuturor cadrelor ştiinţifico-didactice şi a doctoranzilor cu frecvenţa la zi (8,9 mii persoane);
- 1 cercetător, la excluderea personalului ştiinţifico-didactic, dar cu indicarea doctoranzilor cu frecvenţa la zi (3,8 mii persoane);
- 0,9 cercetători, la includerea în calcul doar a persoanelor cu funcţie de cercetător în proiecte (3,4 mii persoane).

Alocaţiile pe o unitate de cercetător în Republica Moldova constituie 6,5 mii euro şi sunt inferioare celor raportate de Suedia şi Bulgaria, ţări plasate la extremele clasamentului comunitar de 43,4 şi, respectiv, de 3,4 ori (figura 2). În raport cu media comunitară, volumul mijloacelor financiare ce revin unui cercetător-ENÎ în sfera ştiinţei şi inovării a Republicii Moldova este de 29,4 ori mai mic.

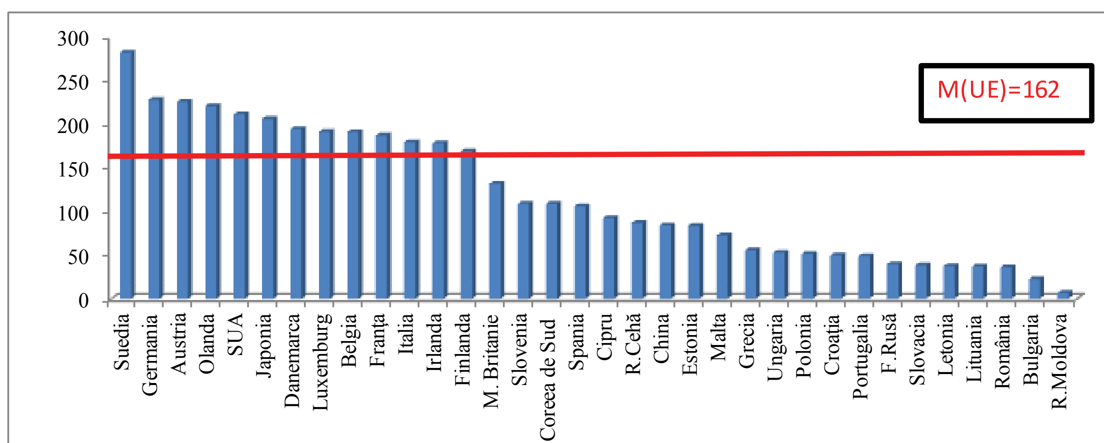

Figura 2. Volumul alocaţiilor per cercetător-ENÎ, anul 2012 (mii euro).

Datele prezentate anterior vizează indicatorii de resurse, iar cele ce vor urma se referă la indicatorii de rezultat. Conform informaţiei statistice, furnizate de baza de date SCOPUS, în 2013, reprezentanţii ţării noastre au lansat în circuitul internaţional 386 de publicaţii, fapt care constituie 9,4 lucrări editate la 100 de cercetători-ENÎ finanţaţi (figura 3). Valoarea indicatorilor este de 5,9 ori inferioară mediei comunitare, dar practic identică cu cea din Federaţia Rusă.

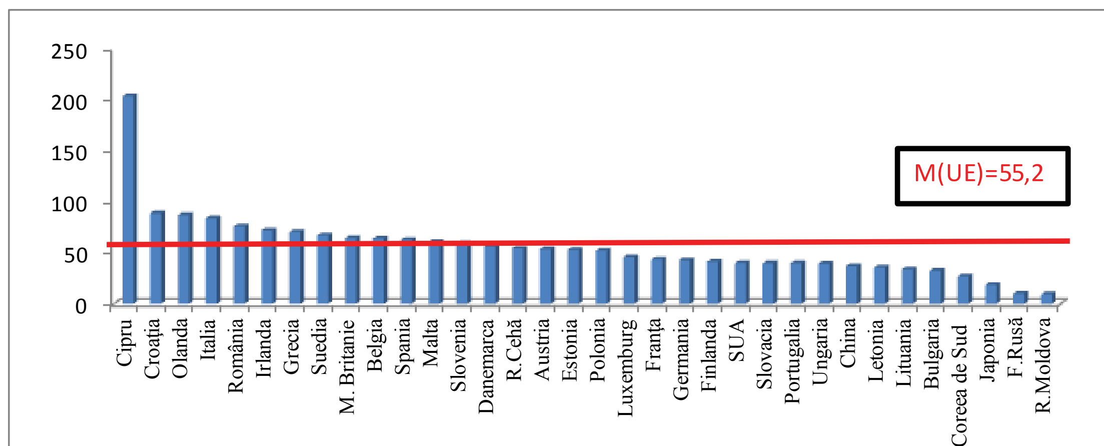

Figura 3. Publicaţii la 100 de cercetători-ENÎ, anul 2013 (SCOPUS).

Indicatori superiori mediei europene sunt caracteristici Ciprului, Croaţiei, României, ţări cu o finanţare relativ modestă a domeniului ştiinţific. În acelaşi timp, SUA, Coreea de Sud, Japonia şi alte ţări cu alocaţii considerabile în sfera ştiinţei şi inovării, raportează indicatori inferiori mediei europene.

Desigur că în evaluarea publicaţiilor urmează a se ţine cont de numărul citărilor acestora, element care indirect reflectă calitatea, vizibilitatea şi relevanţa lor. În cohorta analizată, România şi Federaţia Rusă sunt ţările cu cel mai mic număr mediu de citare a lucrărilor ştiinţifice incluse în circuitul internaţional pe parcursul ultimilor 5 ani (figura 4). Publicaţiilor autorilor din Republica Moldova le revin 3,5 citări pe lucrare, valorile fiind de 1,4 ori inferioare mediei UE, dar superioare mai multor membri comunitari.

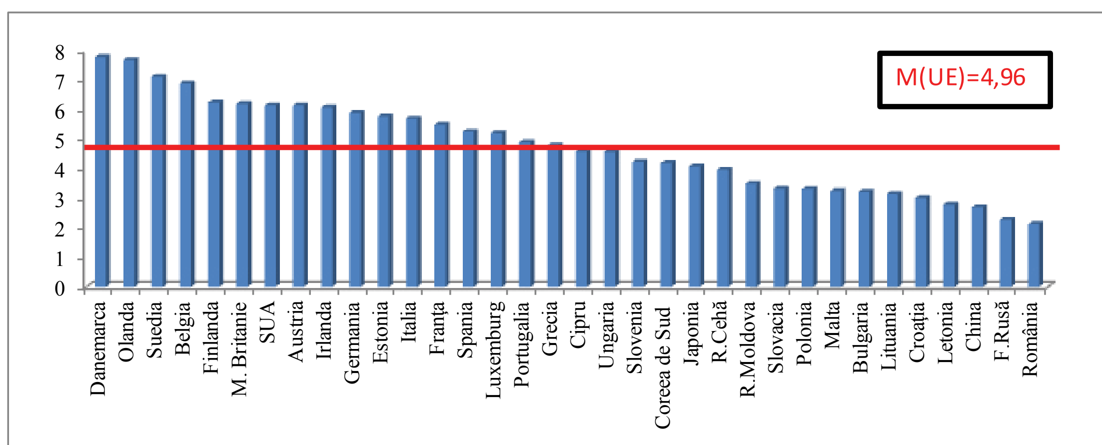

Figura 4. Numărul mediu anual de citare a unei publicaţii, anii 2009 – 2013 (SCOPUS).

Danemarca, Olanda, Suedia sunt ţările cu cele mai multe citări ale publicaţiilor recente. În vecinătatea acestora se poziţionează Marea Britanie şi SUA. În acelaşi timp, publicaţiile autorilor din Coreea de Sud şi Japonia au un număr de citări inferior mediei europene. Posibil că în cazul ultimelor două ţări, limba de publicare a revistelor naţionale diminuează vizibilitatea lor, dar trebuie să ţinem seama şi de specificul pronunţat aplicativ al activităţii ştiinţifice desfăşurate în aceste state cu performanţă economică.

Republica Moldova, cu 1,5 publicaţii, se plasează în top-5 ţări cu cele mai multe lucrări incluse în circuitul internaţional la 100 mii euro alocaţii şi depăşeşte indicatorul mediu al UE de 4,4 ori (figura 5). Prima poziţie în clasament o deţine Cipru cu 2,2 publicaţii, standardizate la volumul de finanţare de referinţă. Este de menţionat faptul că la celălalt capăt al listei, cu cele mai puţine publicaţii la 100 mii euro alocaţii se poziţionează Japonia, SUA şi Germania – modele economice eficiente.

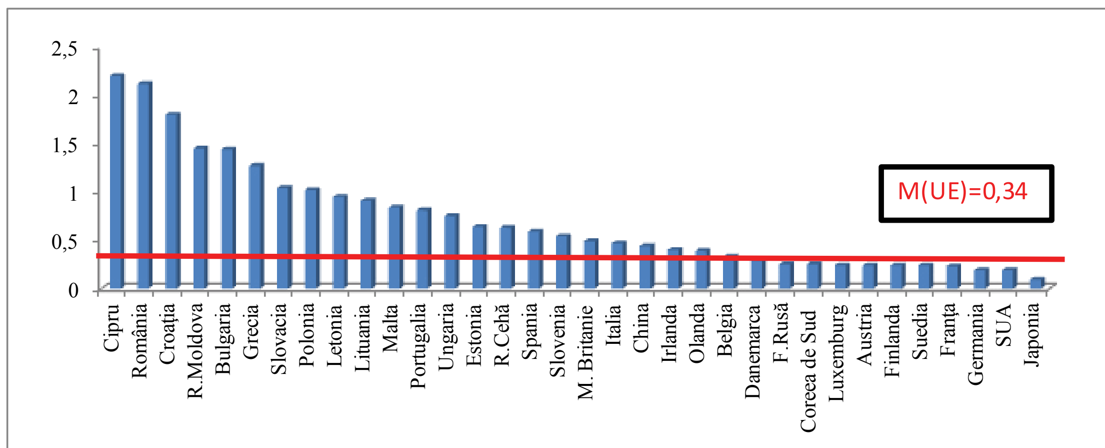

Figura 5. Publicaţii la 100 de mii de euro alocaţii, anul 2013.

Ierarhia prezentată în figura 5 ar putea avea mai multe explicaţii ce ţin de modelul de cercetare-dezvoltare (cu predominrea diferitor tipuri de cercetare-dezvoltare) şi sursa finanţării cercetărilor. În economiile dezvoltate peste 2/3 din mijloacele financiare provin din business şi, respectiv, cercetările au un caracter predominant aplicativ şi inovaţional. După numărul de publicaţii la 100 de mii de euro alocaţii, precum şi al publicaţiilor per cercetător-ENÎ, lidere sunt ţările descendente din sistemul economic socialist, unde ştiinţa este în continuare finanţată preponderent din surse de finanţare guvernamentale şi pentru care este caracteristică o relevanţă economică scăzută.

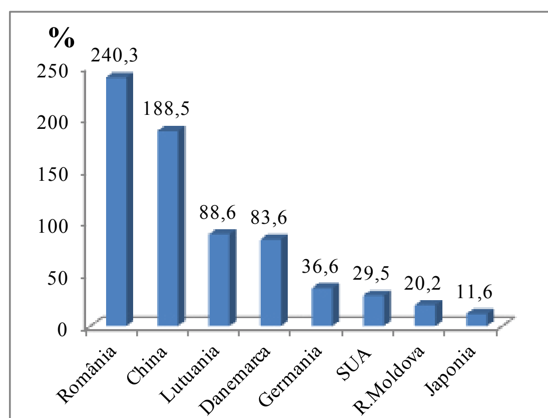
Numărul publicaţiilor monitorizate de baza de date SCOPUS, pe parcursul ultimilor 9 ani a crescut de 1,5 ori (figurile 6). A sporit şi numărul lucrărilor elaborate (independent sau în colaborare cu parteneri străini) de cercetătorii din Republica Moldova, doar că creşterea a fost ceva mai modestă – de 1,2 ori.

La nivel internaţional, mai semnificativ a crescut numărul lucrărilor din ştiinţele biologice, medicale, agricole, precum şi al celor din domeniul ştiinţelor socio-umaniste, în timp ce numărul lucrărilor din inginerie şi tehnologii s-a modificat mai puţin. Ca urmare, se conturează o tendinţă de creştere a ponderii publicaţiilor din primul grup de ştiinţe.

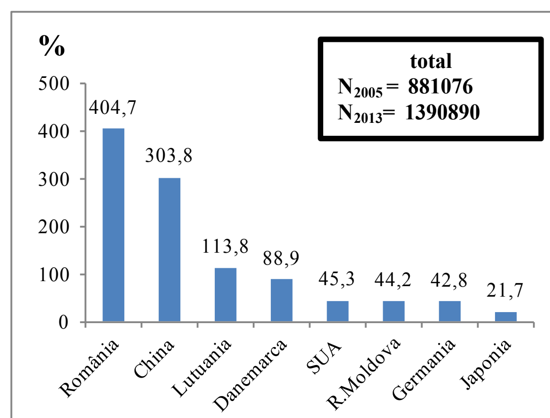
Tendinţe similare se înregistrează şi pentru publicaţiile autorilor din Republica Moldova, deşi structura publicaţiilor este diferită. Astfel, la nivel global publicaţiile cu profil medico-biologic şi ingineresc constituie circa 60% din numărul total al lucrărilor. În cazul Republicii Moldova, circa 90% din publicaţii revin ştiinţelor inginereşti şi ştiinţelor naturale şi exacte, iar printre cele din urmă ar fi de menţionat ponderea lucrărilor în fizică, chimie şi matematică.

La nivel global, o publicaţie din trei ţine de domeniul medico-biologic, pe când în cazul Republicii Moldova cota acestor lucrări este de trei ori mai mică. Totodată, ¾ din numărul total al publicaţiilor incluse în circuitul internaţional, elaborate de cercetătorii din Republica Moldova, se referă la fizică, chimie, matematică sau inginerie, în timp ce la nivel global ponderea lor este de două ori mai mică.

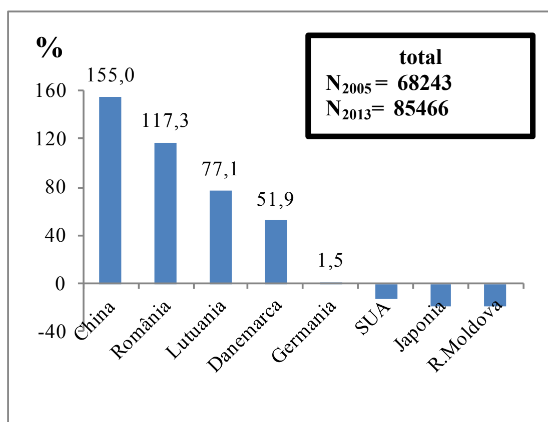
O tendinţă interesantă este caracteristică ştiinţelor inginereşti şi tehnologii, unde la nivel global se înregistrează cea mai mică creştere a numărului de publicaţii pe durata anilor 2005 – 2013, cu doar 25,2% (figura 6). O analiza mai detaliată scoate în evidenţă nu doar diminuarea ritmului general de creştere a numărului de publicaţii în acest domeniu, dar şi descreşterea numărului lucrărilor în inginerie ale autorilor din SUA (cu 13,6%) şi Japonia (cu 18,3%). În cazul Germaniei se înregistrează doar o creştere nesemnificativă a lucrărilor în tehnică şi tehnologii.

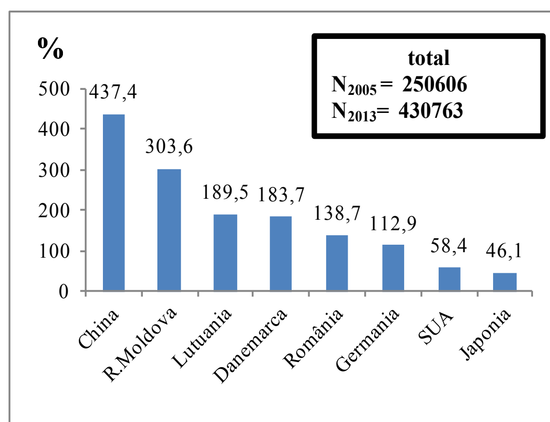
Integral

Şt. Bio-medicale

Şt. Inginereşti şi tehnologice

Şt. Socio-umaniste şi economice

Figura 6. Dinamica numărului de publicaţii în perioada 2005 – 2013, conform SCOPUS.

În lista ţărilor cu descreştere a numărului publicaţiilor în domeniul ştiinţelor inginereşti şi tehnologii se înscrie şi Republica Moldova, cercetătorii autohtoni publicând cu 19,4% mai puţin decât acum 9 ani.

Evoluţia publicaţiilor din domeniul ingineriei şi tehnologiilor poate fi explicată printr-o orientare mai pronunţată a activităţilor în sfera ştiinţei şi inovării pe impact şi relevanţa economică, cel puţin în cazul ţărilor dezvoltate din punct de vedere economic (figura 7). Astfel, unele ţări cu alocaţii substanţiale în domeniul ştiinţific, dar cu un număr de publicaţii pe cercetător-ENI inferior mediei europene – Japonia, SUA, Germania, Coreea de Sud – conduc clasamentul ţărilor cu cele mai multe brevete eliberate de EPO şi USPTO, raportate la 100 de cercetători-ENÎ [6, 7].

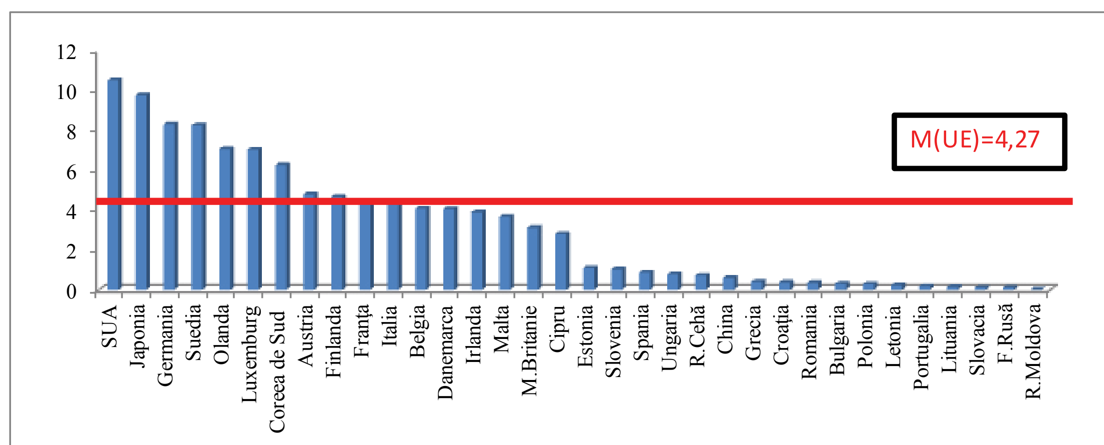

Figura 7. Brevete eliberate de EPO şi USPTO la 100 de cercetători-ENÎ.

Republica Moldova se plasează pe ultima poziţie în lista ţărilor menţionate, cu un număr foarte redus de brevete obţinute peste hotare. Astfel, dacă în statisticile EPO Republica Moldova este frecventă în ultimii ani cu câte 1 brevet pe an, atunci în baza de date USPTO, în intervalul de timp 1999 – 2013 suntem menţionaţi doar de 6 ori. Numărul redus de brevete eliberate cercetătorilor din Republica Moldova se explică, pe lângă calitatea cercetării, și prin costurile ridicate ale brevetării la aceste oficii, care variază de la 12 mii euro (USPTO) până la 30 mii euro (EPO). Totodată, cercetătorii moldoveni care lucrează peste hotare sau în colaborare cu parteneri externi rareori sunt indicaţi ca primul autor în cererea de brevet (fapt relevant pentru a atribui brevetul la o anumită ţară).

O situaţie similară celei descrise mai sus se înregistrează și dacă evaluăm raportul cost/eficienţă. Ţările cu sisteme economice performante, dar care au un număr de publicaţii, raportat la mijloacele financiare, inferior mediei UE, depășesc cu mult indicatorul comunitar ce ţine de brevetele obţinute, standardizat la un volum de finanţare (figura 8).

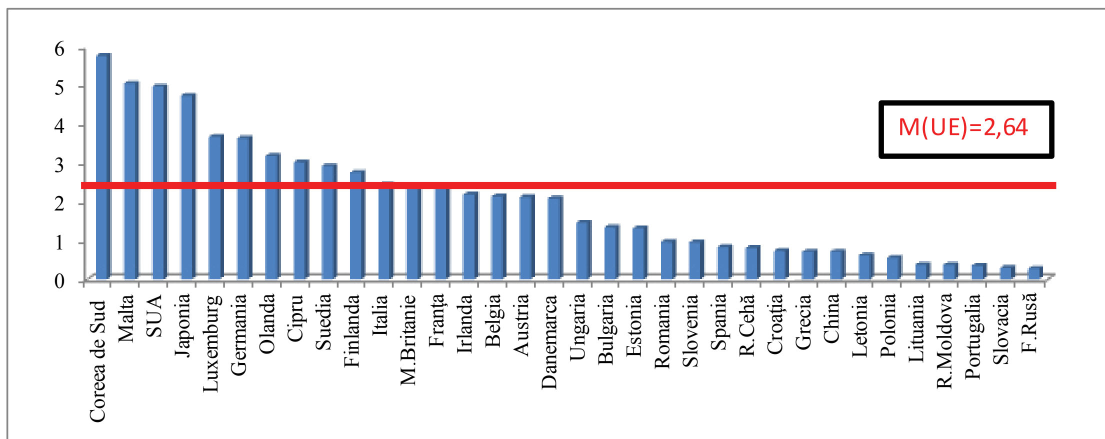

Figura 8. Brevete eliberate de EPO și USPTO la 10 mil. de euro alocaţi.

Spre deosebire de costul publicaţiilor incluse în circuitul internaţional, după care Republica Moldova se poziţionează printre primele ţări (cele mai reduse costuri), la costul brevetelor suntem printre ultimele state, la fiecare 10 mil. euro alocaţii fiind eliberate doar 0,02 brevete.

În același timp, evaluarea indicatorilor statistici de activitate a biroului naţional de brevetare – AGEPI – scoate în evidenţă tendinţe negative care reflectă agravarea situaţiei pe segmentul transferului tehnologic în Republica Moldova [8]. Astfel, în raport cu anul 2005, în 2013 au fost depuse cu 28,7% mai puţine cereri de brevete, dar și eliberate cu 31,0% mai puţine brevete de invenţii (figura 9).

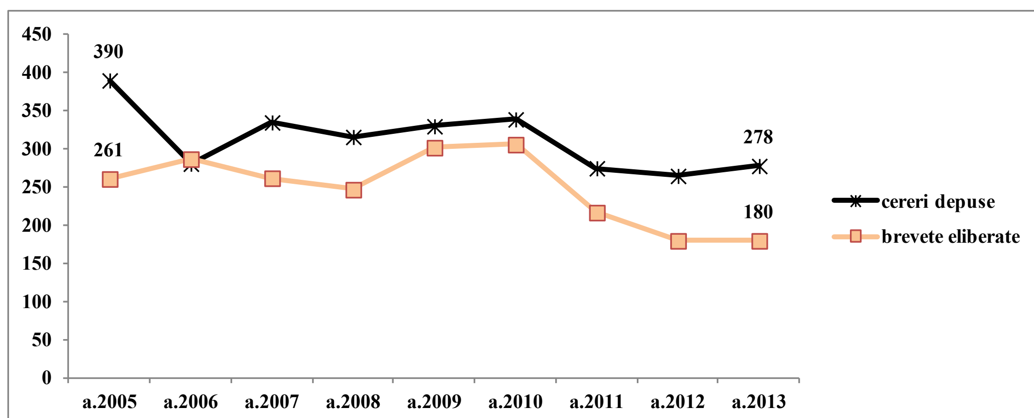

Figura 9. Activitatea de brevetare a AGEPI

CONCLUZII

1. Statisticile naţionale ar trebui să includă în resursa umană pentru cercetare doctoranzii și personalul știinţifico-didactic din instituţiile de învăţământ superior care participă direct la elaborarea produselor știinţifice.

2. Necesitatea cunoașterii adecvate, pentru luarea deciziilor, și a comparabilităţii internaţionale reclamă

găsirea unei modalități de estimare și oficializare a volumului de finanțare a activității științifice realizate de cadrele științifico-didactice.

3. Republica Moldova dispune de un număr mic de publicații incluse în circuitul internațional, în raport cu numărul de cercetători, și de un număr mare de publicații în raport cu volumul de finanțare a sferei științei și inovării.

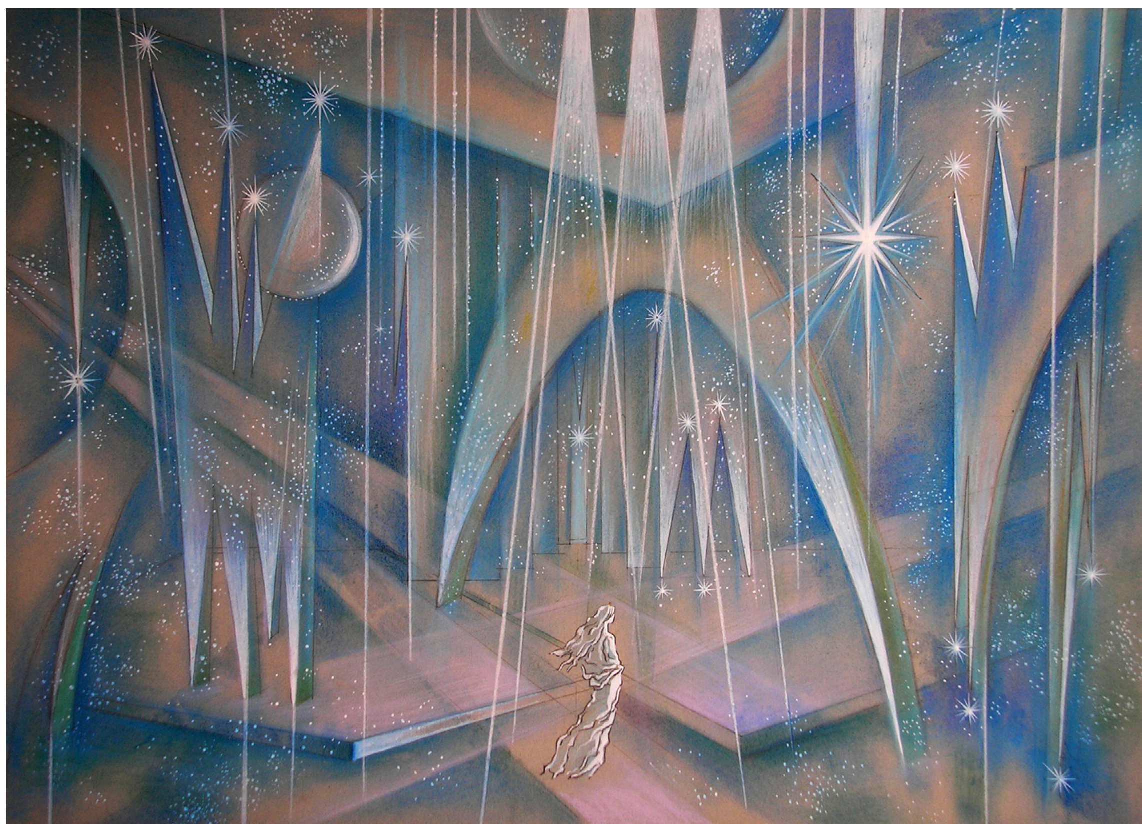
4. Se impune o analiză suplimentară și detaliată a situației din domeniul științelor bio-medicale pentru a elucida cauzele disproporționalităților de dezvoltare la nivel global și național și stabilirea modalităților de impulsionare a activităților în domeniu.

5. Metodologiile de evaluare a rezultatelor cercetării științifice urmează a fi revăzute în scopul creșterii nu doar a vizibilității internaționale, dar și a relevanței socio-economice, în special, pe segmentul științelor inginerești și tehnologice.

6. Indicatorii de activitate ai Republicii Moldova relatează despre probleme majore pe segmentul inovațional, iar tendințele prefigurează o agravare a situației.

BIBLIOGRAFIE / WEBOGRAFICE

1. Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, 6th edition. OECD, 2002, 256 p. http://www.oecd.org/ document/6/0,3746,en_2649_34273_33828550_1_1_1_1,00.html
2. Codul Educației al Republicii Moldova Nr. 152 din 17.07.2014 (Monitorul Oficial, nr. 319-324, art Nr : 634 din 24.10.2014).
3. Raport privind activitatea managerială și rezultatele științifice principale obținute în sfera științei și inovării în anul 2012. Chișinău: Tipografia AȘM, 2013. 298 p.
4. Anuarul Statistic al Republicii Moldova. Ediția 2013, 556 p.
5. European Commission. EUROSTAT. http://ec.europa.eu/eurostat/web/main
6. European Patent Office. Annual Report 2013 – Statistics and Trends. http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/annual-report/2013/statistics-trends.html
7. Patents By Country, State, and Year - Utility Patents (December 2013). Parts A1 Granted: 01/01/1963 - 12/31/2013. A Patent Technology Monitoring Team Report http://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/cst_utl.htm
8. Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală a Republicii Moldova. Raport anual (1997 – 2013). http://www.agepi.md/md/about/report.php

Petru Balan. Schiță la baletul *Luceafărul* de E. Doga, 1983 (din arhiva autorului).

ANALYSIS OF MOLDOVAN SCIENCE: STRUCTURE, RESULTS, EUROPEAN INTEGRATION, CHALLENGES AND RECOMMENDATIONS

Dr. **Heinrich PINGEL-ROLLMANN**
Integrated expert from Germany

ANALYSIS OF MOLDOVAN SCIENCE: STRUCTURE, RESULTS, EUROPEAN INTEGRATION, CHALLENGES AND RECOMMENDATIONS

Summary. During the last 25 years Moldovan Science has been confronted with a lot of structural and economic challenges, i. e. continuous reduction of public financial support, very low salaries, ongoing brain drain, authoritarian management styles, limited knowledge of English, and an over aging scientific community. Although there are some academic fields being able to compete on the international level, global competitiveness reports show the scientific decline that has taken place during the last years. The predominant role of the Academy of Science is questioned and necessary reforms of the science management system are discussed, partially highly controversial. EU-Moldova Association Agreement and participation in HORIZON 2020 might have a positive impact on the Moldovan Scientific System and foster integration in the European Research Area. Based on being an integrated expert from Germany for two years, the author submits recommendations in order to implement necessary reforms.

Keywords: EU Association Process, Moldovan Science System, Global Competitiveness Report, Public Administration Reform, Moldovan Code on Science and Innovation, Human Resources Development, Salary System, HORIZON 2020, European Research Area.

ANALIZA ŞTIINŢEI DIN MOLDOVA: STRUCTURA, REZULTATE, INTEGRARE EUROPEANĂ, PROVOCĂRI ȘI RECOMANDĂRI

Rezumat. În ultimii 25 de ani știința din Republica Moldova s-a confruntat cu o mulţime de provocări economice și structurale, și anume cu reducerea continuă a suportului financiar public, nivelul foarte jos de salarizare, exodul continuu al „creierilor", stilul autoritar de conducere, cunoștinţe limitate ale limbii engleze și o comunitate știinţifica îmbătrânită. Deși există unele domenii academice capabile să concureze la nivel internațional, rapoartele cu privire la competitivitatea globală atestă un declin știinţific ce s-a produs în ultimii ani. Rolul preponderent al Academiei de Științe este pus la îndoială și reformele necesare în sistemul de management al știinţei sunt discutate, parţial extrem de controversat. Acordul de Asociere Republica Moldova-UE și participarea la Programul ORIZONT 2020 ar putea avea un impact pozitiv asupra sistemului știinţific moldovenesc și grăbi integrarea în Spaţiul European de Cercetare. Fiind un expert integrat din Germania la AȘM timp de doi ani, autorul prezintă recomandări pentru implementarea reformelor necesare.

Cuvinte-cheie: Procesul de Asociere la UE, sistemul știinţific din Moldova, Raportul competitivităţii globale, reforma administraţiei publice, Codul cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova, dezvoltarea resurselor umane, sistemul de salarizare, ORIZONT 2020, Spaţiul European de Cercetare.

The present article aims at providing an independent external analysis of the Academy of Sciences of Moldova (ASM) as well as recommendations to the further development of ASM, according to the Code of Science and Innovation adopted in 2004 the highest scientific forum of the country, representing the only public institution of national interest in the sphere of science and innovation [1].

This article is dedicated to the leadership of the Academy of Sciences, its employees, and those in and outside Moldova who are interested in the ongoing scientific reformation process in a former Soviet Union Member State on its way to EU Association.

From June 2013 until June 2015, it was my task as so called *Integrated Expert* of the German Centre for International Migration and Development (CIM) [2] to support and advise the Academy of Sciences and its President, Ac. Gheorghe Duca. After having submitted several analyses and recommendations during these two years, the present article can be regarded as short summary of my observations and comments on possible and necessary changes.

It is obvious that the article does not claim to be comprehensive and complete. It is rather based on my individual desk research, interviews and numerous discussions with colleagues in and outside the Academy of Sciences as well as participating observations in meetings, workshops, and public events.

The findings are not the result of a team of international experts, but only outcomes of my individual work.

I hope that my analyses and recommendations, even in case they are in some cases critical, will help the Academy of Sciences on its path to the European Research Area and will be able to contribute to the necessary reformation and improvement process. Of course, critical feedback is highly appreciated by the author [3].

Historical Development and Structure of the Moldovan Science Management System

During the last 25 years, Moldovan Science and Technology sphere has been confronted with a transition process, affected by the tremendous socio-economic and political changes after the break-up of the former Soviet Union. Unfortunately, since the early 1990s Moldovan science has passed through a period of degradation. The shrinking demand of S&T services, partially caused by the reduction and/or destruction of the military-industrial complex, accompanied by severe reductions in public spending for research, led to *'the ruin of the scientific and technical patrimony'* [4]. Shrinking requests by society in large and, especially, by the business sector led to an exodus of scientists and a tremendous reduction of scientific human capital, from more than 20.000 to less than 4.000, accompanied by a process of over aging.

In addition, the field of science and innovation itself partially ignored the needs of society and its responsibility for the quality and condition of research elaborations, and thus degraded significantly. Missing capital investments in laboratory equipment resulted in degradation, and the prestige of research and innovation activities have become very low since the national Independence in 1991. On the other hand, the intellectual level of Moldovan researchers remained in some areas high (i.e. Physics, Medicine, Chemistry, and partially Economy).

Furthermore, the previous Moldovan conservative and bureaucratic science management system, in contradiction to other former Soviet Union Member States like i. e. Estonia or Latvia, has not really changed. Hierarchical, authoritarian, and inefficient structures have been surpassed and are obstacles as well as a not always transparent budget financing.

However, the main reason for the scientific potential decline was the sudden reduction of investment in science. In conditions where investment in scientific research constitutes less than 1% of GDP the degradation of science and innovation is the inevitable result. Thus, after gaining independence, the science funding in the Republic of Moldova varied between 0.73% (in 1990) and 0.18% of GDP (2000-2001). While having being increased from 2004 till the economic crisis in 2008 (0.70 %) a new decline has taken place during the last years (2014 – 0.35 % of GDP).

In the first decade of the new century the need for structural reforms led to the *Code on Science and Innovation* which was ratified on 15 July 2004 and regulates i. e. the state policy in this field, transfer of technology, accreditation of organizations, attestation of scientific degrees, and protection of intellectual property rights. The provisions foreseen by the *Code* can be regarded as fundamental change in Moldovan science by strengthening the position of the Academy of Science and allowing it to function as *quasi* Ministry of Science.

1. The Academy of Sciences is the sole public institution of national importance in the field of science and innovation, the plenipotentiary coordinator of the scientific and innovational activities, the supreme scientific forum and scientific adviser to the public authorities (Article 71).

2. Based on a Partnership Agreement with the Moldovan Government the Academy of Sciences coordinates all activities in the field of scientific research, innovation and technology transfer. The Partnership Agreement authorizes the Academy of Sciences to distribute all budgetary funds designated for scientific research and innovation (Article 72).

All in all, the state policy in science, innovation, and technology transfer is, up to now, elaborated and implemented by the Academy of Sciences.

In addition, the *Partnership Agreement* [5] stipulates the strategic priorities in the development of science and innovation, which are coordinated with the strategic directions stipulated by the European Union (HORIZON 2020). Strategic key elements are:

1. Innovative materials, technologies, and products;
2. Efficient energy and valorification of renewable energy resources;
3. Health and Biomedicine;
4. Biotechnology;
5. National heritage and society development.

The objectives of the *Partnership Agreement* are basically in line with the ones set in the *National Research Strategy 2014 - 2020* [6] which includes i. e. a thorough SWOT analysis of Moldovan science (Paragraph 35), aims to be reached in the forthcoming years, and principles of an effective and autonomous science management system (cf. Paragraphs 45–55).

The *Strategy for the Development of Research and Innovation 2020: Knowledge Moldova* [7] *from* 2012 includes, based on empirical data, a critical analysis of Moldovan's research system as well, i. e. over aging scientific personnel, decrease in modern equipment, missing or underdeveloped links between university and the science sector as well as science and business sectors. Regarding research and innovation *Knowledge Moldova* has developed three objectives:

12 Innovation	
Criteria	**Ranking**
Capacity for Innovation	128
Quality of scientific research institutions	121
Company spending on R & D	135
University – industry collaboration in R & D	124
Government procurement of advanced technology products	127
Avaibility of scientists and engineers	128
PCT patent applications applications/million pop.	72
Other Criteria	
5.07 Availability of research and training services	119
5.08 Extent of staff training	120
7.08 Country capacity to retain talent	140
7.09 Country capacity to attract talent	139
9.03 FDI and technology transfer	97

1. Orientation on research priorities;
2. Commercializing of research results;
3. Evaluation of the research and innovation activities (p. 23).

In order to achieve these aims and goals, the strategy paper identifies the following science management principles:

1. Autonomy and self-administration in the R & I sector
2. Performance and excellence in the R& I sector
3. Continuous prioritization of research infrastructures (p. 25)
4. In addition, *The Innovation Strategy of the Republic of Moldova for the period 2013-2020: "Innovations for competitiveness"* [8] defines a vision, objectives and measures for developing innovation activities in the Republic of Moldova.

Scientific Comparison to other European States and Global Competitiveness

According to the latest *Global Competitiveness Report 2014 - 2015* [9], there is a severe discrepancy between Moldovan's overall economic ranking on the one hand (Rank 82 out of 144, improved from rank 93 in 2011/2012) and the one of Moldovan's science and innovation (129 out 144). All in all, GDP is very low (2,229 US $ in 2013) and the development stage is categorized as 'Transition 1 – 2'.

In pillar 12 Innovation we find the following negative rankings:

The numbers of annual documents published by subject areas give proof of the main areas of Moldovan research (2013): While Agriculture (21) and Medicine (37) are rather underrepresented, Chemistry (70), Engineering (82), Material Sciences (124), and, especially, Physics and Astronomy (156) have more scientific publications. Furthermore, in 1996 246 documents were published and they were cited 1.223 times, whereas in 2014 408 documents were published, but cited only 210 times (2008: 307 documents, Cites 3.576). Regional ranking decreased as well from 0,35 % in 1996 to 0,25 %. It seems that Moldovan science is producing a sufficient number of scientific papers, but, in general, quality and recognition on the international level is rather limited.

On the other hand, it has to been seen as positive that from 1996 to 2014 International Collaboration

Cited vs Uncited Documents (in %)		
Year	**Cited Documents**	**Uncited Documents**
1996	60	40
2001	69	31
2006	**80**	**20**
2010	61	39
2012	43	57
2014	**21**	**79**

has increased from 38,93 % to 65,44 %. Despite the general weaknesses of Moldovan sciences, it should be noted that there are some institutes that are well-known on European or even global level, e.g. Physics and Material Sciences (Nanotechnology) [13].

European Association Process – Public Administration Reform

The *EU – Moldova Association Agreement* [14] was signed by the partners in late June 2014 and a couple of days later Academy of Sciences represented by ASM President Duca and EU officials signed the HORIZON 2020 Association Agreement of the Republic of Moldova. In my opinion, both documents and its regulations will have a positive impact on the Moldovan science system in case they are implemented. The Academy of Sciences of Moldova being part of the Moldovan state and public administration system will have to adjust step by step its activities and administrative structures to the content and provisions of the EU – Moldova Association Agreement. From my point of view, there are several Articles that will be important in this context, i. e.

- *Efficient and accountable public administration in the Republic of Moldova, with the aim of supporting implementation of the rule of law* (Article 21).
- *Efficient, participatory and transparent decision-making and strategic planning process;… effective delegation of authority, as well as fair and transparent recruitment, training, assessment and remuneration; and the promotion of ethical values in the civil service* (Article 22).
- *Contribute to the promotion of more and better jobs, poverty reduction, enhanced social cohesion, sustainable development and improved quality of life* (Article 31).
- *Contribute to the development of a modern public finance management… compatible with basic EU and international principles of transparency, accountability, economy, efficiency and effectiveness* (Article 47).
- *Internal control, financial inspection and external… including a functionally independent internal audit function* (Article 49).
- *Fight against fraud and corruption* (Article 50).

According to international representatives and observers, e.g. the newly appointed US Ambassador, problem no 1 Moldova is facing is corruption [15]. Due to the scandals, i.e. recently in the banking sector, the credibility on the international level of Moldova in general and public authorities in specific has been reduced tremendously in the last years. International donors ask the Moldovan Government and public authorities to implement real reforms instead of drafting numerous strategies and action plans [16].

In order to improve the public credibility as well as its efficiency in spending public money, the Academy of Sciences of Moldova as part of the public authority system has to be analyzed on this background, too. In 2011, for example, the Moldovan Court of Accounts [17] conducted 10 visits and information was asked from 91 persons. The confidence of the people of Moldova in their national government and public institutions is in decline. In accordance to a survey published on 22 April 2015 [18], reputation and credibility of Moldovan institutions is rather low. Although ASM is ranked fourth, only 39 % trust this institution, what means less than half of population, whereas the Romanian counterpart institution's credibility is much higher (June 2015: 68 %) [19].

Legal Situation – Education Code and Modification of *Code on Science and Innovation*

In July 2014, after intensive and partially controversial discussions with the relevant stakeholders, Moldovan Parliament adopted a new *Education Code* [20], including provisions for higher education, e. g. master and doctoral programs (Art. 12, level 8 and 9) as well as postdoc programs (Art. 95). Furthermore, the area of application includes research, development, and innovation [21], what has been regulated so far by the *Code on Science and Innovation*. Ethical issues are addressed, too, by creating a Council for Ethics and Management (Art. 108). This is true for developing state policy in education and research and international cooperation in the fields of education and science. Thus, Ministry of Educations takes over responsibilities for higher education and research issues which have been or are still regulated by the Academy of Sciences based on the *Code on Science and Innovation* (2004). These *Education Code* provisions cannot only be regarded as an attempt to reduce the predominant role of ASM, but as a step of combining science conducted at university und Academy of Sciences institutes' level, too.

Following a Government Decision from July 2013, Academy of Sciences has recently submitted a *Draft Law on the Amendment and Completion of the Code of Science and Innovation of the Republic of Moldova* [22] as well as an *Information Note* [23] on the proposed amendments. At present, ASM decision makers and subordinated institutions are asked to discuss the future of the Academy of Sciences in regard to the Code of Science and Innovation amendments. The latest ASM draft of modifications intends a *National Council for Research and Development* as advisory body to the RM Government and a *National Agency for Research and Development*, responsible for the implementation of the national science and innovation policy. From my point

of view, this Agency, in case it will be really independent from external influences and conducted by scholars and science managers, having gained international experience, will have the chance to coordinate and monitor successfully research in two areas, within the Academy of Sciences as well as Moldova universities.

Furthermore, I am convinced that bodies dealing with project funding, project evaluation, evaluation and attesting of research institutes, and fostering international activities should become really independent from the Academy of Sciences and be connected directly to the National Agency for Research and Development [24].

Regarding the role of the Academy, I am not in favor of separating Moldovan fundamental and applied research. Nowadays, fundamental research is obviously complex, time consuming and expensive, especially for a small country like Moldova. However, without fundamental research there will be very often no valuable results in applied sciences. From my point of view, the idea to create national centers of excellence in certain academic fields, e. g. nanotechnology and the other national priority areas, is a step in the right direction. In these cases, close links between fundamental and applied sciences are recommended.

Being aware of the limited and insufficient financial resources which society and Government allocate to Moldovan science [25], it could be an idea for institutes dealing with applied research to have access to results of state-of-the art fundamental research through international cooperation and active participation in international projects. In addition, I would rather prefer intensifying the links between ASM and university institutes, Moldovan ministries and civil society as well as business in order to increase scientific results and impact on society and business in general.

Recommendations

All in all, the current situation in the Moldovan science in general and in the Academy of Sciences in specific should be analyzed carefully and critically. The following recommendations are made:

▪ Conducting SWOT analyzes (strengths, weaknesses, opportunities, threats) at all levels - ASM leadership, ASM sections, ASM institutes, and research systems in universities.

▪ All groups represented in the scientific working process should be integrated into the discussion: distinguished scientists having gained experience as well as young researchers. Moreover, positive experiences gained in the European Research Area or globally should be taken into account, too. However, analyzes and recommendations themselves are not sufficient, real changes and concrete measures are necessary. A culture of regular reporting and monitoring should be implemented. The positive experience and successful results of the Baltic Countries should be taken into account.

▪ Cooperative leadership and management style on all levels. Reduction of top-down approaches, and elimination of authoritarian behavior. Delegation of decision power. Respectful treatment of scientist and employees. Respecting academic ethical values and state regulations for public servants.

▪ Implementation of a round table culture in order to attract and integrate all groups in the discussion, decision, and working process, especially young researchers. Connecting ASM institutes to universities, public authorities (Ministries), business and society by installing Round Tables.

▪ Creating an own ASM Human Resources Department: Organizational and individual continuous education action plans, i. e. increase of courses in English, project management as well as communication and START up training activities for scientists.

▪ Administrative and financial autonomy and independence of CEE and CFDFT in order to guarantee independent selection of best project proposals. Increase and qualitative improvement of evaluation processes (especially interim and final reports; impact of research results on society and business). Public database including past and present research projects, including project summaries in English and results (websites etc.).

▪ Creating a totally independent internal audit unit, supported by independent national and international external evaluators. Publication of a detailed annual budget on ASM website. Increasing transparency regarding transfer of ASM premises.

▪ Increasing the role of the General Assembly as highest democratic body by installing sub-committees in order to support and control the ASM leadership in its activities.

▪ Fostering international visibility through increasing scientific articles and reports published in English on ASM website, ASM institutes, and publications.

▪ Further development of positive HORIZON 2020 activities by the Center for International Projects (CPI): info days, project writing seminars, support by network of local contact points. However, orientation not only on Horizon 2020, but on other EU projects, too (i. e. ERASMUS +, COST, and COSME).

▪ Substantial increase of salaries for scientists and administrative personnel in order to allow them and their families a decent living and to avoid further brain drain. Providing family allowances in accordance to European *Acquis Communitaire*. Reduce the role of seniority and increase the role of scientific quality indicators (i. e. HIRSCH Index) [26].

BIBLIOGRAFIE

1. Code of the Republic of Moldova on Science and Innovation no. 259 of 15.07.2004.The Legal and Normative Basis of Republic of Moldova in Scientific and Innovation Field. Chisinau: ASM, 2008. (http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f59.pdf) However, it should be mentioned that the Code on Science and Innovation is discussed presently by the Moldovan Government, Parliament, and educational Institutions. Modifications are likely to be agreed on soon.

2. Center for International Migration and Development (http://www.cimonline.de/en/index.asp). I would like to thank the ASM President and leadership for having the chance to become a member of the ASM family as well as the numerous colleagues for the intensive discussions, friendly communication process and technical as well organizational support.

3. Email: h.pingel-rollmann@t-online.de. Cf. Interview Heinrich Pingel-Rollmann by Eugenia Tofan (20.08.2015, too.(http://www.asm.md/?go=noutati_detalii&n=6874&new_language=0)

4. INCREAST, Country Report Moldova 2014,(http://www.increast.eu/en/172.php; 22.05.2015) Furthermore, cf. ERAWATCH COUNTRY REPORTS 2010: Moldova. European Commission, ERAWATCH Network, Spiesberger, Manfred and Gheorghe Cuciureanu – Centre for Social Innovation (ZSI), Austria, National Council for Accreditation and Attestation (CNAA), Moldova; 2010.

5. Hotărâre cu privire la aprobarea Acordului de parteneriat între Guvern și Academia de Științe a Moldovei pentru anul 2014, nr. 731 din 08.09.2014 (http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f293.pdf, 22.05.2015).

6. Hotărâre cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020 nr. 920 din 07.11.2014 (http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f300.pdf, 22.05.2015).

7. http://wbc-inco.net/attach/Strategy_for_the_development_of_research_and_innovation_2020-1.pdf

8. http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/opencms/information/country_pages/md/policydocument/policydoc_0003. Cf. Hotărâre cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020 nr. 920 din 07.11.2014 (Monitorul Oficial nr. 386-396/1099 din 26.12.2014), too.

9. http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/. Published on September 10, 2014.The Global Competitiveness Report 2014-2015, produced and published online by the World Economic Forum (WEF), assesses the competitiveness landscape of 144 economies, providing insight into the drivers of their productivity and prosperity. The Report series remains the most comprehensive assessment of national competitiveness worldwide.

10. C. f. Thierry Devars, European Commission; DG Research and Innovation.EU Research and Innovation cooperation with EaP countries, Brussels – PowerPoint Presentation, 3 February 2015 (thierry.devars@ec.europa.eu).

11. Cf. http://www.asm.md/galerie/StrategieCD.pdf, Chapter 1, art. 17.

12. Cf. http://www.scimagojr.com/countrysearch.php?country=MD

13. Cf. the 3rd International Conference on Nanotechnologies and Biomedical Engineering, held on September 23-26, 2015 in Chisinau /Republic of Moldova (http://www.icnbme.sibm.md/home.html). Furthermore, the HR Excellence in Research logo awarded to the National Center for Economic Research (INCE) by the European Commission in September 2015 (http://www.asm.md/?go=noutati_detalii&n=6916&new_language=0).

14. http://eeas.europa.eu/moldova/pdf/eu-md_aa-dcfta_en.pdf; http://www.mfa.gov.md/press-releases-en/497997/

15. Cf. Deutsche Welle (DW) interview with Cristina Tarna (Romanian National Corruption Center), 16.02.2015; Deutschlandfunk, Im Würgegriff der OligarchenDie Republik Moldau - zerrissen zwischen Ost und West (20.05.15):http://www.deutschlandfunk.de/im-wuergegriff-der-oligarchen-die-republik-moldau-zerrissen.724.de.html?dram:article_id=320272. In addition, cf. http://www.transparency.org/whatwedo/nisarticle/moldova_2014. In 2013 Moldova is ranked 102 out of 177 countries in Transparency International's Corruption Perception Index, and ranked 3rd among the Eastern Partnership Countries.

16. i.e. Interview Dirk Schuebel, infotag (20.05.2015): *FINE WORDS HAVE TO BE CONFIRMED WITH CONCRETE DEEDS;* Pirkka Tapiola (EU Delegation to Moldova, 11.06.2015) who criticises the non-satisfactory reformation process and activities against corruption. http://jurnal.md/ro/politic/2015/6/11/seful-delegatiei-ue-in-rm-nu-mai-putem-sa-ne-prefacem-ca-implementam-reforme/.

17. Cf. The Court of Accounts of Moldova. Decision no. 19, dated Aprl 19, 2011 published a performance audit report asking ASM o improve the policies and procedures of the Academy of Sciences of Moldova for allocating and monitoring research funds.

18. Cf. http://tribuna.md/2015/04/22/sondaj-63-considera-necesara-reforma-administrativ-teritoriala-iar-apoi-desfasurarea-alegerilor-locale/ and http://www.asm.md/?go=noutati_detalii&n=6716&new_language=0

19. http://www.academiaromana.ro/com2014/doc/d1124-sondajIRES-AR.pdf

20. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355156

21. Cf. Art, 76, 3. În cadrul studiilor superioare de doctorat și postdoctorat se realizează activități de cercetare, dezvoltare și inovare. Furthermore, Article 116 (Scientific Research), Article 135 (professional ethical standards), Article 140 (state policy in education and research), and Article 148 (international cooperation in the fields of education and research).

22. Cf. Lege pentru modificarea si completarea Codului cu privire la stiință și inovare al Republicii Moldova, version 26.05.2015, drafted by Dr. hab. V. Balmus and translated by Mr M. Barbulat (Head of AMS International Department).

23. Cf. Nota Informativa la proiectul Legii pentru modificarea și completarea Codului cu privire la stiință și inovare. Author and translation cf. ref. 31).

24. Furthermore, detailed comments on the planned Code on Sciences and Innovation amendments have been made in an additional document: Draft Law on the amendment and completion of the Code on science and innovation. Comments by Heinrich Pingel-Rollmann, Chisinau, 4 June 2015 (unpublished manuscript).

25. Research and Development funding of at least 1 % GDP ought to be stipulated as national goal in the Code on Science and Innovation.

26. Cf. Heinrich Pingel-Rollmann. SISTEMUL DE SALARIZARE PENTRU CERCETĂTORII ŞTIINŢIFICI DIN REPUBLICA MOLDOVA. CONCEPT NOU. Analiză și recomandări, versiunea a III-a. În: Academia de Științe a Moldovei, Sistemul de salarizare pentru cercetătorii ştiinţifici din Republica Moldova. Analiză şi recomandări. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, 2014, p. 44-99.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Maestru și Margareta* de M. Bulgakov, 2000 (din arhiva autorului).

ESTIMAREA SECETELOR ÎN MOLDOVA PRIN INTERMEDIUL INDICILOR STANDARDIZAȚI SPI ȘI SPEI

Doctor habilitat în geografie **Maria NEDEALCOV**
Doctor în geografie **Valentin RĂILEANU**
Institutul de Ecologie și Geografie al AȘM

THE ESTIMATION OF DROUGHTS IN MOLDOVA THROUGH THE STANDARDIZED INDEXES SPI AND SPEI

Summary. The droughts events frequent manifestation over the Republic of Moldova territory, in the context of climate change requires a scientific monitoring adjusted to international researchers. In recent years, internationally, the estimation of this phenomenon occurs through standardized indexes. The most used of these being the Standardized Precipitation Index (SPI) and the Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI). Since there is no a unified definition of drought, the World Meteorological Organization proposes to calculate the indexes, through developed calculation softwares. Thus, based on multi-annual data (1980 – 2014) a regional spatio-temporal estimation concerning drought in the Republic of Moldova was performed, thereby realizing the regional investigations framing in the international ones.

Keywords: Standardized Precipitation Index (SPI), The Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI), temporal estimation, spatial analysis.

Rezumat. Frecvența secetelor pe teritoriul Republicii Moldova, în condiţiile schimbărilor climatice, cere în mod imperios o monitorizare științifică, ajustată la acţiunile similare internaționale, a vremii uscate. În ultimii ani, pe plan internaţional supravegherea fenomenului respectiv are loc în baza indicilor standardizaţi, cei mai utilizaţi dintre aceștia fiind Indicele Standardizat al Precipitaţiilor (SPI) și Indicele Standardizat al Precipitaţiilor și Evapotranspiraţiei (SPEI). Deoarece nu există o definiție unificată a secetei, Organizația Meteorologică Mondială propune calculul indicilor în cauză prin intermediul programelor elaborate. Astfel, în baza datelor regionale multianuale (1980 – 2014) a fost efectuată estimarea spațio-temporală a vremii uscate pe teritoriul Republicii Moldova, realizându-se, în acest mod, alinierea investigațiilor regionale la cele internaționale.

Cuvinte-cheie: Indicele Standardizat al Precipitaţiilor (SPI), Indicele Standardizat al Precipitaţiilor și Evapotranspiraţiei (SPEI), estimare temporală, analiză spațială.

INTRODUCERE

Până în prezent, nici în străinătate și nici în Republica Moldova nu există o terminologie unanim acceptată pentru definirea secetei. De aceea, pentru evaluarea ei se utilizează un spectru larg de indici. În aceste împrejurări, Organizația Meteorologică Mondială propune calculul Indicelui Standardizat al Precipitaţiilor (SPI) și al Indicelui Standardizat al Precipitaţiilor și Evapotranspiraţiei (SPEI) drept indici de bază pentru cuantificarea intensității, duratei și extinderii spaţiale a secetelor. Așadar, indicele SPI, formulat de McKee et al. [2] și indicele SPEI, elaborat de Serrano, Begueria și Moreno [3] stau la baza monitorizării secetelor din ultimele decenii pe teritoriul Republicii Moldova.

MATERIALELE INIŢIALE ȘI METODICA CERCETĂRILOR

În acest studiu au fost utilizate seriile de date lunare ale precipitaţiilor atmosferice și ale temperaturii aerului, înregistrate la 16 staţiuni și 11 posturi agrometeorologice ale Serviciului Hidrometeorologic de Stat pentru o perioadă de 35 ani (1980 – 2014).

Condiţiile de umiditate a solului „răspund" la anomaliile precipitaţiilor pe o scară de timp relativ scurtă. Apele subterane, debitul fluvial și acumularea în rezervoare reflectă anomaliile precipitaţiilor pe termen mai lung. Din aceste motive, McKee și colab. [2] au calculat SPI pentru diferite intervale de timp (3, 6, 12, 24, 48 luni). Softul ce permite calculul automat al indicelui dat este disponibil gratuit pe web de către Organizaţia Meteorologică Mondială.

Indicele SPI este un indice simplu, bazat pe probabilitatea precipitaţiilor. Pentru calcul sunt necesare doar precipitaţiile lunare pentru o perioadă de cel puţin 30 ani. Precipitaţiile se normalizează, folosind o distribuţie a probabilităţii, astfel încât valorile SPI sunt de fapt văzute ca deviaţii standard de la mediană. Valorile SPI pozitive caracterizează perioadele umede, iar cele negative – perioadele uscate. Distribuţia SPI

pentru toată perioada este normală, media este egală cu zero, iar deviaţia standard – cu unitatea. Neajunsul acestui indice este că utilizează doar precipitaţiile atmosferice, fără a lua în calcul regimul termic şi evapotranspiraţia.

Indicele SPEI este calculat în baza datelor ce caracterizează cantitatea precipitaţiilor atmosferice, regimul termic şi latitudinea locului, ceea ce permite a ţine cont şi de evapotranspiraţia potenţială. SPEI se bazează pe bilanţul de apă, acesta poate fi comparat cu indicele auto calibrat Palmer de severitate a secetei (PDSI). SPEI este bazat pe procedura originală de calcul al indicelui SPI şi utilizează aceleaşi scări de timp disponibile. Calculul SPEI are la bază diferenţa lunară dintre precipitaţii şi evapotranspiraţia potenţială, care este o metodologie simplă a bilanţului de apă şi se poate calcula, la fel, la diferite scări de timp.

Astfel, în calculul indicelui SPEI se utilizează un set complet de date seriale ce caracterizează regimul precipitaţiilor atmosferice, regimul termic şi cel al evapotranspiraţiei potenţiale. În acest context, a fost creat un soft special pentru a calcula automat SPEI pentru o gamă largă de scări de timp. Softul este disponibil gratuit pe web de către Consiliul Naţional Spaniol de Cercetare [5].

Cuantificarea şi probabilitatea de reapariţie a secetei (pe exemplul indicelui SPI) sunt prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1

Cuantificarea şi probabilitatea de reapariţie a secetei, conform SPI

SPI	Categoria	Frecvenţa în 100 ani	Severitatea evenimentului
0 – -0.99	secetă uşoară	33	1 în 3 ani
-1.00 – -1.49	secetă moderată	10	1 în 10 ani
-1.5 to – -1.99	secetă severă	5	1 în 20 ani
< -2.0	secetă extremă	2.5	1 în 50 ani

ANALIZA REZULTATELOR OBŢINUTE

La nivel regional, pentru prima dată se efectuează calculul automat ai indicilor nominalizaţi, ceea ce a contribuit la îmbunătăţirea esenţială a cercetărilor în acest domeniu. Astfel, pentru ultimele decenii (1981–2014) s-a efectuat monitorizarea ştiinţifică a secetelor, precum şi a duratei, intensităţii şi arealului de manifestare a lor în condiţiile Republicii Moldova.

Iniţial, a fost elaborată o bază informaţională enormă de date a valorilor SPI şi SPEI în perioada de timp 1981 – 2014, pentru 16 staţiuni şi 11 posturi agrometeorologice ale Serviciului Hidrometeorologic, la 4 scări de timp: 1 lună, 3 luni, 6 luni şi 12 luni (SPI 1, SPI 3, SPI 6, SPI 12, SPEI 1, SPEI 3, SPEI 6, SPEI 12). Datele prezentate în tabelul 2 reflectă doar un fragment neînsemnat al bazei de date informaţionale elaborată pentru staţiunea Chişinău.

Tabelul 2

Extras din baza de date SPI-SPEI, staţiunea Chişinău

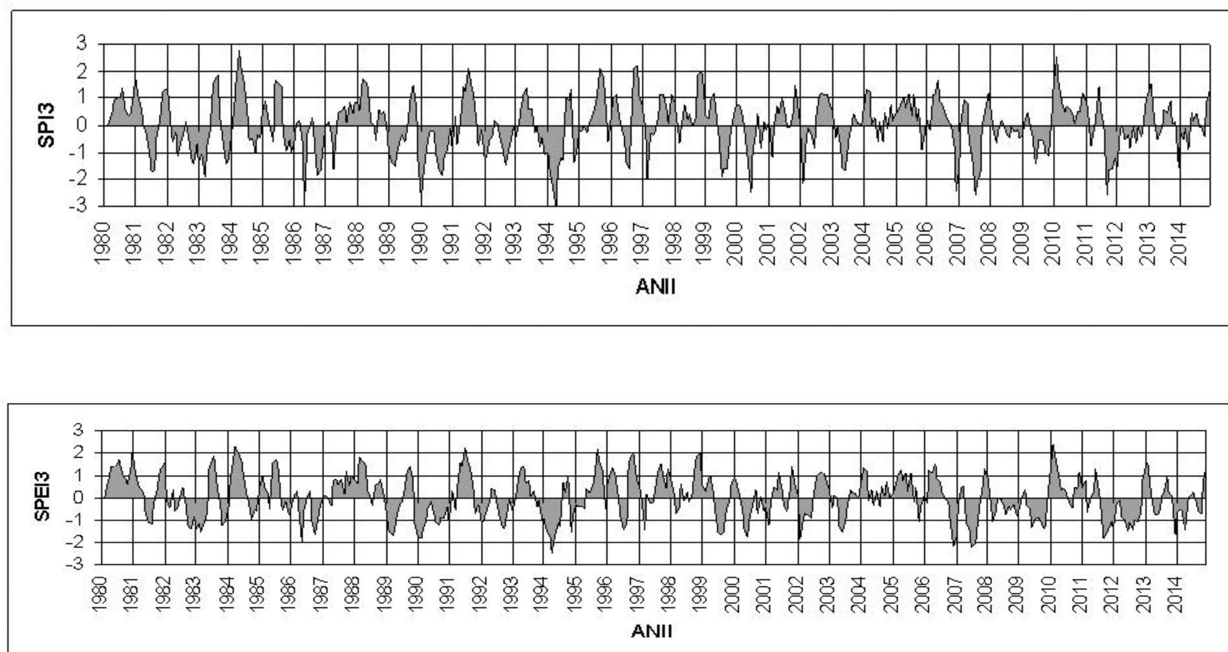
Anii	Lunile	SPI 1	SPI 3	SPI 6	SPI 12	SPEI 1	SPEI 3	SPEI 6	SPEI 12
1980	1	-0,37	0,00	0,00	0,00	-0,4828	0,0000	0,0000	0,0000
1980	2	-1,18	0,00	0,00	0,00	-0,9399	0,0000	0,0000	0,0000
1980	3	1,38	0,12	0,00	0,00	1,6410	0,3800	0,0000	0,0000
1980	4	0,43	0,54	0,00	0,00	0,7246	1,0022	0,0000	0,0000
1980	5	0,44	0,93	0,00	0,00	0,8954	1,4062	0,0000	0,0000
1980	6	1,16	1,00	0,85	0,00	1,3322	1,4147	1,3123	0,0000
1980	7	0,46	1,00	1,07	0,00	0,6782	1,5508	1,5192	0,0000
1980	8	1,23	1,37	1,60	0,00	1,4520	1,6931	1,8771	0,0000
1980	9	-0,45	0,55	1,03	0,00	-0,1575	1,0377	1,6469	0,0000
1980	10	-0,03	0,35	0,95	0,00	0,0259	0,7971	1,5412	0,0000
1980	11	1,49	0,43	1,38	0,00	1,5427	0,5942	1,7595	0,0000

1980	12	0,86	1,15	1,09	1,46	0,9051	1,2371	1,4795	1,8661
1981	1	0,87	1,81	1,25	1,74	0,9274	2,0790	1,4856	2,0064
1981	2	0,32	0,99	0,85	1,86	0,2715	1,0540	1,0082	2,0633
1981	3	0,18	0,56	1,23	1,58	0,1528	0,5100	1,2946	1,7804
1981	4	-0,13	-0,01	1,31	1,45	0,4962	0,4356	1,5170	1,7218
1981	5	-0,34	-0,38	0,33	1,33	-0,0166	0,2562	0,7016	1,6770
1981	6	-1,33	-1,16	-0,62	0,49	-1,3568	-0,6469	-0,2485	0,9837
1981	7	-0.83	-1,75	-1,49	0,04	-0,7400	-1,1435	-0,7497	0,5037
1981	8	-0,38	-1,71	-1,66	-0,63	0,0546	-1,1518	-0,7833	-0,1365
1981	9	0,65	-0,49	-1,29	-0,14	0,6666	-0,2847	-0,6560	0,0624
1981	10	0,30	0,13	-1,23	-0,07	0,0869	0,2674	-0,8254	0,1060
1981	11	1,83	1,28	-0,11	0,10	1,8502	1,2378	-0,0777	0,3045
1981	12	0,53	1,34	0,52	-0,07	0,5069	1,3682	0.7409	0,2903

Baza de date elaborată permite estimarea temporală a secetelor cu evidențierea nu numai a intensității fenomenului dat, dar și a duratei de manifestare în timp. Deci, valorile indicelui SPI al unei scări de timp (spre exemplu 1– o lună) ***n*** compară suma precipitațiilor acestei scări de timp (SPI-1) și a ***n-1*** luni, cu suma medie a precipitațiilor în perioada investigată pentru același interval de timp. În cazul SPEI se compară bilanțul de apă.

Ca rezultat, au fost construite graficele ce reprezintă valorile SPI, SPEI în aspect evolutiv, în funcţie de an, anotimp, lună în perioada 1981 – 2014. Sunt prezentate, de exemplu, graficele la scara de timp de 3 și 6 luni pentru partea centrală a țării (Chișinău).

Graficele SPI și SPEI, prezentate în figura 1, la aceeași scară de timp, au forme foarte asemănătoare, însă durata și intensitatea diferă, deoarece indicele SPEI ţine cont nu numai de cantitatea de precipitaţii, dar și de evapotranspiraţie (figura 1). În același timp, calculul acestor indici pentru scări mai mari de timp (spre exemplu, de 6 luni), permite a evidenția amploarea fenomenului în evoluție și a argumenta consecințele de pe urma manifestării îndelungate a secetelor.

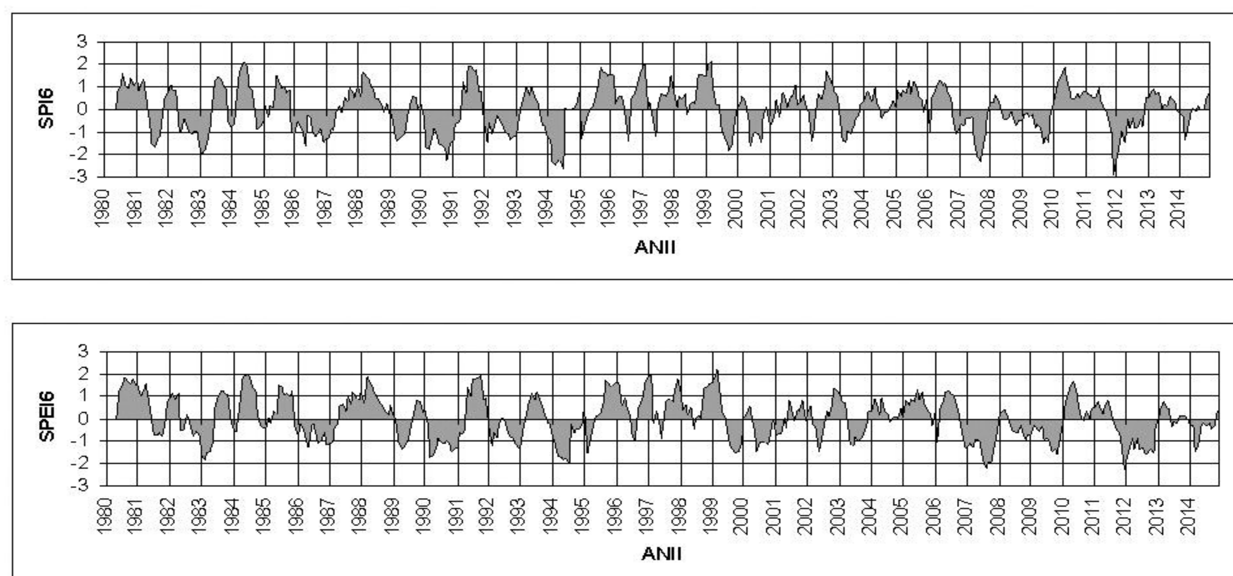

Figura 1. Scările temporale (pentru 3 și 6 luni) ale SPI și SPEI, staţiunea Chişinău.

Dar, pe lângă manifestarea în timp a acestui fenomen meteorologic nefavorabil, este extrem de important a cunoaşte şi arealele de repartiţie, cu scopul efectuării măsurilor corecte de redresare a situaţiilor periculoase create. În acest context, se impune elaborarea hărţilor digitale ce reflectă repartiţia spaţială a valorilor SPI şi SPEI pentru fiecare lună, anotimp şi an concret, în care manifestarea secetelor a fost de durată şi cu intensitate pronunţată. Menţionăm, că realizările propuse în această lucrare au permis elaborarea unui set de hărţi digitale ce asigură integral monitorizarea ştiinţifică a secetelor din ultimele decenii, în diferite scări de timp.

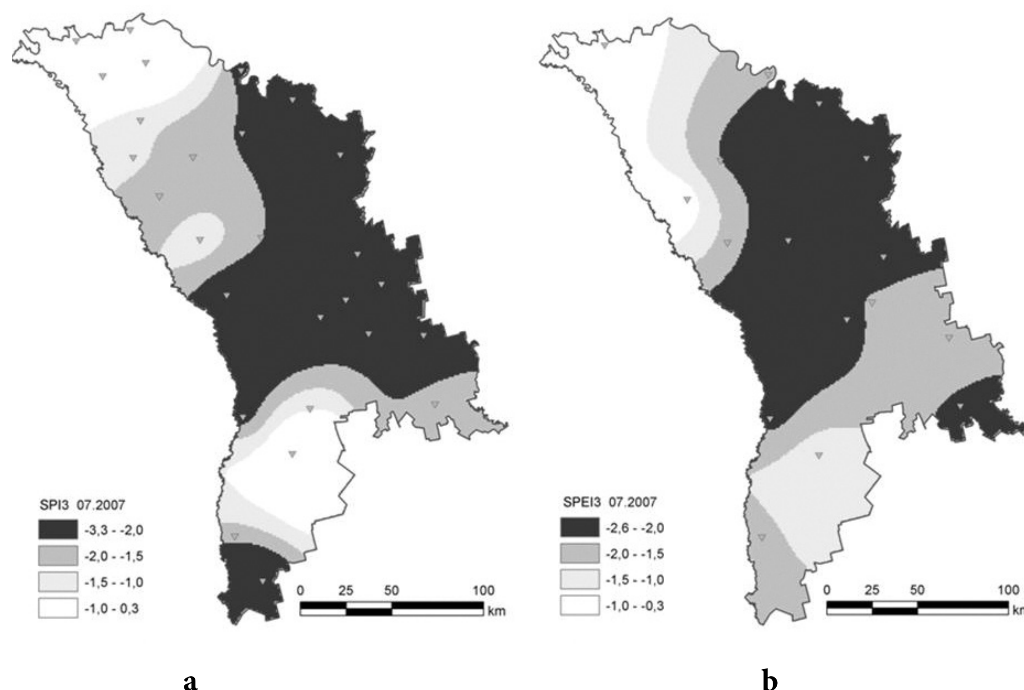

Figura 2. Distribuţia spaţială a indicilor SPI (**a**) şi SPEI (**b**) în luna iulie 2007 (scara de timp – 3 luni).

Așadar, conform indicelui SPI (figura 2a), în iulie 2007 seceta calculată pentru scara de timp de 3 luni (mai, iunie, iulie) a avut o manifestare severă în extremitatea de sud, partea centrală și de est, unde cantitatea precipitațiilor atmosferice în acest interval de timp a fost mai mică decât chiar la Comrat (în 4 iunie la Comrat a căzut norma lunară a precipitațiilor atmosferice de 79 mm). Harta ce reflectă repartiția spațială a SPEI din iulie 2007 (figura 2b), calculată pentru aceeași scară de timp, denotă că severitatea acestui fenomen se resimte în partea central-estică și de sud-est, unde regimul termic și al evapotranspirației a fost înalt pe fondalul cantităților reduse de precipitații atmosferice.

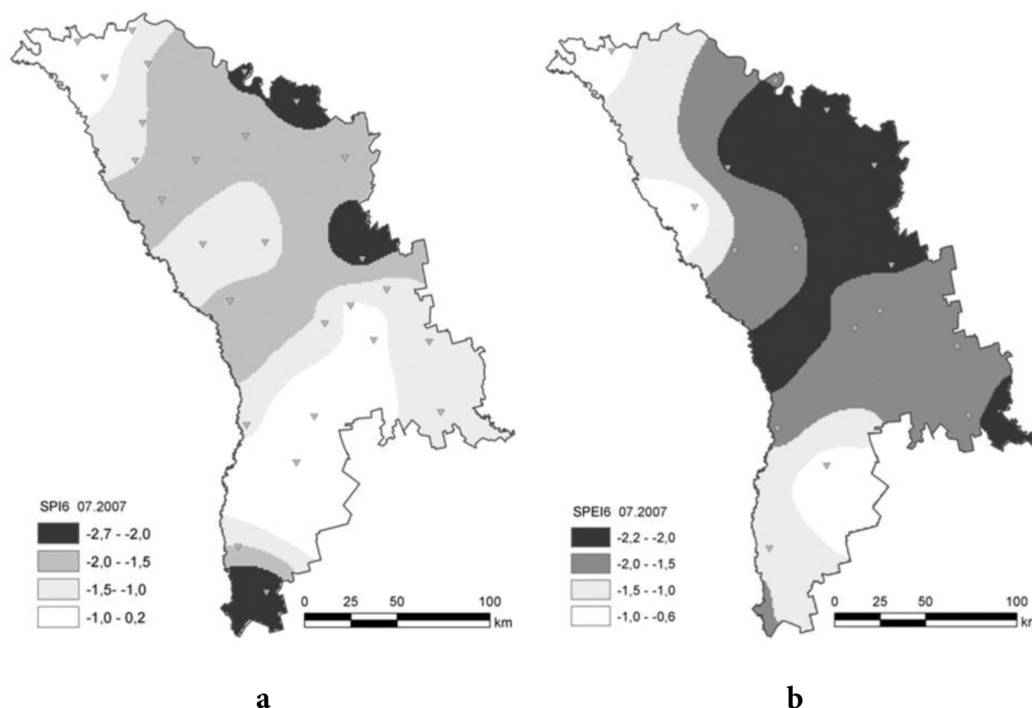

Figura 3. Distribuţia spaţială a indicilor SPI şi SPEI în luna iulie 2007 (scara de timp – 6 luni).

Repartiția spațială a valorilor SPI și SPEI pentru aceeași lună (iulie, 2007), dar calculată pentru scara de timp de 6 luni (februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie), arată că în conformitate cu SPI6 seceta extremă s-a manifestat în extremitatea de sud a țării, de nord-est și la Dubăsari, unde regimul precipitațiilor atmosferice din aceste luni a favorizat crearea situației respective (figura 3a). În cazul valorilor SPEI (figura 3b) pentru aceeași scară de timp (de 6 luni), arealul secetei severe din luna iulie se „lărgește", fapt ce se explică în mare măsură prin perioada neîntreruptă a fondului termic ridicat și al evapotranspirației înalte pe fondalul precipitațiilor reduse din lunile premergătoare (februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie).

După cum se poate concluziona, pe lângă faptul că investigațiile desfășurate înlesnesc racordarea cercetărilor regionale la cele internaționale, rezultatele obținute contribuie la monitorizarea științifică adecvată a secetei în condițiile Republicii Moldova, evidențiind astfel nu numai caracterul sever, dar și perioadele premergătoare de manifestare a fenomenului – cunoștințe deosebit de importante pentru practica agricolă. Hărțile digitale elaborate vor servi drept reper în elaborarea *Atlasului privind monitorizarea științifică a secetelor pe teritoriul Republicii Moldova.*

BIBLIOGRAFIE

1. Palmer W. C. Meteorological droughts. U.S. Department of Commerce, Weather Bureau Research Paper, 1965, 45, 58 p.

2. McKee T. B., Doesken N. J., Kleist J. The relationship of drought frequency and duration to time scales. Preprints, Eighth Conf. on Applied Climatology. Anaheim, CA, Amer. Meteor. Soc., 1993, 179-184 p.

3. Руководство для пользователей стандартизированного индекса осадков. М. Свобода, М. Хайес и Д. Вуд. (ВМО, 2012 г., № 1090), Женева.

4. Vicente-Serrano S. M., Beguerí S., López-Moreno J.I. A Multi-scalar drought index sensitive to global warming: the Standardized Precipitation Evapotranspiration Index – SPEI. J. Climate 23 (7), 2010, p. 1696-1718.

5. http://drought.unl.edu/MonitoringTools/DownloadableSPIProgram.aspx

6. http://digital.csic.es/handle/10261/10002

POTENȚIALUL MICROBIOLOGIC ÎN ESTIMAREA IMPACTULUI TEHNOLOGIILOR ARABILE ASUPRA CALITĂȚII SOLULUI

Doctor în biologie, conferențiar cercetător **Serghei CORCIMARU**
Institutul de Microbiologie și Biotehnologie al AȘM

SOIL MICROORGANISMS AS A TOOL FOR ASSESSING THE IMPACT OF ARABLE PRACTICES ON SOIL QUALITY

Summary. Long-term field experiments were used to examine the possibility of using soil microbial biomass and basal respiration as indicators for assessing the impact of arable practices on soil quality. These microbial parameters were found to be sensitive and with sufficient power to discriminate a large spectrum of impacts from such practices as continuous black fallow, continuous crops, conventional and ecological crop rotations with or without manure and/or mineral amendments. Significant correlations were observed between the microbial parameters and the soil organic matter content, that provided possibilities of using microbial indicators for timely assessing, monitoring and forecasting the impact of arable practices on soil organic matter.

Keywords: soil microbial biomass, basal respiration, metabolic quotient, soil organic matter, soil quality assessments, microbiological indicators of soil quality, long-term field experiments.

Rezumat. Experimentele de câmp de lungă durată, desfășurate în cadrul ICCC „Selecția", au fost utilizate de autorii prezentului articol pentru a examina posibilitatea de a utiliza biomasa microbiană și respirația solului ca instrumente de evaluare a impactului tehnologiilor arabile asupra calității solului. Acești parametri microbieni s-au dovedit a fi indicatori sensibili și cu o putere de discernământ suficientă pentru a evidenția impactul unui spectru larg de practici, care a inclus ogor negru permanent, culturi permanente, asolamente convenționale și ecologice, cu sau fără îngrășăminte organice, organominerale sau minerale. Corelații semnificative au fost observate între parametrii microbieni și conținutul substanțelor organice din sol, care au oferit posibilități de utilizare a indicatorilor pedo-microbiologici pentru estimarea, monitorizarea și prognozarea în timp util a impactului tehnologiilor arabile asupra substanței organice a solului.

Cuvinte-cheie: biomasa microbiană a solului, respirația solului, coeficientul metabolic, substanța organică a solului, evaluarea calității solului, indicatori microbiologici de calitate a solului, experimente de câmp de lungă durată.

INTRODUCERE

Potrivit lui J. Doran, calitatea solului este capacitatea lui de a funcționa în cadrul ecosistemului și terenului valorificat cu menținerea productivității biologice, calității mediului, sănătății plantelor, animalelor și oamenilor [1].

Calitatea solului este în mare măsură determinată de conținutul substanțelor organice (CSO). Din această cauza, CSO a fost sugerat ca cel mai important indicator al calității și productivității solului [2]. Totuși, utilitatea acestui indicator este limitată de dificultăți în procesul de verificare experimentală a schimbărilor în CSO pe perioade relativ scurte de timp [3]. Anume acest neajuns poate fi depășit cu ajutorul indicatorilor microbiologici.

Indicatorii microbiologici sunt concepuți ca cei mai sensibili în estimarea stării solului, în unele cazuri chiar singurii posibili [4-6]. Există cel puțin cinci motive pentru care microorganismele sunt un mijloc promițător pentru evidențierea efectelor asupra calității solului: (1) biomasa microbiană constituie unul dintre cele mai importante atribute ale calității solului [2]; (2) în funcție de condițiile mediului, microorganismele produc sau descompun humusul – partea majoră și cea mai importantă a substanțelor organice din sol [7-8]; (3) pentru orice tip de sol, în condiții climatice identice, activitatea microbiologică este în mare măsură condiționată de aceiași factori care controlează acumularea substanțelor organice în sol (cum ar fi cantitatea, calitatea și calendarul de intrări a materiei organice în sol) și care, la rândul lor, depind de managementul solului [3, 7]; (4) biomasa microbiană a solului are o rată de regenerare de multe ori mai mică comparativ cu cea a substanțelor organice din sol (0,5-5 ani față de > 20 de ani, [9]); (5) sunt disponibile metode microbiologice care permit detectarea din timp a modificărilor privind intensitatea transformărilor substanțelor organice în sol induse de managementul solului [9].

Scopul acestei lucrări a fost de a stabili în condițiile Republicii Moldova dacă parametrii microbiologici (biomasa microbiană și respirația solului) pot fi utilizați pentru evidențierea impactului diferitor tehnologii arabile asupra calității solului.

MATERIALE ȘI METODE

Studiul a fost efectuat în baza experimentelor de câmp de lungă durată ale Institutului de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecția" din mun. Bălți.

Solul a fost cernoziom levigat [10]. Probele de sol au fost colectate în anii 2011 – 2014 din variantele experimentale specificate în tabelul 1 (pentru o descriere mai detaliată a variantelor vezi [11]). Mai trebuie spus că acestea fuseseră adunate primăvara înainte de semănarea culturilor, de la o adâncime de 0-20 cm. Solul probei (în stare umedă) a fost curățat de rămășițele vegetale și pietre, cernut printr-o sită de 2 mm, ajustat la 40% din capacitatea de reținere a apei și standardizat pentru analizele microbiologice prin incubarea timp de 10-14 zile la întuneric, la o temperatură de 25 °C în pungi de plastic aerate (cu ajustarea periodică a umidității).

Tabelul 1

Variantele experimentelor de câmp de lungă durată incluse în cercetare

Varianta*	Anul lansării	Cultura	Fertilizarea (anual)	
			Gunoi de grajd, t/ha	N-P-K, kg/ha
AC1	1962	Grâu de toamnă/ sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru siloz/grâu de toamnă/ sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/ porumb pentru siloz	11	45-23-23
AC2		Grâu de toamnă/porumb pentru boabe/mazăre pentru boabe/orz de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru siloz/grâu de toamnă/ porumb pentru boabe/ porumb pentru boabe/ogor negru	-	36-24-24
AC3		Grâu de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru siloz/grâu de toamnă/ sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/borceag de primăvară	11	39-23-23
AC5		Grâu de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru siloz/grâu de toamnă/ mei pentru boabe+lucernă/lucernă al 2-lea an la masa verde/ lucernă al 3-lea an, prima coasă	7	33-17-17
AC7		Grâu de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru siloz/grâu de toamnă/ sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/ borceag de primăvară	-	-
AC8		Grâu de toamnă/floarea-soarelui/ borceag de primăvară/ orz de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru siloz/ grâu de toamnă/floarea-soarelui/porumb pentru boabe/mazăre pentru boabe	10	42-25-25
ONP	1965	-	-	-
ONP+ÎOM		-	30	60-30-30
GP		Grâu de toamnă	-	-
GP+ÎOM		Grâu de toamnă	30	60-30-30
PP		Porumb	-	-
PP+ÎOM		Porumb	30	60-30-30
OP	1984	Orz de toamnă	-	-
OP+ÎOM		Orz de toamnă	30	60-30-30
FSP		Floarea-soarelui	-	-
FSP+ÎOM		Floarea-soarelui	20	30-20-20
SP		Sfeclă pentru zahăr	-	-
SP+ÎOM		Sfeclă pentru zahăr	40	60-30-30
AE1	1989	Grâu de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/porumb+ lucernă+ raigras la masa verde/lucernă+ raigras al 2-lea an la masa verde/ lucernă+ raigras al 3-lea an la masa verde	-	-
AE1+ÎO			11.4	-
AE1+ÎOM			11.4	48-10-16
AE3		Grâu de toamnă/sfeclă pentru zahăr/porumb pentru boabe/orz de toamnă/ porumb pentru boabe/floarea-soarelui/borceag de primăvară	-	-
AE3+ÎO			15.7	-
AE3+ÎOM			15.7	61-10-29

* ONP – ogor negru permanent; AC – asolament convențional de 10 câmpuri; AE – asolament ecologic de 7 câmpuri; GP – grâu de toamnă permanent; PP – porumb permanent; OP – orz de toamnă permanent; FSP – floarea-soarelui permanentă; SP – sfeclă pentru zahăr permanentă; +ÎO și +ÎOM – variante cu îngrășăminte organice și organominerale.

Conținutul substanțelor organice în sol a fost determinat prin oxidare cu bicromat de potasiu [12]. Biomasa microbiană a solului a fost determinată prin metoda Respirația Indusă cu Substrat [13]. Respirația solului a fost măsurată cu ajutorul cromatografului de gaze Chrom-5 [13]. Coeficientul metabolic [14] a fost calculat din datele biomasei microbiene și ale respirației solului și a fost exprimat în micrograme de C-CO_2 emise de un gram de biomasă microbiană pe oră.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Valoarea absolută a parametrilor biomasa microbiană (BM) și respirația solului (RS) a variat substanțial în funcție de an (tabelul 2). De exemplu, în 2014, indiferent de varianta experimentală BM și RS, aceștia au scăzut în medie cu 26,0±3,1% și 28,2±6,8% față de anul 2013. Astfel de schimbări presupun prezența diverșilor factori (externi sau interni) care nu depind de specificul impactului agrotehnologic și pot influența activitatea microbiologică în sol în diferită măsură de la an la an. În același timp, în pofida acestor factori, parametrii BM și RS au indicat clar diferențele relative între diverse variante experimentale studiate.

Pe parcursul anilor, parametrul BM a evidențiat în mod consistent atât impactul agrotehnologic negativ asupra calității solului, cât și cel pozitiv, și anume: (1) impactul relativ cel mai negativ în ogorul negru permanent și neputința îngrășămintelor organominerale de a contracara acest impact – valorile BM au fost în majoritatea cazurilor cele mai scăzute anume în variantele ogorului negru permanent; (2) impactul relativ cel mai pozitiv al asolamentelor ecologice cu includerea lucernei și îngrășămintelor organice (AE1+ÎO), sau, într-o măsură mai mică, organominerale (AE1+ÎOM) – valorile BM au fost practic întotdeauna cele mai sporite anume în aceste variante; (3) avantajul includerii lucernei în cadrul asolamentelor ecologice fertilizate, unde în 2013 – 2014 BM a fost sporită cu 21-48% pe fundalul îngrășămintelor organice și cu 23-27% pe fundalul îngrășămintelor organominerale (față de variantele corespunzătoare ale asolamentului ecologic fără lucernă); (4) dezavantajul aplicării îngrășămintelor strict minerale în cadrul asolamentelor convenționale – varianta AC2 în anii 2013 – 2014 a avut cea mai scăzută BM comparativ cu alte asolamente convenționale și ecologice, inclusiv cele fără fertilizare; (5) impactul pozitiv relativ sporit și stabil de la îngrășăminte organice și/sau organominerale în variantele: porumb permanent (+30,3±13,2% la BM față de controlul nefertilizat), asolamente ecologice cu includerea lucernei (+24,2±4,2% în varianta AE1+ÎO, și +15,6±6,7% în varianta AE1+ÎOM), grâu de toamnă permanent (+21,4±16,7%) și ogor negru permanent (+20,6±11,4%,); (6) impactul pozitiv relativ scăzut și/sau nestabil de la îngrășăminte organice și/sau organominerale aplicate în restul variantelor.

Tabelul 2

Biomasa microbiană și respirația solului în probele de sol din diferite experiențe de câmp studiate în anii 2011 – 2014 (± interval de încredere, P ≤0.05)

N	Varianta*	Biomasa microbiană, mg C/g_{sol}		Respirația solului, mg C_{CO2}/g_{sol}/ora	
Variante studiate în 2011 – 2012					
		2011	*2012*	*2011*	*2012*
1	ONP	146,6 (±11,3)	140,6 (±10,7)	0,12 (±0,02)	0,11 (±0,01)
2	ONP+ÎOM	163,2 (±13,6)	196,4 (±38,8)	0,13 (±0,04)	0,08 (±0,01)
3	GP	245,0 (±25,1)	238,6 (±51,0)	0,18 (±0,02)	0,14 (±0,02)
4	GP+ÎOM	278,8 (±15,0)	293,9 (±48,3)	0,28 (±0,02)	0,20 (±0,03)
5	PP	131,5 (±22,3)	193,8 (±27,0)	0,15 (±0,01)	0,10 (±0,01)
6	PP+ÎOM	156,8 (±12,1)	299,2 (±26,2)	0,19 (±0,02)	0,13 (±0,02)
7	OP	254,3 (±32,9)	179,3 (±26,8)	0,17 (±0,01)	0,17 (±0,03)
8	OP+ÎOM	264,3 (±45,8)	234,1 (±40,9)	0,22 (±0,02)	0,11 (±0,04)
9	FSP	260,1 (±21,3)	243,6 (±31,8)	0,15 (±0,02)	0,12 (±0,02)
10	FSP+ÎOM	193,7 (±23,7)	264,7 (±21,3)	0,28 (±0,05)	0,11 (±0,01)
11	SP	231,7 (±56,9)	169,6 (±31,5)	0,16 (±0,01)	0,10 (±0,02)
12	SP+ÎOM	256,3 (±20,8)	199,9 (±70,5)	0,18 (±0,03)	0,15 (±0,02)
13	AC3	119,9 (±8,9)	291,5 (±21,9)	0,23 (±0,02)	0,14 (±0,02)
14	AC7	122,3 (±9,2)	281,9 (±17,5)	0,24 (±0,03)	0,14 (±0.01)

15	AE1	201,7 (±23,8)	284,4 (±5,9)	0,21 (±0,01)	0,14 (±0,02)
16	AE1+ÎO	265,4 (±31,1)	357,5 (±23,8)	0,28 (±0,02)	0,15 (±0,02)
17	AE1+ÎOM	212,4 (±26,4)	353,0 (±39,9)	0,23 (±0,02)	0,18 (±0,02)
Variante studiate în 2013 – 2014					
		2013	*2014*	*2013*	*2014*
1	ONP	191,8 (±7,7)	128,1 (±2,7)	0,12 (±0,01)	0,072 (±0,003)
2	ONP+ÎOM	206,4 (±8,8)	136,9 (±3,0)	0,19 (±0,01)	0,118 (±0,008)
3	AC1	348,5 (±11,8)	239,0 (±6,9)	0,18 (±0,02)	0,160 (±0,004)
4	AC2	300,2 (±14,6)	224,3 (±6,3)	0,19 (±0,02)	0,138 (±0,004)
5	AC3	350,2 (±25,4)	260,3 (±1,6)	0,26 (±0,02)	0,139 (±0,009)
6	AC5	346,9 (±23,5)	290,1 (±4,3)	0,22 (±0,01)	0,186 (±0,009)
7	AC7	324,4 (±19,5)	251,0 (±2,7)	0,17 (±0,01)	0,141 (±0,002)
8	AC8	369,8 (±18,8)	284,5 (±9,4)	0,21 (±0,01)	0,170 (±0,005)
9	AE1	334,0 (±17,7)	277,3 (±9,2)	0,16 (±0,02)	0,142 (±0,002)
10	AE1+ÎO	413,7 (±18,5)	329,4 (±10,2)	0,30 (±0,02)	0,147 (±0,006)
11	AE1+ÎOM	409,4 (±15,4)	302,7 (±3,0)	0,24 (±0,01)	0,183 (±0,008)
12	AE3	373,3 (±11,1)	275,0 (±15,6)	0,20 (±0,00)	0,133 (±0,007)
13	AE3+ÎO	340,7 (±9,0)	223,3 (±2,8)	0,17 (±0,01)	0,106 (±0,010)
14	AE3+ÎOM	334,0 (±17,7)	238,1 (±1,6)	0,16 (±0,02)	0,124 (±0,001)

* vezi tabelul 1

A fost observat, că în linii generale estimările de la parametrii BM și RS au coincis frecvent cu cele de la CSO – în multe cazuri BM și RS au corelat semnificativ cu CSO (figura 1). Aceste corelații au fost relativ vizibile în funcție de an, dar de fiecare dată cel puțin unul din parametri a corelat cu CSO în mod semnificativ. Mai mult decât atât, sporirea sau scăderea semnificației corelației între BM și CSO (de la an la an) în majoritatea cazurilor a coincis cu schimbarea inversă a semnificației corelației între RS și CSO. Acest fenomen fusese cel mai pronunțat în anii 2011 – 2012. Atunci schimbările BM au corelat semnificativ și invers proporțional cu schimbările coeficientului metabolic (figura 2).

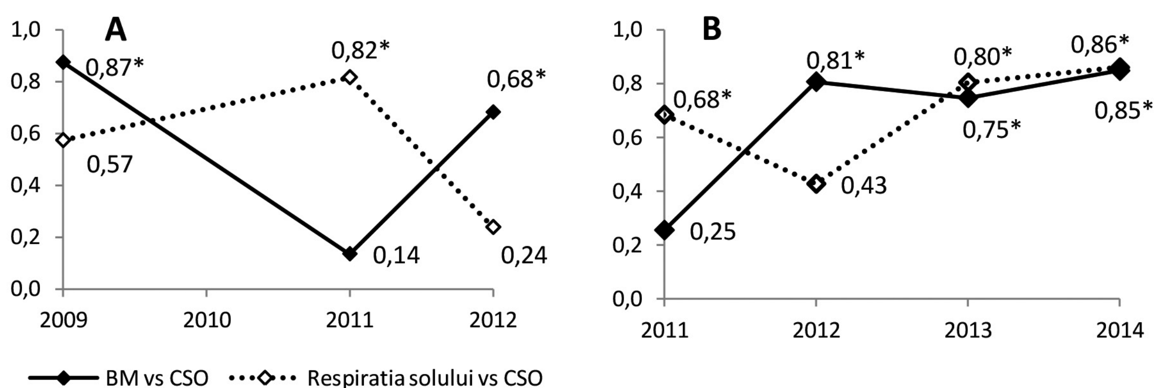

Figura 1. Coeficientul R^2 a corelațiilor între biomasa microbiană (BM), respirația solului și conținutul substanțelor organice în sol (CSO): (A) pentru ogor negru și culturi permanente fertilizate și nefertilizate; (B) pentru ogor negru și asolamente AC3, AC7, AE1, AE1+ÎO și AE1+ÎOM (* – marchează corelațiile statistic semnificative, P ≤0,05).

Ținând cont de natura coeficientului metabolic (*qCO_2*) și de faptul ca el în primul rând indică adversitatea condițiilor mediului în sol [14], scăderea lui generală în variantele anului 2012 (în medie de 1,83±0,38 ori față de 2011) a semnalat atenuarea stresului ecologic în sol. Pentru că această atenuare nu poate

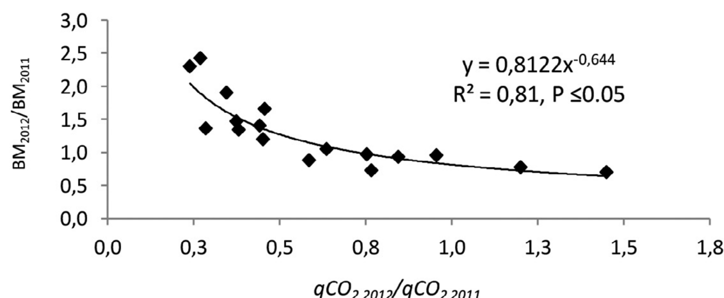

Figura 2. Corelația dintre schimbările biomasei microbiene (BM) și schimbările coeficientului metabolic (qCO_2) în variantele agrotehnologice studiate în anii 2011 – 2012.

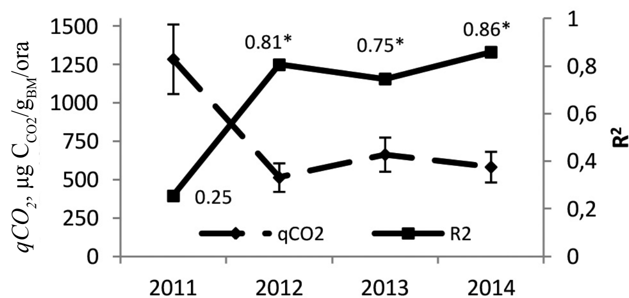
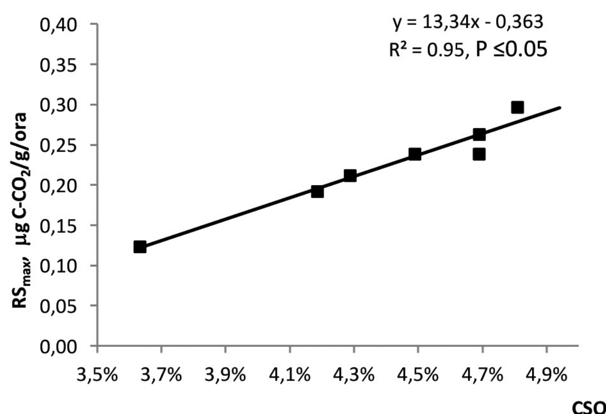

Figura 3. Coeficientul metabolic (*qCO_2*) și coeficientul R^2 a corelațiilor între biomasa microbiană și conținutul substanțelor organice în sol în anii 2011 – 2014 (variante incluse: ONP, ONP+ÎOM, AC3, AC7, AE1, AE1+ÎO și AE1+ÎOM; * – marchează corelațiile statistic semnificative).

fi explicată prin acțiunea factorilor agrotehnologici (care au rămas nemodificate), cu toată probabilitatea ea a fost cauzată de schimbările în factori externi (de exemplu, îmbunătățirea condițiilor meteorologice). În așa caz, și sporirea semnificativă a corelației între BM și CSO în 2012 devine explicabilă prin aceeași cauză: în lipsa stresului de la factori externi, BM a fost capabilă să crească până la valorile condiționate de accesibilitatea elementelor nutritive în sol și de alte proprietăți care determin calitatea lui (care la rândul său sunt în mare măsură determinate de managementul solului [3, 15]). Bineînțeles că în condițiile stresului ecologic al anului 2011 BM nu a avut cum să coreleze cu CSO pentru că a fost constrânsă nu doar de particularitățile solului și modului lui de prelucrare, dar și de factori externi. Explicația aceasta este confirmată prin faptul că de fiecare dată când *qCO_2* a fost scăzut, BM a corelat semnificativ cu CSO (anii 2012 – 2014) (figura 3).

Pe de altă parte, corelația sporită între RS și CSO în 2011 a fost cu mare probabilitate cauzată de stresul ecologic provocat de factori externi. Orice stres ecologic presupune cheltuieli energetice suplimentare din partea BM, necesare pentru supraviețuire. Aceste cheltuieli pot fi acoperite doar prin sporirea mineralizării substanțelor organice din sol. Cu cât stresul este mai accentuat, cu atât mai mare este necesitatea de a mineraliza suplimentar substanțele organice. În astfel de condiții, sporirea proceselor de mineralizare (reflectată prin sporirea respirației solului) este în mod direct limitată de accesibilitatea surselor de substanțe organice, care la rândul său depinde de calitatea solului (CSO).

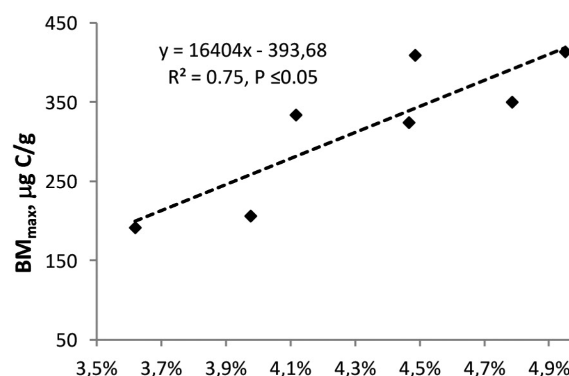

Figura 4. Corelația între CSO și cele mai mari valori ale biomasei microbiene (BMmax) și respirației solului (RSmax) pentru întreaga perioadă 2011 – 2014 (variante incluse: ONP, ONP+ÎOM, AC3, AC7, AE1, AE1+ÎO și AE1+ÎOM).

Pentru a verifica/falsifica ipoteza că vizibilitatea corelațiilor între parametrii BM, RS și CSO depinde de prezența sau absența în sol a stresului ecologic, a fost calculată corelația cu CSO a celor mai mari valori ale parametrilor BM și RS observate pe întreaga perioadă 2011 – 2014 (unde a fost posibil). Noi am presupus că datele maximale ale BM corespund momentelor când stresul ecologic a fost minimal, iar datele maximale ale RS – când stresul a fost maximal. Ca urmare, semnificația corelației între RS_{max} și CSO a atins un

nivel de R^2=0,95 (figura 4). Calcularea corelației între BM_{max} și CSO nu a produs un coeficient R^2 nou, deoarece toate datele BM_{max} au fost în cadrul aceluiași an 2013.

Corelațiile semnificative între conținutul substanțelor organice în sol și parametrii microbiologici dovedesc posibilitatea utilizării ultimilor în evaluarea și monitorizarea calității solului arabil. Mai mult decât atât, ele pot furniza un instrument de prognozare a CSO în sol. Având o rată de regenerare relativ mică, BM va reacționa la orice schimbare agrotehnologică mult mai devreme decât CSO. Ca rezultat, va apărea o diferență între CSO real și cel care va corespunde valorilor noi ale parametrilor BM și RS (calculabil din corelațiile corespunzătoare). Această diferență va indica atât direcția, cât și amploarea schimbărilor în CSO, care se vor produce în timp dacă managementul solului va rămâne neschimbat.

CONCLUZII

1. Parametrul *biomasa microbiană* posedă o putere de discriminare suficientă pentru a evidenția impactul diferitor tehnologii arabile asupra stării solului.

2. Corelațiile semnificative între conținutul substanțelor organice în sol și parametrii microbiologici studiați dovedesc posibilitatea utilizării ultimilor în estimarea și evaluarea calității solului în urma impactului diverselor tehnologii arabile.

3. Diferența în rate de regenerare a biomasei microbiene și a substanțelor organice în sol permite utilizarea indicatorilor pedo-microbiologici pentru evidențierea timpurie a schimbărilor în calitatea solului la etapele când indicatorul bazat pe conținutul substanțelor organice nu este sensibil.

4. Această diferența în rate de regenerare, în cazul când este stabilită corelația între conținutul substanțelor organice în sol și parametrii microbiologici, deschide posibilități de prognozare cantitativă a schimbărilor în conținutul substanțelor organice în sol arabil în urma modificărilor în managementul lui.

5. Rezultatele obținute deschid posibilități importante de utilizare a indicatorilor pedo-microbiologici în așa domenii ca: evaluarea calității solului arabil, detectarea și monitorizarea degradării solului, evaluarea durabilității tehnologiilor arabile, estimarea, monitorizarea și prognozarea impactului tehnologiilor arabile asupra calității solului.

Autorul își exprimă profunda recunoștință față de dr. hab. Boris Boincean pentru posibilitatea oferită de a accede la loturile experimentale ale ICCC „Selecția" din mun. Bălți și a selecta probele necesare de sol.

BIBLIOGRAFIE

1. Doran J. W., Jones A.I. Soil quality and health: indicators of sustainability. In: Methods for assessing soil quality, 1996, SSSA Special publication, n. 49, p. 3-4.

2. Gregorich E. G., Carter M. R., Doran J. W., Pankhurst C. E., Dwyer L. M., 1997. Biological attributes of soul quality. In: Gregorich E.G., Carter M.R. (Eds.). Soil Quality for Crop Production and Ecosystem Health. Developments in Soil Science. 25, p. 81-113.

3. Christensen B.T., Johnston A.E., 1997. Soil organic matter and soil quality – lessons learned from long-term experiments at Askov and Rothamsted. In: Gregorich E. G., Carter M. R. (Eds.). Soil Quality for Crop Production and Ecosystem Health. Developments in Soil Science. 25, p. 399-430.

4. Winding A., Hund-Rinkeb K., Rutgers. M., 2005. The use of microorganisms in ecological soil classification and assessment concepts. Ecotoxicology and Environmental Safety. 62, p. 230-248.

5. Bastida F., Zsolnay A., Hernandez T., Garcia C. Past, present and future of soil quality indices: A biological perspective. In: Geoderma, 2008, V. 147, p. 159-171.

6. Gil-Sotres F., Trasar-Cepeda C., Leiros M. C., Seoane S. Different approaches to evaluating soil quality using biochemical properties. In: Soil Biology & Biochemistry, 2005, V. 37, p. 877-887.

7. Stockmann U., Adams M.A., Crawford J.W., Field D.J., Henakaarchchi N., Jenkins M., Minasny B., McBratney A.B., Courcelles V.R., Singh K., Wheeler I., Abbott L., Angers D. A., Baldock J., Bird M., Brookes P.C., Chenu C., Jastrow J. D., Lal R., Lehmann J., O'Donnell A.G., Parton W.J., Whitehead D., Zimmermann M. The knowns, known unknowns and unknowns of sequestration of soil organic carbon. Agriculture, Ecosystems & Environment. 2013. 164, p. 80-99.

8. Кожевин П.А. Экология почвенных микроорганизмов. В сб. Экология микроорганизмов (под ред. А.И. Нетрусова). М., Academia, 2004, с. 71-94.

9. Dalal R. C. Soil microbial biomass – what do the numbers really mean? Austrian Journal of Experimental Agriculture. 1998, 38, p. 649-665.

10. Ursu A. Clasificarea solurilor Republicii Moldova. Editia II. Chișinău: CNMSS, 2001. 38 p.

11. Боинчан Б. П. Экологическое земледелие в Республике Молдова. Chișinău: Știința, 1999, 270 с.

12. Аринушкина Е. В. Руководство по химическому анализу почв. 1970. МГУ.

13. Корчмару С. Оценка метода субстратиндуцированного дыхания (для определения почвенной микробной биомассы) на примере почв Молдовы. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții. 2009. 1 (307), p. 134-142.

14. Wardle D.A., Ghani A. A critique of the microbial metabolic quotient (qCO_2) as a bioindicator of disturbance and ecosystem development. Soil Biology & Biochemistry. 1995. 27, p. 1601-1610.

15. Stockdale E. A., Brookes P. C., 2006. Detection and quantification of the soil microbial biomass – impacts on the management of agricultural soils. Journal of Agricultural Science. 144, p. 285-302.

REALIZĂRI ÎN PROTECȚIA MICROBIOLOGICĂ A PLANTELOR

Doctor habilitat în științe biologice **Leonid VOLOȘCIUC**
Institutul de Genetică, Fiziologie și Protecţie a Plantelor al AȘM

Motto:
Există doar un lucru bun – știința, și doar un lucru rău – neștiința.
Socrate

REALIZATION IN MICROBIOLOGICAL PROTECTION OF PLANTS

Summary. Biological, ecological and genetic approach proposed for crop protection involves reducing the impact of harmful organisms through selection and improvement of genetic resources of plants, developing and implementing the means of microbiological control in conventional and organic farming systems.

The concept was based on microbiological protection of the main groups of crops, the essence of which is to develop and expand the range of biological resources (based on viruses, bacteria, actinomycetes, fungi, entomopathogenic nematodes, plant extracts) both development control insect pests and pathogens of diseases. The strategy proposed approach is not mass extermination of pests, and maintaining pest populations adapted to the economic damage threshold. The advantages of this strategy include evolutionary stability of systems that do not lead to an escalation of negative relationships, ecological stabilization of populations and ensuring the quality of the resulting product.

Keywords: biocontrol, biological preparations, ecology, pests, technology.

Rezumat. Abordarea biologică, ecologică și genetică propusă pentru protecția culturilor agricole implică reducerea impactului organismelor dăunătoare prin selecția și ameliorarea resurselor genetice de plantare, elaborarea și implementarea mijloacelor microbiologice de combatere în sistemele de agricultură convențională și ecologică.

Este fundamentată concepția privind protecția microbiologică a principalelor grupe de culturi agricole, a cărei esență constă în elaborarea și extinderea gamei de mijloace biologice (în bază de virusuri, bacterii, actinomicete, ciuperci microscopice, nematozi entomopatogeni, extracte vegetale) de control a dezvoltării atât a insectelor dăunătoare, cât și a agenților patogeni ai bolilor. Astfel, strategia de abordare propusă nu este exterminarea în masă a dăunătorilor, ci menținerea populațiilor de dăunători, adaptate la pragul economic de dăunare. Printre avantajele acestei strategii se numără stabilitatea evolutivă a sistemelor care nu escaladează relațiile negative, stabilizarea ecologică a populațiilor și asigurarea calității produsului rezultat.

Cuvinte-cheie: ecologie, organisme dăunătoare, preparate biologice, protecție biologică, tehnologie.

INTRODUCERE

Pornind de la extinderea dimensiunii și impactului agriculturii în secolul XXI, centrată nu numai pe asigurarea securității alimentare dar și pe ameliorarea stării mediului înconjurător, agricultura modernă reprezintă un domeniu strategic pentru siguranța alimentară și perpetuarea vieții pe Pământ. Problemele siguranţei alimentare devin tot mai accentuate. Se atestă extinderea permanentă a crizei alimentare, manifestate prin creşterea numărului de oameni ce suferă de malnutriţie – de la 850 la 925 de milioane. Ţinând cont și de tendințele de producere a biocarburanților în baza culturilor cerealiere, care mai cauzează apariția a 50-100 mil. de înfometați, în lume se înregistrează circa un miliard de persoane suferinde de foame [2, 8].

Printre diversitatea impunătoare a problemelor cu care se confruntă umanitatea un loc deosebit revine manifestării crizelor ecologice, care nu pot fi soluționate prin intermediul abordărilor clasice. Drept dovadă poate fi menționat ciclul de investigații efectuat de un grup mare de cercetători pe parcursul mai multor ani, rezultatele cărora au fost prezentate în Raportul UNESCO (Comisia IAASTD), privind lipsa perspectivei de dezvoltare a agriculturii tradiționale și necesitatea implementării direcțiilor noi de agricultură bazate pe circuitele naturale [8].

Escaladarea problemelor agrare profunde e menționată și în „Strategia de Dezvoltare a Sectorului Agroalimentar în perioada anilor 2006 – 2015", care constată că reforma agrară desfășurată în Republica Moldova „nu a adus succese palpabile nici economiei

naţionale, în ansamblu, nici ţăranilor împroprietăriţi, în particular. Oricât ar fi de tristă această constatare, de la un timp încoace ea a devenit o realitate dură".

Unul din impedimentele principale în calea dezvoltării agriculturii convenționale este impactul grav al organismelor dăunătoare, care se manifestă în pierderile producţiei fitotehnice cauzate de diferite specii de dăunători, agenți patogeni, buruieni și constituie circa 25-30%, iar în condiţiile dezvoltării epifitotice a bolilor și invaziei vertiginoase a dăunătorilor și buruienilor, pierderile de recoltă depășesc nivelul de 50-60% sau compromit total majoritatea culturilor agricole [15]. Agricultura convenţională, bazată pe aplicarea intensă a diferitor mijloace chimice, îndeosebi a pesticidelor, având drept fundament aplicarea largă a realizărilor ştiinţifice, precum și progresele înregistrate în domeniul chimiei aplicate, a contribuit obiectiv la ameliorarea condiţiilor de viaţă a omenirii. Însă pe fundalul realizărilor impresionante ale agriculturii tradiționale, sunt evidente și părțile negative ale medaliei [5, 6, 20].

În paralel cu reducerea ravagiilor provocate de organismele dăunătoare, pesticidele cauzează dereglări serioase în echilibrul ecologic, reducând efectivul și rolul florei și faunei utile, iar aplicarea lor îndelungată provoacă diverse schimbări genetice, printre care apariţia rezistenţei la pesticide, ceea ce condiţionează necesitatea sporirii dozelor și numărului de tratamente în combaterea organismelor dăunătoare. Deja au fost înregistrate consecinţe negative privind potenţialul populaţiei umane, fapt care se reflectă în reducerea longevităţii, scăderea imunităţii, creşterea nivelului mortalităţii şi morbidităţii populaţiei. Astfel, cerinţele de organizare a măsurilor de protecţie a plantelor se află în contradicţie permanentă cu cerinţele protecţiei mediului înconjurător și ale sănătăţii omului [14, 15, 23, 24].

Necesitatea protecției plantelor este determinată de prezenţa a circa 80 de mii de specii de organisme dăunătoare, inclusiv 20 de mii de specii de agenţi patogeni, pierderile de pe urma acestora constituind circa 33%, uneori chiar 50-60%, sau o recoltă completamente compromisă. În statele cu agricultură avansată, pierderile sunt estimate la 20-25%, iar în ţările în curs de dezvoltate – la 40-50%. Din punct de vedere valoric, pierderile globale depășesc $250 mild.

În scopul combaterii organismelor dăunătoare se aplică diverse metode, principalele fiind cele chimice. Costul pesticidelor aplicate depășesc $36 mild., iar o bună parte din ele (21%) sunt mutagene și cancerigene. Pe lângă pierderile directe de roadă, impactul organismelor dăunătoare se amplifică din cauza unor tendințe periculoase, cum este, în primul rând, fenomenul de cumulare a pesticidelor și de formare a rezistenței obiectelor-țintă.

La organismele dăunătoare se înregistrează activizarea mecanismelor de formare a rezistenţei. Dinamica apariţiei rezistenţei se află în ascensiune permanentă: în 1960 o manifestau 120 de specii, în 1964 – 140, în1969 – 330, iar către anul 2013 au fost înregistrate 11 357 de cazuri de rezistenţă la 874 de specii pentru 458 de substanţe [9].

Cercetările anterioare au permis elaborarea unei concepţii bine echilibrate, bazate pe cunoașterea dialecticii contradicţiilor dintre cerinţele protecţiei plantelor şi cele de protecţie a mediului înconjurător, pe realizarea sistemelor de protecţie integrată a plantelor şi de obţinere a produselor ecologice care pe parcursul ultimilor ani au antrenat activităţi imense în diverse ţări dezvoltate [15, 18].

Investigaţiile ecosistemice au demonstrat că aprofundarea confruntării dintre protecţia plantelor și mediul înconjurător poate fi stopată doar în cazul dezvoltării agriculturii ca un organism, un ecosistem viu care urmează modelul său firesc, în sânul naturii, ceea ce constituie o alternativă pentru intensificarea, specializarea şi dependenţa deplină faţă de produsele chimice, de pesticide. Fiind dirijate armonios, ecosistemele agricole nu cauzează pagube mediului înconjurător în care ele evoluează în conformitate cu legile interne de dezvoltare a biosferei [3, 4, 11].

Pornind de la necesitatea integrării realizărilor științifice și a practicii avansate, Organizația Internațională pentru Alimentație și Agricultură a lansat în anul 1968 conceptul de Protecție Integrată a Plantelor drept o cale de soluționare a problemelor fitosanitare, definindu-l ca pe un „…Sistem de reglare a biotipurilor şi populaţiilor dăunătoare care, ţinând cont de mediul specific şi de dinamica acestora, folosește toate tehnicile şi metodele compatibile pentru a menţine populaţiile dăunătorilor şi patogenilor la nivelul la care acestea să nu cauzeze pagube economice, respectiv sub nivelul pragului economic de dăunare". Astfel, Managementul Integrat al Organismelor Dăunătoare se prezintă ca un sistem de reglare a biocenozelor prin corelarea şi interacţiunea factorilor principali: plantă, organism dăunător, tehnologie şi mediu ambiant [6, 9].

Ţinând cont de experienţa acumulată în domeniul elaborării şi producerii preparatelor biologice şi necesitatea combaterii unor specii de organisme dăunătoare, care nu pot fi anihilate cu alte mijloace biologice, un rol deosebit revine biopreparatelor elaborate de savanţii autohtoni. Prin concursul lor au fost implementate şi omologate un şir de mijloace biologice care constituie o pârghie eficientă în combaterea organis-

melor nocive și ameliorarea condiţiilor mediului înconjurător [15, 16, 17].

MATERIALE ȘI METODE DE CERCETARE

Pentru cercetare au fost utilizate următoarele specii de insecte fitofage, *Mamestra brassicae* și *Heliothis armigera*, obţinute în Laboratorul Tehnologii Ecologice și Standardizare. Larvele de *Hyphantria cunea și Lymantria dispar* au fost colectate din orașul Chișinău și din alte localităţi ale republicii, precum și din România. Larvele bolnave fuseseră identificate după simptomele respective, apoi cu ajutorul microscopului fotonic sau electronic. Infectarea larvelor s-a efectuat cu suspensii virale de doze 10^2, 10^3, 10^4, 10^5 și 10^6 la un individ. Observaţiile s-au desfășurat începând cu ziua a treia după infecţie. Eficienţa preparatelor virale a fost determinată după formula Abbot, care prevede mortalitatea naturală a insectelor.

$$E_{ab} = \frac{M_e - M_c}{100 - M_c} * 100$$

unde E_{ab} – indicatorul mortalităţii, %;
M_e – numărul de larve moarte în experienţă;
M_c – numărul de larve de control.

Determinarea concentraţiei VPN s-a efectuat cu ajutorul camerei Goreaev după formula:

$$T = \frac{\Sigma \text{ pol. în 100 pătrate mici } *4 .10^6}{100} * K$$

unde T – titrul virusurilor,
K – diluarea suspensiei virale.

Pentru determinarea concentraţiei VG s-a folosit metoda „picătura-strivită". Concentraţia suspensiei virale va fi determinată după formula:

$$T = \frac{a*5{,}76*10^6*K}{S*0{,}01}$$

unde T – concentraţia VG în 1 ml de suspensie;
$5{,}76 *10^6$ – suprafaţa lamelei 24 x 24 mm;
K – gradul de diluare;
S – suprafaţa pătratului lentilei oculare;
0,01 – volumul suspensiei;
a – numărul de granule într-un pătrat.

Testarea sușelor identificate, ameliorate și recombinate de VPN al insectelor noctuide, *L.dispar* și *H.cunea*, s-a efectuat pe larve specifice ale insectelor de laborator de vârsta II, crescute pe medii selective de cultură. În acest scop a fost aplicată metoda diluţiilor succesive de la 10 până la 1 000 de particule virale pentru o larvă. Larvele au fost hrănite iniţial cu mediu infectat, iar ulterior vor fi menţinute la 26-28 °C. Doza letală va fi determinată până la 200 de ore din momentul infectării.

Izolarea și identificarea bacteriofagilor s-a efectuat conform metodelor descrise de către Chirai Z. și Clement Z. (1974). Spectrul de acţiune a fagilor se determină cu ajutorul culturilor indicator. Determinarea efectului de protecţie a culturilor de fagi a fost efectuată pe calea tratării plantelor-indicatori cu suspensia bacteriană și cea a fagului. Inocularea plantelor indicatori ţinute în prealabil în camere se face cu ajutorul stropitorii. După inoculare plantele se menţin timp de 2-3 zile în condiţii de umiditate ridicată (80-95%).

Acumularea masei biologice de bacteriofagi necesită prezenţa suspensiei virotice, titrul căreia să depășească 10^8. Pentru aceasta în veselă microbiologică cu mediu de cultură lichid în prealabil sterilizată se însămânţează test-bacteriene care sunt crescute în condiţiile amestecării permanente, iar apoi se trec pe mediul solid pentru determinarea titrului. După determinarea timpului fazei logaritmice de multiplicare a bacteriilor se însămânţează virusul, iar apoi prin metoda cutiilor Petri se calculează titrul bacteriofagului. Cercetările în domeniul izolării și identificării bacteriofagilor împotriva bacteriilor fitopatogene din specia *Erwinia amylovora* au fost efectuate cu aplicarea metodelor tradiţionale, folosind metodele diluţiilor succesive.

Testarea în condiţii de laborator și în câmpul de experienţă va fi efectuată în 4 repetiţii respectiv rendomizate, în conformitate cu cerinţele generale ale experienţelor de acest gen [19].

REZULTATE ȘI DISCUŢII

Protecţia Biologică – fundament natural și pârghie eficientă de control al densităţii organismelor dăunătoare

Direcţiile prioritate în protecţia plantelor sunt măsurile agrobiologice, întrunite în metode profilactice și curative. Asigurarea protecţiei plantelor sub nivelul pragului economic de dăunare poate fi atinsă la realizarea strategiei de combatere a organismelor dăunătoare, aplicând următoarele [1, 15, 23]:

- crearea condiţiilor nefavorabile înmulţirii organismelor dăunătoare prin măsuri agrotehnice;
- respectarea și fortificarea programelor de carantină internă și externă;
- organizarea sistemului naţional de prognoză, avertizare și control;
- aplicarea sistemelor de combatere integrată;
- selectarea substanţelor chimice în funcţie de criteriile incidenţei ecologice.

Fundamentul sistemelor de protecţie biologică a plantelor este reprezentat de imunitatea, rezistenţa și toleranţa soiurilor, care pe parcursul sistemelor de

agricultură convențională sunt trecute cu vederea, utilizându-se mai cu seamă metodele curative. Practica avansată de protecție a plantelor cunoaște exemple de ameliorare a soiurilor rezistente, eliminând lucrările de combatere, cum s-a înregistrat cu Râia-neagră-a-cartofului, Mana-florii-soarelui, Pătarea-brună-a-tomatelor, Virusul-mozaicului-tutunului, Filoxera-viței devie. Sunt recunoscute realizările în ceea ce privește utilizarea soiurilor rezistente ale culturilor pomicole și a viței de vie [13, 15, 18].

Dintre metodele noi de combatere sau, potrivit limbajului științific modern, de dirijare a densității organismelor dăunătoare, mai eficiente sunt cele biologice, prin intermediul agenților biologici și care cuprind un spectru larg de procedee. Ele includ introducerea și aclimatizarea entităților biologice pe arii noi, producerea în masă și lansarea sezonieră în agrocenozele protejate [7, 11, 22, 24]. Se constituie astfel un sistem de reglare a densității populațiilor de organisme dăunătoare care, ţinând cont de mediul specific și de dinamica acestora, folosește mecanismele naturale și entitățile utile, adaptate la menținerea populațiilor dăunătorilor și patogenilor sub pragul economic de dăunare, asigurând eficiența economică și ecologică.

Realizarea sistemelor de protecție biologică a plantelor se bazează pe elaborarea mijloacelor biotehnologice, care conţin în calitate de component activ:

- organisme vii – preparate bacteriene, actinomicetice, virale, fungice și microsporidice destinate pentru combaterea biologică a organismelor dăunătoare;
- produsele activităţii vitale ale agenţilor biologici: substanţe biologic active, hormoni, feromoni sexuali;
- preparate biotehnologice constituite pe bază de produse purificate ale diverselor reacţii metabolice: antibiotice, fermenţi, stimulatori ai creşterii, hormoni şi toxine;
- Organisme Modificate Genetic cu rezistență la organismele dăunătoare.

Printre realizările la nivel internaţional pot fi enumerate:

- Izolarea, identificarea și studierea a 195 de agenţi microbiologici activi în baza cărora au fost elaborate 790 de produse de protecţie biologică;
- Cheltuielile pentru elaborarea unui preparat biologic constituie circa \$50 mil., crescând anual cu 4-5%;
- În industria biotehnologică a SUA sunt implicate 140 de instituții, finanțarea anuală a fiecăreia depășește \$200 mil.

Direcţiile principale de protecţie microbiologică a plantelor

B**acteriile entomopatogene și *Bacillus thuringiensis*.** Actualmente au fost identificate 70 de serovariante de B.*thuringiensis*, în baza cărora au fost elaborate și se utilizează mai multe biopreparate: entobacterin, dendrobacilin, bitoxibacilin, gomelin, insectin, БИП, turingin, bactoculicid, lepidocid, baxin, sonit, bactospein, dipel, biotrol, tecnar, bactimos, vectobac, moschitur, bactospein, insectin, alestin. Piața mondială anuală a biopreparatelor constituie \$1,3 mild., iar pentru 2017 se planifică comercializarea lor în sumă de \$3,2 mild. Au fost identificate deja tulpini cu acțiune nematicidă și biostimulatoare – var. *thuringiensis*, var. *israelensis* și var. *sotto*, în baza cărora sunt produse mai multe preparate industriale [4, 20, 24].

Perspectivele aplicării B.*thuringiensis* sunt legate de producerea cristalelor entomocide pentru obținerea combinațiilor noi ale materialului genetic și de clonare a genelor, care codifică proteinele de tipuri diferite și de căpătare a preparatelor cu acțiune specifică. Rămâne actuală elaborarea preparatelor cu spectrul larg de acțiune. Pentru constituirea genelor determinante ale β-exotoxinei cu proteina entomocidă Cry de tipul III a fost propusă construirea elementelor mobile cu genele tulpinilor producătoare de compuși entomocizi – a *β*-exotoxinei utilizate în preparatul turingin sau bitoxibacilin și *α*-endotoxinei, folosite în preparatul novodor.

Preparate bacteriene în combaterea agenților patogeni reprezintă un domeniu de aplicare a unei game imense de microorganisme antagonisme, care stau la baza multor preparate recunoscute, cum ar fi Rizoplan – preparat biologic eficient, constituit din bacterii rizosferice *Pseudomonas fluorescens*, și Gaupsin – constituit în baza a 2 sușe de bacterii *Pseudomonas aureofaciens*. Preparatul bacterian Paurin este constituit în baza bacteriei antagoniste *Pseudomonas fluorescens* cu titrul suspensiei de 10^9 cel/ml destinat pentru combaterea cancerului bacterian la culturile pomicole și vița de vie, precum și a putregaiurilor radiculare la culturile legumicole și tehnice [7, 9].

Succesul aplicării preparatelor bacteriene este determinat de screeningul permanent al sușelor noi de microorganisme de perspectivă. De un răsunet binemeritat se bucură evidențierea și identificarea sușelor de *Trichosporon pullutans*, *Trichoderma harzianum*, *Trichoderma lignorum*, *Pseudomonas fluorescens*, *Bacillus brevis*, ceea ce a permis elaborarea și implementarea mijloacelor eficiente în combaterea agenților patogeni în multe țări.

Savanţii Institutului de Genetică, Fiziologie și Protecție a Plantelor al AȘM au elaborat preparatul bacterian Paurin, în baza bacteriei antagoniste *Pseudomonas fluorescens* cu titrul suspensiei de 10^9 cel/ml, pentru combaterea cancerului bacterian la culturile pomicole și vița de vie, precum și a putregaiurilor

radiculare la culturile legumicole. Soluția de lucru se pregătește din 5 ml de paurin la un litru de apă – pentru tratarea semințelor înainte de semănat, iar pentru stropirea plantelor în timpul vegetației – din 50 ml la 10 litri de apă [17].

Cercetările culturilor de *Bacillus aeruginosae* și ale mai multor specii de *Enterobacter* au permis protecția culturilor agricole principale. Din *Pseudomonas syringae* au fost evidențiate endotoxine ce conțin complexe lipopolizaharide, care inhibă patogenii. În scopul sporirii eficienței biologice și extinderii sferei de aplicare a preparatelor biologice s-a înregistrat constituirea preparatelor mixte bazate pe diferite mecanisme de acțiune.

Utilizarea preparatelor micotice în protecția biologică a plantelor a devenit realitate chiar de la fazele inițiale de cercetare a posibilităților de combatere microbiologică a organismelor dăunătoare. Preparatul Boverin, obținut din *Beauveria bassiana* (Bals), este aplicat cu succes în regiunile cu umiditate sporită pentru combaterea coleopterelor dăunătoare. Preparatele obținute din ciuperca *Aschersonia* se aplică pentru combaterea musculiței-albe-de-seră. În diferite țări se utilizează preparate biologice bazate pe ciuperci cu acțiune nematicidă (*Verticillium, Meria, Harposporium, Nematoctons, Arthrobotrys oligospora)*, iar preparatele Trichodex, Trichodermin, Gliocladin se produc în baza ciupercii microscopice din genul *Trichoderma* Harz.

Recent a fost omologat preparatul micotic Gliocladin, care reduce incidența putregaiului alb de 2 ori și majorează recolta culturilor legumicole de 1,5 ori. Preparatul Gliocladin – SC cu norma de consum 10 l/ha asigură eficacitatea biologic înaltă în combaterea putregaiului cenușiu (*Botrytis cinerea* Pers), care nu reacționează la alte mijloace biologice, iar fungicidele chimice nu pot fi aplicate la faza de pârg a strugurilor [17].

Utilizarea actinomicetelor în protecția biologică a plantelor reprezintă o direcție foarte dinamică de cercetare. Grație activității biologice intense și calităților tehnologice înalte au fost elaborate și se implementează mai multe preparate actinomicetice eficiente. Preparatul Fitobacteriomicin este constituit în baza actinomicetei *Actinomices lavendula*, utilizat în combaterea agenților patogeni sub acțiunea antibioticelor. Actinomicetele din specia *Streptomyces avermitilis* stau la baza elaborării avermectinelor, iar *Saccharopolyspora spinosa* reprezintă conținutul activ al preparatului Spinosad, utilizat pentru combaterea agenților patogeni și a insectelor dăunătoare.

Baculovirusurile, ca agenți patogeni ai insectelor dăunătoare, grație particularităților biologice deosebite determinate de transmiterea transovarială și orizontală, precum și de gradul înalt de specificitate, au stat la baza investigațiilor profunde de la nivelul populațiilor naturale la elaborarea și implementarea preparatelor omologate [14, 18].

Printre **preparatele virale** eficiente sunt recunoscute: VIRIN-ABB-3 – pentru combaterea *H.cunea*; VIRIN-KS – împotriva *Mamestra brassicae*; VIRIN-OS – împotriva Buhei-semănăturilor; VIRIN-HS-2 – împotriva Buhei fructificațiilor; VIRIN-CP – împotriva Viermelui-merelor. Actualmente în lume se produce o serie impunătoare de preparate virale: Elcar, Djipchec, Polivirocid, Viron-H, Biotrol-VHZ, Biocontrol, Вирин-ЭНШ, Вирин-КШ, Вирин-ЭКС, Вирин-ГЯП, Вирин-Диприон, Вирин-НШ, Virusin-MB, Mațukemin, Carpovirusin.

Recent a fost elaborată biotehnologia producerii și aplicării preparatului baculoviral, ecologic inofensiv, Virin-HSP – pentru combaterea Buhei-fructificațiilor (*Helicoverpa armigera)*. Preparatul este bazat pe virusul poliedrozei nucleare a unei gazde nespecifice și asigură eficacitate biologică, economică și ecologică înaltă. Titrul – 3 mild. poliedre/g. În condițiile Republicii Moldova este recomandat pentru combaterea buhei fructificațiilor la tomate, ardei, porumb zaharos ș.a. Norma de consum e de 0,2 kg/ha [17].

În scopul intensificării proceselor de infecție și reducerii perioadei letale în acțiunea virusurilor entomopatogeni se aplică modificările genetice cu utilizarea genelor artropodelor (a scorpionilor, păianjenilor), reptilelor (cobrei) și amfibienilor (curara) – producătoare de neurotoxine.

Elaborarea și aplicarea preparatelor bacteriofagice este determinată de necesitatea bacteriilor fitopatogene, combaterea cărora prin metode alternative celor chimice rămâne foarte dificilă. Determinarea particularităților biologice ale agenților patogeni ai bacteriozelor și stabilirea relațiilor lor cu mai multe sușe de bacteriofagi, izolați și identificați în condițiile Republicii Moldova, au permis elaborarea procedeelor tehnologice de producere și aplicare a bacteriofagilor în controlul răspândirii, virulenței și agresivității bacteriilor fitopatogene la culturile pomicole.

Utilizarea bacteriilor în combaterea rozătoarelor dăunătoare este determinată de impactul deosebit al mamiferelor rozătoare asupra culturilor agricole. Izolarea și identificarea unor specii de bacterii, care provoacă dereglări ale aparatului digestiv al animalelor, a permis elaborarea preparatului Bactorodencid, constituit în baza bacteriilor *Salmonella enteritides* var. Issatschenko și asigură eficiență înaltă în combaterea principalelor specii de rozătoare dăunătoare.

Nematozii entomopatogeni au devenit cei mai investigați agenți ai protecției biologice. Acțiunea lor

se bazează pe 2 suşe (Cp4 şi Pi10) de arhebacterii aflate în relaţii simbiotice cu nematozii entomopatogeni, care pe parcursul activităţii vitale elimină o gamă largă de substanţe biologic active cu acţiune letală asupra diferitor insecte dăunătoare, inclusiv a celor care nu pot fi combătute cu ajutorul altor agenţi de protecţie biologică. În mai multe ţări au fost omologate preparatele biologice: Biovector – bazat pe acţiune sinergetică a nematozilor entomopatogeni *Steinernema carpocapsae* şi *Heterorhabdites heliothides;* Nemabact – constituit în baza *Steinernema carpocapsae*, sau Entonem-*F.* – la producerea căruia se utilizează *(S. feltiae).*

Elicitorii – ca substanţe inducătoare de rezistenţă, care, alăturându-se receptorilor celulari prin simularea atacului patogen, declanşează mecanismele de protecţie şi stimulează producerea de materiale protectoare, se aplică pentru promovarea creşterii eficiente şi armonioase a plantelor, sporeşte gradul de germinare a seminţelor, intensifică dezvoltarea sistemului radicular şi contribuie la dezvoltarea masei foliare, creşterea conţinutului de clorofilă şi maturarea fructelor, reduce semnificativ acţiunea agenţilor patogeni ai bolilor la culturile agricole şi ameliorează indicii calităţii producţiilor. Este binecunoscută utilizarea experimentală a elicitorilor fungici pentru imunizarea plantelor contra putregaiului cenuşiu, precum şi rezultatele implementării β-exotoxinei[9, 10].

Extinderea ariei de aplicare a extractelor vegetale reprezintă o tendinţă firească în dezvoltarea mijloacelor naturale de combatere a organismelor dăunătoare, care a înregistrat rezultate semnificative în protecţia multor culturi agricole în diverse ţări. Pe lângă diversitatea impunătoare de plante din flora spontană care manifestă acţiune asupra agenţilor patogeni şi dăunătorilor, se evidenţiază gama deosebită a mijloacelor elaborate din planta tropicală *Azadirachta indica,* în special preparatul NeemAzal-T\S, care se caracterizează printr-un spectru larg de acţiune şi demonstrează proprietăţi antibacteriene, antimicotice, insecticide, antifidante şi hormonale [7, 11, 13].

Preparatul Biostat este constituit din fracţii de uleiuri eterice ale busuiocului, levănţicăi şi ale compuşilor din şirul alcoolilor şi aldehidelor terpenice.

Rezultate semnificative au fost înregistrate la elaborarea şi utilizarea compuşilor terpenici ai cianobacteriilor în combaterea nematozilor.

Tot mai frecvent sunt utilizate preparatele în bază de chitosan, care sunt constituite din 50% de chitosan, 30% de acid succinic şi 20% de acid glutaminic. Acestea sporesc rezistenţa plantelor la agenţii patogeni, manifestă activitate nematicidă, distrugând stratul de chitină al nematozilor galigeni.

Combaterea biologică a buruienilor reprezintă una din direcţiile de perspectivă în protecţia biologică a plantelor şi cuprinde diverse abordări cu aplicarea unui spectru larg de mijloace ecologic inofensive. De un real succes se bucură preparatele constituite în baza agenţilor patogeni specifici (virusuri, bacterii, ciuperci) şi a insectelor ce stopează dezvoltarea plantelor ruderale. Printre avantajele metodei se evidenţiază: costurile reduse, acţiunea la diverse faze de dezvoltare a buruienilor, caracterul nepoluant pentru mediu. Trezeşte speranţe îmbucurătoare utilizarea substanţelor biologic active orientate la provocarea controlată a dezvoltării şi combaterea buruienilor, ceea ce demonstrează pretabilitatea deosebită a metodei pentru combaterea integrată a acestor organisme dăunătoare [6, 20].

Vaccinarea plantelor şi obţinerea vaccinurilor în plantele de cultură sunt determinate de tendinţele contemporane în asigurarea securităţii alimentare. Pentru combaterea unor agenţi patogeni ai bolilor la culturile agricole au fost propuse şi se utilizează diferite tulpini de virusuri fitopatogene (Virusul mozaicului tutunului, VMT), care se află în relaţii antagoniste cu suşele patogene ale virusurilor. Rezultate semnificative au fost înregistrate în ce priveşte protecţia tomatelor împotriva tulpinilor patogene ale VMT.

Pornind de la problemele legate de rezistenţa agenţilor patogeni ai bolilor şi în scopul ameliorării condiţiilor de tratare a lor, au fost elaborate biotehnologii de biosinteză a vaccinurilor în celulele culturilor, la utilizarea acestora în calitate de alimente se înregistrează şi combaterea agenţilor patogeni ai diferitor boli.

Aplicarea zootoxinelor se află în continuă ascensiune, ceea ce este determinat de gama largă de nevertebrate, în organismul cărora se sintetizează diverse substanţe biologic active cu acţiune asupra organismelor dăunătoare. Printre acestea figurează-preparatele în bază de neurotoxine care se utilizează în combaterea insectelor şi acarienilor. În SUA au fost evidenţiate peptide insecticide din toxinele păianjenului *Segestria sp.* şi ale scorpionului. În Japonia, din viermii inelaţi marini *Lumbriconereis heteropoda* au fost evidenţiaţi compusul heterociclic Nereistoxin, care posedă proprietăţi entomocide şi fungicide ce au stat la baza a circa 300 de substanţe sintetizate, dintre care mai cunoscut este preparatul Bancol. Acesta blochează transmiterea semnalelor la sistemul nervos central al insectelor şi dereglarea funcţiilor vitale importante. Toxina Bonelina, cu proprietăţi analogice, a fost izolată din *Bonellia viridis* [6, 9].

Dezvoltarea Protecției Microbiologice a Plantelor

Tendința principală în dezvoltarea Protecției Microbiologice a Plantelor este legată de elaborarea mijloacelor entomocide cu acțiune profilactică selectivă fără nimicirea în masă a insectelor, fiind bazate pe acțiunea microorganismelor cu mecanisme perfecte de protecție (actinomicete, rikketsii, protozoare, cianobacterii și alge microscopice):

Preparate în bază de substanțe biologic active cu proprietăți antifidante, entomocide, bactericide, fungicide și antihelmintice;

Protozoare entomopatogene (amibe, gregarine, coccidii și microsporide), care afectează mai mult de 200 de specii de dăunători. Se impun preparatele în bază de *Nosema locustae* și preparatul Nolo Balt aplicat pe suprafețe extinse în SUA;

Cianobacterii și microalge, care inhibează selectiv dezvoltarea mai multor specii de insecte dăunătoare.

Organismele Modificate Genetic, care reprezintă cea mai controversată temă în agricultura contemporană. Obținerea lor se bazează pe modificarea artificială a caracterelor ereditare prin intermediul transmiterii directe a genelor străine, care codifică compușii proteici ce inhibă dezvoltarea organismelor dăunătoare sau asigură rezistența la pesticide. Printre realizările recente menționăm obținerea plantelor transgenice la mai mult de 120 de specii de plante, inclusiv rezistente la diferite erbicide, insecte dăunătoare, agenți micotici, bacterieni, virali, utilizate pe suprafețe imense (216,3 mil. ha), îndeosebi la cultura porumbului, bumbacului, soiei și rapiței.

Succesele în domeniul elaborării și aplicării OMG în protecția plantelor sunt determinate de utilizarea proteinelor și enzimelor transgenice în calitate de insecticide și pentru obținerea plantelor de cultură rezistente la erbicide. Organismele modificate genetic, create și cultivate pe scară largă în SUA, sunt acceptate de guvernele unor ţări ale lumii, dar sunt privite cu neîncredere de alte ţări şi respinse cu vehemenţă de organizaţiile ecologiste, devenind astfel un subiect extrem de contraversat.

CONCLUZII

Situația actuală din agricultură dictează necesitatea formării conceptului privind elaborarea sistemelor ecologic inofensive de protecție și implementarea direcțiilor noi de agricultură bazate pe utilizarea capacităților circuitelor naturale.

Arsenalul de mijloace microbiologice de protecție biologică a plantelor, prin utilizarea diferitor mecanisme de acțiune, se caracterizează printr-un șir de avantaje. Extinderea gamei vaste de preparate biologice asigură premise trainice de organizare a sistemelor noi de protecție a plantelor, care prin alternarea mijloacelor prietenoase mediului, permit implementarea lor în sistemele de agricultură convențională și ecologică.

Tendința de extindere a protecției microbiologice a plantelor contribuie la reducerea trendului de dezvoltare a rezistenței organismelor dăunătoare și restabilirea mecanismelor de reglare naturală a densității populațiilor de fitofagi și patogeni. Se impune monitorizarea eficientă a organismelor dăunătoare, studierea principiilor de autoreglare a relațiilor dintre componentele agroecosistemelor, în care microorganismelor le revine un rol decisiv.

Este imperativă continuarea cercetărilor în vederea elaborării mijloacelor microbiologice noi, constituirea formelor preparative complexe, lansarea procedeelor tehnologice eficiente de producere și aplicare, precum și determinarea fenomenelor de postacțiune a acestora în vederea evaluării lor toxicologice.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrieş S., Boincean B., Jigău Gh. Cod de Bune Practici Agricole. Chişinău: Mediul ambiant, 2007. 120 p.
2. Brown Lester. World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse. 2011. Earth Policy Institute. 174 p.
3. Burand John, Nakai Madoka. Insect Viruses and Their Use for Microbial Pest Control. Amherst. 2014. 285 p.
4. Chandler D., Greaves J., Prince G., Tatchell M., Bailey A. Biopesticides: Pest Management and Regulation. CABI, 2010. 256 p.
5. Coombs Amy. Fighting Microbes with Microbes. The Scientist. Retrieved 18 April 2013. 240 p.
6. Copping L.G. (ed.) (2009). The Manual of Biocontrol Agents 4th Ed. British Crop Production Council (BCPC). Farnham, Surrey, UK, 851 p.
7. Fravel D. R. Commercialization and implementation of bio control. Annual review of phytopathology, 2005. 43: 337-359.
8. International assessment of agricultural knowledge, science and technology for development (IAASTD): global report / edited by Beverly D. McIntyre et al. Washington, 2009. 606 p.
9. Larkin Hansen Anne. The Organic Farming Manual. 2010. 437 p.
10. Matei S., Matei G.M., Cogălniceanu G., Brezeanu A., Carasan M., Helepciuc F., 2010, In vitro systems for the study of plant defense response induced by fungal elicitors, Editura Sitech, Craiova, 73 p.
11. Matthews GA, Bateman RP, Miller PCH (2014) Pesticide Application Methods (4th Edition), Chapter 16. Wiley, UK. Pal K K and B McSpadden Gardener. (2006). 480 p. Biological Control of Plant Pathogens. The Plant Health Instructor, p. 1-25.
12. Tomoiagă Liliana. Ghidul fitosanitar al viticultoru-

lui. Ed. a 2-a, rev. Cluj-Napoca: Academic Pres, 2013. 143 p.

13. Toncea I., Enuţă S., Ioniţă Niţu Georgeta, Alexandrescu Daniela, Toncea V. A. Manual de Agricultură Ecologică. Cluj-Napoca, 2012. 360 p.

14. Voloşciuc L. Biotehnologia producerii şi aplicării preparatelor baculovirale în agricultura ecologică. Chişinău: Mediul ambiant, 2009a, 262 p.

15.Voloşciuc L. T. Probleme ecologice în agricultură. Chişinău. 2009b, 264 p.

16. Volosciuc L., Josu V. Ecological Agriculture to Mitigate Soil Fatigue. Soil as World Heritage (Editor David Dent). Springer, 2014, p. 431-435.

17. Voloşciuc L., Pânzaru B., Lemanov Natalia, Nicolaev A., Şcerbacov Tatiana, Nicolaev Svetlana, Zavtoni P., Toncea I. Recent achievements in microbiological plant protection. The Xth International Congress of Geneticists and Breeders. Abstract book. Chişinău, 2015, p. 209.

18. Волощук Л. Ф. Экологическое земледелие – надежный путь устойчивого развития сельского хозяйства Молдовы. Информационный бюллетень ВПРС/МОББ. № 39, 2009, с. 66-72.

19. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта. М., Агропромиздат, 1989, 316 с.

20. Защита растений от вредителей. Третьяков Н. Н., Исаичев В. В., Захваткин Ю. А., Гриценко В. В., Соломатин В. М., Кручина С. Н., Митюшев И. М., Исаичев С. В. СПб.: Лань, 2012. 528 с.

21. Симчук А. П. Эколого-генетический подход к защите растений в сельском хозяйстве. Экосистемы, их оптимизация и охрана. Вып. 8, 2013, с. 66-70.

22. Фурсов В. Н. Применение биологических средств защиты растений в сельском хозяйстве Японии. Известия Харьковского энтомологического общества. Том. XVIII, вып. 2, 2010, с. 60-65.

23. Чулкина В. А., Торопова Е. Ю., Стецов Г. Я. Экологические основы интегрированной защиты растений. М., 2007, 568 с.

24. Штерншис М. В., Джалилов Ф. С.-У., Андреева И. В., Томилова О. Г. Биологическая защита растений. М.: Колос, 2004. 264 с.

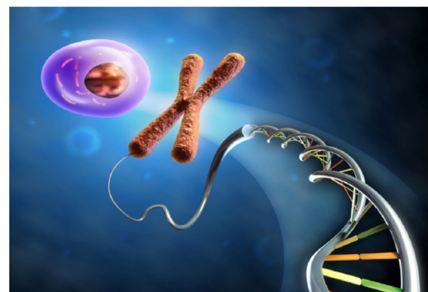

Petru Balan. Schiță scenografică pentru Redacția Muzicală TVM, 1994.

TEORIA EREDITARĂ A CANCERULUI PULMONAR

Doctor în biologie, conferenţiar cercetător **Valentina STRATAN**
Doctor habilitat în medicină **Vladimir ŞUTCHIN**
Doctor habilitat în medicină, conferenţiar cercetător **Valeriu BÎLBA**
IMSP Institutul Oncologic

THE HEREDITARY NATURE OF LUNG CANCER

Summary. The hereditary nature of cancer is most studied in malignant tumors such as embryonic tumors in children (retino- and nephroblastoma), colorectal cancer, female reproductive system cancer (breast and ovarian), medullar thyroid cancer. From this aspect, lung cancer issues remain to be elucidated and the study of genetic polymorphism plays a major role in pathogenesis. The study is based on clinical research, clinical and molecular-genetic genealogy and there were investigated approximately 2000 patients with lung cancer who underwent treatment in Oncology Institute, Oncology Institute of Moldova and „N.N Petrov" of St. Petersburg in the last 10 years. For the first time, as a result of multiple disorders, it was proposed and theoretically substantiated the concept of two major pathogenetic variants of lung cancer: hereditary and environmental. It presents a comparative analysis of lung cancer evolution in both mentioned-above variants; there were studied peculiarities of local growth, metastasis, treatment options and the outcome registered in the hereditary variant. A molecular-genetic analysis was carried out by way of genotyping apoptosis genes, HRAS1, GSTM1, CYP1A1, L-myc linked to their association with susceptibility to disease, which is a new and promising field of research. Due to hereditary theory of lung cancer, it is possible to tackle early detection (preclinical) and early prevention of the disease by providing specialized medical and genetic consultation.

Keywords: malignant tumors, lung cancer, pathogenesis, metastasis.

Rezumat. Natura ereditară a cancerului este una dintre cele mai studiate în cazul tumorilor maligne, precum tumorile embrionare la copii (retino- şi nefroblastomul), cancerul colorectal, cancerul sistemului de reproducere feminin (cancerul glandei mamare, ovarian), cancerul tiroidian medular. Sub aspectul respectiv, problemele cancerului pulmonar rămân a fi încă neelucidate, iar un rol major în patogeneză îl are studierea polimorfismului genetic. Studiul dat se bazează pe cercetări clinice, clinico-genealogice şi molecular-genetice, în care au fost incluşi cca 2000 de pacienţi cu cancer pulmonar, investigaţi şi supuşi tratamentului în Institutul Oncologic din Republica Moldova şi în Institutul de Oncologie „N. N. Petrov" din St. Petersburg în ultimii 10 ani. Pentru prima dată, ca urmare a dereglărilor complexe, a fost propus şi fundamentat teoretic conceptul a două variante patogenetice majore de cancer pulmonar: *ereditar* şi *ecologic*. Este prezentată o analiză comparativă a evoluţiei cancerului pulmonar în variantele evidenţiate, au fost studiate particularităţile de dezvoltare locală şi de metastazare, opţiunile de tratament şi rezultatele acestuia în cazul variantei ereditare. A fost efectuată analiza molecular-genetică, prin genotiparea genelor apoptozei HRAS1, GSTM1, CYP1A1, L-myc, corelând asocierea acestora cu susceptibilitatea la boală care este un domeniu nou şi promiţător de cercetare. În baza teoriei ereditare a cancerului pulmonar apare posibilitatea de a aborda problema depistării precoce (preclinice) şi profilaxiei primare a acestei boli prin oferirea consultaţiei specializate medicale şi genetice.

Cuvinte-cheie: tumori maligne, cancer pulmonar, patogeneză, metastazare.

Actualitatea problemei. Cancerul pulmonar constituie o problemă stringentă de ordin social şi biologic. Această problemă este tot mai importantă în legătură cu creşterea continuă a morbidităţii şi mortalităţii prin cancer pulmonar în multe regiuni economic dezvoltate din lume. În prezent, creşterea morbidităţii prin cancer pulmonar s-a dovedit a fi atât de semnificativă încât această maladie este considerată teribilă, îngrozitoare, apocaliptică chiar. Nu întâmplător, încă în anul 1977, E.Winder şi S.Hecht declarau că lupta împotriva cancerului ţine de competenţa statului.

Stringenţa acestei probleme se explică şi prin situarea cancerului pulmonar la bărbaţi pe primul loc în structura morbidităţii şi mortalităţii prin tumori maligne în multe ţări ale lumii. Este de remarcat faptul că diferenţa numărului de decese din cauza cancerului pulmonar în anul 2004, atât în rândul bărbaţilor, cât şi în rândul femeilor, diferă nesemnificativ în raport cu numărul de bolnavi. Această tendinţă se păstrează şi în prezent, inclusiv în Republica Moldova. Astfel, în anul 2014 au fost luaţi la evidenţă 858 de pacienţi şi s-au înregistrat 852 de decese prin cancer pulmonar.

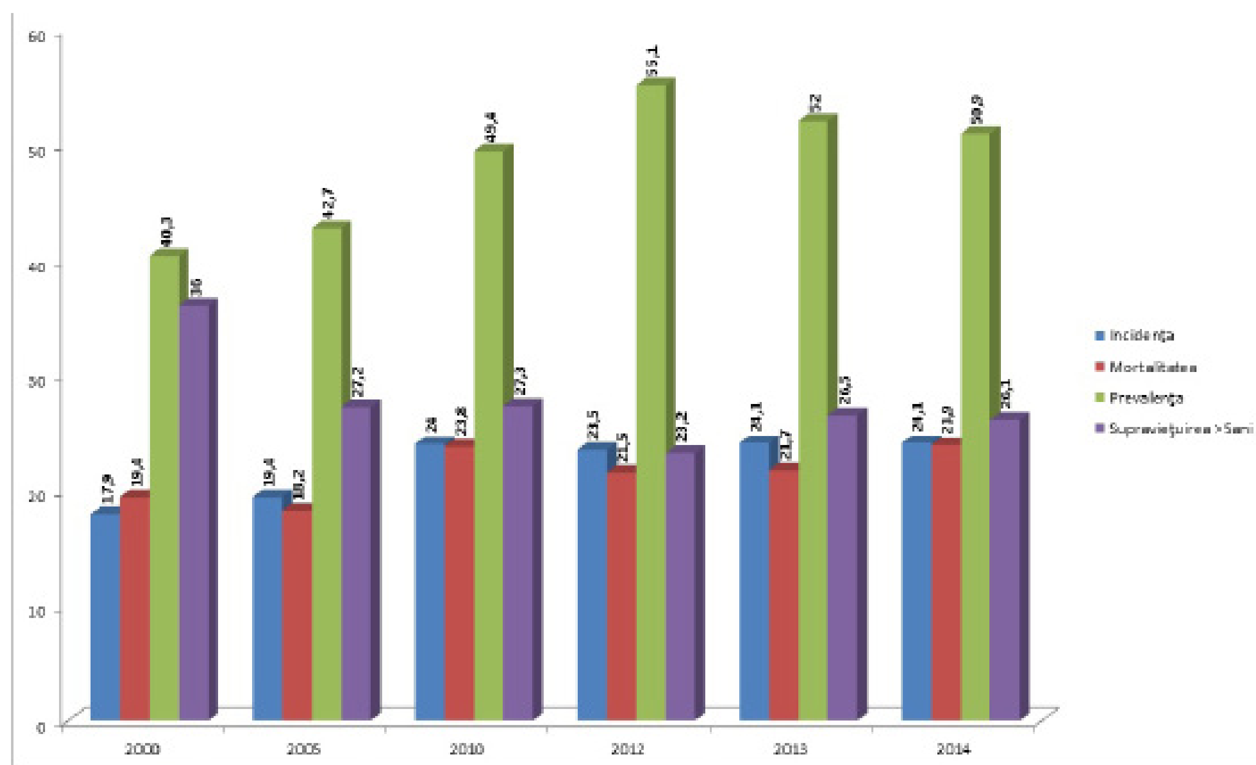

Figura 1. Indicele incidenţei prin tumori maligne ale plămânilor în Republica Moldova.

În Europa, anual se îmbolnăvesc de cancer pulmonar 52 de persoane la 100 000 populație și este cel mai frecvent tip de cancer întâlnit la bărbați, iar la femei ocupă locul 3 după cancerul de sân și cancerul de colon. În structura morbidității oncologice în Republica Moldova, cancerul pulmonar se plasează pe locul 3 cu 23,5 de cazuri la 100 000 populație. Se constată o dublare a îmbolnăvirilor la fiecare 20-30 de ani. Ca și în multe alte țări, în Moldova cancerul pulmonar la bărbați se află pe primul loc în structura morbidității și mortalității oncologice. Indicele incidenței prin tumori maligne ale plămânilor în Republica Moldova a crescut din anul 2000 de la 17,9$\%_{000}$ cazuri la 100 mii populaţie la 24,1$\%_{000}$. De asemenea, a crescut mortalitatea bolnavilor, de la 19,4$\%_{000}$ în anul 2000 la 23,9$\%_{000}$ în anul 2014. Prevalenţa s-a mărit de la 40,3$\%_{000}$ în anul 2000 la 50,9$\%_{000}$ în anul 2014 (figura 1). În acelaşi timp, s-a micşorat supraviețuirea cu 5 ani şi peste a bolnavilor cu tumori maligne pulmonare de la 36,0% în anul 2000, la 26,1% în anul 2014.

Lipsa unor progrese esenţiale în combaterea cancerului pulmonar este condiţionată în mare măsură de nivelul scăzut de diagnosticare. Până în prezent, la marea majoritate a oamenilor boala este depistată în ultimele stadii de dezvoltare, în condiţiile când posibilităţile metodelor moderne de tratament nu pot fi pe deplin realizate [10]. Deşi se atestă unele succese în cunoașterea legităţilor clinice ale dezvoltării şi evoluției cancerului pulmonar, multe aspecte ale acestei probleme, în special etiologia și patogeneza, rămân a fi studiate insuficient. Analiza conceptelor existente despre originea cancerului pulmonar dovedește că la momentul actual nu există niciunul satisfăcător care să explice evoluția acestuia, iar ipotezele discutate în literatura de specialitate nu sunt exhaustive, deoarece nu conțin o viziune clară asupra multor factori.

Printre ipotezele respective un loc însemnat îl ocupă datele obținute în urma cercetărilor clinicogenealogice care demonstrează existența multiplicării cazurilor de cancer pulmonar în familie.

Natura ereditară a cancerului este studiată mai cu seamă în cazurile unor neoformaţiuni maligne, cum ar fi tumorile embrionare la copii (retino- și nefroblastoamele), cancerul colorectal, cancerul sistemului reproductiv feminin (cancerul glandelor mamare, cancerul ovarian), cancerul tiroidian nonmedular [11, 15]. Din acest punct de vedere, problemele cancerului pulmonar rămân a fi încă necercetate.

Cancerul pulmonar se plasează pe o poziţie exclusivă în oncologie, acesta fiind un exemplu rar în maladiile canceroase, când s-ar părea că are factorii etiologici bine definiţi şi stabiliţi. În cele mai multe cazuri, apariţia cancerului pulmonar poate fi atribuită fumatului. Totodată, această neoformaţiune poate fi asociată cu alţi agenţi cancerigeni care se găsesc în aerul inhalat: praful de azbest, gazele de eșapament

ş.a. [16]. Cu toate acestea, dacă legătura reciprocă între inhalarea agentului cancerigen și apariţia cancerului pulmonar ar fi deplină, atunci puţin probabil că fumatul ar rămâne un viciu atât de răspândit. Într-adevăr, nici fumul de ţigară, nici alte influenţe externe nu sunt factori absoluţi de risc la scara populaţiei umane. Sensibilitatea la cancerul pulmonar a substanţelor asociate variază considerabil de la individ la individ și se pare că are tangenţe mai ales cu factorii genetici [8].

Identificarea genelor care determină riscul de dezvoltare a cancerului pulmonar este una din cele mai atractive sarcini în medicina moleculară. În mod ideal, diagnosticul molecular biologic preventiv ar trebui să evidenţieze persoane pentru care contactul cu agenţii cancerigeni poate să aibă urmări absolut fatale. Astfel de teste ar permite perfecţionarea substanţială a metodelor de selecţie medicală la întreprinderile cu condiţii de muncă nocive. În același timp, o anumită focalizare a eforturilor în lupta de combatere a fumatului și de diagnosticare precoce a cancerului pulmonar la grupurile de risc pare a fi justificată cel puţin din punct de vedere teoretic (figura 2).

Datorită progreselor în biologia moleculară și ingineria genetică, în ultimii ani s-a reuşit să se descopere şi să se caracterizeze o serie de oncogene virale şi celulare implicate în procesele de carcinogeneză. Odată cu descoperirea oncogenelor retrovirale şi a precursorilor lor celulari – proto-oncogene – a apărut posibilitatea (în cadrul conceptului de oncogene) de a se studia malignizarea la toate etapele de organizare a celulelor, ţesutului şi organismului în ansamblu. Conceptele moderne despre cancer la nivel molecular permit a lua în considerare şi a determina spectrul larg al daunelor genomului, inclusiv al mutaţiilor somatice care conduc în egală măsură atât la activarea proto-oncogenelor, cât şi la deteriorarea genelor (antioncogene) care reglementează funcţionarea acestora. Totuși, lipsesc caracteristicile genetico-moleculare ale deteriorărilor oncogenelor și genelor supresoare în diverse variante patogenice ale cancerului pulmonar. Acest lucru este de înţeles, întrucât problema în cauză nu a fost abordată de către medicii clinicişti.

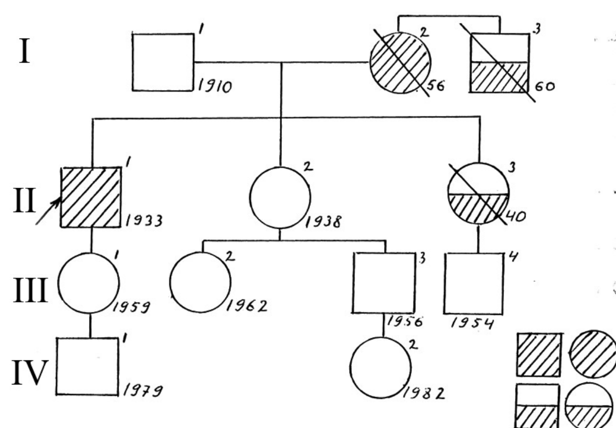

Figura 2. Arborele genealogic al probandului afectat de cancer pulmonar.

II (1) Pacientul Ia., în vârstă de 54 de ani, la 01.21.1987 a fost operat de cancer periferic al lobului superior al plămânului stâng la Institutul Oncologic. Histologia nr. 130669 – adenocarcinom.

I (2) Mama probandului a murit la vârsta de 56 de ani de cancer pulmonar. Hist. – Adenocarcinom.

I (3) Unchiul probandului a murit la vârsta de 60 de ani de cancer la stomac.

II (3) Sora probandului a murit la vârsta de 40 de ani de cancer mamar.

Actualmente s-a demonstrat că principala cauză a cancerului pulmonar este fumatul, care provoacă 80 la sută din numărul de îmbolnăviri. Însă soarta bolnavilor de cancer nu le este hărăzită tuturor fumătorilor. Acest lucru sugerează existenţa predispoziţiei individuale pentru cancer pulmonar. O asemenea predispoziţie individuală, după toate probabilităţile, este legată de polimorfismul genelor ale căror produse sunt implicate în metabolismul substanţelor cancerigene ale fumului de tutun. Combinaţia evidentă a factorilor ereditari (polimorfisme genice) şi factorilor mediului înconjurător (fumul de tutun) face cancerul pulmonar un model interesant în studierea predispoziţiei oncologice individuale.

Cele relatate mai sus confirmă necesitatea efectuării unei cercetări clinice complexe moleculargenetice a cancerului pulmonar. Mai mult decât atât, necesitatea unor astfel de elaborări este determinată şi de faptul că în prezent lipsesc unele premise reale pentru efectuarea tratamentului patogenetic al acestei boli.

Este important să se stabilească factorii noi care ar permite să se înţeleagă structura predispunerii genetice faţă de boala dată şi să se elaboreze recomandări fundamentate ştiinţific pentru consultarea medico-genetică a unor familii concrete drept una din modalităţile profilaxiei primare a cancerului pulmonar. Studiul efectuat contribuie, într-o mare măsură, la eliminarea acestui decalaj.

Scopul prezentului studiu este cercetarea și elaborarea conceptului teoriei ereditare privind cancerul pulmonar.

Pentru atingerea scopului principal ne-am propus realizarea următoarelor *sarcini:*

1. Lansarea și argumentarea conceptului privind cele două variante patogenetice principale ale cancerului pulmonar: *ereditar* și *ecologic.*

2. Determinarea caracteristicilor comparative ale evoluţiei cancerului pulmonar în variantele patogenetice identificate.

3. Studierea particularităţilor creşterii locale şi a metastazării cancerului pulmonar în varianta patogenetică ereditară.

4. Evaluarea stării diagnosticului cancerului pulmonar la bolnavii cu variante ereditară şi ecologică a bolii.

5. Studierea posibilităţilor de tratare a cancerului pulmonar în variantele patogenetice comparabile şi a rezultatelor în funcţie de un şir de factori de prognozare.

6. Supunerea membrilor de familie a bolnavilor de cancer pulmonar la unele teste medicale.

7. Studierea asocierii cancerului pulmonar cu anumiţi markeri moleculari-genetici.

8. Formularea criteriilor „grupurilor de risc genetic" şi a bazelor consultării medico-genetice a rudelor bolnavilor de cancer pulmonar.

Noutatea ştiinţifică a lucrării. În studiul de faţă, s-a efectuat în premieră studierea complexă clinică, clinico-genealogică şi moleculari-genetică a cancerului pulmonar. Pentru prima dată, în urma cercetărilor complexe a fost înaintat şi argumentat teoretic conceptul existenţei celor două variante patogenetice principale ale cancerului pulmonar**:** *ereditar* şi *ecologic.* În baza metodologiilor moderne, odată cu folosirea tehnologiilor informaţionale a fost prezentată analiza comparativă a evoluţiei cancerului pulmonar în variantele patogenetice identificate, au fost studiate particularităţile creşterii locale, metastazării, posibilităţile de tratare şi rezultatele acestora în varianta ereditară a maladiei.

A fost efectuată o analiză complexă molecularo-genetică a markerilor şi asocierea lor cu predispoziţia pentru această boală ce prezintă în sine o direcţie nouă şi de perspectivă a investigaţiilor. Au fost efectuate cercetări clinico-genealogice asupra bolnavilor de cancer pulmonar şi lansată ipoteza importanţei factorului ereditar în evoluţia maladiei. Pe baza studiului respectiv au fost argumentate premisele reale pentru tratarea patogenetică a acestei boli. Astfel, în urma cercetărilor efectuate şi a comparaţiilor, pentru prima dată a fost prezentată şi argumentată existenţa celor două variante patogenetice principale ale cancerului pulmonar: *ereditar* şi *ecologic.*

Valoarea practică a lucrării. Datele obţinute în urma cercetărilor servesc la aprofundarea conceptului privind etiologia şi patogeneza cancerului pulmonar şi au o importanţă nu doar teoretică, ci şi ştiinţifico-practică pentru interpretarea mecanismelor concrete ale cancerogenezei.

Pentru prima dată, în baza unui mare volum de material clinic, au fost demonstrate caracteristicile creşterii locale şi metastazării în varianta patogenetică ereditară a dezvoltării bolii în comparaţie cu varianta patogenetică ecologică, ceea ce are o importanţă primordială în alegerea tacticii de tratament care va influenţa considerabil pronosticul maladiei.

Astfel, datele bazate pe cercetările efectuate de noi subliniază legătura patogenezei şi evoluţia clinică a cancerului pulmonar. Identificarea variantelor patogenetice ale evoluţiei cancerului pulmonar ne-a apropiat considerabil de problema diagnosticării lui precoce, precum şi de posibilitatea efectuării unui tratament patogenetic mai eficace. În scopul identificării persoanelor cu predispoziţie la boli maligne în familiile bolnavilor de cancer pulmonar a fost elaborat programul de screening, fiind oferite recomandări practice privind formarea grupurilor cu risc genetic în familiile respective. Acest lucru permite reducerea semnificativă a numărului de persoane care necesită o investigare complexă în instituţiile medicale specializate, sporirea detectării patologiei tumorale, precum şi efectuarea unei dispensarizări active de familie a persoanelor cu predispoziţie ereditară pentru această boală. Aplicarea unor teste studiate, a „markerilor patogenetici" poate fi utilizată în instituţiile medicale pentru formarea unor „grupuri cu risc sporit". În condiţii practice, stabilirea diagnosticului de cancer pulmonar cu diferite variante patogenetice de evoluţie a îmbolnăvirii la fiecare pacient va ajuta medicul curant să evalueze particularităţile organismului şi să aleagă un plan de tratament adecvat.

Mediatizarea lucrării. Rezultatele obţinute au fost publicate în presa naţională şi internaţională, reflectate în rezoluţiile Conferinţei Internaţionale a medicilor oncologi care s-a desfăşurat la Iaşi, România (2008). Materialele lucrării au fost prezentate în cadrul mai multor congrese şi conferinţe în Republica Moldova, România, Rusia, Ucraina, Belarus, Uzbekistan, Grecia, Marea Britanie, Franţa, Malaezia, Italia, Brazilia, Norvegia, Japonia, China, Africa de Sud, Australia etc., publicate în reviste importante din Moldova şi Rusia, cum ar fi: *International Journal of Cancer*, *European Journal of Cancer*, *Ling Cancer*, *Cancer Letters*, *J. Cancer Res. Clin. Oncol*, precum şi în mai multe culegeri de lucrări din Republica Moldova, Brazilia şi ţările CSI.

CONCLUZII

1. În baza cercetărilor clinice, clinico-genealogice şi molecularo-genetice a fost elaborat şi argumentat conceptul privind două variante patogenetice de bază ale cancerului pulmonar: ereditar şi ecologic.

2. Tumorile maligne ale plămânului, în cazul variantei patogenetice ereditare a bolii, decurg mai agresiv în comparaţie cu varianta ecologică şi se caracterizează printr-o frecvenţă sporită a invazivităţii în structurile şi organele anatomice învecinate, printr-un potenţial

foarte înalt de metastazare atât în ganglionii limfatici regionali, cât și în organele și structurile la distanţă. Potenţialul înalt al metastazării cel mai des se manifestă prin afectarea multiplă a ganglionilor limfatici regionali, mai ales a celor din mediastin (stadiul IV de metastazare), precum și a organelor și stricturilor la distanţă. Prezenta factorului ereditar agravat modifică brusc esenţa biologică a tumorii, deși factorii principali care determină particularităţile evoluţiei cancerului pulmonar, cum ar fi locaţia tumorii, structura morfologică și forma creșterii ei în ambele grupuri patogenetice, nu se deosebesc esenţial.

3. În cazul variantei patogenetice ereditare a cancerului pulmonar există o anumită legitate privind metastazarea regională ce constă în faptul că odată cu intensificarea pe etape, diferenţa în metastazare la pacienţii ambelor grupuri devine tot mai pronunţată. Astfel, ganglionii limfatici pulmonari la bolnavii din grupul unu (pacienţi cu forma ereditară agravată) și doi (grup de control) erau afectaţi respectiv în 77,8% și 66,1% (t=2,62; P<0,01); ganglionii limfatici bronhopulmonari – respectiv în 82,6% și 53,9% (t=6,61; P<0,001); ganglionii limfatici traheobronhiali și bufurcaţionali – respectiv în 65,3% și 40,0% (t=5,13; P<0,001). Cel mai des la bolnavii cu ereditate agravată, în comparaţie cu cei din grupul de control, erau afectaţi ganglionii limfatici mediastini (54,2% vs. 11,8%) (t=9,26; P<0,001).

4. Particularităţile biologice ale variantei patogenetice ereditare a cancerului pulmonar se reflectă, într-o mare măsură, în cadrul tratamentului chirurgical. Astfel, operabilitatea cancerului pulmonar la pacienţii din primul grup era mult mai scăzută decât la cei din grupul doi, respectiv 60,0% și 71,2%. Rezectabilitatea a constituit respectiv 64,1% și 93,7%. La bolnavii cu forma patogenică ereditară agravată, intervenţiile chirurgicale econome se efectuau mult mai rar în comparaţie cu cei din grupul de control (52,7% vs. 65,4%), iar toracotomiile de probă se efectuau de două ori mai des (15,9% vs. 6,3%).

5. Frecvenţa înaltă privind afectarea ganglionilor limfatici regionali cu multiple metastaze la pacienţii cu variante patogenetice ereditare ale cancerului pulmonar dictează necesitatea efectuării unor intervenţii chirurgicale lărgite cu extirparea tuturor colectorilor aparatului ganglionilor limfatici regionali.

6. Supravieţuirea bolnavilor de cancer pulmonar cu varianta patogenetică ereditară a evoluţiei bolii este semnificativ mai mică în comparaţie cu aceiași indici la varianta ecologică. După tratamentul radical, un an au supravieţuit bolnavi cu 1,3 mai puţin din primul grup, în comparaţie cu cei din grupul de control (66,8% vs. 89,0%), 2 ani – de 1,6 ori mai puţin (49,5% vs. 77,8%), 3 ani – de 1,7 ori mai puţin (38,8% vs. 64,9%), 5 ani – de 1,8 ori mai puţin (28,3% vs. 50,7%), 10 ani – de 3,4 ori mai puţin (10,7% vs. 35,8%).

7. Evaluând tratamentul conservator al cancerului pulmonar la bolnavii cu varianta patogenetică ereditară a evoluţiei bolii, se poate menţiona că atât tratamentul radiologic, cât și chimioterapia sau combinarea acestora la pacienţii din grupul dat nu sunt eficiente, iar rezultatele diferă brusc de cele obţinute la pacienţii din al doilea grup. Probabil că tratamentul chirurgical sau combinarea acestuia cu terapia chimică sau radiologică la momentul actual poate avea un efect curativ mult mai mare.

8. La această etapă a acumulării și analizării datelor știinţifice privind patogeneza cancerului pulmonar, cea mai probabilă ipoteză a eredităţii bolii se prezintă a fi tipul autozomal și recesiv de ereditate în contextul acţiunii genelor modificatoare, sex-limitate. Aceste gene micșorează rezistenţa bărbaţilor heterozigoţi la boala în cauză. În același timp, prezenţa unor factori provocatori puternici (fumatul, nocivităţile profesionale) măresc, în mod evident, frecvenţa îmbolnăvirii la bărbaţii heterozigoţi. De asemenea, nu se exclude posibilitatea controlului sensibilităţii bolii concomitent de ambele mecanisme.

9. Analiza prezentată a distribuţiei alelelor protooncogenei HRAS1 în rândul bolnavilor de cancer pulmonar pavimentos, în comparaţie cu donatorii sănătoși, a arătat că frecvenţa înaltă a alelei A4 a oncogenei HRAS1 este corelată cu creșterea simptomelor agresive ale tumorii și cu nivelul scăzut de supravieţuire, precum și cu fragmentele locusului HRAS1. Astfel, alela A4 HRAS1 este esenţială în progresarea cancerului pulmonar și constituie un factor de pronostic.

10. Tendinţa existentă de creștere a frecvenţei alelei A4 a oncogenei HRAS1 în grupul bolnavilor de cancer pulmonar cu varianta patogenetică ereditară, în raport cu bolnavii de cancer pulmonar cu varianta ecologică, permite examinarea, cu o anumită doză de probabilitate, a alelei A4 HRAS1 ca un marker al predispunerii ereditare la îmbolnăvirea de cancer pulmonar.

11. Deficitul genei GSTM1 este asociat cu creșterea riscului de cancer pulmonar.

12. Starea de purtător al alelei polimorfice a genei CYP1A1 crește probabilitatea dezvoltării carcinomului pavimentos pulmonar.

13. Alela S a genei L-MYC este asociată cu formele metastatice ale neoplasmelor maligne pulmonare.

14. Folosirea donatorilor vârstnici sănătoși din punct de vedere oncologic în grupul de control suplimentar sporește informativitatea cercetărilor molecularo-epidemiologice.

15. Rudele bolnavilor de cancer pulmonar trebuie

atribuite la categoria de persoane cu risc genetic sporit de apariţie a cancerului pulmonar şi altor neoplasme maligne care necesită consultaţii medico-genetice, ceea ce va permite crearea registrului familiilor supuse dispensarizării active.

16. Elaborarea teoriei ereditare a cancerului pulmonar a făcut posibilă abordarea problemei privind diagnosticarea precoce (preclinică) şi profilaxia primară a acestei maladii, în baza organizării studiului medico-genetic specializat.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrie A.K., Sundberg M.I., Seidegard J. et al. Genetic susceptibility to lung cancer with special emphasis on CYP1A1 and GSTM1: a study on host factors in relation to age at onset, gender and histological cancer types. In: Carcinogenesis. 1994, vol. 15, p. 1785-1790.

2. Белогубова Е.В., Того А.В., Кондратьева Т.В. и др. Полиморфизм гена GSTM1 в группах предрасположенности и резистентности к раку легкого. În: Вопр. онкол., 2000, т. 46, с. 549-554.

3. Bartsch H., Nair U., Risch A. et al. Genetic polymorphism of CYP genes, alone or in combination, as a risk modifier of tobacco-related cancers. Cancer Epidemiol. Biomarkers Prev. 2000, vol. 9, p. 3-28. Bos J. L. RAS oncogenes in human cancer: a review. Cancer Res.1989. Vol. 49, p. 4682-4689.

4. Bradford R.W., Alien H.W. The primordial thesis of cancer. In: Med.Hypotheses. 1992, 37, N I, p. 20-23.

5. Brauch H., Johnson B., Hovis J. et al. Molecular analysis of the abort arm of chromosome 3 in small-cell and non-small-cell carcinoma of the lung. In: N. Engl. J. Med. 1987. 317, N18, p. 1109-1113.

6. Brown S., Kessler L. Projections of lung cancer mortality in the United States: 1985-2025. In: J. Nat. Cancer Inst. 1988, vol. 80, NI, p. 43-51.

7. Caporaso N, Goldstein A. Issues involving biomarkers in the study of the genetics of human cancer. In: IARC Sci Publ. 1997, vol. 142, p. 237-250.

8. Carbone D.P. and Minna J.D. The molecular genetics of lung cancer. In: Adv. Internal Med. 1992, vol. 37, p. 153-171.

9. Cascorbi I., Brockmoller J., Roots I. A C4887A polymorphism in exon 7 of human CYP1A1: population frequency, mutation linkages, and impact on lung cancer susceptibility. In: Cancer Res. 1996, vol. 56, p. 4965-4969.

10. Давыдов М.И. с соавт. Статистика злокачественных новообразований в России и странах СНГ. În: Вестник РОНЦ им. Блохина РАМН, №2, 2010, том 21, Приложение 1, с. 4-6.

11. Гарькавцева Р.Ф., Казубская Т.П., Амосенко Р.А., с соавт. Генодиагностика, прогнозирование развития и профилактика наследственных форм злокачественных заболеваний. III съезд онкологов и радиологов СНГ. Минск, 2004, с. 58-63.

12. Gazdar A.F. The molecular and cellular basis of human lung cancer. Anticancer Res., 1994, vol. 13, p. 261-268.

13. Imyanitov E.N., Cornelisse C.J., Devilee P. Searching for susceptibility alleles: emphasis on bilateral breast cancer, Int. J. Cancer. 121 (2007), p. 921-923.

14. Имянитов Е.Н., Хансон К.П. Молекулярная онкология: клинические аспекты. Санкт-Петербург, 2007, 211 с.

15. Mândruţa-Stratan R. Aspecte genetice ale cancerului tiroidian nonmedular familial. Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţe Medicale, nr. 1(24), 2010.

16. Напалков Н.П. Демографический процесс и злокачественные заболевания. III съезд онкологов и радиологов СНГ. Минск, 2004, с. 15-30.

17. Şutchin V., Imyanitov E., Stratan V., Bîlba V., Brenişter S. Молекулярно-генетические факторы в риске возникновения рака. Buletinul Academiei de Ştiinţe, nr. 2 (34). Chişinău, 2012, p. 17-30.

18. Şutchin V., Imyanitov E., Stratan V., Bîlba V., Brenişter S. Aspecte genetice ale cancerului pulmonar. Buletinul informaţional al Societăţii Ştiinţifico-Practice din Republica Moldova, nr.1 (2) 2012, Chişinău, 2013, p. 78-82.

19. Şhutkin V., Imyanitov E., Stratan V., Bîlba V., Brenişter S. Some genetic factors of predisposition to lung cancer. In: Asia-Pacific Journal of Clinical Oncology. 2014. World Cancer Congress, 3-6 December 2014 at the Melbourne Convention and Exhibition Centre, in Melbourne, Australia. P707 p. 119.

20. Şhutchin V., Imyanitov E., Stratan V., Bilba V., Brenister S. Modern ideas about the mechanisms of malignant transformation lung cancer. Buletinul Academiei de Stiinţe a Moldovei, nr. 2 (43), 2014.

21. Schneider P. R., Williams W. R., Chaganti R. S. Genetics epidemiology of familiar aggregation of cancer. Adv. Cancer Res. 1989, vol. 47, p. 1-36.

22. Şhutkin V., Imyanitov E., Stratan V., Ţîbîrnă Gh., Duca Gh., Brenişter S. Hereditary theory of lung cancer. Buletinul Academiei de Ştiinţe, nr. 4(36) 2012, p. 12-35.

23. Шуткин В. А., Стратан В. Г., Цыбырнэ Г.А., Дука Г. Г., Бренииштер С. И., Имеанитов Е. Н. Роли полиморфных генов в индивидуальной онкологической предрасположености к раку лёгкого. VII съезд онкологов и радиологов стран СНГ, Астана, Казахстан, 5-7 сентября 2012 г., с. 470.

24. Winder E., Hecht S. Lung Cancer. Geneva. 1977.

25. Zborovskaya I., Gasparian A., Kitaeva M. et al. Simultaneous detection of genetic and immunological markers in non-small cell lung cancer: prediction of metastatic potential of tumor. Clin. Exp. Metastasis. 1996. Vol. 14, p. 490-500.

PARTICULARITĂȚILE SECETEI ANULUI 2015 ȘI UNELE MĂSURI DE DIMINUARE A IMPACTULUI ÎN SECTORUL AGRICOL

Doctor în biologie **Gheorghe TUDORACHE**
Secția Științe Agricole a AȘM
Doctor în economie **Anatolie IGNAT**
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

THE PARTICULARITIES OF THE DROUGHT YEAR 2015 AND SOME MEASURES TO DECREASE THE IMPACT IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Summary. The Republic of Moldova is situated in an area with risky agriculture. In recent years, agriculture contributes on average about 12-14% from GDP, and more than 30 percent of active rural population is engaged in agriculture. Aridizarea global climate resulted in intensifying and enhancing regularity of drought phenomenon in Moldova. Drought in the year 2015 is characterized by the absence of heavy rainfall with a regional character, mostly local, as well as the lack of rainfall in some regions of the country between May and July. It has been estimated the impact of the drought on the harvest of cereal group he also achieved productivity impairment forecast of perennial crops. At the local level in certain regions of the country, drought will have consequences quite marked over farmers, who will assume the bulk of the impact of drought in the agricultural sector, and at the national level, it will have significant implications for the food security of the country, taking account of national reserves of wheat. It was proposed that a broad spectrum of complex and urgent measures and on medium-term measures to mitigate the consequences of drought on the processes of growth and development of agricultural crops. It means a restructuring of the agricultural eco-according to a new model of sustainable intensification of agriculture, instead. Matrix has been drawn up priority instruments of risk management in agriculture. It proposes the elaboration of a national State programmer of diminishing and adapting agriculture to climate change.

Keywords: drought, sustainable agriculture, crop productivity, measures to mitigate the impact of drought, the State program.

Rezumat: Republica Moldova este amplasată într-o zonă cu agricultură riscantă. În ultimii ani agricultura contribuie în medie cu circa 12-14% la PIB, iar peste 30 la sută din populaţia rurală activă este antrenată în sectorul agricol. Aridizarea climei la nivel global a condus la intensificarea și sporirea periodicității fenomenului de secetă în Republica Moldova. Seceta din anul 2015 se caracterizează prin lipsa ploilor regionale, precipitaţiile având un caracter preponderent local, precum și prin deficitul de precipitaţii în unele regiuni ale ţării în perioada mai-iulie. A fost estimat impactul secetei asupra recoltei la cerealele de grupa I și realizată prognoza afectării productivității culturilor perene. La nivel local, în anumite regiuni ale țării, seceta va avea consecinţe destul de însemnate asupra producătorilor agricoli care își vor asuma și cea mai mare parte a impactului ei asupra sectorului agricol, iar la nivel naţional, nu va avea implicaţii semnificative asupra securității alimentare a ţării, ţinând cont de rezervele naţionale de grâu din 2014. A fost propus un spectru larg și complex de măsuri urgente și măsuri pe termen mediu privind atenuarea consecinţelor secetei asupra proceselor de creștere și dezvoltare a culturilor agricole. Se impune necesitatea unei restructurări ecologice a sectorului agrar conform unui nou model de intensificare durabilă a agriculturii, în schimbul modelului industrial. S-a elaborată matricea instrumentelor prioritare de gestionare a riscurilor în agricultura Republicii Moldova. Se propune elaborarea unui program naţional de stat de diminuare și adaptare a agriculturii la schimbările climatice.

Cuvinte-cheie: seceta, agricultura durabilă, productivitatea culturilor, măsuri de atenuare a impactului secetei, program de stat.

Republica Moldova este amplasată într-o zonă cu agricultură riscantă, din cauza acțiunii diferitor fenomene naturale: secetă, arșiță, temperaturi pozitive de şoc, temperaturi negative critice în perioada de iarnă, ploi torenţiale, inundații, alunecări de teren, eroziunea liniară și de suprafață a solului, deșertificarea terenurilor agricole, înghețuri târzii (tardive) de primăvară și devreme (precoce) de toamnă, polei, chiciură etc., care au un impact negativ asupra dezvoltării și eficacității sectorului agricol.

Agricultura joacă un rol important în economia Republicii Moldova, mai cu seamă în ceea ce privește ocuparea forţei de muncă și extinderea exporturilor. În ultimii ani producţia agricolă contribuie în medie cu circa 12-14% la PIB, iar peste 30 la sută din populaţia rurală activă este antrenată în sectorul agricol.

Aridizarea climei la nivel global a condus la intensificarea și sporirea periodicității fenomenului de secetă în Republica Moldova. În medie, aceasta se confruntă cu secete o dată la cinci ani în nordul ţării și o dată la trei ani în raioanele de sud și cele centrale. Cele mai recente și severe secete au avut loc în 2003, 2007 și 2012.

Seceta din anul 2015 se caracterizează prin lipsa ploilor regionale, precipitațiile având un caracter preponderent local, precum și prin lipsa precipitaţiilor în unele regiuni ale ţării în perioada mai-iulie. Una dintre consecinţele caracterului dispersat al ploilor pe teritoriul ţării din anul curent este variaţia înaltă a recoltelor și dificultatea evaluării impactului negativ al secetei (http://www.antigrindina.md/submenu/infor.html).

Acțiunea condițiilor de secetă din anul curent a redus parţial recolta la cerealele de grupa I-a și va contribui la scăderea roadei culturilor de grupa a II-a. Stresul hidric se va răsfrânge și asupra productivității culturilor perene.

Potrivit informaţiei oficiale a Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare, recolta medie pe republică, în anul curent, pentru grâul de toamnă constituie 2,9 t/ha, pentru orzul de toamnă – 2,5 t/ha, orzul de primăvară – 2,2 t/ha, rapiţa – 1,8 t/ha și mazărea – 1,5 t/ha. La grâul de toamnă rezultate mai bune au fost înregistrate, în zona de nord, în raioanele Briceni, Edineţ, Râșcani, Fălești, Florești, dar și în Comrat, unde se înregistrează o productivitate medie de peste 3,2 t/ha. O productivitate mai joasă, în comparaţie cu media pe republică, s-a înregistrat în raioanele Strășeni, Telenești, mun. Chișinău și Nisporeni (1,5 – 2,0 t/ha). La orzul de toamnă, recolte mai înalte au obţinut producătorii agricoli din zona de nord în raioanele: Drochia – 3,2 t/ha, Briceni, Edineţ și Florești – 3,0 t/ha, pe când în zona de centru se înregistrează cea mai joasă productivitate, care în medie constituie 2,1 t/ha. La orzul de primăvară, rezultate mai bune au fost înregistrate în zona de centru, cu o productivitate medie de 2,6 t/ha. Astfel, în anul curent, volumul recoltei totale pentru culturile de toamnă se preconizează a fi de 970 mii tone, inclusiv de grâu – cca 830 mii tone (http://www.maia.gov.md).

Totodată, seceta actuală va tensiona conjunctura pieţei cerealelor, care deja a reacționat prin creșterea preţurilor de piaţă a grâului, porumbului și altor culturi cerealiere cu 30-35 la sută, în comparație cu anul precedent. Este de așteptat și o creștere a preţurilor la culturile furajere, fapt ce va genera scumpirea produselor zootehnice – lapte, carne, ouă etc. De asemenea, după cum arată practica anilor precedenţi, din cauza lipsei furajului se va reduce șeptelul de animale cu cca 15-20 la sută la porcine și avicole și aproximativ cu 5-10 la sută la bovine.

În baza datelor oficiale menționate se poate afirma că seceta anului 2015, la nivel local, în anumite regiuni ale țării, va avea consecințe destul de însemnate asupra producătorilor agricoli, care își vor asuma și cea mai mare parte a impactului secetei din sectorul agricol. La nivel național, seceta nu va avea implicații semnificative asupra securității alimentare a țării, ţinând cont de rezervele de grâu din 2014. Pierderile reduse în cazul producţiei de grâu, orz și faptul că gospodăriile casnice din zonele rurale dispun de anumite rezerve de cereale, vor permite diminuarea impactului negativ al secetei. Din păcate, sistemul actual de asigurări în agricultură are o acoperire insuficientă și, în consecință, impactul lui asupra atenuării riscurilor ordinare, dar și a celor catastrofale este nesemnificativ. Gradul sporit de incertitudine privind veniturile pe care pot conta exploatațiile agricole poate reduce nivelul de trai în zonele afectate de secetă din republică. Experiența acestui an confirmă, o dată în plus, nivelul insuficient de adaptare a agriculturii Republicii Moldova la condiții de secetă, care tot mai frecvent și cu o intensitate sporită, afectează sectorul agrar. În vederea reducerii impactului secetei în sectorul agricol din republică propunem un set de măsuri concrete de adaptare a producătorilor agricoli la schimbările climatice, inclusiv la secetă.

Masuri de diminuare a impactului secetei în sectorul agricol

Atenuarea consecințelor secetei asupra proceselor de creștere și dezvoltare a culturilor agricole în perioada de vegetație a plantelor impune necesitatea stringentă de implementare și respectare a unui spectru larg și complex de măsuri urgente și măsuri pe termen mediu.

Măsuri urgente:

1. Identificarea, cartografierea și evaluarea pierderilor în zonele afectate de secetă din anul curent.
2. Asigurarea suportului pentru exploatațiile agricole afectate de secetă pentru efectuarea lucrărilor de semănat din sezonul agricol 2015 – 2016.
3. Estimarea la nivel local și național a cantităţilor disponibile de nutreţ, optimizarea efectivelor de animale pentru perioada de toamnă-iarnă a anilor 2015 – 2016 și acordarea suportului financiar pentru asigurarea bazei furajere și susținerea fermelor de prăsilă.
4. Asigurarea exploatațiilor agricole pentru sezonul agricol 2015 – 2016 cu material semincer calitativ, adaptat la condițiile pedoclimatice ale Republicii Moldova.
5. Extinderea suprafețelor agricole asigurate contra riscurilor naturale, inclusiv a secetei, pentru anul 2016.

Măsuri pe termen mediu:

1. Restabilirea și dezvoltarea încontinuu a suprafețelor de irigare prin:

a) revitalizarea sistemelor disponibile de irigație;

b) majorarea suprafeţelor irigabile prin picurare, îndeosebi la plantele multianuale;

c) implementarea metodelor de irigare subterană cu scopul utilizării raționale a resurselor acvatice limitate;

d) sporirea numărului de bazine acvatice artificiale pentru colectarea apelor de suprafaţă;

e) simplificarea mecanismului de acces al producătorilor agricoli la apele subterane pentru irigare.

2. Omologarea și implementarea soiurilor și hibrizilor de culturi agricole, inclusiv ale celor autohtone, cu un potenţial genetic înalt de rezistenţă la secetă, adaptate la condiţiile pedoclimatice ale Republicii Moldova.

3. Intensificarea investigaţiilor ce ţin de selecţia și ameliorarea culturilor agricole rezistente la secetă; subvenționarea sectorului de producere și multiplicare a materialului semincer și săditor de categorii biologice superioare.

4. Implementarea sistemelor agricole avansate de cultivare a plantelor: agricultură durabilă, agricultură ecologică, agricultură de precizie, agricultură conservativă, inclusiv a tehnologiilor No-tell și Mini-tell.

5. Respectarea dozelor optimale de nutriţie a plantelor, utilizarea pe larg a îngrășămintelor organice, folosirea procedeului de tratare foliară a plantelor cu microelemente și preparate nutritive complexe, inclusiv cu substanţe biologice active (auxine, gibereline, citokinetine, acidul abscizic etc.), ce conduc la optimizarea regimului hidric al cultivarelor și metabolizarea mai eficace a resurselor de apă.

6. Fortificarea proceselor de consolidare a terenurilor agricole parcelate, implementarea asolamentelor agricole ecologice, respectarea cerinţelor de amplasare a culturilor agricole pe terenurile cu relief accidentat, aplicarea procedeelor de combatere a eroziunii solului.

7. Aplicarea sistemului integrat de protecţie a plantelor, tratarea la timp a plantelor contra maladiilor și dăunătorilor, combaterea buruienilor, care condiţionează sporirea pierderilor inutile de apă din sol.

8. Crearea carcasei forestiere, plantarea fâșiilor de protecţie, respectarea statutului special de protecţie a ariilor naturale protejate de stat (rezervaţii știinţifice, naturale, peisagistice, de resurse etc.).

9. Extinderea și aprofundarea cercetărilor știinţifice fundamentale în domenul geneticii, biologiei moleculare, fiziologiei, biochimiei, biofizicii etc. privind elucidarea mecanismelor de adaptare a plantelor la acţiunea stresului hidric și elaborarea procedeelor tehnologice de diminuare a consecinţelor acestuia asupra proceselor de creștere, dezvoltare și fructificare a plantelor de cultură.

10. Ridicarea nivelului de înzestrare tehnica a sectorului agrar; fortificarea infrastructurii de postrecoltare, în special, de colectare și păstrare a producţiei agricole.

11. Consolidarea instituţionala la nivel naţional a sistemului de management a riscurilor agricole. Perfecţionarea metodologiei de evaluare a impactului calamităţilor naturale asupra sectorului agricol.

12. Pregătirea specialiștilor și cadrelor știinţifice calificate în domeniul agriculturii irigabile, direcţie specifică în ramura agriculturii, care impune o abordare distinctă.

Au fost elaborate Instrumente prioritare de gestionare a riscurilor în agricultura Republicii Moldova (tabel).

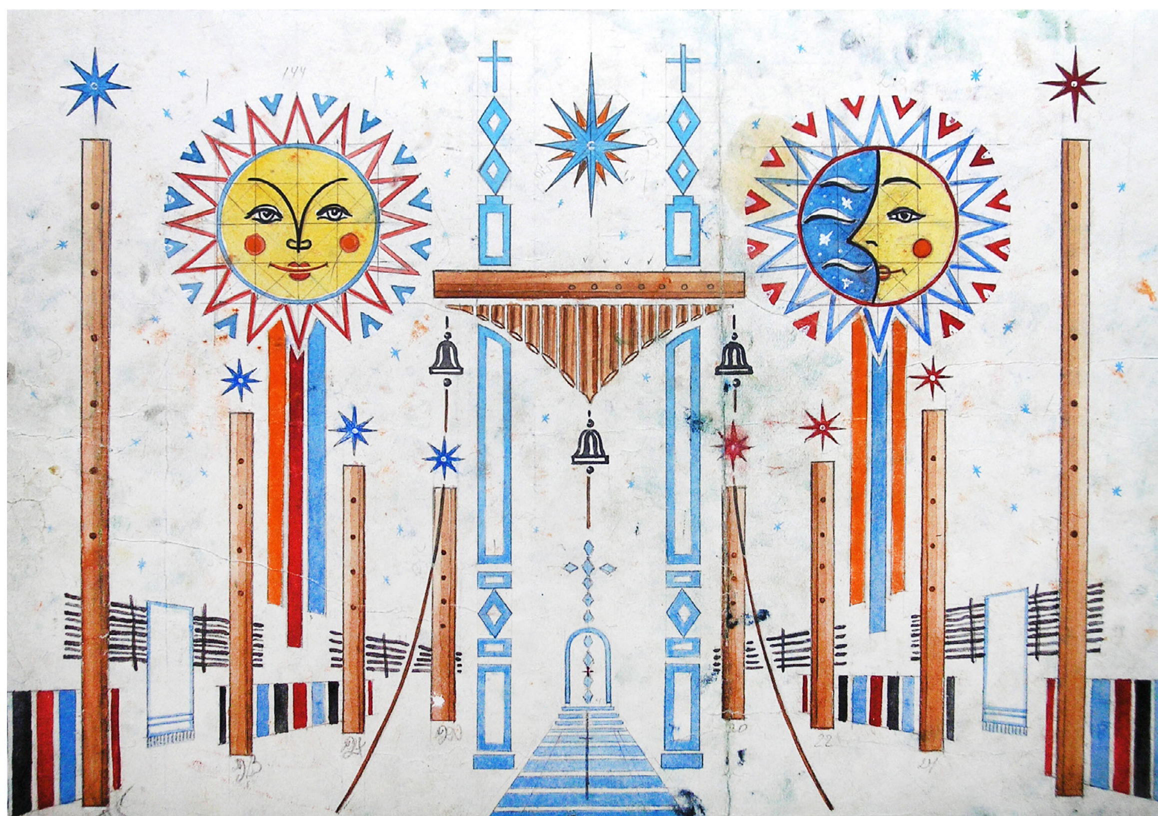
Tabel

Instrumente prioritare de gestionare a riscurilor în agricultura Republicii Moldova

	Exploatația agricolă	Piața	Guvern
Reducerea riscurilor	Adaptarea tehnologiilor de producție agricola	Instruire în managementul riscurilor	- Politici bugetare - Măsuri de prevenire a dezastrelor - Măsuri de prevenire a îmbolnăvirilor
Atenuarea riscurilor	- Diversificarea producției - Adaptarea la condițiile tot mai instabile și mai nefavorabile ale mediului ambiant	- Asigurarea producției agricole - Integrarea verticala - Contractul de producție și vânzare - Diversificarea pieţelor - Diversificarea surselor de finanţare - Implementarea activităţilor non-agricole	- Scutiri impozitare - Organizarea controlului fitosanitar și veterinar la frontiera - Masuri de susținere a preturilor prin utilizarea rezervelor de stat - Subvenţionarea asigurării riscurilor agricole

Confruntarea riscurilor	- Împrumuturi de la vecini sau membrii familiei - Ajutor umanitar - Ajutor reciproc dintre locuitori la nivel de comunitate	- Vânzarea activelor financiare - Economii şi împrumuturi - Venituri din activităţi non-agricole	- Ajutor în situaţii de dezastru - Asistenţa socială - Compensaţii pentru daunele provocate de calamităţi naturale

Resursele energetice neregenerabile limitate şi creşterea continuă a preţurilor la ele şi derivatele lor (îngrăşăminte minerale, îndeosebi de azot, pesticide etc.) în condiţiile încălzirii globale, degradarea şi poluarea resurselor naturale, în special, a solurilor şi apelor, reducerea biodiversităţii în partea aeriană şi subterană a solului, instabilitatea şi dezintegrarea comunităţilor rurale etc., impune necesitatea unei restructurări ecologice a sectorului agrar conform unui nou model de intensificare durabilă a agriculturii, în schimbul modelului dominant de intensificare industrială a agriculturii. Considerăm oportună elaborarea unui program naţional de stat de diminuare şi adaptare la schimbările climatice.

Petru Balan. Schiţă scenografică pentru spectacolele folclorice de la Palatul Naţional din Chişinău, anii 1990.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СЕЛЕКЦИИ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В УСЛОВИЯХ БЕЛЬЦКОЙ СТЕПИ

Доктор сельскохозяйственных наук **Алексей ПОСТОЛАТИ**
Титу СЕРГЕЙ
НИИ полевых культур «Селекция»

SOME ASPECTS OF THE WINTER WHEAT BREEDING IN THE CONDITIONS OF BĂLȚI STEPPE

Summary. In this paper is presented the study of the conjugation level of productivity and grain quality in winter wheat varieties of local breeding, depending on the amount of rainfall and air temperature in the conditions of Bălți steppe of the Republic of Moldova for 1990 – 2014 years. The of productivity level of winter wheat is most closely correlated with the amount of precipitation in spring and early summer (May-June), as well as with the temperature regime of winter (February) and spring (May), which should be considered in breeding program of this culture in the region. At the moment the new competitive registered varieties of winter wheat created at the institute are: Lautar, Talisman, Vatra, Căpriana, Meleag, Vestitor etc.

Keywords: air temperature, correlative dependence, precipitation, productivity, winter wheat.

UNELE ASPECTE ALE SELECȚIEI GRÂULUI DE IARNĂ ÎN CONDIȚIILE STEPEI BĂLȚILOR

Rezumat. Acest articol reprezintă un studiu privind nivelul de corelare a productivităţii şi calităţii boabelor în soiurile grâului de toamnă de selecţie locală şi cantitatea de precipitaţii şi temperatura aerului în condiţiile de stepă ale Republicii Moldova în perioada anilor 1990 – 2014. Nivelul de producţie al grâului de toamnă este în strânsă corelaţie cu cantitatea de precipitaţii în primăvara şi vara devreme (mai-iunie), precum şi cu regimul de temperatură al iernii (februarie) şi primăverii (mai), care trebuie să fie luat în considerare în programele de selecţie a acestei culturi în regiune. Pe moment, noile soiuri competitive şi înregistrate de grâu de toamnă create la Institut sunt: Lăutar, Talisman, Vatra, Căpriana, Meleag, Vestitor etc.

Cuvinte-cheie: temperatura aerului, depenedenţă corelativă, precipitaţii, productivitate, grâu de toamnă.

ВВЕДЕНИЕ

Известно, что генетический потенциал сорта реализуется в конкретных условиях внешней среды, которые часто ограничивают его полное проявление. Изменчивость условий возделывания как по годам, так и по разным агрофонам, обуславливает и разный уровень урожайности используемых сортов в соответствии с различиями их реакции на средовые факторы [1]. Изучение специфики таких факторов в той или другой экологической нише, в определенной степени позволяет выявить те главные лимитирующие звенья, которые, как правило, обуславливают определенный уровень адаптивности продуктивности используемого сорта.

У озимой пшеницы, как и у других культур, их немало. Среди них, на наш взгляд, существенный вклад в эти показатели вносит достаточный уровень засухо- жаростойкости генотипа.

Бесспорен и тот факт, что климат в целом на планете и в нашем регионе в том числе, за последний период времени заметно меняется, причем в сторону усиления его континентальности [2]. Это во многом обуславливает необходимость определенной корректировки направленности селекционной работы с такой важной продовольственной культурой, как озимая пшеница, в том числе на вышеуказанные факторы – засуху и жару, особенно в критические моменты ее роста и развития (онтогенеза).

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ

Базой для экспериментального анализа послужили результаты урожайности и качества зерна различных сортов и линий, изучаемых в конкурсном сортоиспытании озимой пшеницы за 1990 – 2014 годы в НИИ полевых культур «Селекция». За этот сравнительно длительный период времени также проанализирована динамика месячных и среднегодовых осадков и среднесуточных температур воздуха и их влияние на средний уровень продуктивности озимой пшеницы в опытах.

Проведен статистический анализ результатов этих опытов по определению вариабельности продуктивности и качества продукции, уровня и направленности их зависимости от гидротермического режима климата за 25 лет [3]. Использована шкала Е. И. Шиятого (1985) по градации погодных условий периода вегетации пшеницы по обеспеченности влагой на благоприятные и неблагоприятные годы в балах, где:

1 – очень благоприятные погодные условия.

Превышение урожайности над средней многолетней более 50%;

2 – благоприятные (превышение на 20-50%);

3 – нормальные (превышение на 20% или равна ей);

4 – засушливые (снижение до 20%);

5 – сильнозасушливые (снижение на 20-50%);

6 – очень засушливые (снижение более 50%).

Проанализирована динамика продуктивности районированных и перспективных сортов озимой пшеницы селекции института за три последних контрастных по гидротермическим показателям года и определены лучшие сорта.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Бельцкая степь, хотя и расположена в северной части Республики Молдова, по климатическим особенностям имеет характерную нестабильность и континентальность погодных условий, что отличает ее от остальной части этой зоны. В институте опыты по селекции озимой пшеницы, как правило, проводятся по такому сравнительно благоприятному и влагообеспеченному предшественнику, как черный пар. Несмотря на это, уровень средней продуктивности озимой пшеницы в конкурсном сортоиспытании за анализируемые 25 лет сильно варьировал на фоне также очень нестабильного гидротермического режима (график 1).

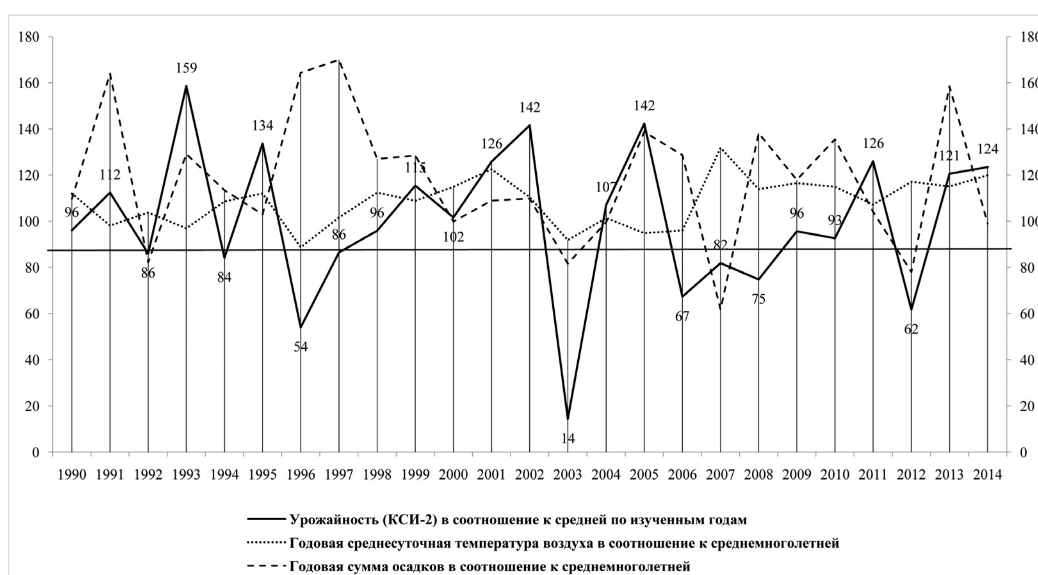

График 1. Средняя урожайность сортов озимой пшеницы (КСИ-2, НИИПК «Селекция») в зависимости от осадков и температуры воздуха. Урожай 1990 – 2014 гг., %.

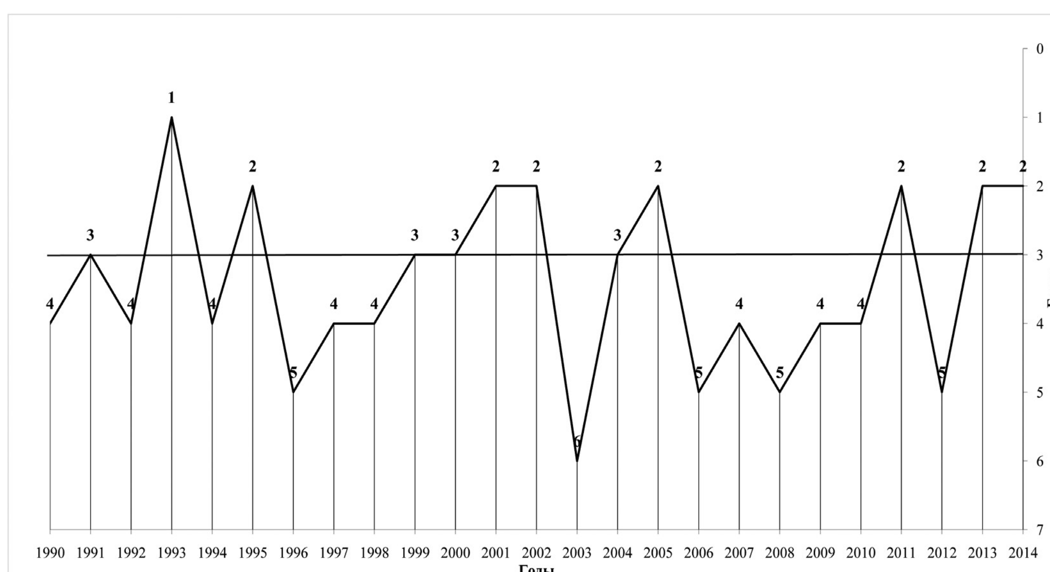

График 2. Распределение благоприятных и неблагоприятных лет в Конкурсном Сортоиспытании (КСИ) озимой пшеницы за 1990 – 2014 гг. в опытах НИИПК «Селекция». Шкала в баллах: 1-3 – благоприятные годы; 4-6 – неблагоприятные годы.

Таблица 1

Коэффициенты корреляции между средней продуктивностью озимой пшеницы в КСИ НИИПК «Селекция» и гидротермическими показателями за 1990 – 2014 гг.

Месяцы	Коэффициенты корреляции					
	r_{xy}	r_{xz}	r_{yz}	$r_{xy.z}$	$r_{xz.y}$	$R_{x.yz}$
IX	-0,15	0,05	-0,52	-0,15	-0,04	0,16
X	0,12	0,02	-0,13	0,13	0,04	0,13
XI	-0,05	0,20	-0,05	-0,04	0,20	0,21
XII	0,10	0,01	-0,05	0,10	0,01	0,10
I	-0,17	0,19	-0,51	-0,09	0,12	0,21
II	-0,04	0,47	-0,49	0,24	0,51	0,51
III	0,22	0,28	-0,35	0,35	0,39	0,43
IV	0,10	0,06	-0,03	0,10	0,06	0,11
V	0,21	-0,39	-0,18	0,16	-0,36	0,41
VI	0,39	-0,26	-0,25	0,34	-0,18	0,42
VII	-0,14	-0,14	-0,45	-0,24	-0,24	0,27
VIII	0,21	-0,17	-0,44	0,15	-0,09	0,22
За год	0,16	0,18	-0,44	0,27	0,28	0,32

Примечание: X – урожайность; Y – осадки; Z – температура воздуха

Особенно это заметно в годы с меньшим количеством осадков и повышенных температур воздуха, которые, как правило, совпадают с такими критическими фазами роста и развития растений озимой пшеницы, как колошение и налив зерна.

Согласно вышеуказанной шкалы Шиятого, анализируемые годы также имели широкий размах по специфике формирования уровня продуктивности в конкурсном сортоиспытании озимой пшеницы (график 2). Из графика наглядно видно, что более половины из анализируемых лет (13) оказались неблагоприятными для выращивания озимой пшеницы. А 2003 год – крайне неблагоприятным. Как известно, этот год отличился накладкой плохой перезимовки растений с сильно засушливыми условиями в весенне-летний период, что существенно снизило урожайность этой культуры. На графике видно, что степень неблагоприятности (или иначе лимитирующих факторов) усиливается за последние 10-15 лет. А весьма благоприятным оказался единственный 1993 год, когда и в целом по республике был получен рекордный урожай – 4,26 т/га.

Вычисленный уровень сопряженности средней продуктивности озимой пшеницы по опыту за анализируемый период и количеством осадков, а также среднесуточными температурами воздуха как по месяцам, так и в целом по годам показывает, что средняя сопряженность между урожаем и осадками наблюдается только в июне (r=0,39), что конкретно увязано с фазой налива зерна у растений. А температурный режим с продуктивностью положительно коррелирует зимой в феврале (r=0,47) и отрицательно в мае в фазу колошения и цветения (r=-0,39). Коэффициенты множественной корреляции, где отражается влияние на урожай обеих климатических факторов „осадки + температура", показывают, что теснота связи увеличивается как по периодам, так и по уровню. В зимне-весенние месяцы (февраль Rx.yz=0,5 и марта 0,43) а также в весенне–летние месяцы (май 0,41 и июнь 0,42). В остальные периоды года коррелятивная зависимость урожая от гидротермического режима слабая (таблица 1).

Регрессионный анализ показал, что эти зависимости описываются уравнениями прямой линии, как для годовой суммы осадков, так и среднегодовой температуры воздуха, слабо влияющих на уровень продуктивности озимой пшеницы (графики 3, 4). Коэффициенты детерминации указывают на весьма слабую зависимость средней урожайности озимой пшеницы в опыте от годового количества осадков (R^2=0,0254) и среднегодовой температуры воздуха (R^2=0,0315), что составляет 2,5 и 3,2% соответственно.

Несколько иная картина при рассмотрении этих факторов в разрезе отделенных месяцев года. Количество осадков в июне более значительно влияет на уровень продуктивности озимой пшеницы и составляет порядка 15% (график 5), а температура воздуха в феврале положительно влияет (21,4%), но в мае – уже отрицательно (14,9%) (графики 6 и 7).

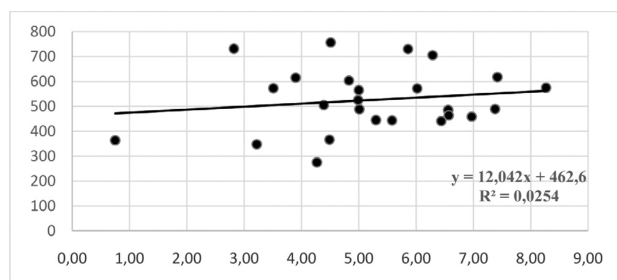

График 3. Влияние годовой суммы осадков на урожайность.

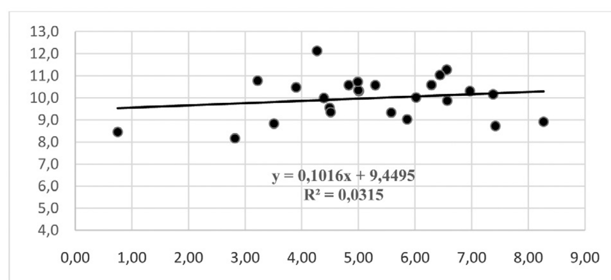

График 4. Влияние средней годовой температуры воздуха на урожайность.

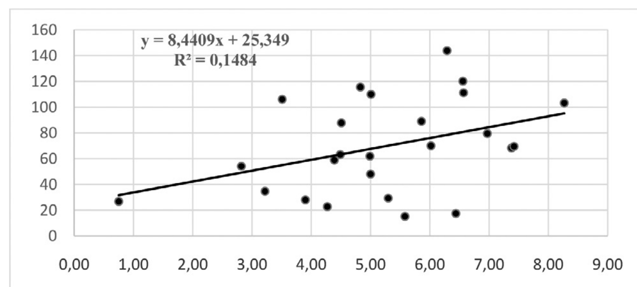

График 5. Влияние июньской суммы осадков на урожайность.

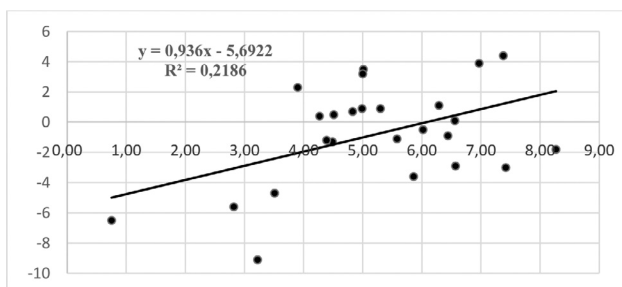

График 6. Влияние февральской среднемесячной температуры воздуха на урожайность.

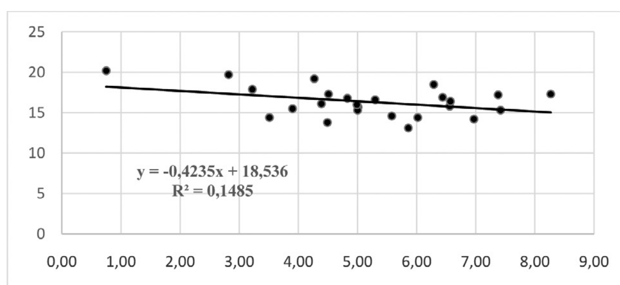

График 7. Влияние майской среднемесячной температуры воздухана урожайность.

Показатели качества продукции у озимой пшеницы, как известно, также во многом зависят от условий ее возделывания.

В наших опытах один из основных показателей качества зерна у озимой пшеницы – содержание клейковины и индекс деформации клейковины (ИДК) имеет тесную сопряженность с температурой воздуха и незначительную с количеством осадков.

Так, коэффициент корреляции содержания клейковины и среднегодовой температуры воздуха составляет (r=0,39) и существенно возрастает в фазу колошения, формирования и налива зерна (май– r=0,54; июнь r=0,56; июль r=0,47). А при комплексном воздействии „осадки + температура” зависимость накопления клейковины от этих факторов в фазу налива зерна еще более усиливается (R=0,60) (таблица 2).

Качество клейковины (ИДК) также зависит от этих факторов, но в меньшей степени (октябрь R=0,53; февраль R=0,46 и в среднем за год R=0,46), что указывает на важность хорошего роста и развития растений с осени и их нормальной перезимовки в зимний период (таблица 3).

Регрессионный анализ и вычисленные коэффициенты детерминации также подтверждают вышеприведенную корреляционную зависимость показателей содержания клейковины и ее качества от гидротермического режима погоды, как в целом за год, так, в большей мере, в ответственные фазы проявления этих признаков у растений озимой пшеницы.

Таблица 2

Коэффициенты корреляции между содержанием клейковины озимой пшеницы в КСИ НИИПК «Селекция» и гидротермическими показателями за 1990 – 2014 гг.

Месяцы	Коэффициенты корреляции					
	r_{xy}	r_{xz}	r_{yz}	$r_{xy.z}$	$r_{xz.y}$	$R_{x.yz}$
IX	0,05	0,16	-0,52	0,16	0,22	0,23
X	-0,09	0,35	-0,13	-0,05	0,34	0,35
XI	-0,16	0,32	-0,05	-0,15	0,31	0,34
XII	0,25	-0,01	-0,05	0,25	0,01	0,25
I	-0,08	0,10	-0,51	-0,04	0,07	0,11
II	0,13	-0,18	-0,49	0,05	-0,13	0,19
III	-0,09	0,09	-0,35	-0,06	0,07	0,11
IV	0,04	0,07	-0,03	0,04	0,07	0,08
V	0,12	0,54	-0,18	0,26	0,57	0,58
VI	0,07	0,56	-0,25	0,26	0,60	0,60
VII	-0,21	0,47	-0,45	0,00	0,43	0,47
VIII	-0,22	0,30	-0,44	-0,10	0,24	0,32
За год	-0,05	0,39	-0,44	0,14	0,41	0,41

Примечание: X – содержание клейковины; Y – осадки; Z – температура воздуха

Таблица 3

Коэффициенты корреляции между ИДК в КСИ НИИПК «Селекция» и гидротермическими показателями за 1990 – 2014 гг.

Месяцы	Коэффициенты корреляции					
	r_{xy}	r_{xz}	r_{yz}	$r_{xy.z}$	$r_{xz.y}$	$R_{x.yz}$
IX	0,03	0,30	-0,52	0,23	0,37	0,37
X	-0,13	0,52	-0,13	-0,07	0,52	0,53
XI	0,32	0,05	-0,05	0,33	0,07	0,33
XII	0,10	0,05	-0,05	0,11	0,06	0,12
I	-0,05	-0,11	-0,51	-0,13	-0,16	0,17
II	-0,35	0,43	-0,49	-0,18	0,31	0,46
III	0,07	0,32	-0,35	0,20	0,37	0,37
IV	0,13	0,13	-0,03	0,13	0,14	0,19
V	-0,09	0,10	-0,18	-0,08	0,09	0,13
VI	0,03	-0,09	-0,25	0,01	-0,08	0,09
VII	-0,11	0,21	-0,45	-0,02	0,18	0,21
VIII	0,22	0,22	-0,44	0,37	0,37	0,42
За год	0,06	0,38	-0,44	0,28	0,45	0,46

Примечание: X – ИДК; Y – осадки; Z – температура воздуха

В наших опытах в среднем за 24 года содержание клейковины на 15% и качество клейковины (ИДК) на 14% зависят от среднегодовой температуры воздуха (R^2=0,1542 и R^2=0,1437 соответственно), а в фазу налива зерна эти показатели практически удваиваются (R^2 в июне=0,3147, что соответствует 31,5%).

В то же время, как свидетельствует обзор и анализ гидротермического режима климата, в данном регионе, за сравнительно небольшой промежуток времени (25 лет), явно заметна тенденция повышения среднегодовых температур воздуха и, что особенно сказывается на росте и развитии растений озимой пшеницы, повышение температуры воздуха в весенне-летние месяцы активной вегетации растений данной культуры.

По сути, это становится одним из главных факторов, ограничивающих генетический потенциал и возможный уровень урожая озимой пшеницы для данной зоны.

Выход – усиление селекционной работы по созданию сортов с таким запасом засухо- и жаростойкости, чтобы, наряду с другими важными хозяйственно–биологическими признаками и свойствами обеспечивался достаточный уровень их адаптивности.

На фоне такой специфики и динамики сопряженности уровня продуктивности и качества зерна озимой пшеницы с гидротермическим режимом погодных условий в институте была обоснована и включена в селекционную работу модель сорта с двумя экологическими типами:

- сорта полуинтенсивного типа степной экологической группы, предназначенные для средних и слабых агрофонов и поздних предшественников.
- сорта интенсивного типа, высокоустойчивые к полеганию, рекомендуемые для высоких агрофонов и условий орошения.

Модели сортов вышеуказанных экотипов имеют свои специфические признаки и свойства или разный уровень их проявления, но среди них есть и общие. Целенаправленное комбинирование и наиболее полное выражение этих признаков в новых сортах любого экотипа в определенной мере позволяют сочетать высокий генетический потенциал продуктивности с высокой стабильностью ее в разные годы и агрофоны, т. е создавать адаптивные сорта [4].

Исходя из такой программы селекционной работы в институте за последние годы созданы районированные и перспективные сорта вышеназванных 2-х экотипов с хорошими показателями их уровня продуктивности и адаптивности. При этом сорта интенсивного экотипа в целом отличаются более продуктивным колосом и лучшей продуктивной кустистостью (таблица 4).

Таблица 4

Агробиологическая характеристика сортов озимой пшеницы различных экотипов (данные КСИ-2 по черному пару, среднее за 2012 – 2014 гг, т/га)

№	Сорт, селекционная линия	Среднее за 3 года	Урожай 2014 года	Отклонение от стандарта, %		Вес зерна, г		Количество колосьев на 1 м²
				среднее за 3года	за 2014год	с 1 колоса	1000 семян	
Группа интенсивных сортов:								
1	Лэутар** – ст.	4,9	5,21	100,0	100,0	1,18*	41,3	551
2	Авантаж**	5,43	7,14	108,8	137,0	1,23	40,1	552
3	Талисман**	4,78	4,77	95,8	91,6	1,36	43,3	490
4	Ватра**	4,98	4,96	99,8	95,2	1,29	42,6	533
5	BŢ-19-07**	4,84	4,83	97,0	92,7	1,38	43,1	524
6	Феникс	5,74	6,38	115,8	122,5	1,28	41,7	536
7	Род	5,62	6,91	112,6	132,6	1,41	44,6	543
8	Акорд	5,57	5,85	111,6	112,3	1,33	44,1	557
9	Нумитор	5,92	7,17	118,6	137,6	1,45	41,6	543
среднее		5,32	5,91	106,6	113,4	1,32	42,5	537
Группа полуинтенсивных сортов:								
1	Подойма**	4,61	4,16	92,3	79,8	1,20	42,8	521
2	Кэприяна**	4,73	4,78	94,8	91,7	1,30	45,8	512
3	Кэприяна Плюс	5,73	6,53	114,8	125,3	1,23	45,3	518
4	Баштина**	4,48	4,16	89,8	79,8	1,46	41,6*	575
5	Меляг**	4,87	5,06	97,6	97,1	1,34	43,5	524
6	Веститор**	5,34	5,97	107,0	114,6	1,28	44,7	547
7	Креатор	5,58	6,69	111,8	128,4	1,26	44,3	559
среднее		5,05	5,34	101,2	102,5	1,29	44,0	528
$НСР_{05}$		0,29-0,72	0,72					

Примечание: * – данные в среднем за 2 года; ** – сорта, районированные в Республике Молдова

ВЫВОДЫ

1. Анализ динамики гидротермического режима климата в северной зоне Республики Молдова, позволяет предполагать тенденцию усиления его континентальности, в частности, засушливости и повышения среднесуточных температур воздуха.

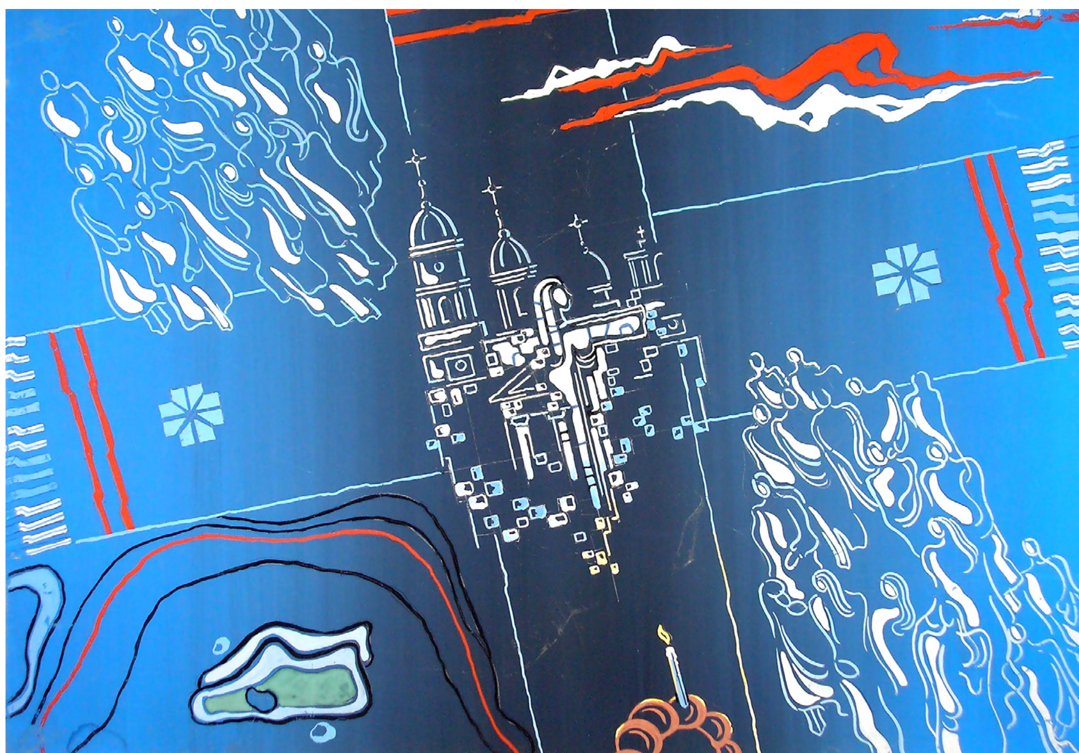
2. Уровень продуктивности растений озимой пшеницы наиболее тесно коррелирует с осадками весны и начала лета (май-июнь), а также с температурным режимом зимы (февраль) и весны (май), что следует учитывать в селекционной работе с этой культурой.

3. Качество зерна также значимо зависит от гидротермического режима климата. Причем более существенно от складывающихся температур воздуха, особенно в фазу колошения, формирования и налива зерна. Коэффициенты корреляции между уровнем содержания клейковины в зерне и температурой составляют: в мае r=0,54; в июне r=0,56 и июле r=0,47, а при комплексном воздействии „осадки + температура" в фазу налива зерна R=0,60. ИДК, т.е. качество клейковины несколько меньше зависит от этих факторов (r=0,46-0,53).

4. На данный период в институте созданы и районированы новые сорта пшеницы, обладающие высокой конкурентноспособностью в сравнении с национальными стандартами и другими зарубежными аналогами. Это Лэутар, Талисман, Ватра, Кэприяна, Баштина, Меляг, Веститор и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дяков А.Б., Трунова М.В. Взаимосвязь между параметрами стабильности и адаптивности сортов. Масличные культуры. Научно-технический бюллетень ВНИИ масличных культур. Выпуск 1 (142-143), 2010, с.6.
2. Вронских М. Д. Изменение климата и риски сельскохозяйственного производства Молдовы. Кишинев, 2011, с. 8-12.
3. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). Издание 4-е, перераб. и доп. М.:К, 1979, с. 317-356.
4. Постолатий А., Гаина Л., Сергей Т. Итоги проблемы и перспективы селекции озимой пшеницы в Республике Молдова. Науково-технїчний бюллетень Миронївского Институту пшеницї. Аграрна наука, Київ, вып. 6-7, 2007, с. 115-124.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Meșterul Manole.*
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, 1986.

TEHNOLOGII PENTRU INTENSIFICAREA CULTURII MĂRULUI ȘI CIREȘULUI

Doctor habilitat în agricultură, profesor universitar **Valerian BALAN**
Universitatea Agrară de Stat din Moldova

TECHNOLOGIES IN ENHANCING THE CULTURE OF APPLE AND CHERRY

Summary. The topic on culture systems is quite controversial in the literature and practice of fruit growing. For those, it is necessary based on studies to establish a direct connection between the methods, technologies and biological material used for the purpose of expressing an optimum biological production potential. The fruit tree is determined by the methods and technological tools that realize to integrate relationships between the genetic characteristics of the variety of technological and economic factors governing productivity. Other factors contributing to the biological production potential of the variety are linked to the precocity of fruiting, fruiting type, cutting mode and management of trees, resistance to diseases and pests, planting density and vigor rootstocks.

We present here a bibliographical review of some of the elements which constitute the ground of their conception such as potential of biological production, optical system, light utilization, plant density, biological material, cutting trees, canopy form.

Keywords: biological material, plant density, canopy form, potential production, training system.

Rezumat. Subiectul privind sistemele de cultură este destul de controversat în literatura de specialitate şi în practica pomicolă. De aceea, este necesar ca pe baza studiilor să se stabilească o legătură directă dintre metodele, tehnologiile şi materialul biologic folosit în scopul valorificării optimale a potenţialului biologic de producţie. Sistemul pomicol este determinat de metodele și practicile tehnologice menite să integreze caracteristicile genetice ale soiurilor cu factorii tehnologici și economici care impulsionează productivitatea. Alți factori care contribuie la potențialul de producție biologică a plantației sunt legați de precocitatea de rodire, forma coroanei, modul și gestionarea pomilor, rezistența la boli și dăunători, densitatea de plantare, vigoarea portaltoiurilor, modul de tăiere a pomilor.

Va prezentam aici o analiză bibliografică a unora dintre elementele care constituie temeiul sistemului pomicol, cum ar fi potențialul de producție biologic, sistemul optic, utilizarea energiei solare, densitatea pomilor, materialul biologic, tăierea pomilor, forma coroanei.

Cuvinte-cheie: materialul biologic, densitatea pomilor, forma coroanei, potențialul de producție, sistemul de întreținere.

INTRODUCERE

Printre obiectivele prioritare ale pomiculturii moderne la etapa actuală de dezvoltare economică se numără documentarea specialiștilor în materie de informaţii ştiinţifice, încadrarea lor cât mai deplină în actualitate, viziunea clară asupra evoluţiei proceselor de producţie, lupta consecventă pentru promovarea tehnologiilor diferenţiate.

Cultura pomilor a evoluat de la 400-600 pomi/ha în anii 1970, la circa 1250-3000 pomi/ha astăzi în condiţiile noastre şi la 4000-5000 pomi/ha și mai mult în Olanda, Germania, Polonia. La evoluţia dată au contribuit materialul biologic, tăierea pomilor, forma coroanei etc. [15].

În această situaţie, atât starea climatică din zonă, cât și diversitatea metodelor și posibilităţilor tehnice trebuie să fie obiect de studiu care vor sta la baza tehnologiilor de cultură în viitor. Totodată se consideră oportun a identifica elementele teoretice care condiţionează productivitatea livezii (anul intrării în rod, recolta și calitatea fructelor, alternanţa de rodire, gradul de mecanizare, consumul de muncă manuală etc.) și a examina elementele componente ce definesc diferite sisteme de cultură și modul cum decurg relaţiile dintre acestea în scopul unei valorificări optimale a potenţialului biologic de producţie [9].

MATERIALE ȘI METODE

Subiectul referitor la sistemele de cultură este destul de controversat în literatura de specialitate și în practica pomicolă. De aceea, este necesar ca pe baza studiilor să se stabilească o legătură directă între metodele, tehnologiile și materialul biologic folosit. Cercetările de acest gen, efectuate în diferite ţări [15], au evidenţiat o serie de obiective după cum urmează: randamentul producţiei de fructe; precocitatea de rodire; calitatea fructelor şi alternanţa de rodire; adaptarea la standardele producţiei integrate; gradul

de mecanizare şi consumul de muncă manuală. Aceste obiective au rolul decisiv în alegerea sistemului şi a tehnologiei de cultură.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Randamentul producţiei de fructe

Lumina ca factor de producţie. Randamente ridicate de fructe pot fi obţinute în condiţii favorabile de convertire a energiei luminoase de pomi în energie chimică legată în fructe. Cercetările întreprinse [4, 25, 31, 42] au demonstrat că plantaţiile pomicole reprezintă sisteme biologice imperfecte pentru utilizarea eficientă a energiei solare. Pentru a folosi cu randament maxim energia solară la unitatea de suprafaţă au apărut diverse posibilităţi de optimizare a relaţiilor între înălţimea, lăţimea, forma coroanei şi distanţa dintre rândurile de pomi prin care se poate regla interceptarea şi recepţionarea luminii [2, 8, 34]. La determinarea distanţei dintre rândurile de pomi este necesar de stabilit înălţimea coroanei (H), lăţimea în partea de jos a coroanei (B), unghiul de înclinare a suprafeţei laterale a coroanei faţă de verticala (α) şi latitudinea geografică a localităţii (φ). Astfel, după valorile obţinute se calculează distanţa între rânduri cu ajutorul formulei:

$$L = H \operatorname{tg} \varphi - H \operatorname{tg} \alpha + B$$

Metodologia descrisă de V. Balan [6] permite determinarea distanţelor de plantare în funcţie de zona pomicolă, sistema de cultură, factorii ecologici, biologici şi economici. Randamentul folosirii energiei solare depinde de mărimea şi amplasarea spaţială a frunzişului la unitatea de suprafaţă a terenului ocupat de ea. Productivitatea fotosintetică a livezii este corelată în timp cu suprafaţa foliară activă receptivă de energie luminoasă, iar dinamica formării suprafeţei de frunze la pomi în ontogeneză şi în perioada de vegetaţie este corelată cu intensitatea creşterii lăstarilor şi a rozetelor din frunze [7, 15]. Astfel, două plantaţii caracterizate prin aceeaşi valoare a suprafeţei foliare nu vor avea aceleaşi performanţe agronomice dacă această valoare este atinsă în fenofaze diferite de vegetaţie. În cazul formării preponderente a suprafeţei foliare pe rozete ea va atinge valori maxime în luna iunie, perioadă în care se produce inducţia florală [13].

Densitatea de plantare a pomilor. Densitatea de plantare constituie un indicator major pentru sistemul de cultură a pomilor. Cercetările întreprinse de noi [5, 7, 15] au demonstrat că teoretic este posibil de a obţine randamente identice la diferite distanţe de plantare recomandate pentru fiecare specie, iar practic se obţin date contradictorii cu această afirmaţie. În primii ani de rodire producţiile pe pom au fost apropiate între ele la toate variantele testate, iar mai târziu s-a observat că la distanţele mici s-au obţinut cele mai mici producţii. În primii ani de rodire s-au obţinut producţii mai mari la hectar la variantele cu un număr mai mare de pomi la unitatea de suprafaţă, dar mai târziu, variantele cu desime mai mare a pomilor la hectar au fost depăşite de cele care au avut un număr mai mic de pomi la hectar.

Plantaţiile pomicole în sistem intensiv cuprind pomi altoiţi pe portaltoi de vigoare mijlocie, cu coroana aplatizată sau globuloasă de mic volum cu 600-1250 pomi/ha, fapt ce permite obţinerea unor producţii de 20-30 t/ha. În plantaţiile moderne se utilizează mai frecvent sistemul de plantare în rânduri simple cu 2500-3800 de pomi/ha, cu pomi conduşi în forme globuloase de volum foarte redus şi altoiţi pe portaltoi de vigoare slabă [1,10,36].

Formele de coroană. Coroanele de mic volum, asociate cu distanţe de plantare mici, deţin un rol determinant în asigurarea utilizării eficiente a energiei solare, nivelului producţiei de fructe, productivităţii muncii la lucrările manuale de mare volum (tăieri, recoltare), gradului de mecanizare a lucrărilor tehnologice etc. [15].

Pentru combinaţiile soi-portaltoi de vigoare slabă sunt indicate sistemele de coroană de volum redus: Fusul subţire, Fusul tufă, Solen, Cordonul vertical, Tatura Trellis, Super Spindle s.a., care permit limitarea distanţei dintre rânduri la strictul necesar impus de tractoarele actuale [24]. Plantaţiile în rânduri simple cu coronamentul într-un plan vertical sunt mai raţionale din punct de vedere agrobiologic şi economic.

Precocitatea de rodire

Densitatea de plantare. Gradul de utilizare a spaţiului în timp realizat prin mărimea şi forma suprafeţei de plantare este un factor de bază care condiţionează intrarea timpurie a pomilor în producţie. Plantaţiile de mare densitate întră pe rod în anul 3-4 de la plantare, datorită utilizării rapide a spaţiului rezervat de geometria livezii pentru ansamblul vegetativ [7]. Valoarea potenţialului de producţie al coronamentului, calculat în funcţie de coeficientul densităţii volumetrice a suprafeţei laterale a coroanei [42], se măreşte treptat concomitent cu micşorarea înălţimii coroanei. Aceasta are loc datorită faptului că odată cu micşorarea înălţimii coroanei se măreşte lăţimea ei la vârf, precum şi cota sa faţă de suprafaţa laterală a coroanei mai puţin iluminată. Aşadar, odată cu micşorarea înălţimii coroanei, se îmbunătăţeşte regimul de iluminare care poate fi un factor definitoriu pentru dezvoltarea organelor productive şi fructificarea pomilor.

Vigoarea portaltoiurilor. Vigoarea diferită a portaltoiurilor, cât și a multiplelor posibile combinaţii soi/portaltoi determină specificitatea sortimentului faţă de densitatea pomilor [7,9,15]. Astfel, folosirea materialului biologic de vigoare mică asociat cu o densitate de plantare ridicată a pomilor asigură randamente precoce și sporite. În acest sens s-a generalizat folosirea portaltoiurilor pitici ca M9, de vigoare redusă și livrarea pomilor preformaţi, cu anticipaţi din pepinieră, altoiţi la 20 cm înălţime mai sus de colet, pentru creşterea precocităţii de rodire. Pomii rodesc din primul an după plantare, în anul doi producţia de fructe atinge 18-20 t/ha, iar în anul patru ajunge la nivelul maximum de 30-35 t/ha [36].

Tăierea în vederea formării coroanei. În primii 2-3 ani după plantare, în cazul livezilor de mare densitate predomină creşterea vegetativă, fructificarea fiind incipientă sau moderată. De aceea, pomilor tineri tăierile li se limitează, deoarece acestea intensifică creşterea vegetativă și întârzie fructificarea [15, 18].

În livezile de mare densitate, indiferent de modul de dirijare a pomilor, recolte precoce și profitabile pot fi obţinute în cazul când pomii sunt lăsaţi să crească cât mai liber fără sau cu minimum necesar de tăieri [28]. Aceasta permite garnisirea ramurilor de timpuriu cu formaţiuni de rod și obţinerea de recolte ridicate în primii ani după plantare [15, 32]. Recoltele obţinute tempereazǎ creşterea vegetativă, dominantă în etapa respectivă.

Problema tăierii pomilor este aprofundată sub aspect biologic și tehnic, diferenţiată pe categorii de tăiere și pe soiuri pentru menţinerea coroanei în echilibru optimal de creştere și fructificare, obţinerea recoltelor constante și înalte de fructe, calitative și competitive pe piaţa internă și externă [12, 46].

Materialul biologic. Folosirea unor portaltoiuri de vigoare mică și foarte mică (M9, M26, M27 la măr și Edabriz, Gisela 5, Gisela 6, Maxima 14 la cireş), a unor soiuri precoce și productive, a unor pomi cu anticipaţi plantaţi la densităţi mari (2500-3000 pomi/ha la măr și 1000-1250 – la cireş) permite fructificarea din anul 1 după plantare la măr și din anul 2-3 – la cireş [15, 21, 33].

Calitatea fructelor și alternanţa de rodire

Densitatea de plantare și calitatea fructelor. Creşterea cantităţii și calităţii producţiei de fructe se realizează numai prin utilizarea la maximum de eficienţă a condiţiilor ecologice, naturale, economice și aplicarea unor tehnologii moderne optime, corespunzătoare fiecărei zone și sisteme de cultură. Calitatea fructelor în livezile de mare densitate depinde, evident, nu numai de modul de amplasare a rândurilor, dar și de normarea încărcăturii de rod după legarea fructelor. Deși densitatea pomilor este un indice important ce caracterizează potenţialul productiv al plantaţiei, reglarea încărcăturii de rod constituie lucrarea tehnologică cheie în asigurarea unei producţii de fructe constante și de calitate [11, 19, 36, 38, 39].

Densitatea de plantare și alternanţa de fructificare. Alternanţa de rodire se manifestă printr-o înflorire abundentă şi fructificare intensă într-un an şi mai puţin în anul următor. Plantaţiile îmbătrânite, livezile de mare densitate, creşterea vegetativă viguroasă, soiurile cu fructe mici, recoltele precoce stimulează la pomi alternanţa de rodire ce duce la dificultăţi în managementul livezii. Menţinerea constantă a unei fructificări regulate și de calitate a plantelor pomicole constituie obiectivul de bază al pomiculturii.

Mai mulţi ani de experienţă [19, 37, 38] privind rărirea fructelor a arătat că normarea lor chimică este unul din segmentele de bază pentru a atenua periodicitatea de rodire și a obţine roade cantitative şi calitative în fiecare an. Plantaţiile intensive și superintensive sunt mai avizate la alternanţă din cauza uzurii fiziologice accentuate a formaţiunilor fructifere și concurenţei pentru lumină a pomilor și a rădăcinilor pentru hrană [9, 30, 35].

Relaţia între încărcătura pe pom, densitatea de plantare și alternanţa de rodire diferă în funcţie de soiurile aflate în plantaţia respectivă, vârsta și starea fiziologică a pomilor, portaltoiurile utilizate, condiţiile pedoclimatice, nivelul agrotehnicii aplicate, felul alternanţei parţiale sau totale.

Adaptarea la standardele producţiei integrate

Pomicultura modernă și durabilă cere o sănătate superioară a pomilor și fructelor, dar și sănătatea oamenilor are nevoie de fructe fără substanţe toxice. Actualmente pomicultura presupune o combatere integrată a bolilor și dăunătorilor, folosirea din plin a unor produse ecologice pe fondul unor soiuri cu rezistenţă genetică cât mai complexă. Apare deci necesitatea, odată cu apariţia de noi sisteme de livezi, de a examina dacă acestea sunt compatibile cu exigenţele producţiei integrate.

Costul tratamentelor fitosanitare în livezi este foarte ridicat și reprezintă aproape 50 la sută din cheltuielile anuale necesare culturii. Pe de altă parte și pagubele generate de atacul patogenilor și dăunătorilor reprezintă peste 50 la sută din recoltă, uneori când nu se aplică tratamente aceasta fiind complet compromisă atât cantitativ cât și calitativ [21, 22].

Substanţe regulatoare de creştere. Reglarea încărcăturii de rod devine necesară, în anii cu condiţii favorabile de legare a fructelor, în asigurarea unei producţii de fructe constante și de calitate. Actualmente se

utilizează substanţe chimice din grupa stimulatorilor de creştere (auxine) având la bază acidul naftil acetic (NAA) şi naftilacetamida (NAD): Brafix (NAA 2%); Dirager (NAA 3,3%); Dira-Max (BA 4,0% + NAA 0,4%); Bioprzerzedzacz 060SL (NAA 1% + BA 5%); Geramid neu (NAD 4,0%); Diramid (NAD) 8%); Din grupa citokininelor se folosesc preparate având la bază benziladenina (BA): Accel (90% BA + 10% GA 4 + 7); Gerbathin 2 LG (BA 2%); Gerba 4 LG, (BA 4%); Substanţe din grupa generatorilor de etilenă, având la bază acidul 2 – Cloroetilofosforic: Ethephon, Etrel precum şi insecticidele Carbaryl, DNOC şi altele [21, 29].

Fertilizarea. Administrarea elementelor nutritive se efectuează diferenţiat după vârsta pomilor, potenţialul productiv, încărcătura de rod şi nivelul de fertilitate a solului. Livezile de mare densitate necesită administrări de îngrăşăminte regulate cu doze care să suplinească cantităţile consumate [3, 41, 43]. În livezile superintensive se aplică îngrăşămintele organice şi minerale în fertilizarea de aprovizionare înaintea plantării [14,44] şi fertilizarea foliară în livezile tinere şi pe rod în funcţie de sol, portaltoi şi soi [20, 45].

Echilibrul fiziologic. Prezenţa luminii în cantităţile necesare conduce la echilibrul fiziologic dintre creştere, diferenţiere şi fructificare. Echilibrul fiziologic la pomi se realizează când apare un raport optim între procesele de creştere vegetativă şi cele de fructificare, favorabile recoltelor înalte şi de calitate [12].

Consumul energetic. Potrivit analizei consumurilor energetice realizate pe tipuri de energie consumată, ponderea o deţine energia activă indirectă, care include îngrăşămintele chimice şi organice, pesticidele şi erbicidele. În sistemul intensiv de cultură, energia activă indirectă deţine 63,3% [7], iar în sistemul superintensiv – 78% [40]. Reducerea consumului de energie activă indirectă prin raţionalizarea consumului de îngrăşăminte şi pesticide constituie o măsură esenţială pe linia optimizării tehnologiilor de cultură sub raport energetic.

Eficienţa economică. Introducerea în noile plantaţii a soiurilor de măr rezistente la boli, din cauza costurilor mari ale pesticidelor şi carburanţilor, necesare respectării tehnologiei de cultură, contribuie la reducerea cheltuielilor de producere, asigurând respectarea directivelor producţiei integrate. Odată cu introducerea soiurilor rezistente la rapăn, de exemplu, s-a redus în jumătate numărul stropirilor (7-8 anual), eliminându-se fungicidele [21, 23, 35].

Gradul de mecanizare şi consumul de muncă manuală

Lucrările solului şi cele de fertilizare, precum şi tratamentele fitosanitare sunt practic mecanizate în întregime la toate sistemele de cultură. Mecanizarea tăierilor are posibilităţi de aplicare la toate sistemele de cultură cu un grad mai înalt de pretabilitate la rânduri simple cu coronamentul într-un plan vertical [7, 16, 17, 24]. În ce priveşte mecanizarea recoltării fructelor prin vibrare şi colectarea fructelor, aceasta nu este specifică unui sau altui sistem de cultură, ci unor specii care se pretează pentru anumite direcţii de producţie [26, 27].

Productivitatea muncii reprezintă o caracteristică a sistemelor de cultură. Astfel, interesul pentru o livadă de talie joasă se remarcă printr-o diminuare a orelor de muncă manuală cu 30 la sută pentru tăiatul pomilor, lucrările în vedere, rărirea şi recoltarea fructelor [30].

CONCLUZII

Tehnologia de cultură se alege în funcţie de obiectivele dorite. Odată cu parametrii resurselor ecologice, biologice şi tehnologice, care guvernează productivitatea, sistemul de livadă în măsura posibilităţilor satisface mai multe obiective preconizate. Aceste obiective sunt foarte importante întrucât de ele depinde randamentul şi calitatea producţiei de fructe la unitatea de suprafaţă, în dinamică, în cursul perioadei de exploatare.

La elaborarea proiectului unei livezi, obiectivul de bază al pomicultorului este de a rentabiliza la maximum investiţiile şi costurile de producţie, criterii care trebuie luate în considerare la definirea tehnologiei de cultură a pomilor după cum urmează:

- Asociaţii soi/portaltoi productive, de vigoare redusă, cu fructificare spur şi intrare pe rod precoce, adaptate pentru terenuri cu fertilitate înaltă a solului;
- Număr sporit de pomi la hectar, ce permite atât limitarea încărcăturii de fructe pe pom, cât şi obţinerea unor producţii de fructe înalte de calitate superioară la unitate de suprafaţă;
- Coronamentul rândului într-un plan vertical până la 2,5-3 m înălţime, permiţând raţionalizarea lucrărilor de tăiere, recoltare, întreţinere a solului şi a livezii cu cheltuieli mai reduse;
- Adaptarea formelor de coroană după sistemul fusiform cu o structură modificată în direcţia urgentării intrării pomilor pe rod, creşterii calităţii şi producţiei de fructe.

Pomicultorul, prin cunoaşterea factorilor de mediu din zona dată, a caracteristicilor biologice şi economice ale asociaţiilor soi/portaltoi, alege sistemul de cultură a pomilor.

În urma cercetărilor efectuate s-a elaborat **Tehnologia culturii mărului în sistem intensiv şi sistem**

superintensiv, precum şi **Tehnologia culturii cireşului în sistem superintensiv** care asigură obţinerea de producţii mari de fructe de calitate superioară la costuri reduse atunci când sunt folosite judicios speciile şi soiurile pomicole, mecanizarea, irigaţia, chimizarea şi alte măsuri agrotehnice.

Tehnologiile avansate, energetic și ecologic echilibrate, intensifică intrarea timpurie a pomilor pe rod cu creșterea rapidă a recoltei și concomitent cu sortimentul modern asigură dezvoltarea performantă a pomiculturii în Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE

1. Babuc V., Croitoru A. Caracteristicile fitometrice ale structurii plantaţiei superintensive de măr în funcţie de soi și modul formării coroanei de fus zvelt. Lucrări ştiinţifice, vol. 16. Chișinău, 2008, p. 67-70.
2. Balan V. Apple trees plantation structure. Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca. Vol. XXXIII/2005, p. 64-70.
3. Balan V. Bases to the nutritive substances requirement determination in plantations. Cercetări ştiinţifice. Horticultură. Inginerie genetică. Timişoara: Ed. Agroprint, 2007b, p. 397-401.
4. Balan V. Biological base of optimization of apple trees plantation structure. Preocupări și perspective științifice în horticultură. Craiova, 2003, p. 355-360.
5. Balan V. Distanţele de plantare la măr. Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. 2(293). Chișinău, 2004, p. 122-126.
6. Balan V. Metoda de stabilire a distanţei dintre rândurile de pomi fructiferi. Brevet de invenţie, RM nr. 361: Data publicării hotărârii de acordare a brevetului: 31.01.1996, BOPI nr.1/96.
7. Balan V. Sporirea productivităţii mărului în baza ameliorării structurii plantaţiei și a tăierii pomilor. Chișinău, 1997, 24 p.
8. Balan V. Utilization of solar radiation by apple orchard. Improvement of fruit, small fruit, nuts and vine assortment under present management conditions. Proceedings of the International Scientific Conference. Samokhvalovichy, 2007, p. 101-105.
9. Balan V., Cimpoieş Gh., Barbaroșie M. Pomicultură. Chişinău, 2001, 450 p.
10. Balan V., Şaganian R. Influenţa fertilizărilor foliare asupra creşterii şi productivităţii mărului. Ştiinţa Agricolă. Nr.1, 2008a, p. 32-35.
11. Balan V., Vămășescu S. Influenţa metodei de rărire a fructelor asupra producţiei și calităţii acesteia din cv Golden Delicious. Revista Agricultura Moldovei, 2013, nr. 6-7, p. 20 -24.
12. Balan, V. Elaborarea unui model matematic de estimare a structurii interne a coroanei şi a productivităţii ei. În: Progresul tehnico-ştiinţific în pomicultură: materialele simpoz. șt. intern., 4-5 martie, 1997, Chişinău, p. 67-69.
13. Balan V. Metoda de determinare a suprafeţei foliare la măr. În: Ştiinţa agricolă, 2009, nr. 2, p. 35-39.
14. Balan V. Particularităţile rodirii mărului în funcţie de densitatea plantaţiilor şi dozele de îngrăşăminte. În: Pomicultura, viticultura şi vinificaţia în Moldova, 1979, nr. 11, p. 19-21; *Idem* în l. rusă: Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии.
15. Balan V. Sisteme de cultură în pomicultură. Randamentul producţiei de fructe. In: Akademos, nr. 4(15), 2009, p. 82-89.
16. Balan V. Tăierea de contur și de fructificare la măr. În: Pomicultura, viticultura și vinificaţia în Moldova, nr. 3-4, 1994, p. 8-9.
17. Balan V. Tăierea și fructificarea pomilor de măr. În: Pomicultura, viticultura și vinificaţia în Moldova. 1993, nr. 1-2, p. 10-12.
18. Balan V., Şaganean R. Influenţa tăierii în verde asupra creşterii şi fructificării pomilor de măr. În: Lucrări ştiinţifice, USAMV „Ion Ionescu de la Brad". Iaşi, 2009, Anul LII, vol. 52: Horticultură, p. 397-400.
19. Balan V., Vămășescu S. Increase quantity and quality of apple fruit by normalization of load by different methods of thinning. În: Lucrări științifice, USAMV Bucureşti, 2011, Vol. LV, p. 352-357.
20. Balan V., Vămășescu S. Ivanov I. Influence foliar fertilization in conjunction with fruit thining on apple productivity idared variety. In: Annales of the University of Craiova. 2013, vol. XVIII (LIV), p. 41-46.
21. Braniște N. Cultura mărului. București, 2004, 79 p.
22. Braniște N. Realizări în ameliorarea sortimentului de mere și pere la I.C.D.P. Pitești-Mărăcineni, România. Lucrări științifice, vol. 14. Chișinău, 2005, p. 15-18.
23. Bucarciuc V. Precocitatea de rodire și productivitatea soiurilor de măr. Cercetări în pomicultură, Vol. 6, Chișinău, 2007, p. 190-207.
24. Cimpoieş Gh. Cultura mărului. Chişinău: Bones Offices, 2012, 382 p.
25. Cimpoieş Gh. Pomicultura specială. Chişinău: Ed. Gol. – Com, 2001, 336 p.
26. Dadu C. Bazele ştiinţifice ale producerii merelor pentru industrializare în cultură repetată. Cercetări în pomicultură. Chişinău, 2007, p. 89-136.
27. Donica I., Rapcea M., Bucarciuc V., Caraman I., Babuc V., Ţurcanu I., Balan V., Barbaroş M., Constantinov T., Comanici I. Renovarea pomiculturii Republicii Moldova în baza rezultatelor ştiinţifice. Cercetări în pomicultură. Chișinău, 2008, p. 195-203.
28. Ghena N., Braniște N., Stănică F. Pomicultura generală. București, 2004, 562 p.
29. Greene D.W. Chemicals, timing, and environmental factors involved in thinner efficacy on apple. 2002. HORTSCIENCE 37 (3): 477-481.
30. Isac Il. Cercetări de fitotehnie pomicolă.25 ani de activitate. ICPP Pitești-Mărăcineni, București, 1992, p. 40-77.
31. Jackson J. E. Theory of light interception by orchard and a modeling approach to optimizing orchard design. Acta horticulturae 114, 1980, p. 69-79.

32. Lespinase J. M., Delort F., Carboneau A. Conduite de `Roial gala`. Etude comparative de differents systems. L`arboriculture nr. 449. Paris, 1992. p. 30-36.

33. Long Lynn E., Long Marlene, Peşteanu A., Gudumac E. Producerea Cireşelor. Manual tehnologic. Chişinău, 2014, 262 p.

34. Odier G. Rôle du rayonnement solaire en arboriculture fruitière. L`arboriculture fruitière 295, 1978, p. 23-29.

35. Perju T. Dăunătorii organelor de fructificare şi măsurile de combatere integrată. V. II. Plante lemnoase. Cluj-Napoca, 2002, 313 p.

36. Peşteanu A. Efectul răririi manuale a merelor asupra productivităţii şi calităţii fructelor. Lucrări ştiinţifice, vol. 16. Chişinău, 2008, p. 83-86.

37. Peşteanu A. Fruit thinning by using NAA agent on the Jonagored apple variety. În: Lucrări ştiinţifice: Analele universităţii din Craiova, 2013, vol. XVIII (LV), p. 299-306.

38. Peşteanu A. Productivitatea plantaţiei de măr prin utilizarea diferitor metode de rărire a organelor reproductive. În: Lucrări ştiinţifice, UASM. Chişinău, 2013, vol. 36 (I) (Horticultură, viticultură şi vinificaţie, silvicultură şi grădini publice, protecţia plantelor), p. 65-68.

39. Sansavini S. The fruit industry in Italy. In: Italian Horticulture. World Conf. Hort. Res. Roma, 1998, p. 145-275.

40. Vasilescu V., Oltean A., Stanciu Gh., Popescu M. Calculul consumului energetic pentru diferite sisteme de cultură a mărului. Lucrări ştiinţifice I.C.P.P., vol. XII. 1987, p. 321-326.

41. Voiculescu N., Cepoiu N., Leca M. Bazele biologice ale nutriţiei speciilor pomicole. Constanţa, 2004, 296 p.

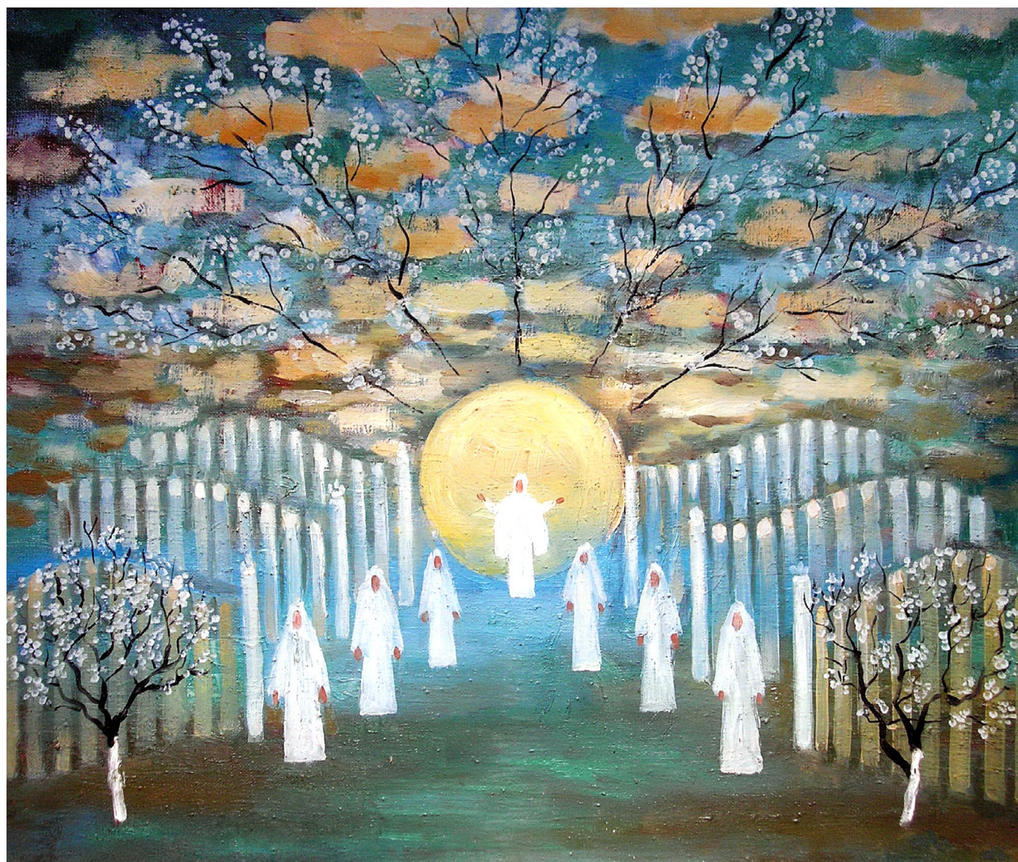
42. Агафонов Н.В. Научные основы размещения и формирования плодовых деревьев. Москва, 1983. 173 с.

43. Балан В. Вынос и накопление элементов минерального питания деревьями яблони с пальметной формой кроны, привитыми на подвое М 4, в зависимости от доз предплантажного удобрения. В: Труды Кишинев. с.-х. ин-та, 1976, т. 154, с. 50-54.

44. Балан В. Продуктивность яблони в зависимости от конструкции насаждений и условий минерального питания. В: Современные проблемы интенсификации плодоводства: Межвуз. сб. Кишинев. с.-х. ин-та. 1983, с. 23-27.

45. Балан В. Шаганян Р. Влияние некорневого питания на рост и продуктивность яблони. Т.1., Материалы Межд. Науч. Конф. СКЗНИИСиВ, Краснодар, 2005.

46. Балан В., Иванов, И. Формирование деревьев черешни по системе свободнорастущий веретеновидный куст. Тирасполь, 2014.

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Doina* de I. Druţă, regia lui I.-S. Şcurea.
Teatrul Naţional „Mihai Eminescu", 1982.

CUANTIFICAREA EFECTELOR REFORMEI ADMINISTRATIV-TERITORIALE

Doctor habilitat în economie, profesor **Alexandru STRATAN**
Institutul Național de Cercetări Economice

QUANTIFICATION OF THE EFFECTS OF ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM

Summary. In recent years the debate has intensified across the expediency of amending the administrative-territorial structure of the country, and opinions are divided. Reform should provide the time needed to ensure decentralization and regional development. In fact, effective administrative-territorial reorganization is of significant importance for the country, and in this context a responsible approach is necessary to this reform.

Keywords: territorial administrative reform, regional development, local government, economic development.

Rezumat. În ultimii ani s-au intensificat dezbaterile ce au ca subiect oportunitatea modificării structurii administrativ-teritoriale a ţării, iar opiniile sunt împărţite. Reforma dată ar trebui să asigure cadrul necesar pentru descentralizarea și dezvoltarea regionale. În fond, realizarea eficientă a reorganizării teritorial-administrative are o importanţă semnificativă pentru țară, iar în acest context este necesară abordarea responsabilă a reformei date.

Cuvinte-cheie: reforma administrativ-teritorială, dezvoltare regională, administrație publică locală, dezvoltare economică.

Studiile efectuate până în prezent arată că în ultima jumătate de secol, tendința europeană generală a fost de a reduce numărul autorităților administrației publice locale prin fuzionarea localităților învecinate în unități administrativ-teritoriale mai mari [4]. De cele mai multe ori, această fuzionare nu a fost un eveniment unic, ci mai curând un proces îndelungat, implementat gradual. Totuși, în multe state contopirea localităților în unități administrativ-teritoriale mai extinse a fost realizată relativ rapid, autoritățile centrale încercând să majoreze eficiența prestării serviciilor publice și să optimizeze costurile administrative ale sistemului.

În prezent, dimensiunea medie a unităților administrativ-teritoriale (UTA) variază semnificativ în cadrul UE, de la 1 510 locuitori în Cipru pana la peste 150 mii în Marea Britanie. În anul 2009, dimensiunea medie a unei unități administrativ-teritoriale de nivelul întâi în UE era 5 530 locuitori.

Creşterea unităţilor regionale este o altă trăsătură a țărilor europene. Ele trebuie să presteze neapărat servicii publice care generează economii de scară și externalități, dar și să corespundă cerințelor UE privind dimensiunea demografică a regiunilor pentru a beneficia de anumite fonduri structurale europene.

În Uniunea Europeană există trei modele de bază de organizare a administrației sub-naționale: modelul cu un nivel, răspândit în special în țările mici (Cipru, Estonia, Lituania, Letonia, Luxemburg, Malta, Slovenia, dar și Bulgaria și Finlanda); modelul cu două niveluri predomină numeric în UE-27 și este răspândit în țările cu suprafață medie (Austria, Cehia, Danemarca, Grecia, Ungaria, Irlanda, Olanda, Portugalia, România, Slovacia, Suedia); iar în ceea ce privește modelul cu trei niveluri, el este mai răspândit în țările mari sau divizate din punct de vedere cultural/etnic (Belgia, Franța, Germania, Italia, Polonia, Spania, Regatul Unit).

În cazul Republicii Moldova, un prim aspect al acestei reforme se referă la modul în care vor fi organizate UTA de nivelul întâi, precum și la prerogativele care vor fi lăsate primăriilor și consiliilor din aceste localități.

În perioada tranziției, Republica Moldova a trecut prin câteva reforme administrativ-teritoriale. În 1994 au fost aprobate actele normative care în fond păstrau modelul sovietic de organizare administrativă, cu excepţia creării primei unităţi teritoriale autonome – Găgăuzia. În 1998 s-a produs o modificare mai semnificativă a organizării teritorial-administrative, prin care cele 30 de raioane din partea dreaptă a Nistrului au fost comasate în 10 judeţe. În 2001 însă a fost adoptată Legea nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova [2], ce prevedea o nouă reformă administrativ-teritorială, care a fost implementată după alegerile locale din anul 2003 și presupunea, de fapt, revenirea la modelul anterior al divizării teritoriale. Judeţele au fost dizolvate și s-a revenit la organizarea în raioane. Actualmente, de jure teritoriul ţării este format din 37 de raioane, de facto 32; 5 municipii și 2 Unităţi teritoriale autonome. Potrivit statisticilor oficiale, la

1 ianuarie 2014 cele 1 682 localități de pe teritoriul țării erau organizate în 5 municipii, 61 de orașe și 916 de sate reședințe, aproximativ 900 dintre acestea având autoritate locală.

Un număr mare de localități, practic, „există" contrar legislației în vigoare (conform actelor normative în vigoare, o localitate primește statut de UTA nivel I dacă în ea locuiesc oameni). Mai mult, pentru ca localitatea să posede perspective de dezvoltare economică, este necesar să aibă o populație de câteva mii de oameni.

Comparativ cu structura administrativ-teritorială în alte state europene, organizarea teritoriului Republicii Moldova din punct de vedere administrativ reprezintă un grad relativ înalt de fragmentare. Mai mult ca atât, conform datelor disponibile în anul 2012 privind indicele de deprivare a localităților, din numărul total al primăriilor existente la acea dată, mai mult de un sfert aveau o populație sub 1 500 de oameni, minimul necesar în vederea autorizării creării unei UAT de sine stătătoare (conform art. 17, p. 2 din Legea nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova). Iar circa 10 la sută aveau o populație mai mică de 1 000 de oameni.

În ultimele două decenii, reformele ce implică reorganizarea teritorială (RAT) au devenit comune pentru țările est-europene. Particularitatea de bază a acestor reforme ține de fuziunea municipalităților sau regionalizarea teritoriilor.

Dintre studiile de caz disponibile pentru țările din regiune, am considerat interesant cel al Letoniei, aceasta fiind și mai apropiată din punct de vedere al suprafeței teritoriului geografic și numărului populației. Astfel, numărul UAT de nivelul I în Republica Moldova este de 8 ori mai mare decât în Letonia (figura 1).

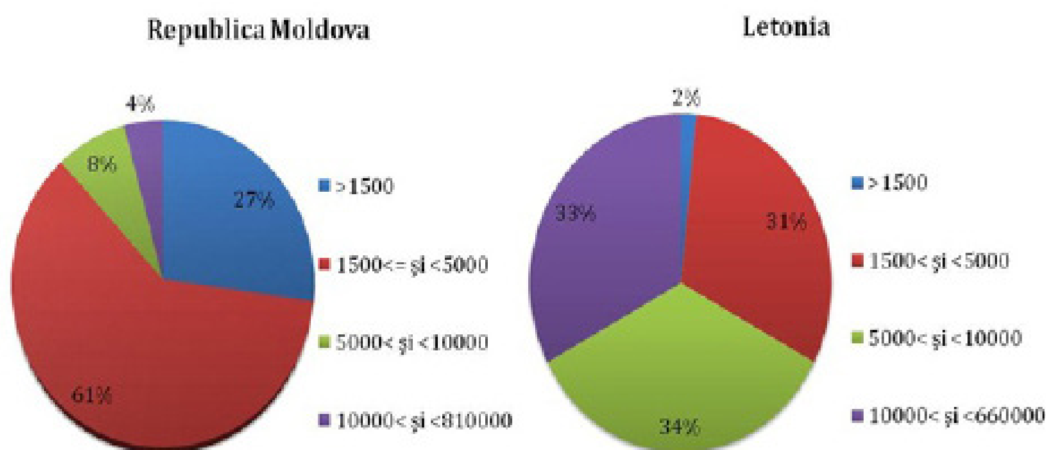

Figura 1. Numărul de unități administrativ-teritoriale în Moldova și in Letonia (elaborat de autor).

Avem o țară a cărei dezvoltare socială și economică prezintă o neomogenitate pronunțată în profil teritorial. Polarizarea economică la nivel regional este foarte înaltă. Activitatea este concentrată în mare parte în jurul orașelor mari, mai cu seamă în Chișinău. Deși în capitală locuiește mai puțin de un sfert din populația țării, anume în municipiu densitatea întreprinderilor noi înregistrate la 1 000 de locuitori este mai mare. Tot aici este concentrată populația ocupată în întreprinderile active, volumul profiturilor obținute de acestea și, corespunzător, investițiile realizate în active materiale pe termen lung. Atractivitatea investițională este argumentată de disponibilitatea unei infrastructuri fizice și economice mai bună, o cerere mai înaltă, acces mai larg la diverse resurse și servicii aferente dezvoltării afacerilor (figura 2).

Economia Moldovei nu dispune de resurse naturale care ar oferi un avantaj particular altor regiuni. Or, factorii care altădată erau considerați un avantaj competitiv pentru economia națională – terenurile agricole și forța de muncă disponibilă (ieftină și calitativă) – astăzi au devenit în cele mai multe cazuri dezavantaje în calea dezvoltării regionale a țării. În special, dezavantajate sunt localitățile rurale, unde la începutul anului 2014 erau amplasate circa 57,8 la sută din populația țării.

Agricultura și industria alimentară continuă să reprezinte activitățile de bază în economia multor din aceste localități, generând venituri și oportunități de dezvoltare relativ mici antreprenorilor, muncitorilor angajați în sector și bugetelor locale.

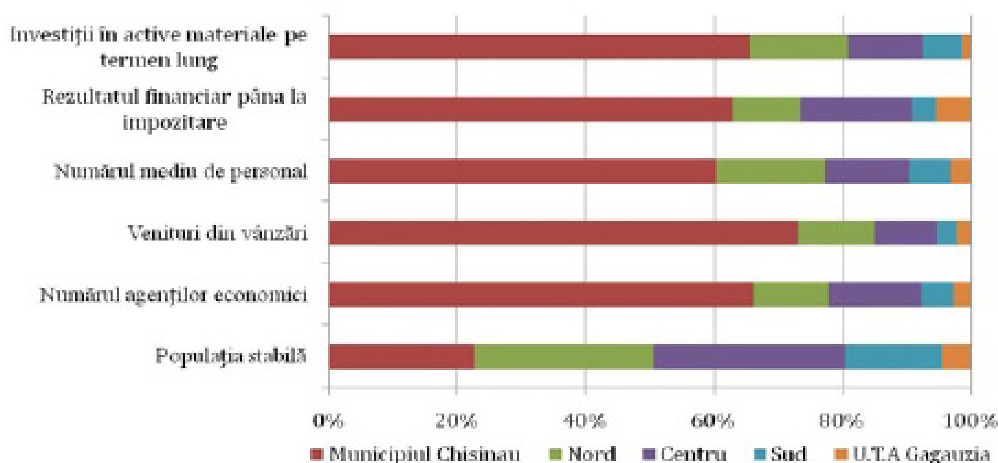

Figura 2. Polarizarea economică la nivel regional (elaborat de autor).

Majoritatea primăriilor a UTA de nivelul I nu sunt funcționale din punct de vedere economic. Astfel, în majoritatea localităților din țară, colectările de impozite nu permit nici acoperirea cheltuielilor pentru salarizarea funcționarilor publici din primării.

În acest context, este nevoie să se stabilească foarte clar dacă se va recurge la comasarea localităților sau dacă se vor păstra așezări cu un număr destul de mic de locuitori. În cazul celei de a doua opțiuni o să fie necesară regândirea rolului primăriilor și a modului lor de funcționare. Astfel, localitățile cu o populație mică pot rămâne, însă, în acest caz, primăriile ar trebui să aibă în administrarea sa mai multe sate.

Totodată, problema prerogativelor de care vor dispune primăriile va rămâne deschisă. Or, luând în calcul nivelul dezvoltării Republicii Moldova, va fi nevoie de o perioadă mai îndelungată în care resursele necesare atrase din localități să asigure un nivel rezonabil al cheltuielilor administrației locale.

Totuși, în Republica Moldova, reforma teritorial-administrativă este analizată prin prisma reorganizării UTA de nivelul II. În linii generale, mărirea UTA de nivelul II pare justificată din perspectivă economică, însă, în acest caz, este nevoie de analizat dacă astfel de reforme vor crea sau nu costuri adiționale pentru populație. În cazul în care economiile bugetare de pe urma optimizării UAT de nivelul II vor fi sub nivelul costurilor adiționale suportate de populație, ar trebui de analizat oportunitatea realizării acestei reforme.

Reforma teritorial-administrativă nu trebuie intercalată cu crearea unui sistem prin care ar fi asigurată autonomia financiară a localităților. Doar în acest caz reorganizarea teritorial-administrativă ar putea favoriza dezvoltarea țării.

La nivel de țară se atestă scăderea populației active (figura 3). Astfel, în anul 2014 populația economic activă s-a redus cu 25,5 la sută față de anul 2000. Totuși, această evoluție este mai pronunțată în zonele rurale, unde descreșterea a constituit 31,3 la sută, în timp ce în zonele urbane reducerea a fost doar de 17,3 la sută. Această discrepanță este cauzată de migrația în străinătate în căutarea lucrului (deoarece în zonele

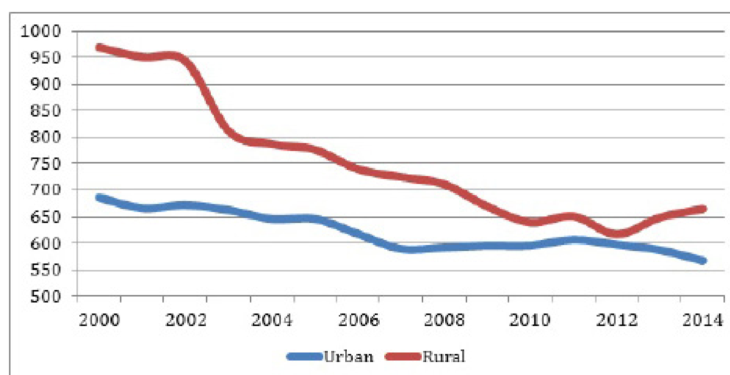

Figura 3. Populația economic activă în mediul rural și urban, mii persoane.

Sursa: Biroul Național de Statistică.

rurale activitatea economică este anostă comparativ cu orașele, migrația în afara țării este mai accentuată la sate), precum și de migrația internă (populația migrează inclusiv de la sate la orașe). Preponderent sub influența sporului natural negativ și sporului migrațional negativ s-a produs reducerea populației stabile. Conform statisticilor oficiale, aceasta s-a redus cu 2,4 la sută în perioada 2000 – 2014. Tendința respectivă este mai pronunțată în zonele rurale, unde descreșterea a constituit 3,5 la sută. Printre factorii ce influențează intensitatea sporită a reducerii populației în localitățile rurale trebuie de menționat atât migrația externă, cât și cea internă [1].

Rezultatele ultimului recensământ cel mai probabil vor aduce o imagine mai sumbră privind situația demografică din țară. Or, numărul populației emigrate este uneori subevaluată în statisticile oficiale, iar în calculul populației stabile și a populației în vârstă aptă de muncă se face abstracție de absența populației lipsă pentru o perioada îndelungată de timp.

Rolul APL este unul important – „promovarea intereselor generale ale locuitorilor unei unităţi administrativ-teritoriale" (art. 1, Legea nr. 436 din 28.12.2006 privind administrația publică) [3]. Din cauza organizării actuale a administrării publice însă și a unui număr mare de alte constrângeri, acest obiectiv rămâne a fi în multiple cazuri un simplu deziderat. APL-urile, servind puntea de legătură dintre APC și APL-urile de nivelul II și populație, având prezumția că acestea sunt mai aproape de populație, ar trebui să aibă și capacități mai bune de transpunere a politicilor statului în profil teritorial. Astăzi însă, prin incapacitatea lor de a-și onora în deplină măsură responsabilităţile, APL-urile nu mai sunt percepute de mulţi reprezentanţi ai mediului de afaceri ca un partener interesat în dialogul public privat. De altfel, dialogul privat este un instrument important în promovarea politicilor statului, nemijlocit a intereselor populației.

CONCLUZII

Principalele efecte pe care le-ar produce la etapa inițială RAT se pot realiza prin:

1. Economisirea finanțelor publice, care ar permite o realocare mai eficientă a acestora în profil regional;
2. Descentralizarea administrativă eficientă.

La etapa dată, ar fi posibil de estimat cantitativ doar unele efecte ce le-ar putea produce RAT ca rezultat al reducerii cheltuielilor în urma dispariției unor APL și realocarea finanțărilor în bugetul noii structuri modificând ponderea diferitor cheltuieli. Economiile pot fi obținute din contul reducerii cheltuielilor pentru întreținerea clădirilor administrative și a plăților salariale (aceasta se referă, cu precădere, la remunerarea consilierilor locali). La rândul său, aceste economii pot fi realocate pentru finanțarea altor economii ce țin de alte domenii: protecție socială, educație, cultură, restabilirea infrastructurii fizice și economice.

Teoretic, creșterea finanțării pentru aceste domenii ar trebui să contribuie la dezvoltarea socioeconomică a localităților. Prima problemă care ține de acest exercițiu se referă la evaluarea economiilor care ar putea fi obținute în urma optimizării organizării administrativ-teritoriale. Anumite informații în domeniul dat pot fi obținute doar în condițiile consultării cu autoritățile publice la nivel central și local.

O altă problemă se referă la modul în care vor fi redistribuite economiile obținute. Este un aspect pur subiectiv ce va ține de preferințele autorităților. Aceste surse ar putea fi alocate în favoarea anumitor domenii și în defavoarea altor. Corespunzător, efectele ar varia pentru fiecare scenariu aparte.

Pentru a vedea impactul general al acestei reforme se impune realizarea unui model complex care ar reflecta legăturile cauzale dintre diferiți indicatori oferiți de statisticile raionale. Un aspect semnificativ al acestui model ar fi stabilirea relațiilor cauzale dintre cheltuielile publice pe diferite categorii și evoluția variabilelor social-economice la nivel local.

BIBLIOGRAFIE

1. Biroul Național de Statistică. http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/populatia/Populatia_RM_2012.pdf
2. Legea nr. 764 din 27.12.2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova.
3. Legea nr. 436 din 28.12.2006 privind administrația publică.
4. Studiu analitic privind structura administrativ-teritorială optimală pentru Republica Moldova. Expert-Grup, Chișinău, 2010. 184 p.

CARACTERISTICILE TRANSPORTULUI PUBLIC URBAN DE CĂLĂTORI

Doctor în drept, conferenţiar universitar **Iurie MIHALACHE**
Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere"
Irina PĂDURARU, judecător, Judecătoria Buiucani, mun. Chişinău

CHARACTERISTICS OF PASSENGER URBAN PUBLIC TRANSPORT

Summary. The article examines the current state of the legal regulation of relations arising from the urban public transport. The author expresses his position on the need to address specifics of the contract of carriage of passengers, which is a public merger agreement. In addition this article discusses the problem of the lack of established by the legislation of mandatory confirmation from the carrier (urban transport) of the fact of conclusion of a public contract of carriage of passengers by issuing tickets established sample. The author proposes solutions to improve the quality of urban transport.

Keywords: urban public transport, licence, tickets, transportation agreement, passenger, administrative liability.

Rezumat. Articolul analizează starea actuală din domeniul reglementării juridice a relaţiilor care decurg din transportul urban de călători. Autorul își exprimă poziţia cu privire la necesitatea abordării specificului încheierii contractului de transport de pasageri, care este un contract cu caracter public. Suplimentar, în articol se examinează problema lipsei legislaţiei corespunzătoare care să confirme faptul încheierii contractului de transport cu eliberarea bonului de casă. Autorul propune soluții de îmbunătățire a calității transportului urban de călători.

Cuvinte-cheie: transport public urban, licenţă, contract de transport, pasager, răspundere contravenţională.

GENERALITĂȚI

Strategia dezvoltării teritoriale, sociale și economice a unui oraș depinde în mare parte de nivelul în care se află reţeaua transportului public. Acesta exercită o mare influenţă asupra evoluţiilor economice și sociale ale orașului și se poate constitui într-un factor de accelerare sau de încetare a dezvoltării lui.

Împreună cu ramurile ce ţin de ocrotirea sănătății, învăţământ, comerţul cu amănuntul, prestarea serviciilor de energie electrică, gaze naturale, apă și altele, transportul de călători în raza orașului constituie un domeniu de primă necesitate în viaţa socială a locuitorilor, precum și în funcţionarea infrastructurii orașului în ansamblu. Prestarea serviciilor de transport pentru călătorii din municipiul Chișinău, de exemplu, este efectuată de Î.M. „Regia Transport Electric", Î.M. „Parcul Urban de Autobuze", 19 operatori de transport – administratori ai rutelor de microbuze și autobuze, cât și 45 de agenţi economici – titulari de licenţe pentru transportul în regim de taxi [1]. Datorită lor, locuitorii capitalei pot ajunge în diferite zone ale orașului, sunt satisfăcute nevoile cotidiene de deplasare la serviciu, studii, afaceri, alte activităţi sociale și economice, realizându-se astfel integrarea urbei într-un sistem ordonat de funcţionare și cooperare, asigurându-se legătura între diferitele elemente componente ale acestuia [2].

Conform statisticii, 75 la sută din populaţia Uniunii Europene locuiește în zone urbane, astfel încât transportul orășenesc reprezintă o componentă importantă a cererii de mobilitate [3]. Estimările dovedesc că cererea anuală de transport a populaţiei municipiului Chișinău este de circa 454 mil. de pasageri. Distribuţia fluxurilor de circulaţie pe categorii de vehicule arată în felul următor: (a) transportul privat în regim de maxi-taxi (microbuze) – 36,6 %; (b) troleibuze – 35,3%; (c) transportul personal – 19%; (d) taxi – 6% și (e) autobuze municipale – 4,1% [4]. Fiind mai ieftin, transportul public urban este destinat, înainte de toate, pentru deplasarea populaţiei cu venituri mici, iar în acest scop autorităţile publice locale oferă persoanelor socialmente vulnerabile, după caz, facilităţi la transportul public sub formă de călătorii gratuite, compensaţii nominative, abonamente la preţ redus etc.

De la un timp încoace accentul se pune pe transportul electric urban, care poate răspunde problemelor de eficienţă energetică și de poluare [5]. Din acest punct de vedere, troleibuzul este cel mai ecologic și mai ieftin mijloc de transport. Primele troleibuze în orașul Chișinău au apărut în anul 1949 [6], iar în prezent municipiul are la dispoziţie aproximativ 300 de troleibuze. Ele sunt repartizate pe 29 rute ce acoperă practic întreaga suprafaţă a urbei [7]. Din păcate, acest tip de transport în comun nu este rentabil. Ope-

ratorii municipali nu sunt în măsură să își acopere costurile prin veniturile obţinute din vânzarea biletelor. Și mai proastă e situaţia transportului în comun cu autobuzele. Acesta, prin vânzările de bilete, acoperă doar un sfert din costuri [8].

Subliniem faptul că începând cu anul 1889 în municipiul Chișinău au existat și tramvaie. Iniţial erau montate pe șine și trase de 2-3 cai pe strada Alexandrovskaia (actualul Bulevard Ștefan cel Mare), pe o lungime de 6 kilometri, ca ulterior, în anul 1913, Primăria să renunţe la tramvaiele trase de cai în favoarea celor electrice. După război, deși tramvaiele vechi au fost înlocuite cu altele noi, în anul 1961 ele au fost eliminate din circuit pe motiv că produc mult zgomot.

Modul de organizare a transportului urban este stabilit prin Codul transporturilor rutiere [9] și Regulamentul transporturilor auto de călători și bagaje nr. 854/2006 [10]. Deschiderea rutelor urbane regulate noi, modificarea sau închiderea celor existente se efectuează de către primăria orașului. Aceasta elaborează reguli de transportare a călătorilor și bagajelor pe teritoriul său, după care le înaintează organului de specialitate al administraţiei publice centrale pentru coordonare. Dreptul prioritar de deservire a rutelor urbane regulate se acordă operatorilor de transport înregistraţi pe teritoriul orașului și care au în dotare mai multe unităţi de transport proprii.

PARTICULARITĂŢI

Transportul public urban se caracterizează prin anumite particularităţi, precum: accesibilitatea, caracterul de masă, periodicitatea și caracterul uniform. Prin *accesibilitate* se înţelege că orice persoană poate beneficia de serviciile transportului public fără a fi necesar de a prezenta careva acte de identitate. Principala obligaţie a persoanei este de a procura biletul de călătorie, care confirmă faptul încheierii în formă verbală a contractului de transport. A doua particularitate se referă la *caracterul de masă* al transportului, fiind destinat deplasării persoanelor în grup. Nu are importanţă numărul de persoane prezente în autovehicul, transportatorul fiind obligat să efectueze cursele conform orarului de circulaţie aprobat de administraţia publică locală. De regulă, pe parcursul zilei fluxul de pasageri nu este uniform, el depinde de perioada în care se circulă. A treia particularitate ţine de *periodicitate* și se manifestă prin circulaţia permanentă la anumite intervale de timp, conform unui grafic aprobat în prealabil. În fine, *caracterul uniform* al transportului public se exprimă atât prin regimul specific de organizare a transportării, cât și prin clauzele contractuale, care sunt aceleași pentru toţi pasagerii.

În doctrina de specialitate există discuţii cu referire la înţelesul noţiunii „transport urban în folos public". Nici legislaţia, nici literatura juridică nu definesc acest concept, motiv pentru care în practică apar dificultăţi de interpretare cu privire la esenţa raporturilor de transportare a persoanelor cu transportul urban public, cercul de subiecţi ai raporturilor respective, mijloacele de interacţiune, drepturile și obligaţiile părţilor [11]. De asemenea, nu sunt clare criteriile în funcţie de care operatorii de transport pot fi raportaţi la categoria „transport urban în folos public" și nici tipurile de transport care fac parte din categoria respectivă [12]. În scopul remedierii acestei probleme, profesorii N. Leşcinscaia, V. Macarevici [13] și O. Condarevici [14] propun o reglementare cât mai amplă în legislaţia fiecărui stat a raporturilor din sfera transportului urban de persoane.

Cercetătorul A. Lebedev recomandă crearea unei structuri metropolitane de transport care să fie formată prin fuzionarea Î.M. „Regia Transport Electric", Î.M. „Parcul Urban de Autobuze" și Î.S. „Calea Ferată din Moldova" (filiala Chișinău). Autorul propune ca dezvoltarea sistemului de tip metropolitan să cuprindă patru zone: Zona 1 – orașul Chișinău (implică autobuze, troleibuze, tren (3-4 staţii)); Zona 2 – circa 10 km în afara orașului Chișinău (microbuze, tren, autobuze expres); Zona 3 – până la centrele raionale Strășeni, Anenii Noi, Hâncești (autobuze, tren); Zona 4 – până la centrele raionale Criuleni, Orhei, Călărași, Căușeni, Leova, Nisporeni, Basarabeasca (autobuze, tren) [15]. Astfel, sistemul metropolitan va asigura accesul rapid din orice centru raional până în centrul orașului Chișinău (Gara Feroviară, Gara Auto Centrală), prin intermediul autobuzelor de tip expres și prin intermediul trenului. Gara Auto Centrală urmează a fi regândită pentru a oferi acces ușor transportului public în zona respectivă, fiind mai degrabă un punct de tranzit decât o staţie terminus, unităţile de transport staţionând cel mult jumătate de oră pentru debarcare-îmbarcare.

Experţii Băncii Europene pentru Reconstrucţie și Dezvoltare propun structurarea transportului public din municipiul Chișinău pe trei straturi: primul – linii de troleibuz, al doilea – autobuze, al treilea – microbuze. Legăturile dintre moduri să fie încurajate prin crearea unor puncte de transfer intermodal și prin implementarea structurii tarifare integrate de taxare [16]. Avantajele reformei sistemului de transport în acest caz vor fi multiple: persoanele pot ajunge ușor în centrul orașului; creșterea numărului de pasageri, fapt ce se va solda cu încasări suplimentare; posibilităţi de dezvoltare a reţelei; încasările semnificative din abonamente vor asigura o stabilitate financiară; mi-

crobuzele nu vor avea un rol separat în sistemul de transport, ci vor deveni o parte importantă a acestuia; orarul troleibuzelor, autobuzelor și microbuzelor va fi sincronizat, pentru a permite utilizarea mijloacelor de transport rapid și eficient.

Raporturile ce iau naștere între operatorul de transport și pasager au la bază contractul de transport reglementat de Codul civil. Aceste raporturi se disting prin anumite particularități:

1. Pasagerul încheie contractul de transport în formă verbală și încheierea lui coincide cu momentul procurării biletului de călătorie, acesta fiind unica dovadă a încheierii contractului de transport. Însă în bilet nu este indicat locul pe care urmează să îl ocupe pasagerul în salonul vehiculului. La fel, nu există mențiuni cu referire la stația de coborâre și nici destinația finală a rutei respective. Aceste condiții nu fac parte din conținutul contractului de transport urban.

2. În conținutul contractului de transport public urban de pasageri nu se include și contractul de transport de bagaje. Pasagerul își poate lua cu sine gratuit bagaje de mână, însă dacă dorește să transporte bagaje de dimensiuni mai mari, el va trebui să încheie un contract de bagaje. În realitate, legea nu face deosebirea între biletul de pasageri și biletul de bagaje, biletele sunt aceleași, doar că în cazul bagajului pasagerul va procura de la taxator două bilete, unul pentru sine și altul pentru bagaj [17]. Mai mult ca atât, bagajele rămân pe tot parcursul deplasării în salon, alături de pasager, deoarece transportul public urban nu este dotat cu secții de bagaje.

3. Dacă contractul de transport de persoane în general este unul cu titlu oneros și sinalagmatic, în cazul contractului de transport public urban de pasageri aceste două caractere juridice pot să lipsească. Există unele categorii de persoane (invalizii, pensionarii, veteranii de război, deputații, consilierii locali, polițiștii ș.a.) care sunt în drept de a beneficia de călătorie gratuită. Pentru aceste persoane contractul de transport este unul gratuit și unilateral, susține profesorul H. Șvarț [18]. În acest context doctrinarul A. Novic aduce argumente că plata totuși se face, doar că plătitor nu este pasagerul, ci administrația publică locală care transferă anumite sume de bani din bugetul local pe contul întreprinderii de transport pentru acoperirea cheltuielilor respective [19].

Problema caracterului gratuit sau oneros al contractului de transport al persoanelor ce beneficiază de dreptul legal la călătorie gratuită cu transportul public a fost abordată și de profesorul Gh. Chibac în Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Potrivit autorului, „contractul de transport este, de regulă, cu titlu oneros, însă transportarea bunurilor sau a pasagerilor în unele cazuri poate fi și gratuită. Transportarea gratuită nu este reglementată de regulile stipulate în Codul civil. De la această regulă există excepții. Astfel, regulile stipulate în Codul civil se aplică în cazul în care transportarea este efectuată în cadrul activității de întreprinzător de către o persoană care oferă public servicii de transport. Este vorba, în primul rând, de transportarea gratuită a diferitelor categorii de persoane fizice de către transportul public urban, electric și auto” [20].

Cea mai frecventă problema ce apare în practică este că bugetul local acoperă insuficient cheltuielile pe care le suportă transportatorii de pe urma transportării gratuite a persoanelor care beneficiază de gratuități. În consecință, se creează datorii față de întreprinderile de transport, iar în cazul în care din lipsa mijloacelor financiare transportatorii refuză să mai transporte gratuit și înaintează acțiune în judecată împotriva administrației locale, pentru a-și întoarce datoriile, atunci din bugetul local li se transferă doar banii special rezervați pentru acoperirea cheltuielilor din transport, și numai dacă acești bani există [21]. În așa mod, întreprinderile de transport sunt nevoite să activeze în pierdere. O soluție este de a retrage dreptul la călătorie gratuită unor categorii de cetățeni cărora li s-a acordat acest drept de către administrația publică locală, iar în schimb să li se achite lunar o compensație bănească sub forma unui adaos la pensie. Schema dată este aplicată actualmente de către Primăria municipiului Chișinău, după ce în septembrie 2009 Consiliul municipal a luat decizia de a retrage dreptul pensionarilor la călătorie gratuită în transportul public.

4. Categoriile de persoane care beneficiază de dreptul la călătorie gratuită în transportul public sunt prevăzute în actele legislative, însă organele administrației publice locale în mod suplimentar pot lua decizii prin care să lărgească numărul acestor categorii de populație. Dacă asemenea hotărâri au fost luate, atunci extrasul din decizia consiliului local, împreună cu lista beneficiarilor de călătorie gratuită, vor trebui afișate în salonul tuturor autobuzelor și troleibuzelor ce aparțin întreprinderilor de stat și efectuează transportul de persoane în raza orașului respectiv. Lista persoanelor ce beneficiază de dreptul la călătoria gratuită în transportul public din raza municipiului Chișinău, de exemplu, este stabilită prin Anexa nr. 3 la Decizia Consiliului municipal Chișinău nr. 8/8 din 15.09.2009 și din această categorie fac parte: a) *aleșii locali* (în raza unității administrativ-teritoriale respective), în conformitate cu prevederile art. 23 al Legii privind statutul alesului local nr. 768/2000 (M.O., 2000, nr. 34); b) *colaboratorii poliției*, în temeiul art. 64 al Legii cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului

nr. 320/2012 (M.O., 2013, nr. 42-47); c) *militarii și colaboratorii din organele securității statului*, în temeiul Legii cu privire la organele securităţii statului nr. 619/1995 (M.O., 1997, nr. 10) și a Deciziei Consiliului municipal Chișinău nr. 8/8 din 15.09.2009. Potrivit legii, sistemul organelor securităţii statului se constituie din Serviciul de Informaţii și Securitate, Serviciul de Protecţie și Pază de Stat, Departamentul Poliției de Frontieră și Serviciul Vamal al R.M. (art. 13 alin.(1)); d) *copii până la vârsta de 7 ani*. Regulamentul nr. 854/2006 stabilește că pasagerul are dreptul să fie însoţit de un copil în vârstă de până la 7 ani inclusiv, care va călători gratuit dacă nu ocupă un loc aparte pe scaun (pct. 10 lit. (a)); e) *gărzile populare*. Potrivit Legii cu privire la gărzile populare nr. 1101/1997 (M.O., 1997, nr. 22-23), membrul gărzii populare în exercițiul funcţiunii este în drept să folosească gratuit transportul urban de pasageri (cu excepţia taximetrelor), în modul stabilit de autoritățile administrației publice locale (art. 9 pct.(1) lit.(g)). De asemenea, pentru a putea călători gratuit cu transportul public, membrul gărzii populare este obligat să poarte, în exercițiul funcțiunii, brasardă, să aibă asupra sa legitimaţia și insigna de membru (art. 8 lit.(f)); f) *veteranii de război*, în temeiul Legii cu privire la veterani nr. 190/2003 (art.14 alin.(1) pct.(d)) (M.O., 2003, nr. 84-86). Prin Decizia Consiliului municipal Chișinău nr. 8/8 din 15.09.2009 s-a dispus că în transportul urban regulat din raza municipiului Chișinău mai au dreptul la călătorie gratuită *Eroii Uniunii Sovietice, Eroii Muncii Socialiste și persoanele decorate cu ordinele „Slava" de trei grade*.

5. În afară de biletul pentru o singură călătorie, în transportul public urban de pasageri există *abonamente*, valabile pentru o anumită perioadă de timp. Avantajul abonamentului este că oferă pasagerului dreptul de a se deplasa cu orice rute care sunt deservite de aceeași organizație de transport și fără a avea careva limitări în acest sens. Specificul abonamentelor de călătorie este că preţul lor nu depinde de numărul călătoriilor, ci de termenul abonamentului. De exemplu, în chioșcurile din mun. Chișinău pot fi procurate abonamente la troleibuz pentru 1 lună și pentru 15 zile. Interesul transportatorului constă în primirea anticipată a banilor, în schimbul unor servicii care vor fi prestate în viitor.

Structura tarifară actuală din transportul public urban nu încurajează loialitatea pasagerilor. Abonamentele lunare sunt prea scumpe în comparaţie cu un singur bilet în alte orașe (abonamentul lunar conține de 90 ori preţul unui bilet). Și sistemul de taxare prin care biletele se vând în vehicul este impropriu standardelor europene, iar o soluție în acest sens ar fi ca procurarea tichetelor și abonamentelor să fie efectuată în puncte autorizate de vânzare. Prețul pentru tichete urmează a fi majorat semnificativ, în timp ce prețul la abonamente ar trebui să fie redus. Mai mult, troleibuzele, autobuzele și microbuzele să fie integrate într-un singur sistem cu sistem de taxare, care să permită pasagerului să schimbe între rute și mijloace fără a mai plăti taxe suplimentare.

Regulamentul nr. 854/2006 instituie o serie de cerinţe faţă de autovehicule și anume: să aibă indicat pe parbrize numărul rutei, denumirea punctelor iniţiale și finale; indicatoare laterale cu punctele iniţial, final și intermediare, în conformitate cu cerinţele în vigoare. Transportarea pasagerilor să se efectueze în conformitate cu capacitatea nominală a autobuzului, conform pașaportului uzinei producătoare, iar locurile pe banchete să nu fie numerotate (pct. 31). Prin ușa din faţă a autobuzului au dreptul la îmbarcare pasagerii cu copii de vârstă preşcolară, femeile gravide, persoanele de vârstă înaintată, invalizii cu semne vizibile de invaliditate, copiii din clasele primare, persoanele care efectuează controlul. De asemenea, pentru pasagerii cu copii de vârstă preşcolară, femeile gravide, invalizii și cetățenii de vârstă înaintată sunt rezervate primele patru locuri din partea stângă, iar în troleibuze și autobuze de capacitate sporită – primele zece locuri. Aceste locuri sunt marcate cu indicatoare care cuprind inscripția „Pentru pasagerii cu copii și invalizi" (pct. 32).

Potrivit deciziei Consiliului municipal Chișinău nr. 8/8 din 15.09.2009, tariful pentru o călătorie cu troleibuzul în raza municipiului Chișinău este 2 lei, iar cu autobuzul – 3 lei. Suplimentar, transportarea pasagerilor pe rutele urbane se organizează pe baza abonamentelor lunare pentru maturi, abonamentelor lunare pentru elevi și studenţi, legitimaţiilor unor categorii de cetăţeni care beneficiază de facilităţi conform legislației. Călătorul este obligat să achite costul călătoriei până la stația următoare taxatorului sau șoferului. Modul de achitare a taxei pentru călătorie și obligaţiile părţilor în transportul urban sunt stabilite în Regulamentul nr. 854/2006, iar pentru transportul public din municipiul Chișinău, care este cel mai aglomerat din toată republica, și în Regulile de călătorie cu transportul public în raza municipiului Chișinău, aprobate prin Decizia Consiliului municipal Chișinău nr. 3/35 din 22.06.2000. În cazul în care taxatorul lipsește, achitarea se efectuează nemijlocit la conducătorul mijlocului de transport, cu eliberarea biletului. La autobuzele de rută urbană se poate practica autotaxarea, iar călătorul achită taxa pentru călătorie și transportarea bagajelor prin compostarea tichetelor respective (pct. 33 din Regulamentul nr. 854/2006). Subliniem că autotaxarea la care se face referire în regulament nu se mai practică pe teritoriul Republicii

Moldova. Pasagerii achită costul călătoriei taxatorului, dar această modalitate nu este eficientă, motiv pentru care există discuţii în privinţa substituirii formei actuale de taxare cu mijloacele moderne care se aplică pe larg în Uniunea Europeană.

Posesorii abonamentelor şi legitimaţiilor sunt obligaţi ca la urcare să le prezinte în formă deschisă taxatorului. Dacă persoana are asupra sa bagaje, pentru fiecare dintre acestea este necesar a procura un bilet de călătorie, excepţie făcând bagajele (sacoşe, genţi, serviete) cu greutate şi volum redus care sunt ţinute în mână. Posesorii abonamentelor şi legitimaţiilor achită în mod separat plata pentru transportarea bagajelor. Cu alte cuvinte, aceste documente oferă un drept numai persoanei, nu şi bagajului, de aceea în cazul în care bagajele depăşesc cerinţele de greutate, călătorul va procura pentru ele bilet de călătorie. În contextul în care majoritatea troleibuzelor şi autobuzelor din municipiu sunt demult uzate, o normă foarte importantă este că se permite călătoria fără plată suplimentară în vehiculele ce vin în urma celui defectat (pct. 2.2 din Regulile de călătorie în transportul public din raza municipiului Chişinău).

Călătorul este obligat să aştepte vehiculul la staţie, sau, după caz, pe trotuar ori pe acostament. La rândul său, conducătorul mijlocului de transport trebuie să staţioneze la fiecare staţie atâta timp cât este necesar pentru urcarea şi coborârea călătorilor, iar pornirea urmează să se facă numai după închiderea uşilor. Fiind deja în salon, în timpul circulaţiei călătorul este obligat să se ţină de bare sau de mânere, pentru a evita traumele. Totodată, nu se permite urcarea călătorului în stare de ebrietate în mijlocul de transport, pasagerilor li se interzice să consume băuturi alcoolice, să fumeze ori să tulbure liniştea celorlalţi călători. La fel, el nu este în drept să se implice în mecanismele de deschidere a uşilor, deoarece pentru aceasta responsabil este şoferul. În Regulile de călătorie în transportul public din raza municipiului Chişinău sunt stabilite obligaţiuni şi pentru taxator (pct. 4). El trebuie să poarte uniforma de lucru, să fie amabil, să încaseze plata pentru călătorie şi să elibereze biletul respectiv. De fiecare dată este dator să verifice în formă deschisă abonamentele şi legitimaţiile de călătorie, chiar dacă călătorii adeseori se incomodează de insistenţa verificării la care sunt supuşi.

Amenda pentru neachitarea taxei de călătorie constituie 50 de lei şi se aplică de către controlorii întreprinderilor municipale „Regia Transport Electric" şi „Parcul Urban de Autobuze". Plata amenzii nu-l eliberează pe călător de achitarea taxei pentru călătorie, iar dacă călătorul nu doreşte să achite şi taxa pentru călătorie, este obligat să părăsească necondiţionat vehiculul. Prin Decizia Consiliului municipal Chişinău nr. 12/10 din 27.11.2009 s-a stabilit că pentru călătoria în troleibuz fără documente de călătorie (bilete, abonamente, legitimaţii cu dreptul de a călători gratuit, carnete de student şi elev), în cazul acceptului de a plăti amenda pe loc nu se întocmeşte proces verbal. În cazul în care călătorii nu plătesc amenda pe loc sau prezintă legitimaţii de provenienţă suspectă, ei sunt conduşi la secţia de poliţie pentru a achita amenda în modul şi mărimea stabilită de Codul contravenţional.

CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI

1. Eficientizarea transportului public urban impune asigurarea executării unui set de măsuri în domeniul optimizării condiţiilor de activitate a transportatorilor publici de călători, precum: adoptarea unor politici tarifare de stat cu acoperirea integrală a preţului real de cost al unei călătorii, acumularea de către operatorii de transport a veniturilor proprii pentru renovarea materialului rulant, fondurilor fixe şi circulante; asigurarea condiţiilor de concurenţă loială tuturor genurilor de transporturi publice de călători, cu sau fără facilităţi; excluderea dublării rutelor; optimizarea reţelei de rute, prioritar în partea centrală şi pe magistralele principale ale municipiului Chişinău; excluderea transportului de capacitate mică din centrul capitalei care supraaglomerează arterele şi reduce viteza de deplasare, introducerea pe aceste segmente a transportului de capacitate sporită, autobuze şi troleibuze.

2. Problema principală a transportului public din municipiul Chişinău este lipsa unei viziuni în baza căreia s-ar lua decizii de optimizare şi dezvoltare. Procurările de troleibuze noi, devierea şi anularea unor rute de microbuze reprezintă, mai degrabă, soluţii ad-hoc decât părţi ale unei strategii generale. Soluţia pe care o propunem este crearea unei structuri noi, cu denumirea Regia Transport Metropolitan Chişinău (RTMC), prin fuzionarea Î.M. „Regia Transport Electric" şi Î.M. „Parcul Urban de Autobuze". Subliniem că structuri similare funcţionează în oraşe precum: Paris, Lisabona, Madrid, Amsterdam, Helsinki etc. Astfel, managementul transportului public ar fi centralizat şi mai eficient.

3. Sistemul actual de taxare în transportul urban, bazat pe colectarea sumelor la bordul vehiculelor şi vânzarea biletelor de hârtie, nu corespunde standardelor europene în domeniu. Abonamentele sunt prea scumpe în raport cu biletul de o călătorie, iar structura tarifară nu favorizează clienţii fideli. Soluţia ar fi introducerea sistemului de taxare electronică în troleibuzele şi autobuzele din municipiul Chişinău. În esenţă,

sistemul de taxare electronică presupune deţinerea de către pasageri a unor carduri pentru achitarea călătoriilor. Cardurile pot fi încărcate prin intermediul diferitor dispozitive, inclusiv terminale, care vor fi instalate în apropierea staţiilor de aşteptare a transportului public. Odată cu implementarea sistemului de taxare electronică urmează a fi aprobată o nouă structură de tarifare a serviciilor de transport public, dar şi modificări în Codul contravenţional pentru sancţionarea călătorilor care nu-şi onorează obligaţiile de plată.

4. Costul unui bilet de călătorie în transportul public urban din Republica Moldova este foarte mic. La preţul de 2 lei (troleibuz) şi 3 lei (autobuz), operatorii de transport cu greu îşi pot acoperi cheltuielile de afacere. Altă situaţie există în marile oraşe europene: în Sofia (Bulgaria), de exemplu, costul unei călătorii cu troleibuzul este de 0,5 euro, în Varşovia (Polonia) – 0,7 euro, în Bucureşti (România) – 0,4 euro, la Budapesta (Ungaria) – preţul biletului pentru o singură călătorie cu metroul, autobuzul, troleibuzul sau calea ferată este de 1,08 euro. În alte oraşe europene costurile pentru o călătorie sunt şi mai mari, de exemplu, în Londra (Anglia) este de 2,5 euro. Prin urmare, preţul biletului de călătorie necesită a fi majorat cu condiţia renovării pe etape a parcului de troleibuze, respectiv înlăturarea treptată a microbuzelor din circuit prin înlocuirea acestora cu autobuze de mare tonaj. În oraşul Praga (Cehia), de exemplu, dar şi în alte oraşe europene, populaţia călătoreşte cu metroul, tramvaiul şi troleibuzul. Autobuzele circulă doar la periferie [22], iar microbuze nu există.

5. În transportul public urban din marile oraşe ale lumii, taxatori precum în Republica Moldova nu există. Autobuzele, troleibuzele, tramvaiele, metrourile sunt dotate cu aparate speciale (compostoare, turnichete, validatoare), iar în mod periodic, verificarea este efectuată şi de către controlori sau de conducătorul auto. În Federaţia Rusă (Moscova, Sankt Petersburg şi altele), bunăoară, autobuzele, troleibuzele şi tramvaiele sunt dotate cu turnichete. Urcarea pasagerilor se face doar pe uşa din faţă, la care este amplasată turnicheta (metroul constituie o excepţie, deoarece turnichetele se află la intrarea în subterană). În oraşele mari din România (Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, Constanţa) biletul de călătorie poate fi cumpărat de la tonete (chioşcuri amplasate în cele mai aglomerate staţii din oraş). La urcare, biletul se compostează/perforează şi se aruncă sau se rupe la coborâre. Pentru verificarea biletelor există controlori, dar şi conducătorii auto, înainte de pornire, au dreptul de a verifica biletele. Mai mult chiar, recent (mai 2015) au fost instalate automate pentru procurarea biletelor. Instrucţiunile de utilizare ale automatelor sunt simple: călătorul alege tipul de bilet şi numărul de călătorii. Atunci când s-a decis, călătorul alege modalitatea de plată, în numerar sau pe card, după care îşi ridică biletele şi restul [23]. Aceeaşi modalitate de taxare în transportul public este prezentă în oraşele Italiei, Franţei, Spaniei, Germaniei etc.

6. În cazul persoanelor care deţin dreptul legal de a călători gratuit în transportul public, deşi s-ar crea impresia că pentru aceste categorii de persoane contractul de transport este unul gratuit şi unilateral, în realitate plata se realizează, doar că plătitor nu este pasagerul, ci administraţia publică locală. Din mijloacele financiare ale bugetului local autoritatea publică transferă periodic anumite sume de bani pe contul întreprinderilor de transport cu scopul de a acoperi cheltuielile de călătorie gratuită.

BIBLIOGRAFIE

1. Gheorghiţa A. Complexul de transport public din municipiul Chişinău: analize, perspective, căi de eficienti-zare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale „Sisteme de Transport şi Logistică”, Ediţia a V-a, mun. Chişinău, 11-13 decembrie 2013. Chişinău: Evrica, 2013, p. 36.

2. Гуржей С. Ю. Правовое регулирование перевозок городским общественным пассажирским автомобильным транспортом. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.03 (Предпринимательское право); науч. рук. В. В. Кванина. Челябинск, 2007, с. 2-4.

3. Brebbia C. A., Miralles J. L. Urban Transport XXI. Ashurst Lodge: WIT Press, 2015, p. 56.

4. Moldova în cifre = Молдова в цифрах: Breviar statistic. Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova. Chişinău: Statistica, 2015, p. 61.

5. Tănăsescu F. Transportul electric urban în marile aglomerări urbane: prezent şi perspective. Proceedings: lucrările celei de-a VII-a ediţii a Conferinţei anuale a Academiei de Ştiinţe Tehnice din România. Bucureşti: Agir, 2012, p. 55-56.

6. Gorincioi T. 60 de ani de la lansarea troleibuzului, 120 de ani de la primul tramvai. În: ziarul public municipal „Capitala", 15.10.2009.

7. http://www.capitala.md/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1&lang=ru (accesat 23.03.2015).

8. Portalul oficial al Primăriei municipiului Chişinău, http://www.chisinau.md/troleibuze (accesat 24.03.2015).

9. Romani F., Hamöller G., Boeswillwald P. Strategia de transport a municipiului Chişinău. Programul de consultanţă privind reglementarea şi restructurarea transportului public. Karlsruhe, Bucureşti, 2013, p. 8.

10. Codul transporturilor rutiere, nr.150 din 17.07.2014. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 247-248.

11. Regulamentul transporturilor auto de călători şi bagaje, aprobat prin Hotărârea Guvernului R.M. nr. 854 din 28.07.2006. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 124-125.

12. Лещинская Н. И. Некоторые проблемы законодательных дефиниций в области перевозок пассажиров транспортом общего пользования. Человек, психология, экономика, право, управление: проблемы и перспективы: материалы XIII Международной научной конференции аспирантов и магистрантов, г. Минск, 19 мая 2010 г., Минский ин-т управления, под ред. канд. наук В.В. Гедранович. Минск, 2010, с. 166.

13. Лещинская Н. И. О некоторых мерах по совершенствованию законодательства в области перевозок пассажиров транспортом общего пользования. Человек, психология, экономика, право, управление: проблемы и перспективы: материалы XV Международной научной конференции аспирантов и магистрантов, г. Минск, 16 мая 2012 г., Минский ин-т управления; под ред. канд. наук В.В. Гедранович. Минск, 2012, с.165.

14. Лещинская Н. И., Макаревич В. Д. Особенности правового регулирования городского транспорта общего пользования в Германии и Беларуси. Вестник Белорусского государственного экономического университета (Belarus), 2010, № 5, с. 92-99.

15. Кондаревич О. С. Правовое регулирование организации городских и пригородных перевозок пассажиров в регулярном сообщении. Управление в социальных и экономических системах: Материалы XVIII международной научной-практической конференции, г. Минск, 30-31 мая 2009 г.; ред. кол.: Н.В. Суша. Минск, 2009, с. 388; Кондаревич О. С. Об отнесении автомобильных перевозчиков к организациям автомобильного транспорта общего пользования. Юридический журнал (Federaţia Rusă), 2007, nr. 2, c.17.

16. Lebedev A. Cum sistemul de transport public din municipiul Chişinău ar putea deveni mai eficient, publicat la 16.03.2015, http://diez.md/2015/03/16/cum-sistemul-de-transport-public-din-municipiul-chisinau-ar-putea-deveni-mai-eficient/ (accesat 25.07.2015).

17. Romani F., Hamöller G., Boeswillwald P., op. cit., p. 63.

18. Mihalache I. Contractul de transport auto de pasageri şi bagaje. Revista Naţională de Drept, 2011, nr.1, c. 21.

19. Шварц Х. И. Правовое регулирование перевозок на автомобильном транспорте. Москва: Юридическая литература, 1966, с. 162.

20. Новик А. А. Правовое регулирование пассажирских перевозок городским транспортом общего пользования. Транспортное право (Federaţia Rusă), № 1, 2005, с. 35-36.

21. Chibac Gh. Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Volumul II. Ediţia a II-a. Chişinău: ARC, 2006, p. 572.

22. Новик А. А., op.cit., p.36.

23. http://www.myczechrepublic.com/ru/prague/buses.html (accesat 09.06.2015).

24. Automatele au fost achiziţionate din fondurile europene, care au ca scop modernizarea transportului public din Iaşi. Fiecare aparat costă 10 000 euro (http://www.adevarul.ro/locale/iasi/Automate-bilete-statiile-transport-Iasi_0_586741852.html (accesat 09.06.2015)).

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Ovidiu* de V. Alecsandri, regia D. Griciuc.
Teatrul Naţional „Vasile Alecsandri" din Bălţi, 2001.

REȚEAUA LOOK@IT – UN POTENȚIAL MECANISM DE FORMARE ȘI DEZVOLTARE A E-COMPETENȚELOR ELEVILOR ȘI TINERILOR

Cercetător științific **Ion COȘULEANU**
Cercetător științific **Anastasia ȘTEFANIȚA**
Cercetător științific **Irina COJOCARU**
Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale al AȘM
Aurelia SALICOV, director StarNet Soluții

THE LOOK@IT NETWORK – A POTENTIAL MECHANISM FOR TRAINING AND DEVELOPMENT OF E-SKILLS FOR STUDENTS AND YOUTH

Abstract. Republic of Moldova, as well as other EU countries is experiencing a shortage of ICT skilled personnel. The article discusses a model for tackling this issue, by creating a network of e-skills centers outside Chisinau. These will provide conditions for training of young graduates, to embrace ICT jobs and to be employed with proper wages.
Keywords: e-skills, jobs, Centres of Excellence, Information and Communication Technology (ICT), education, training, skills, employment.

Rezumat: În Moldova, ca și în țările Uniunii Europene, există un deficit de personal pregătit în TIC. În articol se pune în discuție un model de soluționare a problemei date prin crearea unei rețele a centrelor de e-Competențe în afara municipiului Chișinău. Acestea vor asigura condiții de instruire a tinerilor absolvenți pentru ca ei să obțină o profesie în domeniul TIC și să fie angajați în câmpul muncii cu salarii decente.
Cuvinte-cheie: e-competențe, locuri de muncă, centre de excelență, Tehnologia Informației și Comunicațiilor (TIC), educație, instruire, abilități, angajare.

INTRODUCERE

De la un timp încoace în ţările Uniunii Europene există un deficit de personal pregătit în domeniul Tehnologiei Informației și Comunicațiilor (TIC). Tendinţa în creștere a locurilor de muncă vacante din sectorul TIC coincide cu o perioadă de șomaj relativ ridicat, implicând astfel scăderea eficienţei pe piaţa muncii din ţările Uniunii Europene. Deficite similare de competenţe TIC sunt atestate în Statele Unite, Canada, Brazilia, Australia, Rusia, Africa de Sud, America Latină, Malaezia și Japonia [1]. Aceleași probleme le are și Republica Moldova. Tinerii au oportunitatea obţinerii unui loc de muncă doar după absolvirea facultăţii fără a fi pregătiţi să urmeze o carieră din perioada studiilor liceale, în timp ce companiile vorbesc despre un deficit de personal calificat în domeniul TIC. Având la bază un cadru normativ consolidat și un șir de iniţiative, programe și proiecte, Moldova se preocupă de ameliorarea situaţiei începând de la nivelul sistemului educaţional până la eficientizarea forţei de muncă.

Pornind de la prevederile Codului Educației și luând în considerare rezultatele Studiului de prefezabilitate efectuat de către Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale (pe perioada decembrie 2014 – ianuarie 2015), în cele ce urmează ne propunem examinarea unui model pentru soluționarea problemelor identificate. Ideea de bază se centrează pe dezvoltarea unei forme de funcționare a rețelei Centrelor de e-competențe (e-performanțe) în zonele Republicii Moldova din afara capitalei țării. Centrele de e-competențe/ e-performanță în TIC din teritoriu vor deveni sursă de forță de muncă calificată pentru companii, dar și de tineri bine pregătiți pentru universități/Centre de Excelență, iar profesorii/trainerii pentru centrele teritoriale vor fi instruiţi la centrele de excelenţă. Astfel va fi asigurată sinergia dintre eforturile tuturor actorilor implicaţi în procesul educaţional formal, dar și extrașcolar. Mai mult, cei mai buni elevi din clasele superioare vor fi angajați chiar din perioada studiilor de către companii în proiecte cu remunerare salarială.

Abordarea europeană privind e-competențele

Conferința europeană de competențe digitale din 2013, organizată de Comisia Europeană, a lansat câteva mesaje cheie [2]:

- Capacitatea întreprinderilor europene de a concura și de a evolua la începutul secolului al XXI-lea depinde într-o măsură tot mai mare de utilizarea inovativă și eficientă a noilor tehnologii.

▪ În pofida nivelului înalt al șomajului, deficitul de competențe digitale continuă să crească în toate sectoarele. Lipsa de coordonare dintre competențele disponibile și nevoile de pe piața muncii există în toate statele membre, chiar dacă le afectează în grad diferit. De remarcat că cererea de specialiști TIC este în creștere cu aproximativ 4 la sută pe an, depășind oferta.

Pornind de la paradigma piramidei competențelor, elaborată de INSEAD (figura 1), Europa trebuie să facă față provocărilor la fiecare dintre cele trei niveluri:

a) alfabetizare și competențe de bază, printre care se numără competențele digitale, matematica și științele (inclusiv programarea);

b) competențele profesionale necesare pe piața muncii, dobândite prin educație formală, dar și, tot mai des, la locul de muncă;

c) aptitudini specifice economiei globale bazate pe cunoaștere (EGC), mai puţin tangibile, dar care presupun abilități de conducere și de anticipare a schimbărilor, esențiale pentru demersul inovator [3].

Guvernele din Europa sporesc semnificativ eforturile lor pentru a reduce deficitul de competențe prin politici, inițiative și parteneriate dedicate. Multiplele inițiative urmăresc adaptarea educației primare și secundare nu numai pentru a asigura competențe de bază pentru utilizatorii TIC la o fază timpurie, dar și pentru a crește interesul pentru continuarea studiilor în sisteme informatizate după școala secundară. În ultimii ani, toate statele membre au actualizat și au modernizat planurile de învățământ și infrastructura TIC pentru a face față inovațiilor tehnice și pentru a dezvolta necesitățile industriei și societății.

Există și semnale recente suplimentare pozitive, statele membre devenind tot mai active, cum ar fi Grecia, Italia și Bulgaria, care au stabilit în 2014 coaliții naționale ca parte a „Marii Coaliții pentru crearea de locuri de muncă digitale" lansate de Comisia Europeană în martie 2013 [1].

Figura 1. Piramida competențelor (INSEAD)

Situația din Republica Moldova privind educația formală și informală

Republica Moldova se confruntă cu aceleași probleme ca și alte țări, dar amplificate de starea economică precară, criza politică îndelungată, instabilitatea regională. Este bine cunoscut faptul că baza pentru educarea unei forțe de muncă calificate și inovatoare este pusă în școli, iar calitatea educației, conform rezultatelor examenului național de bacalaureat din ultimii ani, este foarte joasă (68 la sută au promovat în 2013 și 56 la sută în 2014) [4]. Acest fapt influențează negativ calitatea forței de muncă. Astfel, companiile din sectorul TIC resimt insuficiența calității personalului de înaltă calificare [5]. Rezultatele obținute de către absolvenții liceelor demonstrează deficiențe în capacitățile existente ale instituțiilor de învățământ mediu [6], mai ales a celor din zona rurală, unde performanțele elevilor au fost mai proaste decât ale elevilor din mediul urban [7]. Această stare de lucruri impune acțiuni urgente pentru ameliorarea situației.

Sondajele privind calitatea mediului de afaceri din Moldova arată că lipsa forței de muncă calificate se constituie într-un obstacol serios în calea dezvoltării economiei de piață: 66,7% din companii menționează că se confruntă cu această problemă [8]. În special, agenții economici atestă irelevanța cunoștințelor profesionale și a competențelor absolvenților instituțiilor de învățământ secundar-profesional în raport cu necesitățile pieței. Întreprinderile solicită un nivel mai înalt de profesionalism și competențe specifice.

Cu toate că pe parcursul anilor 2005 – 2012, ponderea cheltuielilor publice pentru învățământ în PIB a crescut de la 7,9% la 8,4% (Strategia „Educația-2020"), numărul de tineri interesați de studiile secundare profesionale, dar și medii de specialitate, este în scădere, tinerii orientându-se în special spre studii superioare.

Se consideră că poți deveni specialist și obține un loc de muncă bine plătit doar după absolvirea universității. Tinerii nu se simt pregătiți și motivați să-și aleagă cariera conform aptitudinilor din băncile școlii, iar după absolvirea liceului nu au calificări care să le permită să utilizeze oportunități valoroase de angajare în câmpul muncii.

În vederea soluționării acestor probleme, Republica Moldova a aprobat și implementează un șir de documente importante de politici, cum ar fi: Strategia „Moldova Digitală 2020" [9], Strategia „Educația 2020" [10], Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional/tehnic pe anii 2013 – 2020 [11], proiectul Strategiei de creștere a competitivității industriei tehnologiei informației pe anii 2015 – 2021 [12].

Aceste documente servesc drept o bază solidă pentru promovarea e-competențelor. Strategia Națională

de dezvoltare a societăţii informaţionale „Moldova digitală 2020", de exemplu, include pilonul **Capacităţi şi utilizare** – consolidarea alfabetizării şi competenţelor digitale – pentru a permite inovarea şi a stimula utilizarea. Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014 – 2020 „Educaţia-2020", principalul document de politici în domeniul educaţiei, stabileşte în **Direcţia strategică 3: integrarea eficientă a TIC în educaţie**, 3 obiective specifice:

1. Sporirea accesului la educaţie de calitate prin **dotarea instituţiilor de învăţământ cu echipamente moderne**, utile procesului de studii.
2. Dezvoltarea competenţelor digitale prin elaborarea şi aplicarea **conţinuturilor educaţionale digitale** în procesul de învăţământ.
3. Creşterea eficacităţii şi eficientizarea **managementului şcolar** la nivel de sistem, de şcoală şi de clasă prin intermediul tehnologiilor informaţionale.

În Republica Moldova există mai multe centre pentru copii şi tineret cu activităţi extraşcolare, inclusiv în domeniul tehnologiei şi matematicii. Centrele de învăţământ extraşcolar cu profil tehnic sunt concentrate preponderent în mun. Chişinău. Drept exemplu ar fi: **Centrul de Creaţie Tehnico-Ştiinţifică a Elevilor** cu secţia radiotehnică, radiosport şi tehnica de calcul cu 3 laboratoare, respectiv 36 de cercuri, care cuprind 545 de elevi (clasele a V-a şi a VI-a pentru elemente de bază şi clasele a VIII-a – a XII-a cu studii de măsurări electronice şi tehnică (de calcul performantă), **Centrul Republican pentru Copii şi Tineret „Artico"** cu sectorul IT şi Comunicare sau Robo Club, care au ca scop predarea noţiunilor din informatică pentru înţelegerea limbajelor de programare precum: Turbo Pascal, C#, C++, JAVA.

Există, de asemenea, un şir de proiecte şi iniţiative care încearcă să implementeze prevederile documentelor de politici, precum:

- Proiectul „Îmbunătăţirea calităţii învăţământului vocaţional-tehnic în domeniul Tehnologiilor Informaţionale şi Comunicaţiilor din Republica Moldova";
- Centrul moldo-coreean de informare şi acces (din august 2012, în cadrul MTIC), Centrele SYSLAB;
- Centre VUE. Uniflux-Line este unicul centru Pearson VUE SELECT din Republica Moldova;
- Centrul Moldo-Român de Excelenţă pentru Educaţie Modernă (CEEM) (din ianuarie 2012). Obiectivul CEEM este de a promova cele mai noi tendinţe şi tehnologii educaţionale destinate modernizării continue a procesului educaţional în Republica Moldova;
- Centrul pentru educaţie antreprenorială şi asistenţă în afaceri (CEDA) implementează Proiectul „Reproiectarea orientării profesionale şi consilierii în carieră pentru competitivitatea pieţii muncii din Republica Moldova", finanţat de Guvernul Austriei;
- Alte iniţiative.

Totuşi, acestea, cu mici excepţii, sunt în primul rând concentrate în Chişinău, iar în al doilea rând, nu oferă soluţii/mecanisme **sustenabile** pentru orientarea tinerilor spre a obţine e-competenţe şi a îmbrăţişa profesii bazate pe acestea încă din clasele gimnaziale/liceale. Majoritatea proiectelor şi iniţiativelor implementate cu suportul fondurilor externe par a nu avea un mecanism de aplicare imediată a cunoştinţelor celor instruiţi, iar riscul ca tinerii antrenaţi în programele unor astfel de proiecte să rămână sau să devină din nou şomeri este relativ înalt. Aceste programe de instruire poartă un caracter ocazional şi nu garantează continuitatea şirului de activităţi, inclusiv ale celor practice în cazul beneficiarilor locali.

Aplicarea limitată a metodelor şi dispozitivelor interactive TIC în scopuri didactice şi manageriale nu permite atingerea obiectivelor calitaţii, incluziunii şi eficienţei, care să îi pregătească pe tineri pentru a satisface cerinţele pieţei muncii şi a se încadra plenar în viaţa socioeconomică [10]. Pentru stimularea dezvoltării noilor talente şi motivarea tinerilor de a rămâne în ţară, sunt necesare noi programe/mecanisme cu un nivel de implicare mai înalt. Elevii, dar nu numai, care au interes de ştiinţele tehnice, bunăoară, ar putea evolua de la nivelul de simplu utilizator la nivel de practician TIC.

În acest sens se propune analiza oportunităţilor de creare a Centrelor de Performanţă/competenţe în TIC pentru tinerii din afara capitalei.

Concepţia Modelului Reţelei Centrelor de e-competenţe „Look@IT"

Strategia Uniunii Europene privind competenţele pe termen lung „e-competenţe pentru secolul XXI" este orientată spre obţinerea progreselor cu mai multe realizări vizibile, în special în ceea ce priveşte producerea de practicieni în domeniul TIC. Abordarea conceptuală a modelului propus este bazată pe scenariile europene de perspectivă cu privire la cerere şi ofertă (2015 – 2020), o analiză a impactului de aprovizionare la nivel mondial şi pe Cadrul European de e-Competenţe, ţinând cont de condiţiile locale şi de cadrul normativ din Republica Moldova.

Termenul „e-competenţe" cuprinde un set larg de competenţe necesare pentru locul de muncă modern şi economia digitală. Inovaţiile de succes în domeniul TIC necesită abilităţi transdisciplinare, cognitive şi de rezolvare a problemelor, precum şi o înţelegere a bazelor abilităţilor de afaceri şi de comunicare, inclusiv a competenţelor în limbi străine. Activitatea reţelei de Centre de competenţe „Look@IT" va fi orientată spre consolidarea cunoştinţelor obţinute în cursul şcolar de bază şi complementarea Curriculum-ului existent cu

competenţe noi pentru a satisface necesităţile curente şi de perspectivă ale pieţei muncii.

Competenţe preconizate pentru absolvenţii Centrelor

Prin crearea Centrelor respective se urmăreşte formarea următoarelor categorii de e-competenţe/ e-abilităţi [13], în mod generic:

- **Abilităţi de practician TIC** – capacităţi necesare pentru cercetarea, dezvoltarea, proiectarea, planificarea strategică, de gestionare, producere, consultanţă, marketing, vânzări, integrare, instalare, administrare, întreţinere, suport şi sisteme de service TIC.
- **Abilităţi de utilizare TIC** – capacităţi necesare pentru aplicarea eficientă a sistemelor şi dispozitivelor TIC de către individ. Utilizatorii TIC aplică sisteme şi instrumente în sprijinul propriei lor munci. Abilităţile de utilizare acoperă utilizarea de instrumente software comune şi de instrumente specializate de sprijinire a funcţiilor de afaceri în industrie. La nivel general, ele acoperă „alfabetizarea digitală”: competenţele necesare pentru utilizarea cu încredere şi în mod critic a TIC pentru muncă, timp liber, pentru învăţare şi comunicare.
- **Abilităţi de e-conducere (e-management, e-leadership)** – corespund capacităţilor necesare pentru valorificarea oportunităţilor oferite de TIC, în special pe internet, asigurarea unei performanţe mai eficiente a diferitor tipuri de organizaţii, explorarea noilor modalităţi de desfăşurare a proceselor de afaceri / administrative şi organizatorice şi / sau iniţierea de noi afaceri.

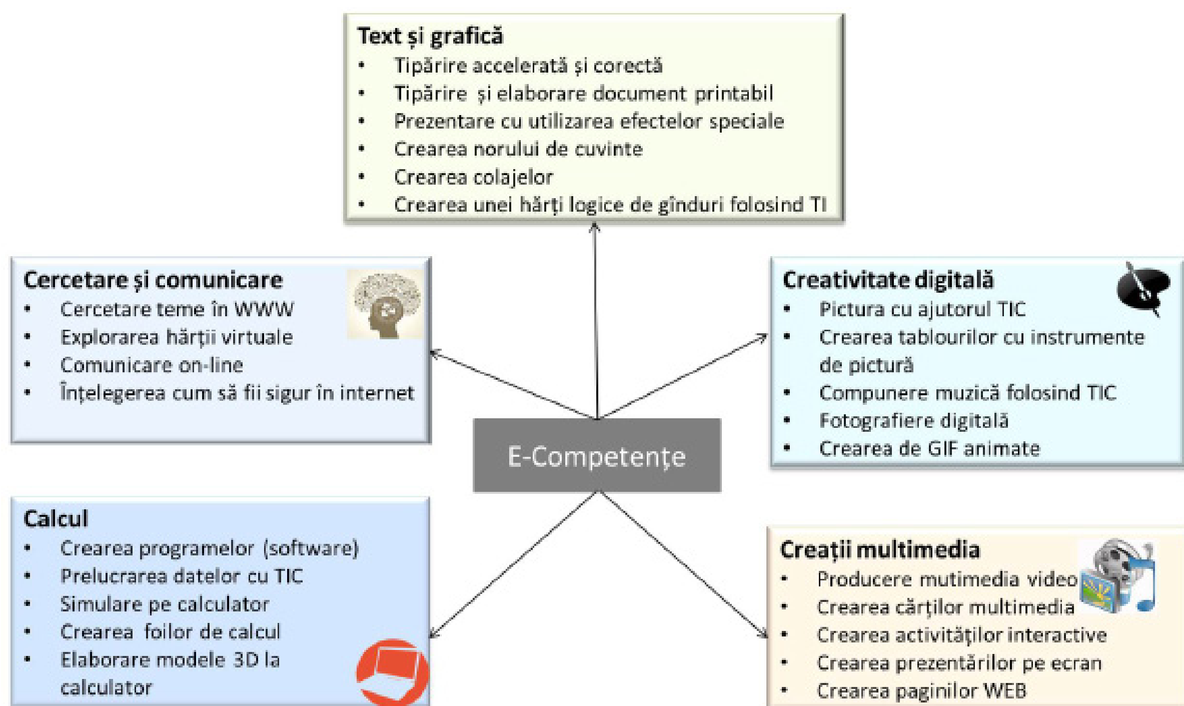

Figura 2. Exemple de e-competenţe.

Elaborat în baza „New Primary Computing Learning Intentions” de Simon Haughton, disponibil pe *http://www.simonhaughton.co.uk/discussion-on-ict-issues* (accesat la 17.01.2015)

Misiune, scop, principii

Misiunea Reţelei este de a oferi suport elevilor şi profesorilor în a consolida cunoştinţele însuşite în procesul de studii curriculare, precum şi a obţine competenţe sporite în domeniul TIC, complementare programelor şcolare, pentru a-i determina pe elevi să îmbrăţişeze profesii şi specializări cu utilizarea TIC în conformitate cu cerinţele în creştere ale pieţei muncii pentru autorealizare.

Scopul reţelei: crearea oportunităţilor pentru tinerii, absolvenţi ai liceelor (şi nu numai), de a obţine e-Competenţe cu aplicarea imediată a acestora prin angajarea în câmpul muncii cu salarii decente.[1]

[1] Din informaţia mai multor directori de companii IT, un salariu lunar decent pentru Republica Moldova, care ar diminua nivelul migraţiei specialiştilor, ar fi echivalent cu 1000$.

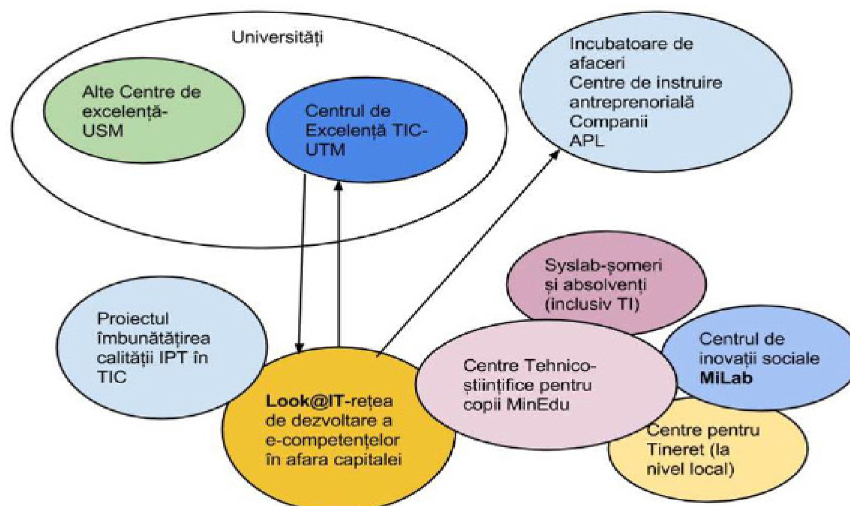

Figura 3. Locul rețelei Look@IT între alte proiecte și inițiative din Moldova.

Principii de funcționare și organizare a Centrelor:

1. Eficacitate (activitate bazată pe rezultate măsurabile, benefice pentru persoane, comunitate, companii, societate);

2. Durabilitate/Sustenabilitate/stabilitate (orientare de activitate și existență pe termen lung, cel puțin 15-20 ani);

3. Flexibilitate/Adaptabilitate (adaptarea la condițiile locale concrete și la perturbările (schimbările) de orice natură – politice, economice, sociale etc. atât a curriculum-ului, cât și a structurii organizaționale, metodelor de învățare);

4. Eficiență (obținerea rezultatelor scontate cu cheltuieli minime pentru comunitate, întoarcerea investițiilor în termeni rezonabili);

5. Accesibilitate/nediscriminare (toți doritorii care îndeplinesc criteriile de eligibilitate și vor respecta reglementările Centrelor vor avea acces la facilitățile oferite);

6. Competență/Inovare (profesori competenți și inovatori, facilitatori pregătiți, elevi bine instruiți, talente avansate în TIC; aplicarea celor mai noi realizări din domeniu, dar și a instrumentelor moderne inovative de învățare);

7. Aplicarea imediată a aptitudinilor (aplicarea cunoștințelor acumulate în: proiecte, aplicații practice, inclusiv la comanda autorităților publice locale și a companiilor atât locale cât și din alte localități);

8. Parteneriat social și co-management (activitățile vor fi desfășurate prin strânsă colaborare între sectorul public, cel privat și neguvernamental);

9. Mai mult pentru mai mult (celor care vor avea rezultate mai bune li se vor oferi și oportunități mai multe).

Priorități-cheie:

1. Formare și potrivire pentru locuri de muncă digitale necesare comunităților – oferirea pachetelor de formare co-proiectate cu industria TIC, cu autoritățile locale, astfel încât abilitățile formate să fie bazate pe nevoile de competențe pentru afaceri;

2. Învățare și predare inovatoare – oferirea unui grad și programe mai racordate la cele mai moderne metode și instrumente, astfel încât elevii să obțină abilități de succes;

3. Certificare – recunoașterea cel puțin la nivel național a calificărilor de e-Competențe obținute;

4. Mobilitate – ajutor pentru cei cu competențele adecvate de a ajunge la locul unde acestea sunt mai necesare, pentru a evita insuficiența din diferite zone geografice ale țării;

5. Creștere a gradului de conștientizare – atragerea elevilor către TIC, care oferă oportunități de carieră de succes pentru ambele sexe (incluziune, egalitate de gen);

6. Selectare, educare și promovare a talentelor – selectarea și pregătirea talentelor pentru olimpiade și concursuri naționale și internaționale în TIC;

7. Stimularea părinților și adulților, în general, pentru competențe digitale prin atragerea în activități de către elevii-participanți la programele Centrelor;

8. Formare și perfecționare continuă a profesorilor din centre – dezvoltarea abilităților de utilizare, valorificare a noilor tehnologii în educație și nu numai.

9. Obținere de finalități educaționale – competențe digitale; competența de a învăța să înveți; competențe antreprenoriale și spirit de inițiativă.

Metode/instrumente de învățare

Procesul de instruire reprezintă principalul subsistem al sistemului de învățământ în cadrul căruia sunt realizate activitățile didactice (lecții, practici etc.) și educative (ore de dirigenție etc.) proiectate conform obiectivelor generale și specifice stabilite la nivel de politici a activității extrașcolare (Conceptul/modelul Centrelor). Aceste activități, integrate în cadrul instruirii, proiectate de profesor în contextul specific al fiecărei discipline extrașcolare, au ca efect învățarea didactică realizată de elev conform programelor extrașcolare, în afara clasei, în mediul extrașcolar.

Rețeaua Look@IT se va baza pe cele mai recente curriculumuri/programe autorizate emise de către furnizorii de top din industrie, cum ar fi Microsoft, Cisco, IBM, HP etc., pentru a pune la dispoziție cele mai noi soluții tehnologice. Acest deziderat va fi asigurat prin parteneriate cu Centrul Tehnologii Informaționale și Comunicaționale în Educație, Centrul de Excelență al UTM, Companii internaționale de top din industria TI, companii locale de excelență.

Cel puțin următoarele metode/instrumente de învățare vor fi aplicate:

1. Instruiri prin lecții susținute de profesor;

2. Învățarea prin practică (Learning by doing);

3. Instruiri online centralizate oferite de profesori de cea mai înaltă calificare (din centrul CTICE, Centrul de excelență UTM și străinătate) cu facilitatori locali;

4. Online, direct cu profesorul;

5. Platforme de învățare sub tutela facilitatorului;

6. Cursuri specializate la solicitarea companiilor angajatoare;

7. Cercuri:

a. robotică

d. modelare

c. alte domenii posibile de interes.

8. Cursuri interdisciplinare – scrierea și managementul proiectelor cu utilizarea instrumentelor TIC (diagrama Gantt etc.), aplicații în medicină, agricultură etc.

9. Traininguri de comunicare – în spațiul online, rețele de socializare (destinate atât elevilor, cât și reprezentanţilor APL etc.)

10. Curs continuu: Securitatea informațională (destinat atât elevilor, profesorilor, cât și reprezentanţilor APL, părinţilor etc.)

11. Alte metode inovative care vor fi dezvoltate pe parcurs.

Principiile de formare a programelor de studii [14]

Inovativitate – abordare inovatoare, inclusiv cele mai moderne aplicații cu impact tangibil.

Complementaritate – includerea competenţelor complementare celor care se conţin în curiculumul școlar/gimnazial/liceal de bază.

Relevanţă – formarea de competenţe specifice, necesare pentru integrarea în câmpul muncii și în societatea informaţională, de continuare a studiilor de instruire profesională.

Calitate – raportarea competenţelor preconizate de a fi formate și/sau performante și a activităţilor preconizate de predare-învăţare-evaluare la standarde de referință, la bunele practici naţionale și internaţionale și a cerințelor câmpului muncii cu aplicarea aptitudinilor din domeniul Tehnologiei Informaţiei și Comunicaţiilor.

Realizare a capabilităţilor – materiile de studiat și activităţile preconizate de învăţare și practică oferă fiecărui elev posibilitatea de a-și valorifica în volum deplin aptitudinile cu care este înzestrat.

Modularitate – gruparea materiilor și activităţilor de predare-învăţare-evaluare-aplicare în unităţi de învăţare ce se finalizează cu formarea și/sau performarea competenţelor prestabilite.

Libertatea de a alege – extinderea posibilităţilor fiecărei instituţii/unităţi de învăţământ extrașcolar și a fiecărui elev de a alege conţinuturile și mijloacele informatice de instruire.

Valorificare a experienţelor personale – crearea pentru fiecare elev a unui mediu informatic de învăţare, care să-i ofere posibilităţi pentru performarea competenţelor în baza propriilor experienţe de utilizare a mijloacelor tehnologiei informaţiei și a comunicaţiilor.

Invarianţa faţă de tipurile concrete de echipamente digitale și produse-program – specificul instrumentarului informatic utilizat în procesul de predare-învăţare-evaluare (echipamentele digitale, produsele-program de sistem, produsele-program de aplicaţii, produsele-program educaţionale) nu influenţează integritatea competenţelor formate și/sau performate.

Promovarea localizării și adaptării software-ului, astfel încât să se aducă în conformitate cu cerințele de limbă și cultură autohtone.

Aspecte privind organizarea Rețelei Look@IT din perspectiva învățământului extrașcolar

Cadrul normativ existent permite desfăşurarea activităţilor extrașcolare în câteva forme organizaţional-juridice, dar, oricare ar fi forma de organizare, instituțiile de activitate extrașcolară sunt parte componentă a sistemului naţional de învăţământ și își desfășoară activitatea în conformitate cu prevederile Codului Educației [15].

Învățarea pe tot parcursul vieții în contextul

educaţiei nonformale se poate realiza în diferite instituţii sau organizaţii, inclusiv, în instituţii extraşcolare care sunt parte a învăţământului general. Modul de funcţionare a instituţiilor de învăţământ extraşcolar trebuie să fie prevăzut în regulamentul-tip aprobat de Ministerul Educaţiei şi este benevol, iar pornind de la specificul activităţii, fiecare instituţie de învăţământ extraşcolar îşi elaborează propriul regulament de funcţionare, coordonat cu organul local de specialitate în domeniul învăţământului, unde se va specifica, în mod explicit, nomenclatorul serviciilor educaţionale oferite gratuit beneficiarilor (conform art. 37, Codul Educaţiei).

Indiferent de tipul de proprietate şi forma juridică de organizare a instituţiei de învăţământ, procesul de învăţământ se desfăşoară în baza standardelor educaţionale de stat, aprobate de Ministerul Educaţiei (conform art.14, Codul Educaţiei).

Instituţiile de învăţământ extraşcolar din Republica Moldova sunt înfiinţate şi gestionate de APL conform regulamentelor şi standardelor aprobate de Ministerul Educaţiei. Această normă poate fi considerată o constrângere pentru buna organizare şi dezvoltare a activităţilor centrelor extraşcolare, întrucât sunt organizate şi monitorizate de aceleaşi autorităţi ca şi în cazul şcolilor, liceelor, iar de cele mai multe ori aceiaşi profesori din şcoli devin instructori, traineri şi în centrele extraşcolare, existând riscul ca activităţile extraşcolare să interfereze cu cele şcolare. Or, elevii nu simt de cele mai multe ori diferenţa dintre activităţile şcolare regulate şi cele extraşcolare de profil.

Pornind de la prevederile legislaţiei, se propun spre discuţii următoarele forme de organizare pentru atingerea scopului Reţelei Look@IT:

1. Proiect pentru perioada 2016 – 2025 sub egida Camerei de Comerţ şi Industrie (CCI), ca unitate de învăţământ antreprenorial acreditată;
2. Proiect pentru perioada 2016 – 2020 cu unitate de conducere a proiectului în care va participa IDSI, StarNet, CCI, urmând ca în acest răstimp să se găsească o formă de organizare pentru fiecare localitate selectată, ca fiind cea mai potrivită pentru asigurarea durabilităţii;
3. Consorţiu fără personalitate juridică, fiecare fiind antrenat pe domeniile sale de competenţă;
4. Asociaţie obştească;
5. Fundaţie;
6. Instituţie;
7. Alte forme posibile.

Analiza SWOT a modelului Reţelei Look@IT

Puncte tari	**Puncte slabe**
1. Existenţa specialiştilor care ar putea elabora programe de instruire pentru sporirea competenţelor TIC, în conformitate cu necesităţile actuale ale ţării. 2. Existenţa experienţei de instruire TIC, a unor programe de instruire care ar putea constitui punctul de reper pentru noile programe (CTICE, Crearea Centrului de excelenţă UTM etc.). 3. Tradiţional, Republica Moldova are o cultură înaltă în ce priveşte ştiinţele exacte.	1. Un număr insuficient de specialişti profesionişti (în şcoli) în domeniul TIC încadraţi în procesul educaţional. 2. Echipamente uzate moral şi fizic în instituţiile de învăţământ. 3. Echipamentele noi oferite de către Ministerul Educaţiei nu sunt valorificate. 4. Finanţare insuficientă. 5. Inexistenţa/ insuficienţa softurilor educaţionale locale.
Oportunităţi	**Ameninţări/riscuri**
1. Proiectul este în concordanţă cu strategiile naţionale în domeniul dat (Strategia „Moldova Digitală 2020”, Strategia „Educaţia 2020”, Strategia de dezvoltare a învăţământului vocaţional/tehnic pe anii 2013-2020 ş.a.). 2. Există perspectiva susţinerii proiectului de către autorităţile publice locale şi directorii instituţiilor de învăţământ. 3. Domeniul TIC oferă posibilităţi mai mari de angajare în câmpul muncii. 4. Există argumente sigure privind angajarea în câmpul muncii, chiar şi în cazul unor abilităţi avansate în domeniul TIC. 5. Voinţa politică de schimbare la nivel central. 6. Existenţa Acordului de Asociere cu UE. 7. Posibilitatea asigurării unui flux continuu de elevi care vor să devină competenţi în TI.	1. Obstacole de ordin birocratic (un număr mare de documente, autorizaţii, permisiuni etc.), care pot perturba realizarea proiectului sau întârzia lansarea proiectului. 2. Numărul mare de potenţiali participanţi la realizarea proiectului (CCI, IDSI, Starnet, CTICE, Centrul de Excelenţă UTM, MinEdu, MTIC) poate complica procesul de desfăşurare a proiectului. 3. Refuzul potenţialilor finanţatori de a aloca resurse din considerente obiective şi subiective (proiectul poate să nu fie considerat o prioritate, pot fi alte domenii care necesită stringent finanţare). 4. Salarii mai atractive în alte ţări şi emigrarea profesorilor competenţi, dar şi a tinerilor care au devenit buni profesionişti. 6. Refuzul de participare în această reţea a unor actori de pe piaţă în cazul existenţei unei companii dominante.

CONCLUZII

Rețeaua Centrelor de e-competențe Look@IT vine să completeze cu o verigă lipsă lanțul de formare a abilităților în tehnologia informației și comunicațiilor, abilități absolut necesare acum pentru piața muncii.

Modelul propus urmează să fie supus dezbaterilor publice, completat în conformitate cu sugestiile specialiştilor și ale tuturor celor interesați, apoi acceptat și promovat pentru pilotare.

Acceptarea localităților pentru includerea în proiect în vederea testării modelului se va efectua în baza unor criterii clare, va fi organizat un proces transparent de evaluare.

Participarea autorităților publice locale în susținerea funcționării centrelor este o condiție obligatorie în vederea asigurării sustenabilității acestei inițiative.

BIBLIOGRAFIE

1. Dr. Eileen Doherty, IVI, Dr. Clare Thornley, IVI, Dr. Marian Carcary, IVI, Dr Stephen Mc Laughlin, IVI, Werner B. Korte, Karsten Gareis, empirica GmbH, Marianne Kolding, Gabriella Cattaneo, IDC, Fiona Fanning, CEPIS. Competenţe digitale: Dimensiunea internaţională şi impactul globalizării, 2014. *http://www.eskills-international.com/files/e-Skills_The_International_Dimension_Romanian.pdf*

2. Werner B. Korte, Karsten Gareis, Tobias Hüsing. Competențe digitale pentru locuri de muncă în Europa. Măsurarea progresului și avansarea. empirica GmbH, 2014. *http://eskills-monitor2013.eu/fileadmin/monitor2013/documents/Country_Reports/Brochure/eSkills_Monitor_RO.pdf*

3. Manifestul competențelor digitale. European Schoolnet (EUN Partnership AISBL), 2014 *http://eskills4jobs.ec.europa.eu/c/document_library/get_file?p_l_id=2293358&folderId=2379788&name=DLFE-13542.pdf*

4. http://edu.gov.md/ro/evenimentele-saptaminii/ministerul-educatiei-a-anuntat-rezultatele-bac-2013-si-noutatile-din-metodologia-bac-2014-15118/, http://diez.md/2014/10/03/au-fost-prezentate-rezultatele-finale-ale-examenelor-si-evaluarilor-nationale-din-anul-2014/

5. Sectorul TIC în Moldova. Cartea Albă a Politicilor 2012, ATIC.

6. http://www.moldova.org/rezultate-finale-bac-2014-rata-de-promovabilitate-este-de-56/

7. Colectarea și analiza datelor referitoare la învățământul general din Republica Moldova, IPP, 2013.

8. Studiu: Relațiile de muncă în Republica Moldova din perspectiva companiilor, realizat cu sprijinul PNUD și al Guvernului Belgiei, mai-iunie 2007.

9. Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020", Hotărârea Guvernului nr. 857 din 31.10.2013.

10. Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația 2020", Hotărârea Guvernului nr. 944 din 14.11.2014.

11. Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional/tehnic pe anii 2013-2020 http://www.edu.md/file/Str_2013-2020.pdf

12. http://www.mtic.gov.md/strategia_de_comp_rom/

13. e-Skills for the 21st Century http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7146

14. Sursa de inspirație: Anexa 1 la Ordinul Ministerului Educației nr. 936 din 28 august 2014.

15. Codul Educației al Republicii Moldova, 2014. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=355156

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Sfânta Sfintelor* de I. Druță, regia V. Țapeș. Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, 1980.

GENEZA BURGHEZIEI BASARABENE *SAU* CUM AU FOST RATATE POSIBILITĂȚILE CONSTITUIRII UNEI BURGHEZII COMERCIAL-INDUSTRIALE NAȚIONALE ÎN BASARABIA (1812 – 1868)

Doctor habilitat, profesor universitar **Valentin TOMULEŢ**
Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie
Universitatea de Stat din Moldova

GENESIS OF BESSARABIAN BOURGEOISIE *OR* HOW THE POSSIBILITIES TO ESTABLISH A NATIONAL INDUSTRIAL-COMMERCIAL BOURGEOISIE IN BESSARABIA WERE MISSED (1812 – 1868)

Summary. In the given article based on novel archival sources, the author ascertains that the genesis and evolution in Bessarabia of bourgeois in general, and of the commercial-industrial one, in particular, was influenced by multiple factors, both economic and political, both internal and external. Documents show that the commercial bourgeoisie in Bessarabia was not established as an objective economic category, but rather as a fiscal and legal one. Therefore it will be an element of the Tsarist fiscal classification. Decisions taken by tsarism in the trade policy in the 1820s and 1830s demonstrates that the bessarabian commercial bourgeoisie was created by state and depended on it, without having, as Western European bourgeoisie, certain constitutional rights; it also did not formed a coherent entity, defined ethnically and socially, aware of its rights and obligations. Establishment of commercial bourgeoisie in Bessarabia as a social category is due not to internal processes – economic and social, not to its birth – genesis and evolution, but rather to the decisions of imperial and regional administration.

Keywords: commercial bourgeoisie, commercial capital, regime of domination, sanitary and customs cordon, guild structure, the Tsarist Empire, Bessarabia.

Rezumat. În baza izvoarelor de arhivă inedite, autorul constată că procesul de geneză şi evoluţie a burgheziei basarabene, în general, şi a celei comercial-industriale, în particular, a fost generat de multipli factori, atât de ordin economic, cât şi de ordin politic, atât interni, cât şi externi. Documentele atestă că burghezia comercială din Basarabia nu s-a constituit ca o categorie economică, obiectivă, ci în special, ca una fiscală și juridică. De aceea aceasta va constitui un element al nomenclatorului fiscal ţarist. Deciziile adoptate de administraţia imperială în politica comercială în anii '20 – '30 ai secolului al XIX-lea demonstrează că burghezia comercială basarabeană a fost creată de stat și era dependentă de el. Ea nu va dispune, ca cea vest-europeană, de anumite drepturi constituţionale. În acelaşi timp, aceasta n-a prezentat o entitate coerentă, delimitată etnic și social, conștientă de drepturile și obligaţiunile sale. Constituirea burgheziei comerciale ca stare socială în Basarabia se datorează nu atât proceselor interne – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluţiei sale, ci mai mult deciziilor administraţiei imperiale și regionale.

Cuvinte-cheie: burghezie comercială, capital comercial, regim de dominaţie, cordon sanitaro-vamal, structură de ghildă, Imperiul ţarist, Basarabia.

Geneza și evoluția burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, a avut la bază numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic. Apariţia și formarea ei a avut, de asemenea, premise interne și externe. Un rol aparte l-a jucat politica imperial/colonială rusă care a promovat și a susţinut imigrația în Basarabia a negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari și a celor din guberniile interne ruse, mulţi dintre care s-au transferat cu traiul în provincia nou-anexată, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene. Nu mai puţin importantă s-a dovedit a fi și poziția pe care a luat-o administraţia imperială și cea regională în această problemă, inclusiv măsurile întreprinse de ţarism în vederea statornicirii în Basarabia a negustorilor alogeni și creării unei elite burgheze comerciale cosmopolite, care în scurt timp a ocupat poziţii importante nu doar în comerţul intern și extern al provinciei, ci și în întreaga viaţă economică a Basarabiei și a concentrat în mâinile sale importante capitaluri comerciale.

Trebuie să constatăm că procesul constituirii burgheziei comerciale ca stare socială s-a definitivat în Basarabia după aplicarea, începând cu 1831, a Regulamentului ghildelor [1]. Către această perioadă negustorii au obţinut reglementarea juridică a organizării sociale – ghildele comerciale, procedura judiciară separată – Judecătoria (Tribunalul) Comercială [2], codul orășenesc și o impunere fiscală proprie, conform volumului capitalului comercial declarat etc.

Ajungând sub dominaţie ţaristă, Basarabia a avut

de suferit de pe urma politicii protecţioniste promovate de Rusia imperială care căuta să accelereze dezvoltarea industriei şi a comerţului în propriile gubernii şi să profite de celelalte regiuni periferice (între care şi Basarabia) ca de colonii interne, ca surse de materii prime ieftine şi pieţe de desfacere avantajoase pentru mărfurile industriei (în special de manufactură) ruse [3].

În Basarabia, constituirea burgheziei comerciale a fost influenţată direct de prezenţa pe piaţa internă a negustorilor străini și din guberniile ruse. Prezenţa lor în Basarabia, susţinută de autorităţile imperiale, nu numai că a favorizat în general comerţul (cum intenţiona administraţia imperială) şi a atras regiunea în procesul general de modernizare, ci şi a constituit, în același timp, o concurenţă evidentă pentru negustorii autohtoni puţini la număr și slabi din punct de vedere economic. Despre preponderenţa vădită a negustorilor străini în Basarabia ne mărturisesc și instrucţiunile amiralului P.V. Ciciagov adresate la 23 iulie 1812 guvernatorului civil Scarlat Sturdza privind antrenarea în comerţul basarabean a negustorilor străini, îndeosebi a celor bogaţi greci, acordându-li-se diverse înlesniri și privilegii [4].

Deși până la aplicarea tarifului vamal prohibitiv din 1822 în Basarabia au fost păstrate particularităţile autohtone în comerţ, negustorii străini care se ocupau cu comerţul în provincie beneficiau și de drepturile acordate de Legea din 1 ianuarie 1807, ce-i scutea în primele 6 luni de plata impozitelor, după care în următoarele 6 luni urmau să se înscrie în categoria oaspeţilor sau să părăsească hotarele Rusiei, iar în caz de rămâneau – erau lipsiţi de dreptul de a se ocupa cu comerţul [5]. În urma acestor, precum și a altor înlesniri și privilegii, numărul negustorilor străini și a celor din guberniile ruse care se ocupau cu comerţul în Basarabia a crescut simţitor. În 1822 numai în orașul Chișinău se ocupau cu comerţul 232 de negustori din Imperiul Austriac, Sublima Poartă, Saxonia și Prusia și 55 de negustori și mici-burghezi [6] din Nejin, Odesa, Movilău, Berdicev, Elisavetgrad, Nahicevan, Brest-Litovsk, Tulcin, Grigoriopol, Tiraspol, Dubăsari și din alte localităţi ale guberniilor Kaluga, Kurlanda și Volânia, plătind un impozit anual de 2839 de lei [7]. Capitalul comercial al negustorilor străini care în 1822 comercializau diferite mărfuri în Chișinău varia, conform unor date incomplete, de la 3-4 mii la 30-35 de mii de lei [8].

În plus, potrivit tradiţiilor moldovenești, comerţul din Basarabia, atât cel intern, cât și cel extern, se practica, în egală măsură, de toate stările sociale, sau, cum relatează unul din izvoare, practicau comerţul toţi „…de la *dvorean (nobil – V.T.)*, până la ţăran" [9], în aceeași măsură și străinii, aceștia plătind taxele ca și ceilalţi locuitori ai Basarabiei, „…dar care nu depășeau 15 lei anual" [10]. Faptul că negustorii basarabeni nu erau stratificaţi, ca cei din guberniile interne ruse, în ghilde comerciale, nu doar crea posibilităţi diferite de încadrare în această stare socială, dar și stabilea anumite particularităţi esenţiale în statutul juridic al negustorului, deoarece, conform obiceiului moldovenesc „…nu există nici o deosebire între negustorul care face comerţ cu ridicata și care dispune de capitaluri considerabile și negustorul care comercializează mărfurile cu amănuntul" [11]. Prin urmare, în condiţiile în care în Basarabia (până în 1831) se ocupau cu comerţul conform „obiceiului moldovenesc" toate stările, inclusiv străinii, prezenţa negustorilor bogaţi străini și din guberniile ruse a constituit un obstacol serios în calea acumulării capitalului comercial și formării burgheziei comerciale naţionale.

Mai mult decât atât, negustorii străini și cei ruși care se ocupau cu comerţul în Basarabia, folosindu-se de poziţiile şubrede ale burgheziei comerciale locale, au folosit acest teritoriu ca piaţă avantajoasă de desfacere a mărfurilor sale și sursă sigură de îmbogăţire, slăbind astfel posibilităţile autohtonilor de a acumula capital comercial. Autorităţile locale scriau în această privinţă în 1829 organelor centrale: „…comercianţii (străini și din guberniile ruse – *V.T.*) apelează la diverse pretexte pentru a se eschiva de la plata prestaţiilor personale și orășenești și, acumulând nestingherit capital, se întorc la baștină, pe când localnicii înfruntă greutăţi și incomodităţi în activitatea lor comercială; fiind constrânși să achite impozite exagerate, suferă mari pagube" [12] .

Așadar, protejând afacerile propriei burghezii sau ale celei invitate din străinătate, guvernul ţarist promova în Basarabia o politică comercială colonială. În condiţiile unei burghezii comerciale autohtone extrem de slabe, protejând interesele negustorilor străini, ţarismul a contribuit la faptul că cea mai mare parte a capitalului comercial s-a concentrat în mâinile alogenilor – negustorilor greci, armeni, evrei și ale celor din guberniile interne ruse. Această situaţie este elucidată de majoritatea izvoarelor de epocă care confirmă că negustori alogeni predominau în toate sferele comerţului Basarabiei [13].

Protejându-și propria industrie de concurenţa pe care o puteau forma mărfurile străine, ţarismul adoptă diferite decizii care urmau să confirme că negustorii basarabeni își desfășurau activitatea în baza capitalurilor proprii, iar mărfurile exportate sunt de provenienţă autohtonă. Drept exemplu pot servi dispoziţia Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816 [14] și deciziile suplimentare adoptate de administraţia regională în perioada ce a urmat. Aceste măsuri, ce

frânau dezvoltarea comerţului și acumulările de capital, provocau nemulţumirea negustorilor basarabeni, exprimată în diferite plângeri. Aducem ca exemplu plângerea adresată în mai 1820 Guvernului Regional al Basarabiei de către negustorul Ovanes Rușciuplu, în care acesta, în numele negustorilor din Chișinău, scria că „…vămile locale interzic negustorilor autohtoni să facă comerţ cu ţările străine, în acest scop cerându-li-se să prezinte certificate speciale eliberate de Guvernul Regional, prin care s-ar confirma că ei comercializează în baza propriilor capitaluri" [15]. Această interdicţie cauza negustorilor prejudicii mari și pierderi considerabile, iar pentru a dispune de certificate comerciale era nevoie de timp și ca rezultat se creau obstacole artificiale în acumulările de capital.

Un rol negativ în constituirea burgheziei comerciale autohtone și în acumularea de capital comercial a jucat Regulamentul cu privire la comerţul cu Basarabia din 17 februarie 1825 [16]. Limitând substanţial exportul celor mai importante mărfuri din Basarabia în guberniile interne ruse [17], Regulamentul nu acorda negustorilor basarabeni dreptul de a exporta mărfuri în Rusia [18]. Și aceasta pentru că în baza Regulamentului ghildelor din 1824, de dreptul de a face comerţ pe întreg teritoriul Imperiului beneficiau doar negustorii primelor două ghilde, pe când negustorii basarabeni, până la adoptarea Regulamentului din 26 septembrie 1830, nu erau stratificaţi încă în ghilde. Referindu-se la aceste incomodităţi, autorităţile locale, după nenumărate plângeri ale negustorilor, scriau în 1829 Departamentului manufacturilor și comerţului exterior că, în pofida faptului că în majoritatea cazurilor negustorii cumpără mărfuri din Rusia în măsura capitalului de care dispun, „…totuși ei rămân în mare parte prejudiciaţi, deoarece de dreptul de a comercializa mărfuri la iarmaroacele din orașele ruse beneficiază, conform regulilor generale, doar negustorii ruși, iar comercianţilor basarabeni nu le rămâne decât să le cumpere de la aceștia la preţuri foarte ridicate, ceea ce le reduce posibilitatea de a le comercializa ulterior la preţuri și mai mari. Distanţa mare pe care o au de parcurs până la târgurile rusești, obstacolele întâlnite la vămile și carantinele de la Nistru, care pentru a fi depășite, necesită timp, livrarea cu mari întârzieri a mărfurilor în Chișinău – toate determină majorarea preţurilor la mărfuri, negustorii fiind astfel permanent prejudiciaţi" [19].

Și nu doar aceasta. Regulamentul din 17 februarie 1825 permitea importul în Basarabia a mărfurilor rusești acceptate pentru export conform tarifului vamal din 1822, fără niciun obstacol și fără plata taxelor vamale. Dreptul de a importa mărfurile rusești în Basarabia îl aveau doar negustorii ruși care dispuneau de dreptul de a face comerţ pe întreg teritoriul Imperiului (negustorii de ghilda întâi și a doua), dar cu respectarea în provincie a particularităţilor locale privind comerţul [20]. Situaţia se agravează și mai mult când de acest drept încep să beneficieze negustorii din guberniile ruse de ghilda a treia, care, conform Regulamentului ghildelor din 14 noiembrie 1824 (adoptat pentru guberniile ruse), nu dispuneau de acest drept. Sub pretextul susţinerii industriei și înviorării comerţului din Basarabia, dar mai mult în scopul „…asigurării căilor de realizare în regiune a mărfurilor rusești, admise pentru export fără plata taxelor", la 16 ianuarie 1826 Consiliul de Miniștri permite „negustorilor ruși, indiferent de categoria ghildei, să transporte prin vămile și posturile vamale de la Nistru mărfuri ruse și basarabene, în afară de vin și rachiu" [21]. Ulterior, în baza decretului Senatului Guvernant din 18 octombrie 1839, negustorii ruși de ghilda a treia care, potrivit Regulamentului ghildelor din 1824, nu aveau dreptul la comerţul extern, au primit dreptul de a exporta liber, timp de 5 ani, peste hotare mărfurile admise de tariful vamal prin toate vămile de la hotarele de apus ale Rusiei. La 16 decembrie 1843 acest decret a fost prelungit pe o perioadă de încă 5 ani [22]. Prin urmare, deţinând dreptul de monopol în comerţul cu mărfurile rusești pe piaţa internă basarabeană, negustorii din guberniile interne ruse limitau substanţial activităţile burgheziei comerciale autohtone și împiedicau acumulările de capital.

Aceste măsuri au influenţat negativ cimentarea burgheziei naţionale. După investigaţiile din 1829 privind starea comerţului și a industriei din Basarabia, autorităţile locale raportau autorităţilor centrale din Sankt Petersburg: „…comerţul ce se efectuează în orașul Chișinău nu și-a extins aria mai departe de raza acestui oraș, în el fiind implicată o nouă categorie de persoane de diferite naţionalităţi (în fond alogeni – *V.T.*). Târgoveţii nu au capitaluri proprii și iau în credit mărfuri și bani, punându-și speranţa și încrederea pe seama industriei agricole, dar aceasta, în pofida tuturor eforturilor și patronajului din partea conducerii supreme, abia în ultimii ani începe să se dezvolte vertiginos" [23].

Un obstacol serios în constituirea burgheziei comerciale naţionale reprezintă faptul că până în 1831 Basarabia a fost separată de guberniile interne ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de pieţele tradiţionale europene – prin cel de la Prut și Dunăre, instituit în 1817. Autorităţile locale, în persoana lui I. M. Hartingh, A. N. Bahmetev, M. S. Voronţov și F. P. Palen, în numeroasele rapoarte adresate pe parcursul anilor 1813 – 1827 autorităţilor centrale – miniștrilor de Finanţe, de Interne și de Poliţie, Consiliului

de Stat și Consiliului de Miniștri, cereau insistent lichidarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru, scoțând în relief prejudiciile enorme pe care acesta le cauza dezvoltării comerţului, acumulării capitalului comercial şi, respectiv, consolidării poziţiilor burgheziei naţionale [24]. Potrivit descrierii viceguvernatorului Basarabiei E. Golubiţki, funcţionar de clasa a V-a, şi a funcţionarului de clasa a VII-a, D. Climșa, privind administrarea financiară în Basarabia, datată cu anul 1829, „…din cauza prezenței acestei bariere de la Nistru și dificultăților în transportarea produselor autohtone în guberniile limitrofe din Rusia, comerţul de aici este strâmtorat peste măsură în circuitul de mărfuri" [25].

Oricât ar fi de paradoxal, cel mai mult a afectat procesul de constituire a burgheziei comerciale naționale aplicarea în Basarabia a structurii de ghildă. La 26 septembrie 1830, concomitent cu suprimarea cordonului vamal de la Nistru, transferarea lui la Prut și Dunăre și unificarea vamală a Basarabiei cu guberniile interne ruse [26], instituirea Administrației Speciale a orașului Ismail și a iarmarocului Sf. Dumitru din Chișinău, este confirmat de împăratul Nicolai I și proiectul decretului Senatului Guvernant privind aplicarea în Basarabia a structurii de ghildă existentă în Rusia [27], care urma să intre în vigoare începând cu 1 ianuarie 1831, iar Basarabia inclusă în categoria guberniilor privilegiate [28].

Potrivit Regulamentului ghildelor din 26 septembrie 1830, starea comercială din Basarabia includea *negustorii* de trei ghilde, *mica burghezie comercială*, ţărănimea comercială de patru categorii și *vânzătorii* de două clase. Activitatea lor comercială era reglementată de drepturile determinate de capitalul comercial impus a fi declarat, care era destul de mare: pentru negustorii de ghilda întâi – 50 de mii de ruble, de ghilda a doua – 20 de mii și de ghilda a treia – 8 de mii de ruble asignate [29].

Caracterul reacționar al Regulamentului ghildelor se explică nu doar prin faptul că stratificarea în categorii a tuturor comercianţilor și impunerea de a declara capitalul comercial pentru înscrierea în ghildele comerciale au diminuat în mare parte posibilitatea de a acorda, potrivit tradiţiilor stabilite în provincie, libertate și egalitate deplină tuturor stărilor de a se încadra în comerţ, dar și prin faptul că ţărănimea comercială de primele trei categorii urma să dispună de același capital comercial, să fie supusă acelorași îndatoriri și obligaţiuni fiscale ca și negustorii de ghildă [30], ceea ce afecta substanţial această stare socială. În condiţiile în care Basarabia constituia o provincie agrară în componenţa Imperiului, anume din elementul burghez rural urma să se formeze burghezia comercială naţională, iar din rândurile ei să se evidenţieze grupul elitar.

Concomitent cu aplicarea reformei ghildelor, Basarabiei i-au fost acordate, ca și Georgiei și unui șir de orașe din Novorosia, privilegii suplimentare. În decretul Senatului Guvernant din 26 septembrie 1830 se menţiona că „pentru a facilita aplicarea acestui nou sistem în Basarabia tuturor negustorilor autohtoni basarabeni, începând cu anul 1831, li se vor acorda pe o perioadă de 10 ani privilegii, fără a fi scutiți, totuși, de achitarea impozitelor locale" [31]. Privilegiile prevedeau scutirea negustorilor, a micii burghezii și a ţărănimii comerciale, în decursul primilor 5 ani, de achitarea taxei pentru certificatele comerciale, pentru veniturile comerciale obţinute, pentru folosirea căilor de comunicaţie maritime și terestre și a taxei speciale pentru vânzători; în următorii 3 ani pentru certificatele comerciale se încasa doar a patra parte din prestațiile de ghildă, iar în ultimii 2 ani – jumătate [32]. Regulamentul mai prevedea scutirea în primii 5 ani de unele amenzi în caz de neprocurare la timp sau cu întârziere a certificatelor comerciale, iar în următorii ani aceste amenzi urmau să fie încasate în corespundere cu mărimea taxei achitate în acești ani – la început o pătrime și, în ultimii doi ani o jumătate din suma amenzii [33].

Privilegiile erau foarte semnificative, condiţiile erau favorabile pentru desfășurarea activității comerciale, de aceea negustorii basarabeni au solicitat să li se prelungească durata privilegiilor. La sfârșitul anului 1835 negustorii din Chișinău și din Akkerman, invocând epidemia molimei și seceta din ultimii doi ani, au înaintat organelor regionale cererea de a fi scutiţi de achitarea prestațiilor de ghildă pentru o perioadă de încă 10 ani [34]. Dar doleanţele negustorilor n-au fost susținute.

Negustorii din guberniile interne ruse puteau beneficia de privilegii numai în cazul în care ei erau înscriși în categoria negustorilor basarabeni până la adoptarea structurii de ghildă și dacă nu plăteau prestaţiile de ghildă în orașele ruse [35]. Aceste condiţii vizau și ţărănimea comercială rusă care se ocupa cu comerţul în Basarabia. Negustorilor din guberniile interne ruse care nu erau înscriși în categoria negustorilor basarabeni, dar care aveau în Basarabia „viză permanentă de reședință și se ocupau cu comerţul", li se eliberau certificate comerciale doar după achitarea deplină a taxelor de ghildă [36].

Dar, după cum deseori se întâmpla, pentru negustorii din guberniile interne ruse se făceau și unele excepţii de la aceste dispoziţii. Astfel, conform decretului Senatului Guvernant din 15 ianuarie 1831, de privilegiile acordate negustorilor basarabeni puteau beneficia și negustorii evrei din Sevastopol și Nikolaev [37], expulzaţi din aceste orașe în baza dispoziţiei

guvernului din 20 noiembrie 1829 și transferaţi cu traiul în Basarabia [38]. Ca rezultat, numai pe parcursul anilor 1831 – 1835 din aceste orașe s-au transferat în Chișinău 42 familii de evrei (216 persoane), iar din celelalte orașe ale guberniilor Herson, Podolia, Ekaterinoslav, Kiev etc. – 252 familii (961 persoane), acestea încadrându-se în rândurile micii burghezii basarabene [39]. Ulterior mulţi din acești evrei s-au încadrat în categoria negustorilor de ghildă din Chișinău sau din alte orașe și târguri ale Basarabiei.

Având drept scop crearea unei burghezii cosmopolite, străine acestei provincii și acestui popor, ţarismul continuă să acorde privilegii, de data aceasta unor orașe basarabene în parte. Numai în perioada dintre 1840 și 1850 de privilegiile acordate orașului Chișinău pe 10 ani s-au bucurat, de exemplu, negustorii care aveau să construiască sau să cumpere în oraș clădiri (pentru cei de ghilda întâi – 3 000 ruble, de ghilda a doua – 1 500 ruble și de ghilda a treia – 300 ruble argint); în oraș au fost construite și cumpărate 1 200 de clădiri cu 1-2 etaje, iar pe parcursul întregii perioade – 2 080 de clădiri [40]. Ca rezultat, proprietari, deţinători ai imobilelor din Chișinău, construite sau cumpărate în urma privilegiilor acordate, devin în majoritate alogenii, de regulă, negustori din guberniile ruse sau cei din străinătate care au fost transferaţi în Basarabia până la acordarea acestor privilegii sau nemijlocit în timpul acordării lor. Nu întâmplător, mulţi dintre ei nu se considerau băștinași ai acestei provincii și, fiind puși în condiţii nefavorabile, îl vor părăsi la prima ocazie împreună cu capitalul acumulat.

Evidenţierea doar a câtorva factori ce frânau acest proces este o dovadă elocventă a consecinţelor nefaste ale regimului de dominaţie: dominaţia pe piaţa internă din Basarabia a negustorilor străini, zădărnicind procesul de acumulare a capitalului și de formare a burgheziei comerciale autohtone.

Drept dovadă că majoritatea negustorilor și a micilor comercianţi din Basarabia era constituită din alogeni strămutaţi cu traiul pe acest teritoriu poate servi următorul fapt. La 14 martie 1821 a fost adoptat Regulamentul cu privire la hoteluri, restaurante, cafenele, hanuri și cârciumi în orașele guberniale, orașele-porturi etc. [41]. La 31 mai 1822 locuitorii Chișinăului s-au adresat cu o petiţie viceguvernatorului Basarabiei M. E. Krupenski, în care se pronunţau împotriva adoptării acestui Regulament. După cum menţionau semnatarii, „Chișinăul este populat de oameni de diferite stări (sociale – *V.T.*) având diferite îndeletniciri. Astfel, cu certitudine putem afirma că a zecea parte din ei își asigură existenţa de pe seama comerţului (în lipsa concesiunilor) cu rachiu și vin și datorită venitului pe care le aduc cârciumile; tot din aceste venituri achită și prestaţiile orășenești" [42]. În cazul în care Duma va îndeplini legea guvernului și va stabili numărul instituţiilor nominalizate, în mod sigur, „… majoritatea prăvălioarelor … urmează să fie închise, măsură ce-i va lipsi de lucru pe deţinătorii acestora, ceea ce-i va impune să-și caute căi ilegale de existenţă sau să se întoarcă la locurile de unde s-au transferat în speranţa de a obţine bunăvoinţa legilor ruse" [43].

Ulterior, problema s-a impus din nou în primplan. În 1830 și 1831, conform deciziei Guvernului Regional, Duma din Chișinău a făcut de două ori inventarierea acestor instituţii, încercând să stabilească numărul de prăvălii în fiecare parte a orașului (Chișinăul era împărţit în patru sectoare), precum și numărul doritorilor de a le deţine. Dar nu i-a reușit, deoarece negustorii refuzau să dea informaţii: ei au avut mult de suferit în urma ciumei din 1829 și a holerei din 1830, dar și din cauza „…comerţului destul de slab, ce asigură negustorilor doar simpla existenţă" [44].

Deși activitatea comercială a negustorilor străini înviora comerţul și asigura piaţa internă cu mărfurile necesare, totuși aceasta cauza negustorilor autohtoni mari prejudicii și provoca nemulţumirea lor. În urma numeroaselor plângeri din partea negustorilor locali basarabeni, la 1 iunie 1831 Administraţia Regională din Basarabia discută rapoartele Magistraturii și ale Dumei orășenești din Chișinău privind regulile de impozitare a negustorilor străini pentru dreptul de a face comerţ în provincie. În timpul discuţiei s-a constatat că după adoptarea în Basarabia a structurii de ghildă, în modalitatea de impunere fiscală a negustorilor străini n-au intervenit niciun fel de schimbări, fiindcă „… și în perioada existenţei ghildelor negustorii din alte orașe și negustorii străini, aflaţi în regiune doar temporar, beneficiau de aceleași drepturi ce erau acordate locuitorilor orașului (aceștia beneficiau de privilegiile acordate de Regulamentul ghildelor din 26 septembrie 1830 – *V.T.*), deci fără a achita impozite în folosul orașului, în afară de acei negustori și industriași care își vindeau mărfurile exclusiv la iarmaroace" [45]. Excepţie făcea doar vinul importat din Moldova de peste Prut de negustorii străini [46].

Doar în urma plângerilor negustorilor și măsurilor întreprinse de Guvernul Regional, negustorii din alte orașe care se ocupau cu comerţul în orașele Basarabiei au fost forţaţi, alături de negustorii locali, să achite în vistieria orașului o anumită taxă [47].

Ca și în anii precedenţi, centru de concentrare a burgheziei comerciale rămânea orașul Chișinău, centrul administrativ regional al Basarabiei. În descrierea statistică a regiunii Basarabia din 1840 se menţiona că centrul comerţului basarabean „…este, fără îndoială, orașul regional Chișinău, în care se află până la 1500

de negustori de toate trei ghilde (probabil, de ambele sexe – *V.T.*) și până la 300 de prăvălii” [48].

Cele relatate *supra* ne permit să concluzionăm că burghezia comercială în Basarabia nu s-a constituit ca o categorie economică, obiectivă, ci mai mult ca una fiscală și juridică. De aceea ea va constitui un element al nomenclatorului fiscal ţarist. Deciziile adoptate de ţarism în politica comercială în anii ’20 – ’30 ai secolului al XIX-lea demonstrează că burghezia comercială basarabeană a fost creată de stat și era dependentă de el, fără a dispune, ca burghezia vest-europeană, de anumite drepturi constituţionale; totodată, ea n-a prezentat o entitate coerentă, delimitată etnic și social, conștientă de drepturile și obligaţiunile sale. Constituirea burgheziei comerciale ca stare socială în Basarabia se datorează nu atât proceselor interne – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluţiei sale, ci mai mult deciziilor administraţiei imperiale și regionale.

Constituirea burgheziei comerciale ca o structură reală, social-economică necesita, concomitent, acordarea diverselor înlesniri din partea instituţiilor imperiale: autonomie administrativă, libertate de mișcare și iniţiativă, măsuri de protejare și de încurajare etc., care erau incompatibile cu sistemul iobăgist economic și politic stabilit în Rusia. Deși ţarismul a întreprins anumite măsuri în vederea constituirii burgheziei comerciale basarabene, ca pătură structurată social, administraţia imperială n-a avut posibilitatea de a o supraveghea cu stricteţe, pentru a-i menţine „puritatea”, dar pentru regiunile periferice naţionale, cum era Basarabia, această sarcină, probabil, nici nu stătea. Ţarismul era interesat în constituirea unei stări sociale alogene, cosmopolite, fidelă regimului. De aceea, elementul burghez alogen a găsit în Basarabia un teren destul de vast de activitate și posibilităţi reale de a se transfera dintr-o categorie în alta. În consecinţă, structura burgheziei comerciale basarabene în perioada supusă analizei a fost preponderent instabilă, cu afilieri fluctuante dintr-o categorie socială în alta, mai cu seamă pentru alogeni – evrei, armeni și greci, destul de pricepuţi în afaceri și în materie de identificare a surselor de îmbogăţire, dar și imediat receptibili la privilegiile pe care le acorda ţarismul burgheziei comerciale în Basarabia. Ca urmare, după aplicarea în Basarabia, începând cu 1831, a structurii de ghildă, constatăm o mișcare continuă „în sus” și „în jos” pe linia artificială de separare a acestei stări sociale – reprezentanţi ai micii burghezii și chiar ai ţărănimii înstărite (în special celei bulgare și germane) se înscriau în categoria negustorilor de ghildă, iar negustorii ruinaţi se înscriau în categoria micii burghezii comerciale. Posibilităţile de a adera la acest grup social, atât din partea „de sus” (din rândul elementelor aristocratice sau semi-aristocratice – deși numărul acestora era destul de mic), cât și din partea „de jos” (din rândul elementelor populare – îndeosebi meșteșugari și ţărani) vor crește permanent, devenind reale, pe măsura întăririi economice, sociale și politice a acestei stări sociale. Mai mult ca atât. Adaptându-se la noile condiţii de dezvoltare, generate de tendinţele de modernizare și raţionalizare a relaţiilor sociale și influenţată de factorii generici – economici, demografici, sociali și politici, burghezia comercială în Basarabia, în procesul evoluţiei, va fi destul de activă, înglobând și, în același timp, eliminând noi și noi componente. Așadar, burghezia comercială din Basarabia nu forma un tot omogen, nici din punctul de vedere al componenţei, nici al sferei de activitate, nici al valorilor și modului de viaţă. În paralel cu burghezia comercială bogată, de ghilda întâi și a doua (ce constituia elita burgheză a acestei stări sociale), în Basarabia întâlnim destul de frecvent burghezia comercială mică – de ghilda a treia, mult mai săracă și slabă.

Constituind în Basarabia o structură comercială reacţionară – cea de ghildă, ţarismul a căutat să modeleze componenţa acestei stări sociale, pentru a o putea mai ușor dirija, pentru a evita posibilitatea constituirii unii societăţi după principii de clasă.

Dar, în pofida dezvoltării mai rapide a relaţiilor mărfare și antrenării unor pături mult mai largi – a unui conglomerat de ţărani, moșieri și orășeni în relaţiile capitaliste, burghezia comercială naţională s-a ciocnit cu obstacole destul de mari în procesul ei de constituire. Aceasta deoarece măsurile întreprinse de administraţia imperială și regională urmăreau să preîntâmpine unele fenomene sociale nedorite ce le putea provoca această stare socială nouă.

Privilegiile acordate de ţarism burgheziei comerciale, organizarea și sistematizarea ei într-un grup social aparte nu denotă totuși faptul că elementul autohton a beneficiat de protecţia necesară din partea administraţiei imperiale și regionale. Fiind mult mai slab economic, el n-a fost în stare să concureze cu negustorii de ghildă bogaţi alogeni – armeni, greci și evrei, iar lipsa de capitaluri comerciale necesare pentru obţinerea certificatelor comerciale reduceau la zero tentativele elementului indigen de a se încadra în categoria burgheziei comerciale, moldovenilor revenindu-le doar un rol secundar în comerţul basarabean.

Situaţia periferică a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat în mare parte atitudinea vădit discriminatorie a autorităţilor centrale faţă de acest teritoriu, care au limitat drepturile și posibilităţile autohtonilor, în fond ale moldovenilor, prin atragerea și infiltrarea în comerţul provinciei a negustorilor străini și din guberniile interne

ruse cărora, pentru a se încadra în categoria burgheziei comerciale, le-au fost acordate diverse înlesniri și privilegii. Ca rezultat, lipsa de unitate statală și independenţă naţională, dominaţia politică și exploatarea economică de către Imperiul Rus au influenţat direct procesul de geneză a burgheziei comerciale. De aceea, burghezia comercială ce s-a constituit ca stare socială va prezenta o pătură socială cosmopolită, alcătuită în mare parte din elemente alogene – evrei, greci, armeni, bulgari, ruși, ucraineni etc., susţinute și protejate de administraţia imperială. Astfel, întreg comerţul basarabean rămâne concentrat, ca și în tot estul european, în mâinile străinilor, numai că în el predominau elementele orientale.

În pofida concurenţei vădite pe care au exercitat-o comunităţile alogene asupra elementului burghez indigen, contribuţia lor la dezvoltarea raporturilor economice dintre Basarabia, ţările europene și guberniile ruse a fost semnificativă. Totuși, deși calităţile de comercianţi le-au fost ignorate, iar defectele exagerate, prin activismul lor economic, capitalurile comerciale de care dispuneau, comunităţile alogene ale armenilor, grecilor și evreilor stabilite în Basarabia s-au dovedit a fi un factor cert de progres al economiei locale, de maturizare a burgheziei în această regiune, ceea ce a dus la accelerarea „occidentalizării" și la progresul general de modernizare și europenizare a societăţii basarabene.

BIBLIOGRAFIE

1. Tomuleţ V. Reforma ghildelor în Basarabia și problema formării burgheziei comerciale naţionale (anii 1831-1868). În: Analele Știinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Știinţe socioumane", Chișinău, 1997, p. 63-70; *Idem*, Aplicarea în Basarabia a structurii de ghildă din 14 noiembrie 1824). În: Frontierele spaţiului românesc în context european. Oradea-Chișinău, 2008, p. 238-256.

2. Tomuleţ V. Contribuţia negustorilor basarabeni la instituirea Judecătoriei Comerciale din Basarabia. În: Analele Știinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Știinţe socioumane", Chișinău, 2001, vol. II, p. 278-298.

3. Tomuleţ V. Politica comercială a ţarismului în Basarabia și influenţa ei asupra formării burgheziei comerciale naţionale (anii 1812-1868). În: Romanitate și românitate la Nord de Balcani (Materialele Simpozionului Internaţional din 7-8 aprilie 2000), Chișinău, 2000, p. 96-100; *Idem*, Influenţa regimului de dominaţie ţarist asupra genezei și evoluţiei burgheziei comerciale din Basarabia (1812 – 1868)). În: In memoriam professoris. Mihail Muntean. Studii de istorie modernă. Chișinău, 2003, p. 157-198.

4. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 560, inv. 4, d. 402, f. 31 verso.

5. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F. 75, inv. 1, d. 157, f. 42.

6. *Mica burghezie / Mic-burghezi* – categorie socială alcătuită în cea mai mare parte din mici producători și mici comercianţi, cunoscuţi sub denumirea generică de *meșciane* și care formau cea de-a treia grupare (după intelectualitate și negustori), în care era împărţită populaţia urbană din Rusia. Mic-burghezii constituiau un grup social ierarhic inferior din cadrul populaţiei orășenești, supus impozitului pe cap de locuitor (capitaţiei), prestaţiilor și recrutării; aveau dreptul să se angajeze în calitate de salariaţi, să practice meșteșugăritul și comerţul cu amănuntul (Valentin Tomuleţ. Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituţii, regulamente, termeni), ediţia a III-a, revăzută și adăugită. Iași, 2014, p. 395-396.

7. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 160, f. 1-5 verso.

8. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 54-61 verso. Izvorul indică capitalul comercial doar la primii 17 negustori.

9. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 44.

10. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 41.

11. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 44 verso.

12. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 34.

13. Despre preponderenţa în comerţ a grecilor, a armenilor și a evreilor a se vedea: AISR, F. 19, inv. 3, d. 129, f. 222; F. 398, inv. 28, d. 10504, f. 33-33 verso; Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia (AIMSR), F. Armata Moldovenească (AM), inv. 182 "a", d. 60, cert. 7, f. 12-13, 23-23 verso; ANRM, F. 3, inv. 1, d. 444, f. 6-8; F. 5, inv. 2, d. 743, f. 35; F. 134, inv. 3, d. 88, 123, 124, 145, 147, 156, 191, 203, 239, 278, 303 etc.

14. AISR, F. 1263, inv. 1, d. 101, f. 681-683.

15. ANRM, F. 5, inv. 1, d. 86, f. 116-116 verso.

16. AISR, F. 560, inv. 3, d. 204, f. 21-33; Regulamentul cu privire la comerţul cu Basarabia din 17 februarie 1825 este publicat în: Valentin Tomuleţ. Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova, Chișinău, 2002, p. 120-127.

17. Sarea, vinurile, ţuica din fructe și poamă de Basarabia puteau fi exportate în Rusia doar prin vămile de la Dubăsari și Movilău, în baza unui certificat special ce atesta provenienţa locală a mărfii și numai după achitarea accizului (AISR, F. 560, inv. 3, d. 204, f. 27 verso-28).

18. *Ibidem*, f. 28 verso-29.

19. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 27.

20. AISR, F. 560, inv. 4, d. 204, f. 28 verso-29.

21. AISR, F. 560, inv. 4, d. 337, f. 4.

22. Коммерческая газета, 1844, №13, 3 февраля.

23. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 32.

24. A se vedea mai detaliat: AISR, F. 560, inv. 4, d. 402, f. 31-70 verso.

25. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 45.

26. Cordonul sanitar de la Nistru cu carantinele de rezervă din Isakoveţ, Dubăsari, Movilău și postul de carantină din Parcani au fost lichidate abia la 5 februarie 1846 (Полное

собрание законов Российской империи / ПСЗРИ, Собр II, т. XXI, 1846, СПб., 1847, № 19693, с. 216).

27. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 79-80.

28. *Ibidem*, f. 93.

29. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 93 verso-94.

30. ANRM, F. 75, inv .1, d. 259, f. 18-18 verso; F. 134, inv. 3, d. 57, f. 291.

31. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93.

32. *Ibidem*, f. 93-93 verso.

33. *Ibidem*, f. 93 verso.

34. AISR, F. 1263, inv. 1, d. 1131, f. 408 verso-409.

35. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93 verso-94.

36. *Ibidem*, f. 153.

37. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 4-8.

38. ПСЗРИ, Собр. II, т. IV, 1829. – СПб., 1830, № 3286, с. 790-791.

39. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 1485, f. 5-5 verso.

40. AISR, F. 1287, inv. 37, d. 702, a. 1845, f. 1-1 verso.

41. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 171, f. 7-15 verso.

42. *Ibidem*, f. 20 verso.

43. *Ibidem*.

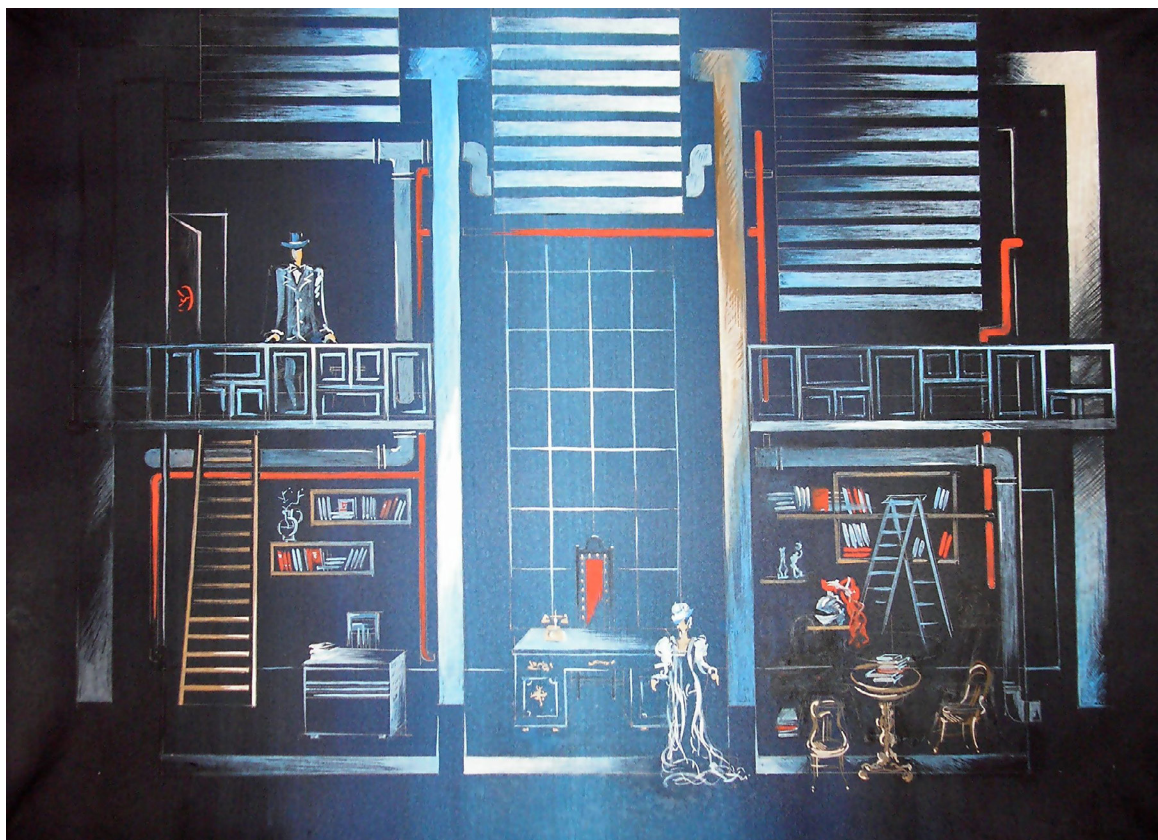
44. *Ibidem*, f. 48 verso.

45. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 118, f. 23-23 verso.

46. Vinul importat de negustorii străini din Moldova era supus în oraşe unei taxe, în vistieria orăşenească, în mărime de 5 cop. de la fiecare vadră moldovenească (în loc de 3 cop. – ca în trecut), cu deosebirea că acei cumpărători sau vânzători, care vor efectua comerţul cu vin şi vor achita taxele în favoarea oraşului, vor fi scutiţi de taxa pentru comerţul cu ridicata (ANRM, F. 3, inv. 2, d. 118, f. 23 verso).

47. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 187 verso.

48. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, f. 380 verso.

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Ultima oră* de M. Sebastian, regia S. Cozub. Teatrul Naţional „Mihai Eminescu”, 2007.

POZIȚIA NOBILIMII BASARABENE FAȚĂ DE TENTATIVELE FUNCȚIONARILOR ȚARIȘTI DE A SUPRIMA AUTONOMIA BASARABIEI ÎN ANII 1813 – 1815

Doctor habilitat în istorie **Alexei AGACHI**
Institutul de Istorie al AȘM

Summary. The study presents the problem of the Bessarabian nobility's protests, in 1813 – 1815, against the Tsarist officials tendency to eliminate Bessarabia's autonomy and also the nobility's requests to the Tsarist authorities.
Keywords: administration, settlement, autonomy, Bessarabia, landowner, demand, council, province, governor, complaint, law, language, litigation, privilege, protest.

Rezumat. În studiu este expusă problema protestelor nobilimii basarabene din anii 1813 – 1815 împotriva tendințelor funcționarilor țariști de a lichida autonomia Basarabiei, dar și cerințele nobilimii înaintate autorităților țariste.
Cuvinte-cheie: administrație, așezământ, autonomie, Basarabia, boier, cerință, consiliu, gubernie, guvernator, jalobă, lege, limbă, litigiu, privilegiu, protest.

Problema luptei nobilimii basarabene împotriva tendințelor reprezentanților țarismului din administrația regiunii de a suprima în anii 1813 –1815 autonomia Basarabiei continuă să rămână actuală din punct de vedere științific. Deși unele aspecte au fost abordate ocazional, fragmentar, tangențial într-un șir de lucrări ale autorilor ruși, sovietici și români contemporani, problema nu poate fi considerată cercetată plenar și profund, deoarece unele cerințe ale nobilimii basarabene nici măcar nu sunt menționate și, deci, nici evaluate la justa lor valoare. Alte solicitări sunt expuse în mod eronat nu numai de către istoricii ruși și sovietici, ci și de unii cercetători contemporani [1].

Urmează încă un aspect important neelucidat: care deziderate ale nobilimii basarabene au fost acceptate de către autoritățile țariste și care au fost respinse, ignorate și de ce. Mai trebuie clarificat care cerințe au fost acceptate integral, care doar parțial și care au fost modificate, imprimându-li-se un cu totul alt conținut decât cel solicitat.

Pe de altă parte, revendicările nu sunt abordate în strânsă legătură cu protestele nobilimii. Este oportun de precizat care dintre ele purtau un caracter general, referindu-se la întreaga regiune Basarabia și la toți locuitorii ei, și care vizau doar unele categorii sociale ale societății basarabene. Nu este elucidat, de asemenea, destinul cerințelor acceptate de către țarism, anulate pe parcursul anilor următori sau care au supraviețuit o perioadă mai îndelungată. În fine, este necesar de apreciat la justa valoare rolul și importanța protestelor și cerințelor nobilimii basarabene sub dominația țaristă a Basarabiei.

Tentative de limitare a autonomiei Basarabiei

După demisia guvernatorului civil Scarlat Sturdza, guvernator civil interimar a devenit generalul rus I. Harting care, împreună cu funcționarii ruși din administrația regiunii, a început promovarea unei politici de lichidare a autonomiei Basarabiei și de transformare a acesteia în gubernie rusă. Luând în considerare faptul că această politică este expusă într-un studiu separat, vom menționa aici în mod succint doar unele dintre acțiunile generalului I. Harting și ale funcționarilor ruși.

Consilierii ruși din primul departament al guvernului regional, deși nu cunoșteau nici limba română și nici legile locale cutumiare și, prin urmare, în mod obiectiv, nu puteau participa la adoptarea deciziilor, insistau categoric să ia parte la examinarea litigiilor, creându-li-se impresia că sentințele adoptate în mod verbal sunt arbitrare, fără nicio lege, numai după bunul plac al consilierilor moldoveni. Iată de ce, consilierul rus din direcția a treia a primului departament face, la 19 martie 1813, un demers către I. Harting, afirmând că „apar greutăți extraordinare din cauza că legile și obiceiurile de aici sunt aplicate numai în mod verbal de către domnii consilieri moldoveni", solicitând opinia guvernatorului „dacă ar fi bine să ordone ca și litigiile, atât cele civile cât și cele penale ale locuitorilor băștinași… să fie judecate potrivit legislației ruse" [2]. Astfel, se cerea excluderea cu desăvârșire din domeniul justiției a legilor și obiceiurilor locale și introducerea legislației ruse, ceea ce constituia o gravă încălcare a Așezământului de guvernare provizorie a Basarabiei din anul 1812 care prevedea păstrarea în vigoare a legislației și a obiceiurilor locale.

Dându-și bine seama de acest fapt, I. Harting a fost nevoit să respingă propunerea.

O nouă tentativă de a introduce în Basarabia legislația rusă a fost întreprinsă de către consilierii ruși din primul departament, Bukin și Leibin, care, la 2 decembrie 1813, fac un nou demers către I. Harting, propunând ca funcționarii moldoveni, care vor comite crime în timpul exercitării funcțiilor, să fie judecați potrivit legilor ruse [3]. I. Harting a aprobat propunerea și face, la 10 decembrie 1813, un demers către ministrul Justiției de la Petersburg, A. Bolotnikov, pentru obținerea permisiunii. Vom expune acest demers mai detaliat deoarece generalul nu se limita numai la cererea de a-i judeca pe funcționarii moldoveni potrivit legislației ruse, ci aborda subiecte de o rezonanță și importanță cu mult mai mare privind transformarea Basarabiei în gubernie rusă. În demers se menționa că în Moldova „niciodată nu au existat în mod stabil și permanent și nici astăzi nu sunt nu numai drepturi civile generale, ci și particulare" [4]. Domnii erau despoți și aveau „putere să-i pedepsească pe boieri, corporal, potrivit obiceiului lor cu falangele (bătuți la tălpi – A.A), ceea ce nu rareori se întâmpla până la intrarea trupelor ruse în Moldova" [5], astfel, afirma generalul, nu există „posibilități de a căuta drepturi moldovenești pentru a le aplica în regiunea Basarabia din cauza lipsei lor." [6]. De aceea el cere permisiunea „că de azi înainte funcționarii moldoveni pentru crime săvârșite în exercițiul funcțiunii să fie judecați în conformitate cu legile de bază ruse…" [7].

Și continuă: „În consecință, cu toată justețea trebuie să ne întărim în convingerea că în Moldova nu există nici legi, nici regulamente stabile locale și că în organizarea regiunii Basarabia nu este posibil de a împrumuta ceva pentru călăuzire nu numai de la boierii moldoveni care au devenit cunoscuți datorită faimei rele… ci în genere și de la principat (Principatul Moldovei –A. A.)" [8]. Concluzia trasă de I. Harting era următoarea: „Regiunea Basarabiei, nu poate fi reorganizată sau organizată din nou mai comod și mai bine decât potrivit modelului celorlalte gubernii ruse, iar bazele acestei organizări trebuie scoase neapărat și exclusiv din legile fundamentale ruse" [9]. I. Harting admitea doar că noul așezământ al Basarabiei, „deși întemeiat în baza regulamentelor ruse, trebuie adaptat la circumstanțele locale" [10]. Ministrul Justiției A. Bolotnikov i-a răspuns la 22 ianuarie 1814, cum că problema „judecării boierilor moldoveni potrivit legilor ruse este înaintată Comitetului de miniștri", iar rezultatele îi vor fi comunicate [11].

Cum nu a primit de la Petersburg răspunsuri clare de susținere, I. Harting, pentru a-și realiza scopurile urmărite cu insistență, a încercat să-i înlăture din guvernul regional pe consilierii moldoveni cu care intrase în grave conflicte și să numească în locul lor alți boieri, mai docili, cu al căror „acord" să-și realizeze cu ușurință intențiile. La 30 ianuarie 1814, el face un demers către ministrul Poliției al Rusiei S. K.Veazmitinov, solicitând permisiunea „de a-i elibera din funcție pe unii dintre consilierii moldoveni, numind în locul lor alții, mai capabili și mai onorabili". Harting motiva necesitatea demiterii prin faptul că în anul 1812 guvernatorul S. Sturdza, numind consilieri în departamentele guvernului regional, a fost nevoit să aleagă dintr-un număr mic de boieri care se aflau atunci în Basarabia, însă pe parcursul celor 18 luni prevăzute în Tratatul de la București s-au transferat din Moldova destul de mulți boieri care aveau moșii în Basarabia și care, potrivit rangurilor obținute în Moldova, a capacităților și experienței acumulate în serviciul din timpul războiului cu turcii „pot fi considerați cei mai de încredere pentru exercitarea funcțiilor de consilieri" [12].

Dar nici la acest demers nu a primit răspuns, ceea ce l-a silit pe I. Harting să întreprindă, la 23 decembrie 1814, un nou demers către S. K. Veazmitinov, cerând iarăși demiterea consilierilor moldoveni din guvernul regional pe motiv că: „Folosindu-se de majoritatea voturilor care le aparțin și apărându-se cu diversele și multiplele lor de nepătruns cu mintea obiceiuri, despre care nu prezintă acte necesare, ei contribuie mai mult la încălcarea decât la respectarea justiției". Generalul afirma: „Este imposibil de a calcula toate faptele și acțiunile lor stupide, care sunt contrare unei minți sănătoase, nemaivorbind de legile rusești de care ei nu se conduc" [13].

Însă toate demersurile lui I. Harting către guvernanții de la Petersburg nu se soldau cu niciun rezultat, deoarece înalții funcționari țariști, în lipsa împăratului, care se afla peste hotarele Rusiei, nu îndrăzneau să încalce indicația din 13 mai 1813 a țarului Alexandru I ca „să nu se efectueze nicio schimbare în forma actuală de guvernare a Basarabiei până la emiterea unei noi dispoziții" [14]. Îndârjirea lui Harting de a pune capăt autonomiei Basarabiei era atât de mare încât, după prima sa adresare către ministrul S. K. Veazmitinov din 30 ianuarie 1814, ignorând menționata indicație a țarului Alexandru I și fără a aștepta răspuns la demersul său, îl însărcinează pe șeful cancelariei sale P. Somov să întocmească un nou proiect de organizare administrativă a regiunii. În proiectul elaborat în luna februarie 1814, funcționarul rus încerca, pe de o parte, să evidențieze carențele sistemului administrativ creat în Basarabia, iar pe de altă parte, se străduia să demonstreze superioritatea sistemului de ocârmuire gubernială din Rusia și necesitatea substituirii sistemului ba-

sarabean cu cel rus [15]. A. Nakko considera proiectul întocmit de P. Somov „o copie a organizării ocârmuirii guberniilor interne ale Rusiei, cu unele modificări și adausuri” [16]. I. Harting a trimis proiectul ministrului Justiției A. Bolotnikov [17], apoi îl trimite în luna martie 1814 ministrului Poliției S. K. Viazmitinov cu rugămintea de a-l prezenta Comitetului de miniștri și, în sfârșit, la 26 februarie 1815, I. Harting prezintă proiectul așezământului noului ministru al Justiției D. P. Troșcinski [18]. La toate aceste demersuri el primea însă mereu același răspuns, ca până la emiterea unei noi dispoziții de către țar în modul de guvernare a Basarabiei să nu fie efectuate schimbări.

Demersurile nobilimii basarabene

Nobilimea Basarabiei, intrată întru-un dur și interminabil conflict cu funcționarii ruși din guvernul regional, a obținut în mod clandestin o copie a demersului lui I. Harting din 10 decembrie 1813 către ministrul Justiției A. Bolotnikov, rămânând profund indignată de opiniile expuse și extrem de îngrijorată de intențiile generalului de a introduce în Basarabia legislația rusă și de a transforma regiunea într-o gubernie rusească. Pentru a înlătura acest pericol, reprezentanții nobilimii locale au alcătuit cinci jalobe, adresate țarului Alexandru I, Comitetului de miniștri, Consiliului de Stat, președintelui Consiliului de Stat contelui Saltâkov și una separată adresată Exarhului și Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, cu rugămintea să transmită primele patru jalobe la Petersburg.

În **jaloba din 12 februarie 1814 pe numele țarului Alexandru I**, boierii basarabeni dezmințeau afirmațiile din demersul generalului I. Harting, adresat la 10 decembrie 1813 ministrului Justiției A. Bolotnikov, potrivit căruia „moldovenii nu ar avea pravile și că ar fi din fire porniți întru urmări (spre fapte – A. A.) nepriincioasă și că ar trebui zaconuri (legi – A. A.) pentru pedeapsa greșalilor lor”, menționând că boierii și neamurile „nu au fost osândiți cu pedeapsă trupescă în vremea giugului tiranicesc (jugul otoman – A. A.)”. Prima cerință importantă a boierilor adresată țarului era: „…dăruiește-ne nestricarea obiceiurilor pravililor” noastre, „adăugire și întărire a pronomiilor (privilegiilor – A. A.) și a pravililor care au de patru veacuri acum”. A doua importantă cerință era „ca mitropolitul arhipăstorul nostru, precum a fost de la începutul Moldovei, să fie și acum, după cum capul legii (conducător al biserici – A. A.), asemenea și întâiul șezător și lucrător al divanului, pentru că aceasta este fire și lege a Moldovei.” A treia importantă cerință glăsuia ca „să se rânduiască și ocârmuitor politicesc (civil – A. A.) a oblastii (a regiunii Basarabia – A. A.) pământean din moldoveni” devotat țarului, care „să poată cunoaște persoanele, pronomiile (privilegiile – A. A.), pravilile noastre și împrejurările de aici”, insistând ca la acest post să fie numit fostul mare boier al Moldovei, iar acum general-maior și cavaler Ilie Catargiu. Boierii mai afirmau că legile și obiceiurile locale, „înstrainându-se din zi în zi, izvodându-se cele neobișnuite, ne înspăimântează și pe noi și pe frații noștri” [19]. Este necesar să subliniem că pravilele „neobișnuite izvodite”, de care se înspăimântau boierii, făceau parte din legislația rusă introdusă în Basarabia contra prevederilor Așezământului din 1812. Protestele nobilimii basarabene adresate țarului Rusiei erau îndreptate împotriva introducerii legislației ruse în regiunea Basarabia.

În **jaloba adresată președintelui Consiliului de Stat, contele Saltâkov** [20], cei peste 150 de semnatari arătau ca Așezământul provizoriu din anul 1812, întocmit prescurtat de către fostul guvernator civil S. D. Sturdza, potrivit instrucțiunii primite de la amiralul P. V. Ciceagov „singur de la sine se înțelege că nu are toate împlinirile cuviincioase”, din care cauză, fără îndoială, lipsurile Așezământului au putut provoca neorânduială în modul de ocârmuire și tulburarea liniștii în societate. Mai apoi menționând clar „că preaputernicul nostru Monarh au binevoit cu milostivire a ni le dărui pravilele, privilegiile și obiceiurile pământului nostru”, semnatarii afirmă că însuși ființa acestor pravile și obiceiuri necesită a fi expuse și explicate pe larg, având în vedere însărcinarea dată lui S. Sturdza de către P. V. Ciceagov de a sistematiza legile și obiceiurile și de a elabora Codul de legi locale. Dar, constată semnatarii, S. Sturdza „sau din slăbiciunea sănătății sau din alte pricini necunoscute nouă, n-a împlinit această neapărată datorie”, ceea ce iarăși de la sine este înțeles că nu putea fi instaurată buna orânduială a poporului.

Semnatarii jalobei afirmau că intenționau și intenționează „să trimitem din adins deputați din partea oblastului (regiunii – A.A.) Basarabiei... pentru descoperirea și arătarea pe larg care sunt pravilile și privilegiile pământului acestuia”, explicând și cauzele zăbovirii trimiterii delegațiilor la Petersburg: boierii au fost ocupați cu desfacerea averii mișcătoare și nemișcătoare pe care o aveau în dreapta Prutului pe parcursul a 18 luni, precum stipula Tratatul de Pace de la București, lucru care nu putea fi făcut rapid și fără prelungire, mai fiind înconjurați din toate părțile de carantinele înființate pentru a stopa pătrunderea ciumei în Basarabia. Afară de aceasta, boierii au fost nevoiți să aștepte terminarea războiului cu Napoleon Bonaparte la care participa Rusia și întoarcerea țarului Alexandru I la Petersburg.

Exprimându-și îngrijorarea pentru întârzierea trimiterii delegației la Petersburg și demersurile genera-

lului I. Harting către instanțele guvernamentale de la Petersburg, care puteau influența deciderea destinului Basarabiei până la trimiterea reprezentanților nobilimii basarabene, semnatarii cereau în mod hotărât „să nu se dea ascultări nici la un fel de arătări din oarecui parte vor fi, nici să se dea hotărâri sorții noastre, până nu se vor înfățoșa deputații din partea obștii, care vor avea încredințarea arhipăstorului nostru mitropolit Gavriil, cuprinzătoare că de către obște sunt trimiși și care fără multă prelungire vor fi trimiși" [21].

În jaloba adresată Comitetului de miniștri, semnată de aceeași 15 mari boieri care au semnat și jaloba adresată țarului Alexandru I, se protesta împotriva „arătare ce s-a făcut de aice (din Basarabia de generalul I. Harting) către ministrul Justiției, spre defăimare neamului moldovenesc, că nici am ave pravile și că am fi din fire plecați spre rele urmări și s-au cerut zaconuri (legi – A. A.) spre pedeapsa greșalelor neamului cutremurându-ne, înspăimântându-ne", subliniind că pravoslavnicii moldoveni „și pravile au avut și pedepsiți boerii nu au fost, decât inprotivitorii și vânzătorii", iar moldovenii pătimesc **„cu niște străine urmări și închipuiri** (legile ruse introduse în Basarabia – A. A.) **călcătoare legiuirilor și obiceiurilor firii noastre"** de către „poliția Chișinăului... și în alte obiceiuri pământești din zi în zi să urmează călcare". Boierii cereau în cel mai hotărât mod ca până la trimiterea deputaților nobilimii „să dobindească întărire și înmulțire pronomiilor (privilegilor)..., a nu se strica legiuirea obiceiurilor noastre întru ale ocârmuire și a nu se hotărî zaconuri (legi – A. A.) de pedeapsă pentru neamul boeresc precum s-au cerut, și ar fi arhipăstorul nostru mitropolit... întâiul sezător în divanul ocârmuirii politicești (ocârmuire civilă) și a ni se rândui un nacealnic politicesc (guvernator civil – A. A.) al gubernii (regiunii – A. A.) pământean creștin... și cunoscătoriu firii pravilelor și tuturor împrejurărilor de aice, după cum este asemenea cuviincioasă persoană, pământean al Moldovei din cele mai întâii familii... Excelența sa Domnul general-maior și cavaler Ilie Filipovici Catargiu". În încheiere boierii, în calitate de exponenți ai intereselor întregii societăți basarabene, menționau că acestea sunt cerințele din partea neamului „spre liniștire sufletelor noastre și în contenire călcării obiceiurilor" [22].

În **cea de a patra jalobă, din 29 ianuarie 1814, adresată Consiliului de Stat de la Petersburg,** semnatarii aduceau grave învinuiri fostului guvernator civil, Scarlat Sturdza, și consilierului departamentului al doilea al guvernului regional, Matei Crupenschi. Sturdza era învinuit că, utilizând împuternicirile acordate și numindu-l pe Matei Crupenschi unicul consilier în departamentul al doilea „în puțină vreme au făcut fără rod cugetările cele iubitoare de omenie" ale țarului Alexandru. I. Crupenschi era acuzat că, folosindu-se de slăbiciunea guvernatorului, a acaparat toate finanțele regiunii, iar după demisia lui Sturdza a concentrat în mâinile sale „toate ramurile ocârmuirii", îndepărtându-i pe boieri de la conducerea regiunii, nu prezintă dări de seamă despre venituri și cheltuieli, comite fraude, selectează și numește de unul singur ispravnicii în ținuturi. Boierii erau indignați de faptul că selectarea candidaturilor înaintate țarului pentru decorări s-a făcut „pe ascuns", fiind înălțați în grade administrative anume Crupenschi și câțiva dintre apropiații săi, iar boierii din cancelaria guvernatorului civil, care au contribuit la elaborarea Așezământului din 1812, au fost omiși. Semnatarii mai arătau că administratorii comit multe abuzuri, iar țăranii din preajma Prutului intenționează să fuga în Moldova „ca să scape de asprimea ocârmuitorilor pământești", că deja au fugit peste Prut sate întregi. Boierii își exprimau atitudinea disprețuitoare față de „acest om micșorat în patria sa cea de mai înainte (Moldova – A. A.) întru care alta nu era nimica decât un tălmaci pe lângă președinți (ai Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești în timpul războiului ruso-turc din anii 1806 – 181 2 – A. A.)".

Înșiruind „toate rălili urmării" a modului de administrare a Basarabiei de către Matei Crupenschi, jălbașii cereau hotărât și univoc: „cutezăm a ceri ca atât pentru păzirea folosului haznalei împărăteștii Sale Măriri de răpire îndelungată, cât și pentru mântuire norodului de pătimire, să depărteze numitul Crupenschi nu numai din împuterniciri ci au dobândit din slăbiciunea ocârmuitorilor (Scarlat Sturdza – A. A.), dar și de toată împărtășire cea prelungită a oblăduirii guberniei (regiunii Basarabia – A. A.)" [23]. La aceste patru jalobe boierii au anexat o copie a demersului generalului I. Harting din 10 decembrie 1813 adresat ministrului Justiției A. Bolotnikov obținută clandestin, care conținea inadvertențele și defăimările nobilimii.

Cea de a cincea jalobă era adresată Exarhului și Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni cu rugămintea de a transmite jalobele și copia demersului lui I. Harting instanțelor guvernamentale de la Petersburg. Protestând împotriva introducerii legislației ruse în Basarabia, boierii scriau mitropolitului: „iată arhipăstorule turma se acopere de valurile pornite din întunericul cel nevăzut asupra stricării obiceiurilor noastre, privește cu milostivire de față câte poliția din Chișinău acoperă și înstrăinează" din obiceiurile Moldovei și „câte înstrăinări se izvodesc spre pătimire, și câte pe toata ziua întristează și obindesc (obijduesc – A. A.) norodul". Apoi, referindu-se la copia demersului lui Harting, menționau că „s-au făcut arătari că moldovenii nu ar fi având pravile, moldovenii din fire

ar fi porniți întru urmări rele, moldovenii boieri că ar fi obișnuiți a se pedepsi de domni bătându-se cu falanga și în sfârșit moldovenilor, boierilor, dvorenilor... li se cere o hotărâre de pedeapsă a fi în pravilele cele mai aspre a zaconurilor (legilor – A. A.) vechi a Rusiei". Boierii scriau privitor la jalobă: „...ne rugăm să o primești și să o trimiți la picioarele măriei sale (țarului – A. A.) cu întovărășita voastră arătare și duhovnicească încredințare a pătimirilor noastre", mai înaintând două cerințe importante, ca mitropolitul să fie întâi stătătorul în divanul ocârmuirii și ca să fie numit guvernator civil al Basarabiei un „pământean al Moldovei care să știe firea, credința și legiuirile noastre și care cunoaște persoanele, treptele, pronomiile și pravilele pământului", nominalizându-l pe generalmaiorul Ilie Catargiu [24].

Potrivit vechilor legi ale Moldovei, mitropolitul s-a văzut nevoit să primească jalobele boierilor și împreună cu propria scrisoare să le adreseze ober-procurorului Sf. Sinod Alexandr Golițân. În scrisoarea sa Gavriil Bănulescu-Bodoni explică ce l-a făcut să accepte plângerile și să ia apărarea boierilor, care „au drept a se jălui asupra adresei guvernului de aici cu privire la ei (se are în vedere demersul lui I. Harting din 10 decembrie adresat ministrului Justiției – A. A.), deoarece Moldova a avut și are legile ei, însă dacă au fost cândva abuzuri și unii din boieri, ieșeau din limetele legilor, apoi aceasta nu poate fi ca o dovadă că Moldova deloc nu a avut legi". Apoi continuă că, „potrivit acelor legi nobilii totdeauna se bucurau de respect și privilegii ... și pedepselor fizice nu au fost depuși" și din această cauză „numita adresă este prea obijduitoare precum pentru boierii de aici, atât și pentru întreaga nație și ei nu fără pricină au ajuns la o tulburare extremă". Mitropolitul conchidea că a reușit să-i liniștească pe boieri numai primind petițiile lor și făgăduindu-le că va fi de acord să asiste în departamentul judecătoresc, dacă va urma prea înalta Voire (acordul țarului – A. A), adăugând că: „Deși aceasta pentru mine... n-a fost de dorit, însă pentru binele general și pentru liniște eu voi fi dator să mă supun împrejurărilor și voinței Monarhicești" [25]. La 28 februarie 1814 ober-procurorul Alexandr Golițân a prezentat jalobele președintelui Consiliului de Stat, contele N. Saltâkov.

În esența lor, protestele nobilimii basarabene erau îndreptate împotriva introducerii legislației ruse în Basarabia. Era solicitată păstrarea în vigoare a legilor și obiceiurilor locale, înlăturarea de la conducerea Basarabiei a generalului I. Harting și numirea unui guvernator civil din rândurile boierimii locale. În plângerile trimise la Petersburg nobilimea se prezenta în calitate de exponent al intereselor întregii societăți basarabene, subliniind că guvernarea generalului I. Harting provoacă profunda nemulțumire a tuturor categoriilor sociale, drept confirmare servind cei peste 150 de semnatari ai jalobei adresate președintelui Consiliului de Stat, contele N. Saltâkov, printre care figurau nu numai boieri, ci și un mare număr de reprezentanți din diverse categorii sociale.

Boierii basarabeni, intenționând să trimită la Petersburg reprezentanții săi chiar în toiul conflictului cu funcționarii ruși în frunte cu Harting, au elaborat **un memoriu semnat de 54 de persoane, adresat țarului Alexandru I**, în care expuneau revendicările generale ale nobilimii și societății basarabene. Inițiativa trimiterii delegației nobilimii în capitala Rusiei a parvenit la Chișinău din partea Comitetului de miniștri, fiind provocată de faptul că la începutul verii anului 1814, țarul Alexandru I a revenit în țară, după o îndelungată aflare peste hotare, participând la amenajarea politică a Europei după înlăturarea lui Napoleon Bonaparte. Cu această ocazie Comitetul de miniștri a propus trimiterea unei delegații a nobilimii basarabene pentru a-l saluta pe țar. Nobilimea a acceptat propunerea, însă pentru că nu avea încă propria adunare și nici mareșal regional care trebuia să aleagă membrii delegației, I. Harting i-a convocat în grabă numai pe boierii din Chișinău, care i-au ales în calitate de deputați pe banul Dimitrie Râșcan și spătarii Gheorghe Bucșinescu și Ioan Sturdza [26]. Delegații au luat cu sine memoriul menționat, datat cu 5 iulie 1814, pentru a-l înmâna țarului Alexandru I, mai dăruind țarului 150 de cai. Intenția nobilimii de a înmâna țarului propriile cerințe o aflăm din scrisoarea Exarhului și Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni adresată lui S. K. Viazmitinov, în care se menționa că delegații intenționau „a cere atot-milostiva întărire a drepturilor și privilegiilor lor" [27].

Aflându-se în audiență, delegația n-a îndrăznit să-i înmâneze țarului memoriul. Însă împăratul i-a îndemnat să prezinte în scris dacă au vreo cerere. Folosindu-se de acest îndemn, delegații au trimis memoriul lui S. K. Viazmitinov, anexând și o scrisoare datată cu 2 august 2014, din care cităm: „În conformitate cu înalta poruncă verbală dată nouă de către Augustul monarh, că dacă avem noi vre-o petiție să o prezentăm în scris. Îndrăznim să prezentăm acum rugămintea obștească cu cererea atot-milostivei întăriri a privilegiilor acelei regiuni (Basarabia – A. A.)" [28]. Boierii au adăugat, că poate țarul va binevoi să trimită în Basarabia un demnitar pentru a instaura buna orânduială și pentru „a prezenta instanțelor superioare informații despre comportamentul și stoicismul fiecăruia dintre noi (boierii – A. A.)" [29]. În deja menționata scrisoare a Exarhului și Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni era nominalizat de către boieri pentru a fi tri-

mis în Basarabia fostul președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești în anii 1810 – 1812, senatorul rus V. I. Krasno-Milașevici [30], persoană cunoscută tuturor boierilor moldoveni.

„Cereți și veți afla, bateți și vi s-a deschide vouă"

Având în vedere marea importanță a acestui document, îl vom expune și analiza în întregime și multilateral. Mizând pe faptul că țarul Alexandru I se prezenta mereu în calitate de ocrotitor al creștinilor ortodocși, boierii au început memoriul cu fraza din Sf. Scriptură „Cereți și veți afla, bateți și vi s-a deschide vouă". Mai întâi vom menționa că cei 54 de nobili semnatari ai memoriului se prezentau în calitate de exponenți ai intereselor tuturor categoriilor sociale ale locuitorilor Basarabiei. Memoriul era alcătuit din 12 puncte. În punctul întâi este menționată marea împovărare cu impozite și dări de către Poarta Otomană și domnii fanarioți „toate stările și mai vârtos, o supune sub greutăți nesuferite pe norodul cel prost (birnicii – A.A.) cu biruri nenumărate". Mulțumind pentru scutirea locuitorilor Basarabiei de plata impozitelor către stat pe o perioadă de 3 ani, semnatarii afirmau fără nicio îndoială că va urma o nouă milostivire „Înalt închipuită cu starea și putința supușilor săi credincioși" [31]. Astfel, constatăm în primul rând cererea micșorării impozitelor și dărilor din epoca dominației otomane și a domnilor fanarioți ca impozitele să corespundă posibilităților locuitorilor.

În punctul al doilea boierii arătau că: „norodul Moldovei se judeca de către otcârmuitori după obiceiurile și împrejurările patriei lor". Iar legiuirile au fost făcute cu sfat obștesc al pământenilor și au fost întărite de către stăpânitorii țării, ele fiind considerate „nestrămutate fiind pentru tot felul de pricini hotărâri pământești și legiuiri". Și numai odată cu numirea de către Poarta Otomană a domnilor greci fanarioți, ultimii, din neștiința obiceiurilor și din interesele lor particulare, „ca niște străini vremelnici stăpânitori... au făcut și hotărâri împotriva dreptății și se află stând pentru aceeași pricină unele din hotărâri nedrepte, iar altele pravile și legiuiri drepte". În consecință, boierii cer sistematizarea și codificarea legilor și obiceiurilor pământului de către un comitet special alcătuit din boieri localnici ca legiuirile cele nedrepte să fie înlăturate și „să rămână norodul... înzestrat cu pravilile dreptății cele învechite ale pământului" [32].

Punctul al treilea era consacrat păstrării limbii române în ocârmuirea Basarabiei. Boierii nu erau de acord cu faptul că punctul al nouăsprezecelea al Așezământului din 1812 prevedea „ca toate pricinile întru această Eparhie (Basarabia – A. A.) să se caute și să se pună în lucrare în limba rusienescă și moldovenească (română) a pământului". Ei cereau ca acest „privilegiu de a se căuta toate pricinele în limba moldovenească (română) a pământului, fie îndurarea cea înaltă... a se întări spre a păzi pentru de-a pururea ... [33]. În paralel cu o serie de argumente importante în susținerea acestui deziderat, boierii menționau că și altor popoare care au fost incluse în componența Imperiului Rus le-a fost acordat dreptul de „a se ocârmui în limba patriei lor" [34]. Astfel boierii cereau ca unica limbă utilizată în judecătorie și în ocârmuirea Basarabiei să fie limba română, fiind exclusă altă limbă neînțeleasă locuitorilor, care în cazul dat putea fi numai limba rusă.

În punctul al patrulea boierii declarau că Așezământul guvernării provizorii a Basarabiei din 1812, întocmit de către guvernatorul civil Scarlat Sturdza, nu avea „pe larg a sa lămurire după toată închipuirea (potrivit – A. A.) pravilelor și obiceiurilor pământului", dăruite de către țar, și cer ca suveranul să se milostivească „a se hotărî o închipuire (întocmire – A. A.) potrivită cu această împrejurare" [35]. Astfel, boierii afirmau că Așezământul din anul 1812 nu corespundea legilor și obiceiurilor pământului și roagă întocmirea unui nou așezământ potrivit prevederilor acestora.

În punctul al cincilea semnatarii memoriului expun relațiile dintre boieri și țărani, drepturile și privilegiile boierimii. Țăranii erau eliberați din iobăgie, fiind obligați să lucreze în folosul boierilor câte 24 de zile pe an, iar ulterior, din cauza majorării birului și a altor dări impuse țăranilor, numărul zilelor lucrate în folosul boierilor au fost reduse până la douăsprezece. În schimbul eliberării țăranilor, boierii au primit inițial „oameni de slujbă sub numirea de scutelnici", iar mai apoi „s-au dăruit neamului boieresc breslași și slugi". Scutelnicii și breslașii erau siliți la plata birului dar scutiți de alte dări, iar boierii erau despăgubiți primind lunar din vistieria țării câte doi lei pentru fiecare scutelnic. Țăranii mai erau obligați să participe la clăci și să plătească zeciuiala din recolta semănăturilor și din fânul adunat.

Aceasta era partea explicativă a relațiilor existente dintre boieri și țărani, după care erau expuse cerințele. Anexând la memoriu toate actele care confirmau cele relatate, boierii lasă pe seama țarului luarea deciziei și pentru a-și demonstra bunăvoința afirmă că ar fi mulțumiți și cu cele 12 zile lucrate de către țărani în folosul boierilor pentru pământul primit, însă roagă ca în asemenea caz să fie stabilit și un număr de zile lucrătoare cu plată la prețul de 20 de bani dacă țăranul lucra numai cu brațele sale și 40 de bani pentru o zi dacă țăranul lucra cu carul și boii săi. Boierii mai afirmau șovăielnic că sunt gata să accepte micșorarea nu-

mărului scutelnicilor și breslașilor, dar cu o adăugire a numărului de zile obligatorii lucrate de către țărani, sau chiar cădeau de acord cu anularea scutelnicilor și breslașilor, fiind păstrate numai slugile pentru văduvele boierilor și familiile boierești scăpătate. Pentru a-și asigura lucrarea moșiilor lor, boierii cereau respectarea obiceiului pământului de a nu permite țăranilor să părăsească satul și să se așeze cu traiul pe alte moșii sau pe pământurile libere ale statului din sudul Basarabiei [36].

În punctul al șaselea boierii cereau țarului să le fie confirmate drepturile de stăpânire a tuturor averilor lor: moșiile, țiganii, podurile peste ape și vinderea băuturilor spirtoase în sate, de care drepturi beneficiau „precum vedem cu norocire stăpânind supușii Mariei Voastre din mejieşitele gubernii" [37].

În punctul al șaptelea semnatarii memoriului cereau respectarea și confirmarea tuturor drepturilor și privilegiilor marilor boieri, scutirea de impozite și dări, egalarea în drepturi a nobilimii basarabene cu nobilimea rusă. Concomitent se cerea respectarea și confirmarea drepturilor și privilegiilor acordate de către domnii moldoveni boierilor din treptele inferioare [38].

În punctul al optulea era solicitată acordarea libertății comerțului extern și a exportului peste hotare a vitelor și produselor agricole. Boierii rugau: „cu genunchi plecați, îndrăznim a aduce rugăciuni cerând de la Milostivirea Voastră ca atât prisosul dobitoacelor, cât și a producturilor pământului să nu fie opriți a-l vinde peste granițe", ceea ce era permis și de către Poarta Otomană [39].

În punctul al nouălea se revendica scutirea locuitorilor de serviciul militar „pentru o vreme îndelungată", iar după expirarea termenului scutirii, recrutarea să fie înlocuită cu plata unei taxe bănești, deoarece poporul este „nedeprinsu cu purtarea armelor și îngrozit de auzirea recrutației". Era cerută egalarea în drepturi a tuturor celor care vor dori să se încadreze benevol în serviciul *militar* sau *civil*, cu ceilalți supuși ai Rusiei [40].

Se impun niște precizări pe marginea afirmației boierilor potrivit căreia locuitorii Basarabiei (ca fostă parte componentă a Moldovei – A. A.) nu ar fi fost deprinși cu purtarea armelor, adică și-ar fi pierdut capacitățile militare. Afirmația cu pricină este infirmată convingător de participarea zecilor de mii de locuitori ai Moldovei și Țării Românești la războaiele ruso-turce și cele napoleoniene. Pentru eroismul manifestat în lupte și faptele de vitejie sute de ostași din aceste detașamente și unități militare au fost decorați cu cele mai prestigioase ordine ale Rusiei, cu arme de onoare, inclusiv cu săbii de aur cu diamante, avansați în grade militare de la cele inferioare până la cele superioare, iar în galeria militară a fostului Palat de Iarnă (astăzi Ermitaj – A. A.) în rândul portretelor celor mai străluciți generali-eroi ai acestor războaie se află portretele a șase generali ai armatei ruse de origine română [41].

Astfel, afirmația boierilor că locuitorii Basarabiei și-au pierdut aptitudinile militare este falsă. Poporul însă într-adevăr era îngrozit de recrutare. Potrivit statutelor militare și legislației ruse, în perioada anilor 1793 – 1834 termenul serviciului militar obligatoriu era de 25 de ani [42], iar vârsta recruților varia între 20-35 de ani. Introducerea recrutărilor militare obligatorii ar fi condus la pustiirea Basarabiei, locuitorii căreia ar fi fugit peste hotare, ceea ce nu convenea nici guvernului țarist și nici marilor boieri basarabeni care în lipsa brațelor de muncă rămâneau cu moșiile nelucrate. De acest fapt își dădeau seama atât autoritățile țariste, cât și nobilimea.

Dar să revenim la cerințele nobilimii. În următoarele două puncte, 10 și 11, se solicita întemeierea unei bănci ca și în celelalte gubernii ruse și permisiunea de a fabrica rachiu din pâine și a-l exporta peste hotare. În ultimul, cel de al 12-lea punct, era repetată cererea ca, potrivit străvechilor legiuiri ale pământului nostru, care nu au fost schimbate niciodată, mitropolitul țării era cel dintâi membru al Divanului, rugând ca această legiuire să rămână statornică și neschimbată „căci așa este obișnuit norodul din toate treptele" [43].

În consecință, trebuie rezumate și sistematizate cerințele nobilimii basarabene expuse în memoriu și în cele patru jalobe adresate țarului Alexandru I și guvernanților țariști. Nobilimea cerea:

1. Confirmarea și întărirea pentru totdeauna a legilor și obiceiurilor locale dăruite locuitorilor basarabeni de către țarul rus.
2. Utilizarea limbii române în calitate de unică limbă în justiție și în ocârmuirea Basarabiei.
3. Elaborarea unui nou așezământ de administrare a Basarabiei potrivit legilor și obiceiurilor locale.
4. Sistematizarea legilor și obiceiurilor vechi ale Moldovei, înlăturând legile nedrepte introduse de către domnii fanarioți. Elaborarea codului de legi locale.
5. Diminuarea impozitelor și dărilor din perioada dominației otomane și din epoca fanariotă, îndeosebi pentru birnici și stabilirea impozitelor și dărilor în concordanță cu posibilitățile contribuabililor.
6. Numirea unui guvernator civil al Basarabiei din rândurile nobilimii locale.
7. Mitropolitul Gavriil Bănulecu-Bodoni să fie întâi stătător și lucrător în organul judiciar suprem.
8. Confirmarea pentru totdeauna a drepturilor și privilegiilor marii nobilimi, ale micii boierimi și ale celorlalte categorii sociale.

9. Egalarea în drepturi a nobilimii basarabene cu nobilimea rusă.

10. Stabilirea unui număr de zile lucrătoare pentru țărani contra plată.

11. Lăsarea la discreția țarului Alexandru I de a adopta decizia privitoare la obligațiunile țăranilor față de proprietarii moșiilor și la păstrarea sau lichidarea instituției scutelnicilor, breslașilor și slugilor, cerând totuși confirmarea vechiului obicei.

12. Interzicerea strămutării țăranilor de pe o moșie pe alta, părăsirea satului și așezarea lor cu traiul pe pământurile statului din sudul Basarabiei.

13. Libertatea comerțului și a exportului peste hotare a vitelor și a produselor agricole, în special a pâinii.

14. Dreptul de a fabrica rachiu din pâine și de a-l exporta peste hotare.

15. Scutirea locuitorilor basarabeni de serviciul militar pentru un termen îndelungat, iar după expirarea acestui termen, substituirea serviciului militar cu plata unei taxe bănești.

16. Egalarea în drepturi a locuitorilor Basarabiei din toate categoriile sociale care vor dori să intre în serviciul militar sau civil cu militarii și funcționarii ruși.

17. Înființarea în Basarabia a unei bănci similare cu cele din guberniile ruse.

18. Trimiterea unei delegații a boierilor basarabeni la Petersburg pentru a prezenta cerințele nobilimii până la adoptarea hotărârii decisive privitor la Basarabia.

19. Trimiterea în Basarabia a unui înalt funcționar rus care s-ar familiariza la fața locului cu situația reală din regiune pentru a raporta țarului, nominalizat fiind senatorul V. I. Krasno-Miloșeivici.

20. Înlăturarea de la conducerea regiunii Basarabia a consilierului departamentului al doilea al guvernului regional, Matei Crupenschi, învinuit de comiterea abuzurilor și fraudelor.

21. Încetarea introducerii legilor ruse și încălcării legilor și obiceiurilor locale.

Răspuns direct din partea autorităților țariste la cerințele boierilor basarabeni nu a urmat. De aceea, pentru a clarifica care dintre ele au fost acceptate sau respinse, se impune studierea acțiunilor ulterioare ale guvernanților țariști, investigarea actelor și hotărârilor privitoare la Basarabia adoptate de către guvernanții țariști în anii 1815 – 1818, a căror analiză va contribui la elucidarea aspectelor enunțate, ele constituind subiectul altor studii științifice.

BIBLIOGRAFIE

1. Vastitatea problemei și volumul limitat al acestui studiu nu ne permit să abordăm istoriografia, care va fi expusă intr-un studiu separat.
2. ANRM, F. 5, inv. 3, d. 2, f. 4, 4v, 5.
3. ANRM, F. 2, inv. 2, d. 11, f. 39-39v.
4. Накко А. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828. În: Записки Одесского Общества истории и древностей, т. XXII, 1900, p.122.
5. ANRM, F. 5, inv. 3, d. 2, f. 918-918 v.
6. Накко А., указ.соч., p. 123.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, p. 124.
9. *Ibidem*, p. 124.
10. *Ibidem*, p. 126.
11. ANRM, F. 2, inv. 2, d. 11, f. 105.
12. *Ibidem*, f. 67v-68.
13. Записки Бессарабского статистического комитета, т. 3, Кишинеов, 1868, с. 117 (în continuare-ЗБСК).
14. Полное собрание законов Российской империи. Спб, 1830, т. XXXII, с. 574-575.
15. ЗБСК, т. III, p.118-146.
16. Накко А., указ. соч., p. 127.
17. *Ibidem.*
18. ANRM, F. 2, inv.1, d. 386, f. 2v-7.
19. Frățâman I. S. Protestările contra procedeului rus în Basarabia după răpirea ei de ruși (1812). În: Buletinul Societății istorico-literare „B. P. Hajdeu", v. I, Chișinău, 1922-1923, p. 244-245.
20. Frățâman I. S. indică în mod eronat că această jalobă a fost adresată ober-procurorului Sf. Sinod, kneazul Golițân. *Ibidem*. p .246
21. *Ibidem*, p .248-249.
22. *Ibidem*, p. 250-252.
23. *Ibidem*, p. 252-257.
24. *Ibidem*, F. 261-263.
25. *Ibidem*, f. 263-265.
26. ANRM, F. 2, inv.1, d. 368, f. 1-2.
27. *Ibidem*, f. 5v.
28. *Ibidem*, f. 7-7v.
29. *Ibidem*, f-7v-8.
20. *Ibidem*, f. 25v-26.
31. V. Ovcinicova-Pelin. În speranța unei drepte ligiuiri. În: Moldova, nr. 11, 1989, p. 25.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem.*
35. *Ibidem.*
36. *Ibidem*, p. 25.
37. *Ibidem, p. 26.*
38. *Ibidem*.
39. *Ibidem.*
40. *Ibidem*, p. 26.
41. Leșcu A. Românii în armata imperială rusă. Secolul al XVIII-lea – prima jumătate a sec. al XIX-lea. București, 2005, p. 88, 89, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 105, 107, 123, 154-155, 182.
42. Энциклопедия военных и морских наук. Составлена под главной редакцией генерал-лейтенанта Леера, т. VI, С.птб., p. 296.
43. Ovcinicova-Pelin V. Op. cit., p. 26; ANRM, F. 2, inv. 1, d. 368, f. 12-20.

PROBLEMA BASARABIEI ÎN RAPORTURILE FRANCO-BRITANICE DUPĂ RĂZBOIUL CRIMEII (1856)

Cercetător științific **Eugen-Tudor SCLIFOS**
Institutul de Istorie al AȘM

THE BESSARABIAN PROBLEM IN THE FRANCO-BRITISH RELATIONS AFTER THE CRIMEAN WAR (1856)

Summary. After the defeat of Russia in the Crimea War, the problem of Bessarabia Bessarabia attention of the great powers. The Peace preliminaries in the January 1856 established that Russia must cede southern Bessarabia to Principality of Moldavia, but the Russian Empire will seek various reasons to shirk enforcement this point. The Great Britain and France, allies during the Crimean War, have divergent points in the Bessarabian question. The Government of Saint-James support the idea that southern Bessarabia must be assigned to Moldavia, without any kind of compensation for Russia. The French government supports Russian point of view, that southern Bessarabia should remain to Russia, because it is the center of the Bulgarian colony. The 1856 year was an intense diplomatic struggle between the French and British, for the southern Bessarabia.

Keywords: Bessarabia, tsarism, the great powers, treaty of Paris, diplomacy.

Rezumat. După înfrângerea Rusiei în fața coaliției europene, problema Basarabiei intră din nou în atenția Marilor Puteri. Preliminariile păcii din ianuarie 1856 stabiliseră ca Rusia să cedeze sudul Basarabiei Principatului Moldovei, dar pe parcurs Rusia va căuta diverse motive pentru a se eschiva de la executarea acestui punct. Marea Britanie și Franța, aliați în timpul Războiului Crimeii, au puncte divergente în chestiunea Basarabiei. Guvernul de la Saint-James susține cedarea sudului Basarabiei către Moldova fără niciun fel de compensație pentru Rusia. Guvernul francez susține punctul de vedere rusesc și anume că sudul Basarabiei ar trebui să rămână Rusiei, pe motiv că este centrul coloniei bulgare. Ca urmare, pe parcursul anului 1856 s-a dus o intensă luptă diplomatică, între francezi și britanici, pentru Basarabia.

Cuvinte-cheie: Basarabia, ţarism, Marile Puteri, Tratatul de la Paris, diplomaţie.

Războiul Crimeii, început dintr-un „moft" al țarului Nicolae al II-lea de a pune mâna pe Constantinopol și de a da lovitura de „grație" „omului bolnav" al Europei, a dus la crearea unei coaliții occidentale în frunte cu „tandemul" franco-britanic. Distrugerea flotei otomane la Sinope, în 1853, culminată, în 1854, cu ocuparea Principatelor Române de către trupele țariste, s-a soldat cu ciocniri armate inevitabile. Episodul cel mai semnificativ a fost înfrângerea forțelor militare rusești la Sevastopol, fapt ce a dus la terminarea acestui război, iar la Viena, în 1855, apoi, la Paris, în anul 1856, aveau să aibă loc tratativele de pace dintre Rusia și puterile occidentale.

Congresul de la Paris „încununa" cu „laurii victoriei" Franța, în special, dându-i șansa să fie noul arbitru al disputelor internaționale. Acest congres venea ca urmare a terminării Războiului Crimeii și a necesității de a reconfigura harta Europei, care urma să fie, în gândirea lui Napoleon al III-lea, una a naționalităților. Una din principalele sarcini ale congresului de pace era căutarea soluției viabile pentru „chestiunea românească": sau menținerea separației celor două Principate, sau unirea sub un principe străin. De asemenea, în articol este consemnat faptul că și chestiunea sudului Basarabiei va necesita atenția diplomației europene, care în mod „surprinzător" avea puncte de vedere diferite, din moment ce Marile Puteri aveau datoria „reparației" actului de la 1812.

***

Evenimentele produse în 1856, după războiul Crimeii, au fost extrem de evocatoare pentru Basarabia. Este vorba de teritoriul anexat în mod abuziv de Imperiul Rus în 1812, fapt ce intra în vizorul diplomației europene.

În această scurtă perioadă de timp, spațiul dintre Prut și Nistru a reprezentat o importantă piesă de schimb în raporturile dintre Franța și Rusia, imediat după sfârșitul războiului Crimeii, ceea ce a dus la eclipsarea puterii țariste pe continentul european și strălucirea imperiului francez, condus de Napoleon al III-lea, noul „arbitru" al Europei. După războiul Crimeii, încheiat cu „umilința" Rusiei, aceasta urma să cedeze sudul Basarabiei [1], care avea o importanță geostrategică deosebită [2], pierzându-și astfel supremația navală în Marea Neagră [3]. Situația creată, oneroasă pentru orgoliul Imperiului Rus, a condus la tatonări pentru o alianță ruso-franceză, care urma

să se soldeze cu abolirea clauzelor din Tratatul de la Paris de la 30 martie 1856.

Este curios faptul că odată cu terminarea războiului Crimeii, relațiile dintre Franța și Anglia se înrăutățesc. Mai ales din cauza faptului că suveranul francez dorea „susținerea" punctului de vedere rusesc în ceea ce privește cedarea sudului Basarabiei Principatului Moldova.

Un fapt semnificativ, care scoate în evidența poziția oficială a Franței asupra problemei Basarabiei, este scrisoarea adresată de Napoleon al III-lea reginei Victoria la 14 ianuarie 1856, în care suveranul declară că Rusia a acceptat toate preliminariile de pace cu excepția Basarabiei [4]. Împăratul francez consideră ca fiind enorme sacrificiile din partea celor două state, dar și rezultatele obținute, socotind că nu se merită de continuat războiul pentru a obține „quelques landes de la Bessarabie" [5].

În timpul congresului de la Paris, din februarie-martie 1856, plenipotențiarul englez George Villiers, Lord Clarendon, pierdea „teren" semnificativ în dauna Rusiei, aceasta și din cauza doleanțelor „exagerate" ale guvernului britanic de a „îngenunchea" Rusia cu orice preț. Franța a fost cea care a „temperat" cererile Marii Britanii la adresa Rusiei, considerând că aceasta a făcut „sacrificii" enorme pentru încheierea păcii. De aceea, singura problemă în care Anglia se putea implica „semnificativ" era chestiunea Basarabiei, iar Clarendon a jucat cu „tărie" [6] împotriva plenipotențiarilor ruși, care căutau modalități „surprinzătoare" de a înșela, în special, vigilența diplomaților englezi.

În cadrul ședinței din 8 martie 1856 a congresului de la Paris se observă o „sciziune", la nivel diplomatic, dintre Marea Britanie și Franța, din cauza faptului că cele două guverne aveau puncte de vedere total opuse în chestiunea Basarabiei. Astfel, Franța era dispusă să facă concesii Petersburgului prin cedarea Bolgradului. Totodată, pentru Marea Britanie soluționarea chestiunii sudului Basarabiei era necesară pentru ridicarea prestigiului său diplomatic. Plenipotențiarii englezi Cowley și Clarendon erau puși în situația „jenantă" de a „lupta diplomatic" împotriva contelui Orlov [7], care uzita de un limbaj „subtil" pentru a rupe alianța dintre guvernul de la Tuillerie și cel de la Saint-James.

Lordul Palmerston, referindu-se la importanța clauzei privind cedarea sudului Basarabiei, declara: „noi nu am considerat cedarea Basarabiei o concesie făcută Austriei; este o concesie intereselor turcești, dându-i o frontieră mai bună și mai puternică cu Moldova" [8].

La 22 martie Clarendon făcea o afirmație „surprinzătoare" pentru guvernul britanic: „împăratul (Napoleon) dorește s-o facă pe generosul și gentelmanul cu Rusia, și Walewski în replică ia cu regularitate partea rușilor" [9]. Karsul este „moneda de schimb" pentru Basarabia [10].

La 18 mai 1856 generalul Gordon a părăsit Crimeea și se deplasa spre Basarabia [11] pentru a monitoriza lucrările de demarcație dintre Moldova și Valahia, asistându-l pe colonelul Edward Stanton, reprezentantul Marii Britanii în comisia de delimitare a graniței [12]. Acesta s-a aflat pe teritoriul Basarabiei până în primăvara anului 1857 [13]. Pe lângă faptul că trebuia să asiste la lucrările comisiei de demarcație care erau deseori dificile și monotone, generalul Gordon a avut posibilitatea să cunoască mai multe regiuni ale Basarabiei, printre care Chișinău, Bolgrad, Reni [14]. Însemnările sale asupra Basarabiei au fost publicate mai târziu într-o serie de scrisori.

Astfel, guvernul britanic a cerut comisarului Edward Stanton ca lacul Ialpug să aparțină în totalitate Moldovei, iar Rusiei să nu i se permită nici măcar accesul indirect la Dunăre. Această poziție a guvernului de la Saint-James era în contradicție evidentă cu cea a guvernului de la Tuillerie. Împăratul francez căuta un compromis cu plenipotențiarii ruși Alexis Orlov și Philipp Brunov pentru a satisface atât Petersburgul, cât și Londra. Situația era complicată, deoarece reprezentanții ruși țineau cu orice preț să păstreze Bolgradul, reședința coloniei bulgare [15].

Napoleon al III-lea era pus într-o situație „jenantă" de diplomația engleză și cea rusă. Astfel, pe de o parte, guvernul francez știa că demolarea Karsului este împotriva tratatului de la Paris, iar Marea Britanie avea de ce să fie nemulțumită. Cu toate acestea, deși Rusia încălcase flagrant tratatul de pace, Franța susținea în continuare cedarea Bolgradului Rusiei [16]. De aceea, contele de Morny, fratele vitreg al împăratului francez, este trimis la Petersburg pentru a realiza medierea ruso-britanică în chestiunea Basarabiei. Cancelarul Gorceacov, urmând „sfaturile" contelui de Morny, propune Angliei convocarea unei noi conferințe privind soluționarea chestiunilor care provocau „discordie" între guvernul de la Petersburg și Londra. Lordul Palmerston a protestat vehement, considerând că Rusiei i-ar trebui impuse sancțiuni mai dure și să nu pună în discuție o chestiune care și-a găsit soluționarea în cadrul forului de la Paris [17].

De menționat, că dacă la începutul lucrărilor de demarcație reprezentantul francez Pierre Beson primise instrucțiuni clare să susțină punctul de vedere rusesc, adică Bolgradul să revină Rusiei, ulterior el a trebuit sa se ralieze opiniei majorității care exercita o presiune deosebită asupra Franței [18]. În același timp, în cursul unei întrevederi dintre Walewski și ambasadorul britanic la Paris, lordul Cowley s-a referit la opiniile divergente ale „foștilor" aliați în chestiunea delimitării graniței basarabene.

Astfel, guvernul britanic se arăta intransigent față

de Rusia, considerând că aceasta a pierdut războiul și nu trebuie să emită pretenții exagerate. Plenipotențiarul britanic constata că „încercarea Rusiei de a se sustrage hotărârile congresului de pace este nedemnă de o mare putere ca Rusia" [19]. În acest context, observându-se neînțelegerile dintre Franța și Anglia, jurnalistul ungar Urhazy Gyorgy scria: „Una din chestiunile importante era cedarea de către Rusia a teritoriilor stabilite prin tratatul de pace de la Paris. Rusia nu voia să cedeze Moldovei Bolgradul și Turciei Delta Dunării și Insula Șerpilor, Austria nu dorea retragerea trupelor din Principatele Dunărene atâta timp cât nu vor fi făcute concesiile, iar Anglia nu voia să-și recheme flota de război din apele teritoriale rusești. Pacea Europei se afla în pericol." [20].

Chestiunea Bolgradului atinse un moment critic în luna august a anului 1856, când cei însărcinați cu demarcarea frontierei au adresat o notă Marilor Puteri despre poziția fermă a Rusiei în această problemă, care ține „în suspans" întreaga Europă [21]. Se contura, astfel, scindarea poziției europene într-o chestiune dificilă, ținând cont de faptul că Rusia nu dorea să cedeze în demersurile sale, fiind susținută tacit de Franța.

În acest context tensionat, la 12 august 1856 are loc o întrevedere la Londra între noul ambasador al Rusiei, contele Irinei Chreptovich, și lordul Palmerston [22]. A fost abordată și problema sudului Basarabiei, dificultățile pe care le au comisarii cu delimitarea graniței, însă ambasadorul rus a invocat diverse motive pentru nesoluționarea chestiunii Bolgradului [23].

Guvernul britanic se arăta nemulțumit de acțiunile Rusiei în materie de politică externă, dacă ținem cont de noua „doctrină" a guvernului rus, și anume aceea de „reculegere", formulată de cancelarul Mihail Gorceacov odată cu numirea sa la conducerea ministerului de externe, pentru a induce în eroare Marile Puteri. Guvernul de la Saint-James se arăta ostil oricărei încercări de încălcare a tratatului semnat la Paris. În acest sens guvernul britanic declara că nicio „tranzacție", fie Karsul ori Insula Șerpilor, nu poate acoperi cedarea sudului Basarabiei [24].

În corespondența dintre cancelarul Gorceacov și Brunov din luna august se observă clar intențiile Rusiei de a separa Marea Britanie de Franța. Diplomația rusă considera chestiunea Bolgradului drept problemă secundară, deoarece „lupta diplomatică" se dădea pentru alianța cu Franța, noul hegemon al lumii europene. Cancelarul rus declara lui Brunov că scopul urmărit de Rusia este de a vedea dacă Franța împăratului Napoleon al III-lea își va menține „promisiunea" făcută Rusiei în problema Bolgradului. Cu toate acestea, reprezentanții ruși nu aveau convingerea că problema dată va fi tranșată în interesul lor, iar ei doreau să obțină votul favorabil al împăratului francez pentru a dezbina alianța cu Marea Britanie [25].

În corespondența Lordului Palmerston din 1856, publicată de Augustus Craven, există o scrisoare adresată de acesta ministrului Afacerilor Externe al Franței, contele Colonna Walewski, cel care fusese și președintele congresului de pace de la Paris din februarie-martie 1856 [26]. Acest document era generat de dificultățile care apăruseră în urma executării tratatului de pace de la Paris, în una din cele mai spinoase probleme ale momentului, delimitarea graniței Basarabiei prin cedarea celor trei județe din sudul Basarabiei. Mesajul respectiv venea și în contextul apropierii tot mai evidente a Franței de Rusia.

Franța dorea ca Bolgradul, reședința bulgarilor, să fie cedat Rusiei. Lordul Palmerston aducea argumente indiscutabile asupra faptului că Rusia nu execută cu fidelitate tratatul de pace, ci dimpotrivă, uzitează de toate mijloacele pentru a nu-l respecta [27]. Reprezentantul guvernului englez a luat o poziție vehementă față de Rusia, care deja violase tratatul de la Paris prin distrugerea fortăreței Kars ce urmă să fie cedată Imperiului Otoman ca parte integrantă a sa. Acum Rusia dorea să cucerească Insula Șerpilor și Bolgradul. Referitor la prima chestiune, cea a Karsului, acest fapt dovedea o atitudine agresivă față de Imperiul Otoman și continuarea politicii tradiționale de a pune stăpânire pe strâmtori și pe Constantinopol.

A doua chestiune, în viziunea diplomatului britanic, era la fel de importantă ca cea dintâi, dar avea consecințe mai grave. Lordul Palmerston i-a declarat lui Walewski că încercarea Rusiei de a substitui Bolgradul cu un oraș având același nume, de care nu au cunoștință cei însărcinați cu delimitarea graniței basarabene, este inadmisibil. Acest șiretlic al guvernului rus era dezonorant pentru o putere ca Rusia, inducându-i, astfel, în eroare pe cei responsabili de soluționarea cât mai rapidă a litigiului [28].

În același timp, diplomatul englez considera necesar să-i aducă aminte contelui Walewski că forumul de la Paris își luase angajamentul să regleze frontiera Basarabiei în interesul Principatului Moldovei, deci, în detrimentul Rusiei, lucru care ar împiedica puterea de la Petersburg să aibă acces la gurile Dunării. Noua regiune Bolgrad, pe care Rusia era gata să o cedeze, nu corespundea intereselor Marii Britanii, iar Palmerston avea o responsabilitate mare pe umerii săi, urmând să explice Parlamentului și națiunii engleze pacea care nu este respectată.

Lordul Palmerston considera pe bună dreptate că Imperiul Otoman și Austria susțin poziția Marii Britanii în chestiunea Bolgradului, în timp ce Franța pare să se îndrepte iremediabil spre o alianță cu Rusia, ceea ce pune în pericol tot efortul depus de aliați pentru a limita puterea Rusiei în sud-estul Europei. El mai adă-

uga că daca încălcările regulate ale tratatului de pace de la Paris continuă, atunci acesta are puţine şanse să fie executat. Diplomatul englez considera că la acel moment nu era nevoie de convocat un nou congres, care să ducă la negocieri în această chestiune. De aceea, Walewski este văzut ca un moderator între Rusia şi Marea Britanie, iar alianţa franco-engleză era una utilă intereselor întregii Europe [29].

Răspunsul lui Walewski la acest mesaj a fost destul de tranşant, el declarând că Anglia poate urma politica care este în interesul acesteia în problema Bolgradului, dar Franţa refuză să o „însoţească" [30]. Răspunsul fostului preşedinte al forului de la Paris a fost privit cu dezaprobare de Palmerston, care considera că Franţa se va face responsabilă pentru nesoluţionarea acestei chestiuni în interesul Europei.

Publicistul francez Eugene Fourcade, la rubrica *Chronique de la Quinzane* din *Revue des Deux Mondes*, referindu-se la problema Bolgradului şi a dificultăţilor parvenite în urma delimitării noii frontiere, sublinia că acestea se datorează în mare parte unor „erori" sau ambiguităţi în procesul de redactare [31]. În ceea ce priveşte poziţia concertului european în această problemă stringentă, el constata că se observă o divizare a Marilor Puteri: Austria colabora în „tandem" cu Marea Britanie pentru a îndepărta Rusia de la gurile Dunării, iar Franţa susţinea în mod surprinzător poziţia Rusiei [32]. În acest context tensionat, când niciuna din părţile implicate nu doreşte să cedeze, se cere cu insistenţă atât de Grigore Ghika, dar şi de Rusia, convocarea unei conferinţe, unicul „tribunal" [33] european care putea oferi o soluţie definitivă în problema basarabeană.

În ceea ce priveşte chestiunea Bolgradului, spre finele anului 1856, împăratul Napoleon al III-lea a fost forţat de poziţia ireconciliabilă a Marii Britanii, dând câştig de cauză Rusiei, urmând a fi convocată o nouă conferinţă care să rezolve litigiul între Rusia şi Marile Puteri. Acest nou for european s-a deschis în ianuarie 1857 tot la Paris, iar suveranul francez urma să joace cu abilitate acelaşi rol de „moderator" între interesele britanice şi cele ruseşti [34].

Nerezolvarea chestiunii Bolgradului punea în pericol realizarea unuia dintre obiectivele majore ale tratatului de la Paris din 30 martie 1856 şi anume îndepărtarea Rusiei de la Dunăre [35]. Pe de altă parte, divergenţele în problema sudului Basarabiei riscau ruperea alianţei britanico-franceze, având în vedere şi apropierea tot mai mare dintre împăraţii Napoleon al III-lea şi Alexandru al II-lea [36].

Astfel, în luna ianuarie 1857, după convocarea unei noi conferinţe la Paris, Rusia s-a văzut nevoită să cedeze Bolgradul şi Insula Şerpilor. Chestiunea Bolgradului, care a provocat neînţelegeri vizibile între Paris şi Londra, s-a constituit într-un semnal că această alianţă este în pericol din cauza poziţiei lui Napoleon al III-lea care se orientează tot mai mult spre Imperiul Rus.

BIBLIOGRAFIE

1. În lucrarea *Histoire diplomatique de la crise orientale de 1853 à 1856* Felix Bamberg consideră cedarea sudului Basarabiei ca fiind un „fait inouï" în istoria modernă a Rusiei, dacă ţinem cont de faptul că imperiul moscovit nu a pierdut, ci, dimpotrivă, mereu a fost în expansiune pentru noi teritorii.

2. Micu G. Basarabia între obiect şi subiect al geopoliticii ruseşti. În: Destin românesc, nr. 3-4, 2006, p. 31.

3. Guèrin L. Histoire de la dernière guerre de la Russie (1853-1856), vol. II, Paris, 1858, p. 523. Louis Debrauz. Le Traité de Paris du 30 mars 1856 étudié dans ses causes et ses effets, Paris, 1856, p. 60. De menţionat lucrarea lui P. H. Mischef, La Mer Noire et les détroits de Constantinople (essai d'histoire diplomatique). Paris, 1899.

4. Benson A. C. (edited). The letters of Queen Victoria, vol. III: 1854-1861. Cambridge, 2014, p. 205.

5. *Ibidem*, p. 206.

6. Bury J. P. T. The New Cambridge Modern History: 1830-1870. The zenith of european power. Cambridge University Press, 1964, p. 489.

7. *Ibidem.*

8. Andrew D. Lambert. The Crimean War: British Grand Strategy against Russia, 1853-1856. Second edition, Ashgate Publishing, 2011, p. 337.

9. Stanley Lane-Pool. The life of the Honourable Stratford Canning, Vicout Stratford de Redliffe: from the memoirs and private and official papers. Vol. II, London, 1888, p. 435.

10. Hume D. History of England during the reign of Victoria (1837-1901). United States of America, 1907, p. 124.

11. Swaine S. A. General Gordon. London, 1885, p. 18.

12. Gordon H. W. Events in the life of Charles George Gordon: from the beggining to its end. London, 1886, p. 42.

13. Wiliam F. Butler. Charles George Gordon. London, 1889, p. 34-35.

14. Hope Eva. Life of General Gordon. London, 1885, p. 10.

15. Felix Bamberg, op. cit., p. 78.

16. Boutenko S. Un projet d'alliance franco-russe d'après les documents inéites des archives russes. În: Revue Historique, t. 155, 1927, p. 305.

17. *Ibidem.*

18. Vitcu D. Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia. În: Congresul de pace de la Paris (1856) prefaceri europene, implicaţii româneşti. Ed. Dumitru Ivănescu şi Dumitru Vitcu. Iaşi: Editura Junimea, 2006, p. 122.

19. Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Vol. II: texte străine, Arhivele Statului din România. București, 1984, p. 261.
20. Românii la 1859, p. 132.
21. Riker T. W. Cum s-a înfăptuit România. Iași, 2000, p. 63.
22. Ashley Evelyn. The life and correspondence of Henry John Temple, viscount Palmerston, vol. II, p. 331.
23. *Ibidem*, p. 333.
24. *Ibidem*, p. 64.
25. Serge Boutenko, op. cit., p. 306.
26. Palmerston către Walewski, Picadilly, 10 septembre 1856. În: Augustus Craven. Lord Palmerston: Sa correspondace intime pour sevir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865. Vol. II, Paris, 1879, p. 512.
27. *Ibidem*, p. 513.
28. *Ibidem*, p. 514.
29. *Ibidem*, p. 515.
30. *Ibidem*, p. 516.
31. Revue des Deux Mondes, tome 5, 1856, p. 924.
32. *Ibidem*, p. 926.
33. *Ibidem*.
34. Bourgeois E. History of Modern France. Vol. II, Cambrige University Press, 1919, p. 52.
35. Temperley H. The treaty of Paris of 1856 and its Executation. In: The Journal of Modern History, IV, nr. 4, 1932, p. 523-543.
36. Mosse W. E. The negociations for a franco-russian convention, november 1856. În: Cambridge Historical Journal, X, nr. 1, 1950, p. 50-74.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Despot Vodă* de V. Alecsandri, regia A. Băleanu.
Teatrul Național „Mihai Eminescu", 1986.

PIESE DE PODOABĂ ȘI DE VESTIMENTAȚIE PE TERITORIUL MOLDOVEI ISTORICE

Doctor în istorie **Svetlana REABȚEVA**
Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

ITEMS OF ADORNMENT AND CLOTHING ON THE TERRITORY OF HISTORIC MOLDOVA

Summary. The research of the process of changing jewelry dresses typical to the population of medieval Moldavian principality for the long time interval (from XIV to the beginning of XVII century) allows us to trace the dynamics of formation such dress. In the period of XIII-XIV century's many of jewelry decorations were made in the Byzantine and Balkan traditions, also they were known as some separate things of Old Rus' and nomadic range. At the same time it was popular a number of ornaments made in the tradition of European art of the Gothic style. The period of XIV-XVII centuries is the time of active formation and establishment of local school of color metal work as well as the specific jewelry dresses. Beginning from the XVI century the Turkish influence was increasing in costume jewelry and adornment of the population of the Moldavian. Thus, the changes in jewelry dresses compositions clearly reflect historic fate and cultural contacts, as well as the changing of some priorities of the population of the Moldavian principality.

Keywords: jewelry, Moldavian principality, traditions, cultural contacts.

Rezumat. Studiul procesului de răspândire a articolelor de giuvaergerie în Moldova istorică pe o perioadă mai lungă de timp, între secolul al XIV-lea și începutul secolului al XVII-lea, permite să urmărim dinamica formării și succesiunii garniturilor de podoabe. În secolele XIII-XIV sunt prezente bijuterii executate atât în tradiţie bizantină, cât și în cea general-balcanică. Sunt, de asemenea, cunoscute piese cu aspect vechi rus și nomad. În același segment de timp au fost în vogă și podoabe realizate în stil gotic. Secolele XIV-XVII reprezintă etapa formării active și a constituirii școlilor locale de prelucrare a metalelor neferoase, determinând apariţia unor garnituri specifice de bijuterii. Astfel, evoluţia podoabelor reflectă atât destinele istorice și contactele culturale, cât și schimbările priorităţilor populaţiei Moldovei istorice.

Cuvinte-cheie: perioadă, Moldova istorică, tradiţie, contacte culturale.

Sursele de bază pentru studiul pieselor de podoabă de pe teritoriul Moldovei istorice din secolele XIV – XVII sunt materialele arheologice ce provin din așezări, necropole și tezaure. Dintre siturile cercetate pe teritoriul între Prut și Nistru, cele mai relevante garnituri au fost descoperite în așezările urbane de la Orheiul Vechi, Costești și Tarasova [1]. Date importante sunt furnizate de tezaurele descoperite fortuit la Onești, raionul Hâncești, Musait, raionul Vulcănești, Bălţata, raionul Criuleni, Sângerei, raionul Sângerei, Bălăbănești, raionul Criuleni, Hâjdieni, raionul Glodeni, Brătușeni, raionul Edineţ, Saharna, raionul Rezina, în care giuvaerele, de multe ori, sunt reprezentate de garnituri complete, fiind adesea combinate cu descoperiri monetare [2]. În spaţiul dintre Carpaţi și Prut au fost depistate și mai multe monumente ce ne permit caracterizarea amplă a pieselor de podoabă și de vestimentaţie, specifică populaţiei locale.

Giuvaerele erau o parte componentă inseparabilă a costumului, reprezentând deseori particularităţile acestuia. Date despre costumul ceremonial moldovenesc pot fi obţinute consultând frescele mănăstirilor Suceava, Suceviţa, Moldoviţa, Humor, Probota, Arbore (România), precum și icoanele, broderia din aur, miniaturile din cărţi, relatările călătorilor străini, actele emise de domnitorii moldoveni, contractele comerciale, letopisețele moldovenești [3]. Resturi de veșminte din această perioadă provin din săpăturile arheologice de la Suceava, Mirăuţi, Voroneţ, Galata-Iași, Dragomirna (România), Orheiul Vechi, Căpriana (Republica Moldova) [4].

Analiza pieselor poate fi efectuată numai în conformitate cu distribuirea lor în componenţa portului. Astfel, se evidenţiază câteva categorii de podoabe: 1. pentru cap și acoperământul capului (coroane, diademe, inele de tâmplă, cercei, ace pentru cap și pentru acoperământul capului); 2. pentru gât (pandantive, salbe, „coliere"); 3. pentru mâini (brăţări și inele); 4. piese ce serveau nemijlocit la ornamentarea îmbrăcămintei (centuri, pandantive cusute, catarame și nasturi de diferite tipuri).

Portul bijuteriilor medievale din Moldova reprezintă un fenomen complex și complicat, ale cărui rădăcini trebuie căutate în vestigiile mai timpurii. Utilizarea în portul ceremonial și de paradă în Europa de Sud-Est a diademelor cu pandantive luxoase este legată de tradiţia bizantină. Coroanele pentru doamne erau însoţite de pandantive din lănţișoare de aur, perle și pietre scumpe. Acestea se purtau deasupra vălului de culoare albă, roz, albastră sau verde. Domniţele și

jupâniţele tinere purtau diademe cu pandantive. Coroana cu pandantive este prezentata pe chipul brodat cu aur al Mariei de Mangop (1447)[1] [5] (figura 1). În portretul doamnei Maria pandantive sunt prezentate de patru fire, compuse din pietre scumpe rotunde și în formă de picătură. Garnitura este suplinită de cerceii triunghiulari, înzestraţi de asemenea cu pandantive. Pentru podoabele populaţiei, pe teritoriul istoric al Moldovei sunt caracteristice coroniţele cu aplice cu decor zoomorf, vegetal sau vegetal-geometric (figura 2).

Sub influenţa școlii bizantine de prelucrare a metalelor, în Europa de Sud-Est, de Est și Centrală se răspândește moda cerceilor cu mărgele și a cerceilor/inelelor de tâmplă. În regiunea carpato-nistreană, propria tradiţie de producere a pieselor de acest tip se formează spre secolul al XII-lea. Pe lângă aceasta, se întâlnesc descoperiri aparte de aspect vechi rus, precum cele atestate în necropola de la Brănești (Republica Moldova) și tezaurul de la Oţeleni (România) [6]. Pentru podoabele cu mărgele din secolele XIII – XV din regiunea carpato-nistreană sunt caracteristice dimensiunile și forma diferită a mărgelei centrale și a celor laterale, precum și partea superioară torsionată a arcului (Șaptebani (Republica Moldova), Schinetea (România)) [7] (figura 4).

Pe teritoriul Moldovei istorice, în secolele XIV – XV sunt cunoscute giuvaere cu mai multe mărgele. Ele sunt reprezentate de două variante. Prima constituie piesele cu mărgelele imprimate rotunde sau sferoidale, puţin aplatizate. A doua include piesele cu mărgele netede imprimate sferoidale, care alternează cu mărgelele ajurate din sârmă. Podoabe de acest fel au fost descoperite în necropola de la Suceava, Liteni și în tezaurele de la Schinetea (România) și Cuhureștii de Sus (Republica Moldova) [8] (figura 3). Analogii pentru piesele respective cunoaștem pe teritoriul Ucrainei și al Lituaniei. În Europa de Est, cerceii având verigile cu mai multe mărgele rotunde și aplatizate sunt tipici pentru siturile legate de influenţa Marelui Ducat al Lituaniei [9]. Un tablou similar de răspândire a pieselor asemănătoare poate fi urmărit și pe baza descoperirilor de elemente de la coroniţe. Podoabe cu mărgele circulă în regiunea carpato-nistreană până la începutul secolului al XVII-lea. În decorul pieselor târzii, pe lângă căpăcele și piramide mici granulate, se întâlnesc tuburi mici metalice, inserţii colorate (figura 5). Unele dintre aceste bijuterii puteau fi purtate în calitate de cercei uniţi prin intermediul unor lănţișoare sub bărbie (Saharna, Dezghingea, împrejurimile Orheiului (Republica Moldova)) [10] (figura 6).

Figura 1. Acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop; http://putna.ro/revista2013/articol20 (vizitat 12.08.2015).

Figura 2. O pereche de cercei ai Mariei de Mangop (Mănăstirea Putna); http://www.putna.ro/Cercei-s3-ss4-c4cc12.php (vizitat 12.08.2015).

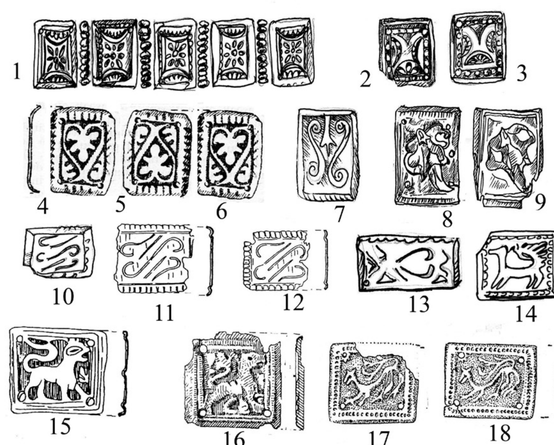

Figura 3. Coroniţe, secolele XIII–XIV. *Scări diferite.* 1, 10-13, 15. Hudum; 2-3. Izvoare; 4-6. Netezi; 7, 17-18. Trifești (România); 8-9. Costești (Republica Moldova); 14. Cuhureștii de Sus (Republica Moldova); 16. Hlincea-Iași (România) (1 după: Spinei, Popovici 1988; 2-3 după: Vulpe 1957; 4-6 după: L. Bătrâna, A. Bătrâna 1985; 7, 10-13, 17-18 după: Spinei 1984; 8-9 desenul autorului; 14 după: Маркевич, Полевой, Финн 1961; 15-16 după: Popescu 1970).

[1] Acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop este cel mai vechi portret brodat în mărime naturală din România.

Figura 4. Podoabe cu mărgele din tezaurul din secolul al XV-lea de la Schinetea, România (după: Alaiba 2002).

Figura 5. Pisa de podoabe din tezaurul de la Bălţaţi, România (după: Alaiba 2007).

O altă tradiţie – cea a Hoardei de Aur – este prezentată de cerceii cu pandantiv în formă de picătură, cerceii în formă de semn de întrebare și ineluşe miniaturale în forma unui şarpe care își mușcă coada (Orheiul Vechi (Republica Moldova), Hudum, Izvoare, Schinetea (România)) [11]. Pe baza cerceilor în formă de „semn de întrebare" s-a format tipul de podoabe masive medievale târzii cu trei pandantive, în care s-au utilizat mărgele netede imprimate și cele ajurate. Asemenea piese au fost descoperite în săpăturile de la Orheiul Vechi și Suceava, fiind datate din secolele XV – XVI [12].

În secolele XV – XVII, în costumul european apar podoabe care pot fi considerate deja drept cercei în sensul contemporan al cuvântului (figura 6). Acestea sunt piese la care veriga este executată aparte, amplasată perpendicular faţă de pandantiv şi fixată de acesta prin intermediul unei legături mobile sau rigide. Pentru piesele răspândite mai ales în regiunea carpato-nistreană sunt tipice pandantivele masive pentru cercei, a căror formă este apropiată de o rozetă florală cu mai multe pandantive adiţionale. Pandantivele erau executate în formă de lănţişoare, elementele voluminoase în formă de picătură sau plate, în formă de lunulă sau foliforme.

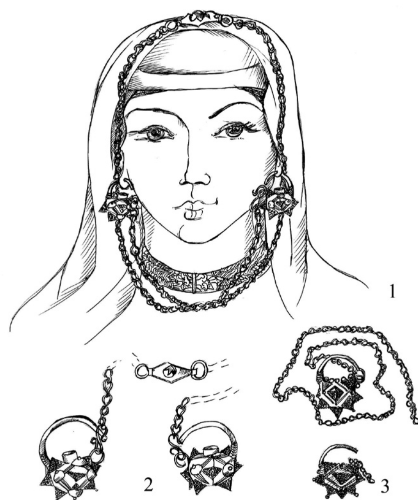

Figura 6. 1. Variantă de reconstituire a garniturii de podoabe din tezaurul de la Saharna; 2. cercei din tezaurul de la Saharna; 3. cercei din tezaurul de la Dezghingea, Republica Moldova (după: Рябцева 2005).

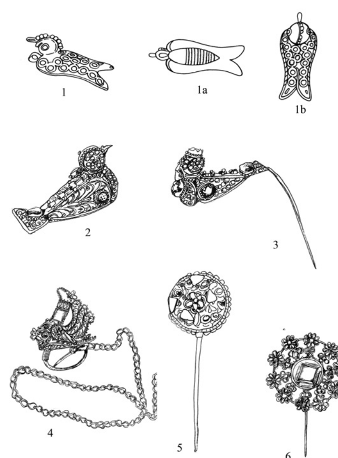

Figura 7. Ace, pandantive cu figuri de păsări sau flori. *Scări diferite.* 1. Pohrebeni (Republica Moldova); 2,3,5. Probota (România); 6. Musait (1,6 după: Рябцева 2010; 2,3,6 după: The restoration of the Probota Monastry; 4 după: Civilizaţia epocii lui Ştefan cel Mare).

O trăsătură caracteristică a podoabelor populației din regiunea carpato-nistreană sunt acele cu figuri la capete, destinate fixării sau decorării acoperămintelor pentru cap (figura 7). O pereche de ace cu figuri în formă de pasăre la capete a fost descoperită în mormântul Vasilicăi Stroici (decedată în 1568), din familia urmașilor lui Petru Rareș (aproximativ 1487 – 1546)[2]. Membrii familiei Stroici erau înmormântați în pronaosul bisericii din mănăstirea Probota, aproape de a doua capitală a Moldovei, Suceava [13]. Veșmântul nobilei era decorat cu fir de aur, pietre semiprețioase și 30 de nasturi din argint aurit. Garnitura de giuvaere era compusă din cercei cu mărgele complicați, din aur cu inserții colorate din pietre scumpe și semiprețioase, un inel din aur cu rubin și cinci ace pentru cap din argint aurit, care serveau la fixarea voalului. Două ace cu capetele rotunde plate erau decorate cu diverse inserții semiprețioase și unul – cu rozete aplicate. Încă două ace din argint aurit au fost decorate cu figuri de păsări (figurile 7/2,3,5). La unul dintre ele s-a păstrat și pivotul acului, amplasat în paralel cu figura păsării. Un ac cu capătul în formă de figură de pasăre, transformat în cercel și unit cu un lănțișor a fost descoperit la Suceava într-un tezaur[3] [14] (figura 7/4). În secolele XV – XVII, în regiunea carpato-nistreană apare tipul de ace cu capete în formă de rozete, tipic pentru costumul feminin. În costumul bărbătesc, sub influența modei turcești, se răspândesc agrafele-surguciuri prețioase [15].

Podoabele metalice pentru gât nu sunt caracteristice pentru costumul acestei perioade. Excepții sunt doar lănțișoare destul de târzii, înzestrate uneori cu culoane (Hâjdieni). În secolele XVI – XVII, sub influența școlii balcanice de prelucrare a metalelor, apar salbele-gulere pentru femei împletite din sârmă subțire flexibilă (Hâjdieni, Saharna (Republica Moldova)) [16] (figura 6/1).

Spre deosebire de podoabele pentru gât, cele pentru mâini erau mai populare și mai diverse. Brățările torsionate și împletite cu capetele granulate (Voinești, Oțeleni (România)), spre exemplu, care fac parte din grupul larg de piese de origine bizantină [17]. La modă erau diferite tipuri de inele: atât turnate, cât și cele compuse din mai multe elemente. Se întâlnesc inele sigilare, cu camee, inserții colorate, granulare, reprezentări gravate geometrice, vegetale, antropomorfe și zoomorfe. Printre aceste podoabe se evidențiază cele din mormintele domnești de la Rădăuți (România) [18]. Inelele accentuau statutul social al persoanei, pe ele erau plasate inscripții cu numele și *regalia* acesteia, precum și inscripții – urări de bine.

Figura 8. Aplică de la Costești, Republica Moldova, foto autorului.

Figura 9. Nasturi (Mănăstirea Putna); http://www.putna.ro/Nasturi-s3-ss4-c4-cc14.php (vizitat 12.08.2015).

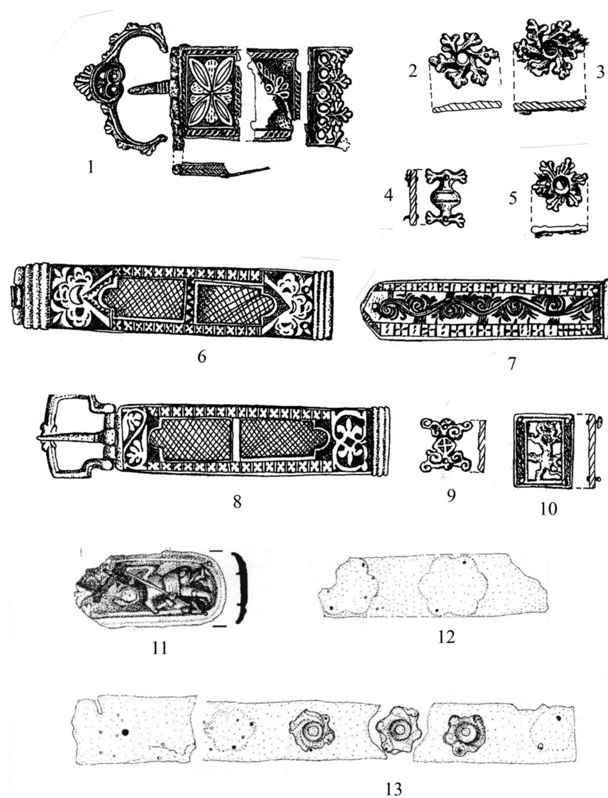

Figura 10. 1-10. Elemente dintr-o garnitură de centură, Schinetea, România (după: Alaiba 2002); 11-13. Fragmente de centură de la Orheiul Vechi, Republica Moldova (după: Bacumenco 2006).

2 Expuse în tezaurul Complexului Muzeal al Bucovinei, Suceava.

3 Se păstrează în colecția Muzeului Național de Istorie a României din București.

Printre aplicele menite să înfrumusețeze hainele și acoperămintele capului, se întâlnesc piesele influențate de Hoarda de Aur (Costești (Republica Moldova), Suceava (România)) [19] (figura 8). Tradiția ornamentelor cusute mongole a influențat formarea tipului specific de aplice caracteristice pentru siturile din secolul al XV-lea – începutul secolului al XVII-lea (Putna, Păun (România), Sângerei, Musait (Republica Moldova)) [20].

Printre podoabele reprezentative din siturile regiunii carpato-nistrene sunt piesele legate direct de aspectul vestimentației – nasturii și copcile (figura 9). Nasturii fac parte destul de des și din componența tezaurelor din regiunea carpato-nistreană, din secolele XIV – XVII. În tezaurele din secolele XV – XVII se întâlnesc cel mai des nasturii fără cavități (imprimați și turnați) sau nasturii ajurați din sârmă. Nasturii imprimați pot fi netezi (Schinetea, Sihleanu (România), Musait (Republica Moldova)), lobați (Sihleanu), ornamentați cu un strugure granulat în partea de jos (Cotul Morii-Popricani, Sihleanu (România), Bălțata (Republica Moldova)), cu variate compoziții din granule, sârmă filigranată, inelușe de sârmă simplă sau filigranată (Păun (România), Onești, Musait, Bălțata (Republica Moldova)), prin gravare (Cotul Morii-Popricani (România), Saharna Veche (Republica Moldova)), cu decor reliefat, cu inserții colorate (Păun) [21].

Un set unic de nasturi provine din necropola domnească de la Rădăuți (România) [22]. În mormântul 85 au fost descoperiți 63 de nasturi din argint aurit și un inel de aur, cu caracter de unicat. 33 de nasturi erau amplasați pe schelet, începând de la nivelul bărbiei și până mai sus de genunchi. Ei serveau la încheierea și ornamentarea tunicii. Câte 15 exemplare de nasturi mai mici se aflau pe antebrațe. Acest tip de costum, care accentua silueta pe verticală, era tipic pentru cavalerii din Franța, Anglia, Italia, Ungaria și Polonia la mijlocul secolului al XIV-lea. Nasturii sunt executați din două jumătăți imprimate. În locul de îmbinare sunt lipite fire din sârmă filigranată. În centrul nasturilor este amplasată o bilă imprimată (imitarea inserției perlate), înconjurată de o rozetă din adâncituri, decorată cu email verde.

Pe teritoriul studiat sunt atestate elemente de la centuri tipice pentru Hoarda de Aur, datate în limitele secolului al XIV-lea. În siturile din secolele XIII – XVI (Orheiul Vechi (Republica Moldova), Voinești, Cotul Morii-Popricani, Schinetea (România)) sunt descoperite elemente de la centuri de proveniență vest-europeană [23] (figura 10). Pentru costumul feminin din regiunea carpato-balcanică sunt populare cataramele-paftale, apărute sub influența modei turcești [24]. Centuri luxoase, executate în stil turcesc, sunt prezente și în costumul bărbătesc de paradă din secolul al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea [25].

Astfel, studiul procesului de răspândire a articolelor de giuvaergerie, caracteristice populației Moldovei pe o perioadă mai lungă de timp, între secolul al XIV-lea și începutul secolului al XVII-lea, permite să urmărim dinamica formării și succesiunii garniturilor de podoabe. Este indubitabilă continuitatea în dezvoltarea unor tipuri de giuvaere, dintre care unele provin din piese mai timpurii. În secolele XII – XIII, premergătoare perioadei de bază a acestui studiu, în regiunea carpato-nistreană sunt prezente podoabe executate atât în tradiție bizantină, cât și în cea general-balcanică. Sunt cunoscute, de asemenea, piese cu aspect vechi rus și nomad. În aceeași perioadă apar podoabe executate în stil gotic (centuri).

În secolele XIV – XV, în costumul nobililor din regiunea carpato-dunăreană continuă să se simtă influența bizantină, iar în garniturile de podoabe se întâlnesc larg piese de origine bizantină (sau cu prototipuri bizantine). Secolele XIV – XVII reprezintă perioada formării active și a constituirii școlilor locale de prelucrare a metalelor neferoase, determinând apariția garniturilor specifice de podoabe. După căderea Constantinopolului, chiar în aceste ateliere continuă să fie produsă o serie întreagă de piese în stil tipic bizantin (diademe, podoabe cu mărgele, unele tipuri de brățări și inele). Însă aceste obiecte de valoare, specifice pentru portul populației regiunii carpato-nistreană, deseori diferă considerabil de prototipurile bizantine.

În afară de tradiția răsăriteană, o influență puternică asupra formării costumului și garniturii de podoabe a fost exercitată de moda vest-europeană. Influența italiană, care predomina în Europa secolelor XIV – XV, începe să fie completată, din secolul al XVI-lea, de cea spaniolă. Răspândirea stofelor și podoabelor prețioase în Moldova era determinată și de legăturile cu piețele din Ungaria, Germania, Cehia, Polonia. Printre podoabele prezente și în siturile din secolul al XIII-lea, cele mai semnificative sunt centurile lungi „gotice" care au devenit mai răspândite în secolele XIV – XV.

În secolul al XIV-lea se resimte influența Hoardei de Aur asupra populației regiunii carpato-nistrene. În sens strict, piesele executate în această tradiție (cercei în formă de „semn de întrebare", cercei cu pandantive în formă de picătură, inelușe cu capete de dragon, garnituri de centură, diverse ecusoane cu granule și sârmă filigranată, aplice în formă de pasăre și de alte forme) nu au circulat un timp îndelungat. Însă, cel puțin două tipuri de giuvaere mongole: cercei în formă de „semn de întrebare" și aplice granulate au stat la baza unor podoabe tipice pentru portul medieval din Moldova. Alte podoabe provin din descoperiri izolate de pe siturile Hoardei de Aur.

De tradiţie orientală este legată, probabil, şi apariţia în secolul al XIV-lea în portul feminin a acelor pentru păr cu figuri de păsări pe capete. În secolele XV – XVII, se răspândesc acele cu capete în formă de rozete florale, care devin specifice pentru portul populaţiei din regiunea carpato-nistreană. Pentru complexele din secolele XVI –XVII este specifică apariţia podoabelor flexibile din sârmă subţire: brăţări, torques-uri, lanţuri, lănţişoare cu coloane. Conform multiplelor analogii de pe teritoriul Bulgariei, apariţia pieselor de acest tip poate fi legată de şcoala balcanică de prelucrare a metalelor.

Pentru complexele din secolele XIV – XVII este specifică prezenţa inelelor. Dintre obiectele legate de confecţionarea hainelor, cel mai frecvent se întâlnesc nasturii sferici sau în formă de picătură. Sunt cunoscute atât piese ajurate din sârmă filigranată, precum şi imprimate, ornate bogat cu sârmă filigranată, prin granulare, gravare, inserţii colorate sau turnate, uneori cu decor complicat vegetal. Pe lângă nasturi, se utilizau des bucle şi copci vestimentare, uneori decorate suplimentar (Suceava, Orheiul Vechi).

Începând cu secolul al XVI-lea, în costumul şi portul de podoabe al populaţiei Moldovei se intensifică influenţa otomană, aceasta manifestându-se şi prin apariţia tipurilor specifice de inele, nasturi, lanţuri. În costumul feminin apar centurile cu catarame-paftale. În cel bărbătesc apar garniturile metalice specifice, cu agrafe (surguciuri), centuri luxoase, lănţişoare, săbii, pumnale şi piese pentru fixarea acestora.

Aşadar, evoluţia podoabelor reflectă atât destinele istorice şi contactele culturale, cât şi schimbările priorităţilor populaţiei Moldovei istorice.

BIBLIOGRAFIE

1. Бырня П.П. Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье (XV – начало XVI в.), Кишинев 1984; Бырня П.П. Из истории исследования Старого Орхея (1946 – 1958 гг.). В: Археологические исследования в Старом Орхее, Кишинев 1991; Postică G. Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996 – 2001, Iaşi 2006; Абызова Е.Н., Рябцева С.С. Лотос из Костешт и шапка Мономаха. В: Stratum plus 5, 2003 – 2004, СПб, Кишинев, Бухарест, Одесса 2005, с. 363-369; Рябцева С.С., Чокану М.М. Находки средневекового времени с поселения Тарасова в Молдове (по материалам частной коллекции). В: Stratum plus 5, 2005 – 2009. СПб., Кишинев, Одесса, Бухарест 2009, с. 164-198.

2. Butnariu B., Nicolae E., Boldureanu A., Paiul V., Niculiţă A., Tăbuică R. Tezaurele din muzeele oraşului Chişinău, sec. XVI – XVIII, Chişinău, 2004, p. 21-24, pl. XIX, p. 25-30, pl. XX-XXIX, p. 34-37, pl. XX-XXIX, p. 38-39, pl. XXIII, p. 40-42, pl. XXXI, p. 59, XXXII, p. 18, 19, pl. XVIII; Левинский А.Н., Рябой Т.Ф. Старосахарнянский клад XVII в. В: АИМ 1986, Кишинев, 1992, с. 248-254.

3. Drăguţ V., Lupan P. Pictura murală din Moldova sec. XV – XVI. Bucureşti, 1982; Popescu M. Iconografia podoabelor medievale. În: RMM–MIA 1975, 2, p. 61-71; Nicolescu C. Istoria costumului de curte în Ţările Române. Secolele XIV – XVIII, Bucureşti, 1970; Alexianu Al. Mode şi veşminte din trecut, Bucureşti, 1971; Зеленчук В.С., Калашникова Н.М. Одежда населения Молдавии XV – XIX вв. В: Древняя одежда народов Восточной Европы. М., 1986; Niţu F. Preţuri de podoabe şi orfevrărie din metal preţios în spaţiul românesc (sec. XVI – XVII), Bucureşti, 2006.

4. Marian C., Repere ale restaurării textilelor arheologice din mătase naturală, Iaşi 2001; Смирнов Г.Д. Археологические исследования Старого Орхея В: КСИИМК 5, М. 1954, с. 24-39; Нестерова Т.П. Атрибуция и датировка богатого захоронения из каменной церкви Старого Орхея. Новые данные. В: Ювелирное искусство и материальная культура. ТД участников пятнадцатого коллоквиума. СПб. Гос. Эрмитаж, 2006, с. 60-63; Postică G., Constantinescu N., Marian C., Anastasoei D., Gugeleanu M. Textile arheologice descoperite la Mănăstirea Căpriana, Republica Moldova. În: Monumentul. Iaşi, 2006, p. 299-302.

5. Nicolescu op. cit. 1970, p. 167-176, fig. 68-78; Monastères et églises de Roumanie. Moldavie et Bucovina, Bucureşti, 2005, p. 92.

6. Бырня, Рябой, 1989, op. cit., p. 97-103; Teodor D. Gh. Obiectele de podoabă din tezaurul feudal timpuriu descoperit la Oţeleni. În: ArhMold 1964, 23. p. 345, fig. 2/5.

7. Reabţeva S. Piese de podoabă şi vestimentaţie din Moldova şi Ţara Româneasca în contextul relaţiilor cultural-istorice (secolele XIV – XVII). Brăila, 2014, p. 77-79, fig. 38/1.

8. Batariuc P-V. Necropola medievală de la Suceava – Câmpul şanţurilor. În: ArhMold 1993, 16, p. 229-249; Matei M.D., Emil I., Monoranu O. Cercetări arheologice privind habitatul medieval pe Şomuz şi Moldova. În: Suceava 1982, 9, p. 71-242; Alaiba R., Tezaurul de la Schinetea, jud. Vaslui. În: ArhMed 2002, 4, p. 117-179; Маркевич В.И., Полевой Л.Л., Финн Ш.Р. Когурештский монетно-вещевой клад XV в. В: Труды ГИКМ, 1961. вып. 1, с. 75-111.

9. Svetikas E. Daugiakaroliai antsmilkiniai: ltninis ar konfesinis kožymis? În: Lietuvos istorijos metrastis. 2000, Telai, Vilnius 2001. s. 5-19.

10. Левинский, Рябой 1992 op. cit. p. 252, рис. 2; Ioniţă A. Podoabe asociate cu monede în tezaure medievale aflate în colecţiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan". În: Simpozion de Numismatică, Chişinău, 13-15 mai 2001, Comunicări, studii şi note, Bucureşti, 2002, p. 209-220; Тельнов Н.П, Рябцева С.С., Дергачева Л.В. О новом денежно-вещевом кладе с территории Молдовы. В: Тезисы докладов участников семнадцатого коллоквиума «Ювелирное искусство и материальная культура». СПб. Гос. Эрмитаж, 2009, с. 142-145.

11. Бырня, Рябой 1989 op. cit., p. 98, рис. 1, 1-10; Vulpe R. Izvoarele, Bucureşti 1957, p. 324, fig. 341; Spinei V. Săpăturile de la Trifeşti (jud. Iaşi). În: MCA, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, Bucureşti,1986, p. 237-242, fig. 2; Alaiba, 2002, op. cit.

12. Şantierul Suceava. În: SCIV 1953, 4, 1-2, p. 335-393.

13. The restoration of the Probota Monastry. Paris 2001, p. 163, fig. 286.

14. Civilizaţia epocii lui Ştefan cel Mare 1457-1504, Bucureşti 2004, p.105.

15. Popescu, 1970, op. cit., p. 50-1.

16. Niculiţă A. Două tezaure de monede şi obiecte de podoabă medievale din fondurile muzeului de Arheologie din Chişinău. În: Revista arheologică, 1993, 1, p. 130-138; Butnariu et. all. 1994, p. 59, XXXII; Левинский, Рябой 1992 op. cit., p. 248-254; Рябцева С.С. О некоторых украшениях и деталях декора одеяний населения Карпато-Дунайского региона в XIV–XVII. În: Tyragetia S.N. 4 (19), 1, c. 249-262.

17. Teodor D. Gh. Tezaurul feudal timpuriu de la obiectele de podoabă descoperit la Voineşti-Iaşi. În: ArhMold 1961, 1, p. 245-263; Teodor, 1964, op. cit.; Рябцева С. С. Древнерусский ювелирный убор. Основные тенденции формирования. СПб. 2005, c. 266-272; Oţa S., Dragotă A., Rustoiu G. T. Brăţări din sârme torsionate şi împletite, lăţite la capete (secolele X-XV). În: MCA SN 2010. 6, p. 155-171.

18. Bătrîna L., Bătrîna A. 2003, Precizări cu privire la unele reprezentări de pe inele medievale din secolele XIV-XV. În: CA 12, p. 427-431.

19. Абызова, Рябцева, 2005, op.cit., p. 363; Anton-Manea C. Unele probleme referitoare la datarea tezaurului de la Suceava. În: CA 10, p. 387-406.

20. Popescu 1970 op. cit., p. 70; Niculiţă 1993 op. cit., p. 130–138; Butnariu at. all. 1994, p. 38-39; 25-30, pl. XX-XXIX, XXXIII

21. Neamţu E. Obiectele de podoabă din tezaurul medieval de la Cotul Morii, Popricani (Iaşi). În: Arh Mold 1961, 1, p. 283-293; Alaiba 2002 op. cit., p. 169; fig. 10; Neamţu E., Le trésor d'objets de parure et de monnaies découvert à Sihleanu (comm. Scorţaru Nou, dép. de Brăila). În: Dacia N. S. 1980, 24, p. 341–353; Monnaies et parures du musée d'histoire de Iaşi, Iaşi 1998, p. 60-72; Neamţu E., Foit Gh. Tezaurul de obiecte şi monede feudale descoperit la Păun, comuna Mihălăşeni (jud. Botoşani), ArhMold 1972, 7, p. 359-367, fig. 1; Monnaies et parures du musée d'histoire de Iaşi. Iaşi, 1998, p. 60-72; Butnariu at. all. 1994, p. 21-24, pl. XIX, p. 25-30, pl. XX-XXIX, p. 40-42, pl. XXXI, p. 34-37, pl. XX-XXIX.

22. Bătrîna L., Bătrîna A. Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuţi. Cercetări arheologice şi interpretări istorice asupra începuturilor Ţării Moldovei. Piatra Neamţ, 2012.

23. Bacumenco 2006 op. cit., p. 222-224, tab. XXIX; Teodor 1961 op. cit., p. 520; Neamţu, 1961, op. cit., p. 283-293; Alaiba, 2002, op. cit.

24. Абызова Е.Н., Рябцева С.С. Пряжки-пафты из собрания Национального музея археологии и истории Молдовы. În: Tyragetia, 2007, 1 (16), 2, c. 95-105.

25. Popescu, 1970, op. cit, p. 35.

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Despot Vodă* de V. Alecsandri, regia A. Băleanu. Teatrul Naţional „Mihai Eminescu", 1986.

THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN ANGLOPHONE HISTORIOGRAPHY: ETHNOLOGICAL PERSPECTIVE

Doctor în istorie **Natalia DUȘACOVA**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Summary. The article is a brief overview of the main research directions of Anglophone historiography regarding the Republic of Moldova. The author touches upon the issues of ethnic identity, analyzes views on nations formation, national peculiarities in Gagauzia and Transnistria.
Keywords: nation, ethnic identity, language, Moldovans, Anglophone historiography.

Rezumat. Articolul prezintă analiza succintă a direcţiilor principale de cercetare în istoriografia anglofonă dedicată Republicii Moldova. Autorul abordează probleme de identitate etnică, analizează opiniile cercetătorilor anglofoni cu privire la formarea națiunilor și particularitățile naționale în Gagauzia şi Transnistria.
Cuvinte-cheie: naţiune, identitate etnică, limba, moldoveni, istoriografie anglofonă.

The image of the Republic of Moldova in the world scientific community is especially significant in the context of globalization and orientation of our country towards European integration. Publications of western experts devoted to ethnic issues in the Republic of Moldova do not only contain theoretical analysis of topical scientific problems, but also provide practical recommendations regarding harmonization of social relations and at the same time represent the views from outside the country on the problems of Moldovan society.

The aim of this article is to outline the main directions of occidental scholars' research interest concerning ethnic issues as well as nation-building in the Republic of Moldova. It is a well-covered topic in the Anglophone scientific literature on Moldova, reflected in the articles and monographs written by western historians, anthropologists, political scientists, such as Ch. King, W. Crowther, W. Van Meurs, K. Hitchins, J. Cash, O. Protsyk, M. Ciscel, H. Demirdirek, P. Kolsto, J. Chinn, S. Roper, M. Dembinska, J. D. Iglesias, S. Troebst, D. Zabarah and others.

When analyzing the situation in the Republic of Moldova, scholars often dwell on the issue of uncertain ethnic identity of the titular population, relations between ethnic majority and minorities, crisis of identity of the Russian-speaking population, nation-building as well as participation of different ethnic groups in this process, contradicting views on nation in the Republic of Moldova characteristic of different ethnic groups. Transnistrian conflict and the situation of Gagauz Yeri are also of great interest to Anglophone experts.

The dissolution of the Soviet Union did not lead to the formation of absolutely new borders: the borders of federal republics became state ones. Due to this situation, many East European peoples have gained the name of "delayed nations" in the Anglophone discourse, as in their cases ethnic relations were complicated by the discrepancy of national and ethnocultural borders, unsettled territorial disputes, social and economic difficulties, practice of manipulating minorities [1].

Having appeared after the disintegration of the Soviet Union, the Republic of Moldova demonstrated that «independence was only a starting point for new debates about national identity and nation-building programs» [2].

The American professor Ch. King, a famous researcher of ethnic relations in post-Soviet Moldova, has written the monograph "The Moldovans: Romania, Russia, and the politics of culture" [3]. In the beginning the author prepares the reader for the book that "focuses on a Soviet nation-building project that failed, but one that failed in a rather peculiar and ambiguous way" [4].

The scholar considers the main historical milestones regarding the formation of Moldovan nation. He notes that Romanians and Moldovans were seen as one pan-Romanian nation till 1920s. However, in 1924 Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic (MASSR) was formed, and Moldovan textbooks, history, grammar, newspapers "were hailed by the Soviet authorities as the first fruits of a Moldovan nation in the making" [5]. Everything ended in the same unexpected way. In August, 1989, Moldovans refused from using Russian alphabet – their main distinction from Romanians.

At this point Ch. King draws a parallel: when “Tallinn, Vilnius, Riga, and other Soviet capitals celebrated the revival of indigenous cultures and identities in the late 1980s, crowds in the Moldovan capital of Chişinău (Kishinev) seemed to do exactly the opposite, rejecting the existence of a separate Moldovan nation and adopting the tricolor, national anthem, and official language of another country, Romania” [6]. So the professor concludes that Moldova is an independent state, but it failed in making an independent nation [7].

According to Ch. King, culture, language and traditions of Moldovans and Romanians have the same roots. There are two culturally Romanian states; however, the Moldovans have separate sense of identity [8]. Thinking of the Moldovan identity, professor Ch. King mentions that “Moldovans were absent during the crucial period of Romanian national awakening and the formation of an independent Romanian state in the nineteenth century” [9].

There is no dispute among English-speaking researchers over the fact that a state, nation and identity are in the center of post-communist development of Eastern Europe. History of interethnic relations, collective memory, ideology and policy regimes, etc. affected and still influence the process of nation-building [10]. After the collapse of the Soviet Union interaction between nationalizing states, national minorities and external homeland (classical triangle of R. Brubaker) played an important role in the political space of Eastern Europe. E. Berg and W. van Meurs add to these three factors the fourth one: European factor, which means the role of the EU, its relationship with the states that are in the process of nation-building.

As for the Republic of Moldova, E. Berg and W. van Meurs call this country a boundary region, the population of which is characterized by “contested ethnic belonging and ‘unclear’ political (civic) affiliation” [11]; they also speak about “the anomaly of the Romanian-speaking Moldovans, who fit perfectly into the Romanian national idea yet prefer to build a Moldovan state of their own” [12]. It’s worth mentioning that in this case scholars don’t consider the role of non-titular population of the Republic of Moldova in nation-building.

Another expert on nation building in Eastern Europe, O. Protsyk, analyses two competing visions of the majority’s ethnic identity – Moldovanism and Romanianism. These visions include elaborated sets of values and beliefs. The scholar highlights that a society with uncertain identity of ethnic majority has different political preferences associated with the ethnic factor. Therefore there are different views on foreign policy vector: Moldovanism and eastern orientation, Romanianism and western orientation [13]. However, the German researcher D. Zabarah finds this conception as well as the distinction between the two ideological currents to be oversimplifying. He distinguishes three instead of two ideological currents: Romanian nationalism, Moldovan nationalism and Moldovan multinationalism, the ideas being based on different approaches to understanding the concept of “nation” [14].

S. Yekelchyk came to conclusion that the vector of present-day Moldova is still being formed and determined by the legacy of nation-building in multinational empires [15]. The scholar pointed out that Moldova as well as Belarus and Ukraine defined national identity “by intermittently stressing their separateness from Russia and their common past with Russia <…> local identities continue to be defined in their relation to the Russian imperial and Soviet nationalizing projects” [16].

The overestimated role of the language issue is another distinctive feature of the Moldovan reality, also reflected in the Anglophone historiography (Ch. King, D. Dyer, W. Crowther, N. Dima, W. van Meurs, etc.). Professor D. Dyer speaks of three levels on which one might argue the status of the language: socio-political, historical-cultural and linguistic. He concludes that the independence the Moldavian language is difficult to refute on the socio-political, historical and cultural levels, but there is not enough linguistic evidence proving its separateness [17]. Ch. King also spoke about the weakness of arguments in favour of the existence of two separate Eastern Romance languages (Moldavian and Romanian). The scholar emphasized that in comparison with the language Moldovan identity presented a much greater difficulty [18].

A number of western experts stick to the point that the Moldavian language as well as the Moldavian ethnicity is nothing more than a fiction. Hence the researchers write that “the Moldavians are actually Romanians”, they are “the same people and speak the same language [19]; “ethnically, Moldavians are members of the Romanian nation” [20]; “efforts to construct a Moldavian identity are first and foremost efforts to carve a Moldavian part out of Romanian history”; as for Moldavian nation, it is called “a mystery and a miracle in history” [21].

Jennifer Cash states that the policy of nation-building in Moldova failed at least twice. It happened for the first time in the interwar period when they failed to create Romanian nation in Bessarabia; the second time it was the Soviet authorities that didn’t manage to create Moldovan nation. In both cases suggested national identity did not correspond with local identities as well as value systems. «Both terms – Moldovan and Romanian – are attached to more complex

associations, values, and memories based on the relations between state and local forms of power, rural and urban experiences, and the opportunities that come with each (e.g., education)» [22]. Therefore the researcher suggests focusing on the roles of non-ethnic and non-national forms of collective identity [23].

Western historiography concerning the issues of ethnic identity in the Republic of Moldova is not limited to the analysis of the situation regarding titular population. The interest of the researchers is also focused on the Russians of Moldova as "formerly members of the dominant nationality of a multinational state". After the disintegration of the Soviet Union they have turned into "a new Russian diaspora" [24]. The issue of the ethnic identity transformation among Russians was reflected in the researches of D. Laitin, P. Kolsto, N. Melvin, etc.

In the context of current events there becomes topical Moldovan elite's attitude to such a form of collective identity as European identity. Oliver Schmidtke and Konstantin Chira-Pascanut argue that the public debate on the country's belonging to Europe, the attitude to the European identity began to play a significant role in the life of the Moldovan society. Collective identity and belonging can easily become both polarizing and mobilizing political power: the decision of who Moldova is closer to (Eastern Europe driven by Moscow or the European Union represented by Western Europe) leads to political debates again and again [25]. However, the authors emphasize that "the public debate over forms of belonging and loyalty to these competing models is often framed as rooted in historical experience and (revived) collective memory" [26].

The researchers speak about political elite of Moldova, but due to disunity and different orientation it would be more accurate to talk about elites. Nevertheless O. Schmidtke and K. Chira-Pascanut state that political elite admits the attractiveness of European identity in determining the political future of Moldova. At the same time the authors see deep ambivalence and the fact that Moldovans are torn between two worlds in political rhetoric. Based on this, the researchers offer a way to reconciliation of competing models of loyalty to East and West: "One way of reconciling competing loyalties to the West and the East is to depict Moldova as a country in the center of Europe, as a kind of bridge between the two worlds" [27].

Another challenge for nation-building in the Republic of Moldova regards the peculiarities of this process in Gagauzia and Transnistria (Ch. King, W. van Meurs, J. Chinn, S. Roper, H. Demirdirek, P. Jarve, I. Katchanovski, C. Neukirch, O. Protsyk, S. Wober, J. A. Webster, P. Thompson, D. Zabarah).

In western historiography Gagauzia is presented as a successful example of a settled ethno-territorial conflict on the post-Soviet space. Experts agree that political mobilization in Gagauzia was catalyzed by the issue of unification of Moldova and Romania in late 1980s. However, J. A. Webster, the author of the thesis written at Oxford University on Gagauz autonomy in Moldova, emphasized that "the Gagauz elite had clearly articulated their goals prior to the exclusive Moldovan nationalist mobilization" [28].

Social anthropologist H. Demirdirek is rather convincing in considering territory and language to be the main symbols of the Gagauz statehood [29]. As they share religion with other ethnic groups (Bulgarians, Moldovans, Russians, Ukrainians, etc.), it is the language that gives the Gagauz sense of distinctiveness. In the Anglophone historiography the Gagauz are called *nation-in-the-making*. Local elites were striving for recognition as a nation, although Gagauzia was situated within the territory of another nation-state [30]. One of the reasons for Gagauz struggle for recognition as a nation was their aspiration to drop the status of a national minority.

The settlement of the conflict in Gagauzia differs from other territorial conflicts of Eurasia, first of all, because of the lack of bloodshed. Comparing Gagauz conflict with the Transnistrian one, J. Chinn and S. Roper prove that "the biggest difference between the Gagauz and the Transnistrian secessions has been Moscow's relative absence in the Gagauz situation" [31]. The researchers suppose that Gagauzia wouldn't have been given the status of autonomy if Transnistrian conflict didn't take place at the same time: "an agreement granting "special status" to Gagauzia not only removed a major challenge to the new Moldovan state, but also created at least the foundation for the discussion of a similar settlement with Tiraspol" [32].

The processes of nation-building in Gagauzia and Transnistria are tightly connected with the Soviet system, only Soviet heritage was differently used. In Gagauzia existing minority used the situation of the dissolution of the Soviet Union to create a new national unit. As for Transnistria, local elites managed to mobilize "an ethnically mixed population by embracing Soviet internationalism in order to create a regional identity not based on ethnicity" [33].

This non-ethnically based common identity constructed in Transnistria is considered by western scholars either as a regional identity within Moldova (P. Kolsto) or as a separate nation (M. Dembinska). P. Kolsto and A. Malgin write about "a vague, but nevertheless tangible common identity" of most of the population of Transnistria [34]. The researchers find it

curious that Chisinau acknowledges separate identity of the left bankers. The Transnistrian identity is much stronger in cities than in villages where traditional ethnic values are still more important [35]. As for the dominant or major ethnic group, it has not been formed here.

There are a lot of researches on the nature, reasons and history of the Transnistrian conflict (Ch. King, S. Troebst, P. Kolsto, A. Malgin, S. Kaufman, S. Wolff, W. Van Meurs, etc.). Scholars do not agree on the reasons for the conflict: some of them consider ethnic factor to be the most important, others – elite competition or territorial disputes, a number of experts see a complex of issues. However, it is a very complicated topic that needs separate consideration.

To conclude, the Republic of Moldova is represented in the Anglophone historiography as a state with an uncertain national idea, a keen perception of the language issue, competing models of ethnic identity of the titular population, with ethno-territorial conflicts (successfully settled in Gagauzia and ongoing in Transnistria). Considering these serious unresolved problems, English-speaking experts often acknowledge with surprise the "persistence" of "the Moldovan people" construct, at the same time paying attention to the fact that Moldovan nation has not still been formed. In the Transnistrian Moldovan Republic they achieved better results in constructing a supraethnic category that contributes to the consolidation of the population than they did on the right bank of the Dniester.

At the same time it is important to keep in mind that experts from outside the country distance themselves from the issues, topical for Moldova. On the one hand, it can be considered an advantage, as they provide more objective views of the situation in comparison with a number of local scholars. On the other hand, it sometimes leads to misunderstanding and misinterpretation of local specificity. In my opinion, the results of the researches would be much more efficient in case western experts collaborated with local ones.

BIBLIOGRAPHY

1. Berg E., van Meurs W. Borders and Orders in Europe: Limits of Nation- and State-Building in Estonia, Macedonia and Moldova // Journal of Communist Studies and Transition Politics. Vol. 18, №4, 2002, p. 57.

2. Yekelchyk S. Out of Russia's Long Shadow: The Making of Modern Ukraine, Belarus, and Moldova // Schmidtke O., Yekelchyk S. Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union. Palgrave Macmillan. 2008. P. 10.

3. King Ch. The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture. Stanford: Hoover Institution Press. 2000.

4. *Ibidem*, p. 2.

5. *Ibidem*, p. 3.

6. *Ibidem*, p. 3.

7. *Ibidem*, p. 3.

8. *Ibidem*, p. 6.

9. King Ch. Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition. Foundation for Romanian Culture and Studies. Iași, 1997, p. 30.

10. Berg E., van Meurs W. Borders and Orders in Europe: Limits of Nation- and State-Building in Estonia, Macedonia and Moldova. In: Journal of Communist Studies and Transition Politics, vol. 18, №4, 2002, p. 52.

11. Berg E., van Meurs W. Borders and Orders in Europe: Limits of Nation- and State-Building in Estonia, Macedonia and Moldova. In: Journal of Communist Studies and Transition Politics, vol. 18, №4, 2002, p. 53.

12. Berg E., van Meurs W. Borders and Orders in Europe: Limits of Nation- and State-Building in Estonia, Macedonia and Moldova. In: Journal of Communist Studies and Transition Politics, vol. 18, №4, 2002, p. 52.

13. Protsyk O. Nation-building in Moldova // Suszycki A., Karolewski P. Nation and Nationalism: Political and Historical Studies. Wroclaw, 2007 [online] www.olicy.hu/protsyk/Publications/NationalisminMoldova.pdf

14. Zabarah D. A. Nation- and Statehood in Moldova. Ideological and Political Dynamics since the 1980s. Wiesbaden, 2011, p. 182-184.

15. Yekelchyk S. Out of Russia's Long Shadow: The Making of Modern Ukraine, Belarus, and Moldova // Schmidtke O., Yekelchyk S. Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union. Palgrave Macmillan. 2008, p. 28.

16. *Ibidem*, p. 27.

17. Dyer Donald L.. The Making of the Moldavian Language // Studies in Moldovan: The History, Culture, Language and Contemporary Politics of the People of Moldova. Donald L. Dyer. East European Monographs. Boulder, 1996, p. 103-105.

18. King Ch. The politics of Language in the Moldovan Soviet Socialist Republic // Studies in Moldovan: The History, Culture, Language and Contemporary Politics of the People of Moldova. Donald L. Dyer. East European Monographs. 1996, p. 111-112.

19. Dima N. From Moldavia to Moldova: The Soviet-Romanian Territorial Dispute. Boulder: East European Monographs, 1991, p. 3-4.

20. Eberhardt P. Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-century Central-Eastern Europe: History, Data, and Analysis. New York, London, 2003. P. 283.

21. Van Meurs, Wim P. Carving a Moldavian Identity out of History // Nationalities Papers, 26 (1): 39–56, 1998, p. 39.

22. Cash J. Origins, Memory, and Identity: "Villages" and the Politics of Nationalism in the Republic of Moldova. In: East European Politics and Societies 21(4), 2007, p. 606.

23. Ibidem, p. 607.

24. Kolsto P. The New Russian Diaspora – an Identity of Its Own? Possible Identity Trajectories for Russians in the Former Soviet Republic // Ethnic and Racial Studies 19 (3), 1996. P. 609.

25. Schmidtke O., Chira-Pascanut C. The promise of Europe: Moldova and the process of Europeanization // Schmidtke O., Yekelchyk S. Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine Between Russia and the European Union. Palgrave Macmillan. 2008, p. 149.

26. Ibidem, p. 150.

27. Ibidem, p. 150.

28. Webster J. A. Parliamentary majorities and national minorities: Moldova's accommodation of the Gagauz. PhD thesis. University of Oxford, 2008, p. 8.

29. Demirdirek H. In the minority in Moldova: (Dis) empowerment through territorial conflict, in: Europe's last frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union. New York, 2008, p. 127.

30. Ibidem, p. 123.

31. Chinn J., Roper S. D. Territorial Autonomy in Gagauzia // Nationalities Papers 26, no. 1, 1998, p. 97.

32. Ibidem, p. 97.

33. Demirdirek H. In the minority in Moldova: (Dis) empowerment through territorial conflict, in: Europe's last frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union. New York, 2008, p. 128.

34. Kolsto, Pal/Andrei Malgin, The Transnistrian Republic: A Case of Politicized Regionalism, in: Nationalities Papers, 1/1998, p. 104.

35. Ibidem, p. 105.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la opera *Olandezul Zburător* de R. Wagner. 1990 (din arhiva autorului).

CONTRIBUȚIA CERCETĂTORILOR BASARABENI LA VALORIFICAREA RESURSELOR FRAZEOLOGICE REGIONALE DE LA EST DE PRUT

Cercetător științific **Valeriu SCLIFOS**
Institutul de Filologie al AȘM

CONTRIBUTION OF THE BESSARABIAN RESEARCHERS TO THE VALORISATION OF THE REGIONAL PHRASINGS IN THE EAST OF THE PRUT

Summary. The assembly, publishing and studying the regional phraseological units left Prut and elsewhere in the Romanian area present a great interest for Romanian language and the evolution of language research. The recovery of these specific units of Romanian language deserves special attention from researchers of phraseology and dialectology because they can provide very valuable scientific data and research suggestive of problems with reference to the Romanian language and its territorial dialects.

In the present article will be exposed the contribution of the Bessarabian researchers in the assembly and commissioning in the linguistic circuit the specific of the language dialects resources phrasings in the left f Prut.

Keywords: phraseological unit, regional frazeologism, metaphorical expression, idiom, popular speech.

Rezumat. Adunarea, publicarea şi studierea unităţilor frazeologice regionale din stânga Prutului, precum şi din alte zone ale spaţiului românesc, prezintă un mare interes pentru lingvistica românească şi pentru cercetarea evoluţiei limbii române. Valorificarea acestor unităţi specifice limbii române merită o atenţie deosebită din partea cercetătorilor din domeniul frazeologiei şi al dialectologiei, deoarece ele oferă date ştiinţifice foarte preţioase şi sugestive privind investigarea unor probleme cu referire la limba română şi graiurile teritoriale ale ei.

În articolul de faţă este expusă contribuţia unor lingvişti cercetători români basarabeni la adunarea şi punerea în circuitul lingvistic a resurselor frazeologice specifice graiurilor româneşti din stânga Prutului.

Cuvinte-cheie: unitate frazeologică, frazeologism regional, expresie metaforică, expresie idiomatică, grai popular.

Adunarea, publicarea și cercetarea unităților frazeologice regionale din stânga Prutului, ca, de altfel, și din alte zone ale spațiului românesc, au o importanţă deosebită pentru lingvistica românească și pentru cercetarea evoluției limbii române.

Totodată, valorificarea acestora merită o atenţie deosebită din partea lingviștilor, în general, și a dialectologilor, în mod special, deoarece unitățile frazeologice regionale pot oferi date științifice deosebit de preţioase și sugestive privind cercetarea unor probleme cu referire la limba română și graiurile teritoriale ale ei.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra contribuției unor cărturari români basarabeni la adunarea și punerea în circuitul lingvistic a resurselor frazeologice specifice graiurilor populare din stânga Prutului. La diferite intervale de timp, începând cu primele decenii ale secolului trecut, pe teritoriul dintre Prut și Nistru au fost întreprinse anumite acțiuni în această direcţie. Astfel, în câteva publicații periodice basarabene din deceniile trei-patru ale sec. al XX-lea au fost publicate câteva *Apeluri* către intelectualii de la sate privind colectarea materialelor folclorice, în special a proverbelor, zicătorilor și a vorbelor pline de duh.

În primul număr al revistei *Mărgăritare basarabene* din 1927, editate la Chișinău în perioada interbelică, directorul publicaţiei, Fr. I. Popu-Delarodna, lansează un apel către intelectualii basarabeni pentru a aduna și a publica doinele, poveştile, proverbele, tradiţiile, obiceiurile, ca acestea să nu se piardă pentru totdeauna. Iată ce este scris în articolul de fond intitulat *Folclorul românesc*: „Folclorul trebuie strâns cu îngrijire și păstrat cu dragoste, căci începe să se modifice, să se altereze. El s-a născut odată cu neamul românesc, legănat în pruncia lui sub farmecul cântecelor, obiceiurilor și datinilor române și dace. Se cuvine ca și noi, trăitorii de azi, să le strângem, să le colecţionăm pentru a ne putea forma muzeul sufletesc cel mai de preţ pe care un neam și-l poate crea în viaţa lui. Să le strângem ca să nu ne căim mai târziu, și ca să nu ne blăsteme urmașii noștri" [1, p. 9].

Ca și în alte provincii românești, un rol important în emanciparea culturală și politică a românilor basarabeni l-a jucat Asociaţia culturală *Astra*, regionala Basarabia, cu sediul la Chișinău, fondată în anul 1927 și care a activat în perioada interbelică sub preşedinţia lui Ioan Pelivan. În ziarul *Cuvântul moldovenesc* din

26 februarie 1928, editat la Chișinău, redactorul acestei publicaţii M. Minciună lansează următorul *Apel*: „Asociaţiunea culturală Astra, regionala Basarabia, face un călduros apel către toţi domnii învăţători, preoţi, medici și către toţi cei care au dragoste de norod și trăiesc în mijlocul lui, – și-i roagă să se ocupe cu strângerea folclorului popular basarabean (cântece, legende, povești, proverbe, zicători, melodii populare etc.), pe care să-l trimită Asociaţiunii, spre a fi studiat și publicat în volum” [2, p. 3].

Asemenea *Apeluri* au apărut și în alte publicaţii, în diverse reviste de specialitate din epoca dată. Ele au fost de o mare importanţă pentru acea perioadă, având un răsunet larg în rândurile profesorilor, preoţilor de la sate, în general în cercurile oamenilor de cultură. Drept urmare, într-o perioadă scurtă de timp, mai multe persoane au răspuns imediat și cu temeinicie *Apelurilor*.

Unul dintre primii care și-a manifestat această dorinţă a fost cercetătorul basarabean Diomid Strungaru care, într-un studiu amplu, intitulat sugestiv *Din graiul basarabean*, publicat în revista *Arhiva* din Iași în 1936, vorbește cu durere în suflet despre pierderile care se produc sub ochii noștri, concluzionând că odată cu „stingerea treptată și pentru totdeauna, poate, a unor cuvinte și expresii populare basarabene... va apune preţiosul izvor prin care s-ar constata mai lămurit structura sufletească a Românilor dintre Prut și Nistru… Materialul Basarabiei e bogat, preţios și variat… Ar fi preţios lucru dacă s-ar aduna și publica tot materialul acestei provincii, iar un studiu lingvistic complet asupra graiului său ar aduce contribuţii temeinice filologiei noastre” [3, p. 228-229]. „Deși vorbesc, scrie autorul studiului, cât se poate de liber și corect graiul consătenilor mei (com. Chirileni, jud. Bălţi, aproape de Prut) și al altora din regiuni mai mult sau mai puţin apropiate, totuși întâlnesc adeseori în discuţiile ce le am cu ei, nenumărate expresii și cuvinte, dintre care unele nu mi-au fost cunoscute niciodată” [3, p. 229]. Sunt aduse un şir de cuvinte și expresii populare basarabene colectate în timpul discuţiilor cu oamenii de la ţară. Este de menţionat faptul că autorul folosește pe larg contextele în care aceste unităţi frazeologice sunt utilizate și explică detaliat sensul lor la compartimentul *Expresii și câteva etimologii populare*.

Iată câteva exemple deosebit de originale, sugestive și concludente în acest sens: *A închina pocloanili*, unde „*pocloane* sunt cadourile cumpărate de mire pentru mireasă și rudele acesteia și cadourile miresei pentru mire, care se limitează la lenjeria cusută de ea… Festivitatea prin care se predau aceste *pocloane*, în ziua nunţii, ale mirelui miresei și ale miresei mirelui, e cunoscută prin expresia *I-o închinat pocloanili*”.

A se puni-n cali „se întrebuinţează atunci când e vorba de aranjamentul hotărâtor al unei căsătorii. La ţară, mai mult ca la oraș, acest act trebuie să se săvârșească cu asentimentul părinţilor, atât ai băiatului cât și ai fetei… Când ambele partide cad de acord, părinţii și rudele mai apropiate ale fetei sunt invitate de către părinţii băiatului la cină… Înainte de masă, mai revin asupra punctelor discutate anterior, pentru a le asigura ultima hotărâre. În urmă, are loc masa prelungită cu un chef. A doua zi, sau mai târziu, se răspândește vestea prin sat că părinţii acelui băiat *S-o pus în cali* cu ai acelei fete”.

Nu-i pre mărs la bisăricî „se spune unuia care nu-i îngăduitor, ci se agită pentru cele mai neînsemnate lucruri. E hărţăgos, înjură și, dacă e posibil, sare și la bătaie: „Aista nu-i pre mărs la bisăricî… cu dânsu îndatî o mântui”.

A murui ca bălaia cu coada „se atribuie unei femei care nu-și văruie pereţii casei bine, nu trage brâiele drepte etc. „Ghiata babî… s-o apucat șî murui sângurî casa: pi un-li locuri îi ghinișor, da pi dupa casî mai ales, parc-*o muruit bălaia cu coada*”. Expresia se explică ușor dacă ne imaginăm o bălaie (vaca) cu o coadă lungă, ce se târâie prin glod și din când în când e aruncată pe spinare, fie din obișnuinţă, fie pentru a se apăra de muște. Redă astfel un aspect hazliu cu care e demnă de comparat opera unor gospodine nu atât de dibace la văruit” ș.a.

Istoricul basarabean Nicolae Popovschi, profesor de istorie la Liceul „A. Donici” din Chișinău, a colaborat activ la revistele *Şcoala*, *Viaţa românească*, *Viaţa Basarabiei* ș. a. În volumul de memorii *Din negura trecutului*, Nicolae Popovschi inserează circa o sută de expresii, proverbe, pilde, pline de învăţăminte, auzite de la părinţi în copilărie, pe care le-a intitulat sugestiv *Din ale mamei tăclăli*.

Iată câteva exemple selectate din acest volum însemnat: *I-a arătat cârciul babei* = adică: nu i-a împlinit dorinţa; *Să vii când te-oi chema eu* = adică: niciodată; *Mi-a îngheţat bumbul* = e frig, e ger mare; Îl cunosc ca pe un cal breaz = îl cunosc bine; *Te-a dat la coteţ*! = adică: nu te mai hrănește sau nu te mai primește ca mai înainte; *La paștele murgului* = adică: niciodată ș.a. [4, p. 39-80].

La sfârșitul anilor ’50 – începutul anilor ’60 ai secolului trecut în revistele și ziarele de specialitate românești au fost publicate câteva articole referitoare la necesitatea, importanţa adunării și cercetării unităţilor frazeologice din graiul viu al poporului.

Regretatul lexicograf Vasile Soloviov, în articolul *Asupra expresiilor idiomatice* din 1959, explică originea câtorva expresii idiomatice ale limbii române și modul în care ele trebuie folosite corect în vorbire și

în scris. El menţionează cu bucurie în suflet despre faptul că „marii scriitori au făcut o nepreţuită muncă pentru a culege bogăţiile limbii revărsate pe glia strămoșească. Dar, constată autorul, au mai rămas neculese o mulţime de expresii idiomatice și zicale pline de duh. E de datoria scriitorilor contemporani să adune aceste „pietre scumpe", să le șteargă de mucegai și, dându-le o nouă strălucire, să le înșaileze pe paginile lucrărilor lor. Nu pot rămâne indiferenţi nici cercetătorii știinţifici, folcloriștii, dialectologii, etnografii. Pentru fiecare specialist dintre cei numiţi o idiomă nouă poate prezenta un anumit interes. Lingvistul găsește în aceste expresii idiomatice cuvinte „ruginite" de vreme, forme gramaticale arhaice, istoricul află date noi în legătură cu unele evenimente istorice, etnograful capătă date noi în legătură cu unele obiceiuri vechi…" [5, p. 70].

„Iată drept dovadă, scrie autorul, câteva expresii care trăiesc într-un grai periferial din raionul Râbniţa: *A frânge colacii* = a împăca; *A îmbla cu lira* = a umbla haimana… Cine a fost la Trușeni trebuie să fi auzit de la localnici așa expresii: *a se duce de-a găzulica* (adică a se duce de-a rostogolul) și *iarna lui Pocriș*. Cine a fost acest Pocriș? Bătrânii povestesc că mulţi ani în urmă a fost o iarnă geroasă de crăpau pietrele. Un locuitor al Trușenilor, Pocriș, rătăcindu-se în pădure, a îngheţat și nu s-a mai întors acasă. Iată de ce orice iarnă friguroasă se numește în limba trușenenilor: *iarna lui Pocriș*.

Despre un om în floarea vârstei și plin de putere la Otaci se spune, că acest om: *e plin de jintiţă*, la Cahul se spune cu ironie despre un netrebnic cu pretenţii de om ales și știutor, că el *întinde piciorul la potcovit*, iar la Vorniceni trăiește o expresie idiomatică frumoasă: *a lua în duret pe cineva*, ceea ce înseamnă: a lua pe cineva pe neprins de veste, a lua pe cineva la rost… După cum vedeţi, limba noastră nu este deloc săracă. Trebuie să culegem toate bogăţiile nenumărate, risipite în jurul nostru, în graiul poporului" [5, p. 70].

Ceva mai târziu, profesorul universitar Mihail Purice publică în săptămânalul *Literatura și Arta* articolul *Expresivitatea frazeologismelor populare*, unde se pronunţă hotărât asupra necesităţii colectării pe teren a unităţilor frazeologice regionale cu ajutorul unui chestionar special. Tot aici el este preocupat și de analiza potenţialului stilistic al frazeologismelor regionale. „O particularitate a frazeologismelor regionale, afirmă autorul, constă în faptul că o mare parte din ele sunt alcătuite din cuvinte cu valoare stilistică neutră, care, luate aparte, sunt cunoscute și în limba literară, însă sensul general, integral al frazeologismelor este cunoscut și tipic numai pentru anumite graiuri teritoriale. De exemplu: *vorbești sau fasole cântărești* „se spune despre omul ce nu vorbește la temă"; *a pune mâna pe un capăt de creion* „se zice despre omul care se ţine fudul, pentru că a avansat în post"; *bătaie la osul gândacului* „bătaie cruntă" ș. a." [6, p. 7].

În alt articol, intitulat semnificativ *Aspecte ale cercetării frazeologice regionale*, același autor, preocupat de problemele expresivităţii frazeologismelor regionale, de sensul metaforic al acestora, constată că „Cercetarea frazeologiei regionale în graiurile românești…, e una dintre cele mai actuale probleme ale lingvisticii. Frazeologia regională prezintă un deosebit interes pentru istoria limbii române atât prin elementele osificate din cele mai vechi faze de evoluţie, cât și prin particularităţile lor de derivare. Studierea multiaspectuală a frazeologiei regionale ar scoate la lumină mecanismul transformărilor semantice, care au avut loc în procesul derivării acestora, factorii de care depinde sensul metaforic, expresivitatea acestor unităţi ale limbii" [7, p. 108]. În continuare aduce o serie de exemple specifice graiurilor cercetate. O parte importantă a unităţilor frazeologice caracterizează anumite calităţi sau acţiuni ale omului, scrie Mihail Purice: *a da cu căciula în câini* „despre omul cu aptitudini mintale reduse", *a-și ieși din pepeni* „a se enerva", *a pune oul în cui* „a face ceva în zadar". Iar pentru a descrie starea fizică a omului, în graiurile populare, sunt folosite o serie de frazeologisme al căror sens primar exprimă rezultatul nereal, imaginar al efectului acestei stări: *torni apă și nu curge* „despre omul foarte frumos"; *se dau maţele în scrânciob* „despre omul foarte flămând" ș. a.

Etnologul basarabean Efim Junghietu avea o pasiune deosebită pentru colectarea și studierea expresiilor metaforice din graiurile populare. În timpul cercetărilor de teren, el a adunat un bogat și preţios material faptic pe care l-a publicat în revistele de specialitate din Republica Moldova, România și din străinătate. Astfel, în articolul *Din tezaurul graiului matern*, apărut în 1989, el se referă la importanţa culegerii și studierii „expresiilor populare locale, care au o arie redusă de răspândire. Este vorba de expresiile pitorești din unele graiuri, care prin caracterul lor afectiv imprimă limbii române culoare și strălucire. Nefiind fixate în scris, scrie autorul, acestea rămân necunoscute pentru marea majoritate a vorbitorilor, iar altele dispar pentru totdeauna în negura trecutului [8, p. 41]. Pentru exemplificare autorul prezintă o serie de frazeologisme regionale colectate personal în câteva localităţi din Republica Moldova: *A mânca sămânţă de bostan* = a vorbi în dodii (Lăpușna); *A-i sări cuiva așḱia* = a se mânia (Lăpușna); *A așterne cuiva o mamă de bătaie* = a bate pe cineva foarte tare (Lăpușna); *A nu-i mânca cuiva câinii din strachină* = a fi om vrednic, a fi în stare să se apere (Lăpușna); *A fi cap cu bant* = a fi uituc, hăbăuc, prost (Condrătești, Ungheni); *A nu-i măcina cuiva nimic în cap* = a nu judeca normal (Condrătești,

Ungheni); *A lua în dúret pe cineva* = a lua în râs, a lua peste picior (Condrătești, Ungheni); *A ști șapte* (sau *trei*) *ape și o ḱisăliță* = a ști foarte puţin (Condrătești, Ungheni) ş.a.

Cercetările folclorice efectuate de dialectologul basarabean Petre Ştefănucă pe Valea Nistrului de Jos în vara și toamna anilor 1932, 1934 – 1935 i-au trezit tânărului învăţător Nicolae Donţu pasiunea pentru cunoașterea și culegerea creaţiilor folclorice. El îi adresează o scrisoare profesorului P. Ştefănucă, cerând unele sfaturi, la care acesta îi răspunde neîntârziat, dându-i informaţii preţioase.

În primăvara lui 1944 Nicolae Donţu (născut în 1912 la Talmaza, Ștefan Vodă) împreună cu alţi învăţători din sat se refugiază în România, judeţul Muscel, unde a activat în domeniul învăţământului, iar apoi este pensionat.

„Între anii 1934 – 1944, scrie autorul în *Prefaţă* la volumul *Tezaur folcloric*, am cules peste 400 de creaţii folclorice de la ţăranii din satele Talmaza, Ermoclia și Cioburciu din judeţul Tighina, pe unde am funcţionat ca învăţător" [9, p. 15].

Date fiind vremurile grele, N. Donţu n-a reușit să le publice, iar o bună parte din aceste producţii folclorice adunate s-au pierdut. Textele, câte au mai rămas, ca prin minune, din acel manuscris, reprezintă diferite specii folclorice: *cântece*, *strigături*, *colinde*, *hăituri*, *snoave*, *ghicitori*, *proverbe și zicători*, *expresii* ş.a.

Abia după șase decenii de la culegerea acestor texte originale, în 1999, ele au văzut lumina tiparului la Chișinău, datorită străduinţelor folcloristului Grigore Botezatu și Vasile Grosu. Autorul include aici, pe lângă proverbe și zicători, 73 de expresii auzite în comuna Talmaza din judeţul Tighina.

Iată câteva exemple din acest volum: *Îmbli parcă ești zdohnit* = umbli de parcă ești mort; *I-o dat foc în turetci* = i-a pus în vedere; *Prost de n-are marjini* = prost de tot; *Uns cu zâle* = despre unul prea slab; *Nu-i suflă nimeni în borș* = nu îndrăznește nimeni să-l contrazică; *Așa-i când prindi calicul la traistă* = când ajunge înstărit; *I-o chicat lapte-n păsat* = a dat norocul peste el; *Dezlegaţi calul de la gard* = hotărâţi-vă, înţelegeţi-vă; *I-ai dat chișca* = l-au întrecut; *L-o făcut oghială de câine* = l-a batjocorit; *Grăiește cu gura altuia* = nu se gândește ce spune ș.a.

Concluzionăm că unitățile frazeologice regionale din stânga Prutului nu s-au aflat în mod special în centrul atenţiei lingviștilor, dialectologilor, etnologilor etc. Cu toate acestea, pe parcursul anilor au existat anumite tentative de a valorifica nesecatul tezaur frazeologic al limbii române, iar în revistele de specialitate unii cercetători preocupaţi de această problemă au inclus în materialele lor o serie de unități frazeologice regionale cu o încărcătură semantică variată și o mare putere de expresivitate.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Mărgăritare basarabene. Revistă lunară pentru folclor, artă poporană, chestiuni sociale, culturale etc., sfaturi și îndemnuri bune. Anul I, nr. 1, Chișinău, 1927.
2. Cuvântul moldovenesc, nr. 9, Chișinău, 1928.
3. Strungaru D. Din graiul basarabean. În: Arhiva. Revistă de istorie, filologie și cultură românească, anul XLIII, nr. 3-4, Iași, 1936.
4. Popovschi N. Din negura trecutului. Crâmpeie de amintiri. Partea I, Copilăria. Chișinău, 1940.
5. Soloviov V. Asupra expresiilor idiomatice. În: Limba și literatura moldovenească, nr. 2, 1959.
6. Purice M. Expresivitatea frazeologismelor populare. În: Literatura și Arta, 17 august 1978.
7. Purice M. Aspecte ale cercetării frazeologice regionale. În: Conferinţa corpului didactico-științific „Bilanţul activității științifice a USM pe anii 1996/97". 30 septembrie-5 octombrie 1998. Rezumatele comunicărilor. Ştiinţe umanistice, Chișinău, 1998.
8. Junghietu E. Din tezaurul graiului matern. În: Limba și literatura moldovenească, nr. l, 1989.
9. Donţu N. Expresii din graiul basarabean (Auzite în comuna Talmaza, jud. Tighina). În: Donţu Nicolae, Talmaza, Ermoclia, Cioburciu. Tezaur folcloric. Ediţie îngrijită de Vasile Grosu și Grigore Botezatu, Chișinău, 1999.

80 DE ANI AI UNUI SCRIITOR REMARCABIL - PAUL GOMA

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar **Aliona GRATI**
Institutul de Filologie al AȘM

Summary. This year Paul Goma reaches the age of 80 years. The writer is born in Bessarabia being currently one of the most famous Romanian dissidents who, under the communist regime, have proven over the years a persevering antitotalitarian attitude. His literature represents the individual whose rights have been trampled under foot, the citizen whose moral sentiments were offended. The writer creates the figure of the rebelled Bessarabian and generally the figure of the man who isn't crushed by the roller of the history. The characters of his novels survive the challenges of the history because they have the notion of normality, ethics and truth. They represent the patterns of resistance in subhuman conditions and extreme situations.

Keywords: Paul Goma, writer, dissident, rebellious Bessarabian, exile, diaspora.

Rezumat. Anul acesta Paul Goma atinge vârsta de 80 de ani. Scriitorul născut în Basarabia este la momentul actual unul dintre cei mai cunoscuţi disidenţi români care, sub regimul comunist, a dovedit de-a lungul anilor o perseverentă atitudine antitotalitaristă. Literatura sa reprezintă individul ale cărui drepturi au fost călcate în picioare, cetăţeanul ale cărui sentimente morale au fost jignite. Scriitorul creează *figura basarabeanului răzvrătit* și, în genere, a omului care nu se lasă strivit de tăvălugul istoriei. Personajele din romanele sale reușesc să supravieţuiască provocărilor istoriei pentru că au noţiunea normalităţii, eticii și adevărului. Ele constituie modele de rezistenţă în condiţii subumane și situații-limită.

Cuvinte-cheie: Paul Goma, scriitor, disident, basarabean răzvrătit, exil, diasporă.

Paul Goma este unul dintre cei mai prolifici scriitori ai literaturii române. Opera sa vastă și complexă cuprinde cărţi de diferite genuri: roman, eseu, jurnal, memorialistică, dicționar, publicistică, documente etc. Universul creaţiei lui Paul Goma este al unui intelectual cu o traiectorie de viață dramatică și cu o carieră literară plină de obstacole și constrângeri politice. Aria tematică este largă, însumând probleme sociale și de creaţie, dar ceea ce particularizează acest orizont artistic, ceea ce îl face pe Paul Goma cu adevărat original este perseverenta sa atitudine insurgentă față de epoca comunistă și față de criminalii care au instalat un regim opresiv.

***

Paul Goma s-a născut la 2 octombrie 1935 în satul Mana, comuna Vatici, județul Orhei, fiind cel de-al doilea fiu al soților Maria (Popescu) și Eufimie Goma. După anexarea, la 28 iunie 1940, a Basarabiei și Bucovinei de Nord de către Uniunea Sovietică, familia Goma fuge în România, dar este întoarsă din drum, înainte de a ajunge la Prut. În 1941 Eufimie Goma fusese arestat de NKVD și deportat. În 1942 Paul Goma începe să frecventeze școala primară, dar după nici doi ani, în martie 1944, se vede nevoit să plece împreună cu familia în Transilvania: mai întâi la Sibiu, într-un centru de refugiaţi, apoi în satul Gusu, județul Sibiu, unde părinţii fuseseră repartizaţi ca învăţători. „Fugarisiţii" basarabeni sunt ameninţaţi mereu de „repatriere", care însemna, de fapt, deportare în Siberia. Ca să-și piardă urma, familia Goma se mută din Gusu la Buia, județul Târnava Mare. Sunt însă prinși și conduși la centrul de repatriere de la Sighișoara, de unde reușesc să scape pentru că tatăl lui Paul Goma prezintă acte false ce le ascund originea basarabeană, indicând pentru fiu un alt loc de naștere (Tisău, Buzău).

În 1947 Paul Goma intră ca elev bursier la Şcoala Normală „Andrei Şaguna" din Sibiu, care rămâne neterminată din cauza reformei în învăţământ. În 1949 se întâmplă un eveniment tragic consemnat în mai toate cărţile lui Paul Goma: mama și tatăl său sunt „ridicaţi" de Securitate și închiși în sediul său de la Mediaș. Mai târziu, în acelaşi an, devine elev la Liceul „Gheorghe Lazăr" din Sibiu. Asistă la epurarea şi închiderea bibliotecii Astra. În 1952, fiind elev în clasa a X-a, este reţinut de Securitatea din Sibiu pe motiv că a vorbit în clasă despre partizani și că își ţinea un jurnal intim „codificat". După aceasta află că a fost exmatriculat, uşile din toate şcolile din ţară închizându-se pentru el. Doar liceul din Făgăraş îl acceptă, acolo absolvind studiile liceale.

Coşmarul învinuirilor continuă și la Facultatea de Filologie Română a Universității din București, unde

între timp fusese admis, dar în 1956, a fost arestat și acuzat de tentativă de organizare a unei manifestări „ostile socialismului". Este mai apoi judecat și închis în penitenciarul Jilava, apoi la Gherla. În 1958 a fost eliberat, dar trimis pentru 36 de luni (la care se adaugă încă 24 de luni) cu domiciliu obligatoriu în satul Lătești, raionul Fetești. Aceste momente teribile din viața lui Paul Goma sunt înregistrate în romanele *Ostinato* și *Gherla-Lătești*. După eliberarea din domiciliul forțat, ca urmare a unui decret al lui Ceaușescu, ce permitea foștilor deţinuţi politici să-și continue studiile universitare, Paul Goma reia de la capăt studiile la Facultatea de Filologie a Universităţii din București, susţinând un nou examen de admitere (perioada este reflectată în romanul *Bonifacia*).

Paul Goma debutează în anul 1966. După mai multe refuzuri, este în sfârșit acceptat cu povestirea *Aia*, rebotezată în redacţie *Când tace toba*, la revista *Luceafărul* condusă de Eugen Barbu. Acest început îi deschide porţile periodicelor *Gazeta literară*, *Viața românească*, *Ateneu*, *Neuer Weg* ș. a. Debutul editorial are loc în 1968 cu volumul *Camera de alături*, apărut la ESPLA. Între timp este angajat la revista *România literară* în calitate de redactor la pagina *Muzică*. Este perioada în care romanul *Ostinato* pornește în anevoioasa aventură a editării. Depusă încă în 1966 la Editura ESPLA, lucrarea apare în Occident, în traducere germană și franceză la editurile Suhrkamp și Gallimard. Peste un an, la Târgul de Carte de la Frankfurt este lansat al doilea volum, tradus în germană, al lui Paul Goma, *Ușa noastră cea de toate zilele*. În 1974 *Ostinato* este publicat în olandeză, iar romanul *Ușa*... cunoaște varianta franceză, sub titlul *Elles étaient quatre*... În 1976 apare în franceză, la Gallimard, romanul *Gherla*, iar în 1981, la Hachette, *Patimile după Pitești* (Les Chiens de mort). În 1982 *Patimile după Pitești* apare și în traducere daneză.

Lui Paul Goma i se permite în 1972 o călătorie turistică în Austria, Republica Federală Germană și Franţa. La Paris îi cunoaște pe Monica Lovinescu și pe Virgil Ierunca. Mai târziu, va avea o colaborare strălucită la Radio Europa Liberă cu acești scriitori. Îi întâlnește, de asemenea, pe Eugen Ionescu, Mircea Eliade și Emil Cioran. În aceeași perioadă, la Europa Liberă sunt difuzate în direct, în lectura autorului, romanele *Ostinato*, *Ușa*… și *Gherla*. Creaţia scriitorului intră pe deplin în circuitul european.

În 1977 Paul Goma susţine, printr-o scrisoare deschisă difuzată la Europa Liberă, *Carta 77*, iniţiată de Václav Havel, la care aderă mai mulţi cetăţeni români. Declaraţia sa de solidaritate a fost tradusă în mai multe limbi, iar actul de protest a intrat în istoria disidenţei românești ca *Mișcarea pentru drepturile omului*. Din această cauză Paul Goma este arestat, exclus din Uniunea Scriitorilor, însă după un timp scurt, datorită unei campanii internaţionale, este eliberat. După mai multe ezitări, familia Goma pleacă definitiv la Paris și cere imediat azil politic. Aproape îndată îi apare, la editura franceză Gallimard, romanul *În cerc*, iar mai târziu, tot aici, romanul *Garda inversă*. Începe să scrie cărţile *Culoarea curcubeului* și *Patimile după Pitești*. Călătorește în Canada și SUA, unde este urmărit și somat de securitate să-și ţină gura. În pofida pericolelor care planează asupra întregii familii, Paul Goma continuă să lupte pentru drepturile omului, fiind și susţinătorul Sindicatului Liber, înfiinţat în ţară. Este amenințat direct și telefonic, i se orchestrează, în presa europeană, o campanie de ponegrire, iar în luna februarie a anului 1981 primește prin poștă un colet conţinând o carte explozivă. Din fericire, scriitorul nu este atins, bomba rănindu-l doar pe șeful artificierilor.

În 1985 Paul Goma va deschide ciclul romanelor autobiografice, începând cu rescrierea romanului *Din Calidor* și continuând cu *Arta reFugii*, *Astra*, *Sabina*, *Roman intim* și *Bonifacia*, în care își va reconstitui artistic cursul vieţii de la momentul nașterii în satul basarabean Mana până la perioada universitară. După ce majoritatea romanelor au fost editate în Occident, date fiind și evenimentele care au avut loc în România în '89, Paul Goma începe să prezinte interes și pentru editurile din România. Sunt editate în românește *Patimile după Pitești*, *Gherla*, *Culoarea curcubeului*, *Din Calidor*, *Bonifacia*, *Sabina*, *Arta reFugii*, *Soldatul câinelui*, *Ostinato*, *Ușa noastră cea de toate zilele*, *Astra*, *În cerc* etc. La acest palmares se mai adaugă scrierea altor câteva cărţi: *Alfabecedarul*, *Justa*, *Castelana*, *Adameva* (*Adam și Eva*), *Ela*, *Bătrânul și marea*, *Altina*, *Basarabia* (ultimele două apărute și la Chișinău, la Editura Cartier și, respectiv, la Editura Flux, care reeditează și *Culoarea curcubeului*, *Soldatul câinelui*) etc.

Începând cu 1997, după ce își publică, la Editura Nemira, primele trei *Jurnale*, care mărturisesc asupra comportamentului unor scriitori, colegi ai săi, în timpul regimului comunist, Paul Goma intră într-un nou con de umbră, creat de valul reacţiilor de nemulţumire în presă. Imediat după apariţia cărţilor, autorul a avut parte de comentarii contradictorii și minimalizatoare, discreditări publice și chiar de tentative de omitere din memoria colectivă prin restricţionarea accesului la ziare și edituri sau prin topirea și ascunderea cărţilor sale. Autorul nu pregetă a-și continua *Jurnalul*, care, pană în acest moment, numără douăzeci de volume.

În 2013 Paul Goma primește cetăţenia Republicii Moldova și este înaintat de Uniunea Scriitorilor din Moldova la premiul Nobel pentru literatură. În 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei, Uniunea

Scriitorilor din Moldova, Uniunea Teatrală şi mai multe personalităţi, foşti laureaţi, precum Mihai Cimpoi, Vladimir Beşleagă, Nicolae Esinencu şi Vasile Romanciuc, înaintează candidatura lui Paul Goma la Premiul Naţional pentru anul 2013 care nu îi este acordat. Din motive necunoscute, responsabilii de la Ministerul Culturii decid anularea premiului pentru literatură. În 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei îi acordă premiul „Paul Goma. Pentru realizări ştiinţifice valoroase ale savanţilor din diasporă", ediţia 2014.

Actualmente, Paul Goma locuieşte cu familia sa – soţia Ana (Năvodaru) și fiul Filip – tot la Paris şi tot în exil. Pentru a-și ajuta cititorii să depășească „obstacolele" de lectură, scriitorul va aduna toate cărţile sale în variantă virtuală pe un *Site Webistic* (paulgoma.free.fr sau www.paulgoma.com), la care se poate accede fără vreo restricţie.

***

Literatura lui Paul Goma reprezintă individul ale cărui drepturi au fost călcate în picioare, omul ale cărui sentimente morale au fost jignite. Scrisul apare astfel ca gest de revendicare a prerogativei de a da replica și de a restaura dreptul omului la libertate. Niciun alt scriitor român nu a abordat atât de categoric temele și subiectele interzise ale epocii comuniste legate de îngrădirea drepturilor omului. Paul Goma a avut curajul să înfrunte constant și fără compromisuri, prin acţiuni sociale și prin scris, aparatul de represiune comunistă în Basarabia, România și oriunde. El a pus în discuţie probleme ca detenţia intelectualilor cu viziuni politice opuse regimului în gulaguri și centre de reeducare totalitaristă, tortura în vederea obţinerii mărturiilor false, durerea și disperarea victimelor din închisori, promovarea cultului lui Lenin și Stalin, stalinizarea României, proletcultismul, arderea cărţilor din patrimoniul clasic al literaturii române și universale, colaborarea scriitorilor cu regimul etc.

Toate cărţile lui Paul Goma mizează pe resursele memorialistice, care reprezintă o ofensivă împotriva uitării. **Materia epică a romanelor sale se trage din propria biografie, ea însăși un serial dramatic de evenimente.** Ferm convins de comoditatea ancorării în ficţiune în epoca anomaliilor și atrocităţilor totalitarismului, Paul Goma nu se menajează, ci își afirmă explicit demersul autobiografic și își asumă misiunea de a demasca sistemul mincinos, dovedind, după Monica Lovinescu, un „eroism incomparabil".

Dacă în cazul altor scriitori, istoricii literari invocă, de regulă, câteva etape de evoluţie a operei, delimitate tematic sau la nivelul performanţei estetice, literatura lui Paul Goma necesită o altă interpretare. Toate cărţile sale conţin cam aceleași linii tematice, suprapuse, repetate obsesiv, având fiecare un înţeles propriu, de sine stătător, dar formulând un tot organic și armonic. Lectura lor presupune un exerciţiu de *cuprindere simultană* a mai multor teme, registre stilistice, voci etc. Se cere deci o abordare simultană a tematicii, a formei, dar și a vocilor felurit articulate în creaţia scriitorului.

Se poate face totuși o ordonare convenţională a creaţiei lui Paul Goma, pornind de la sugestiile autorului însuși, care își grupează cărţile în funcţie de tema dominantă:

1. Ciclul autobiografic, alcătuit din cinci romane ce recompun copilăria și adolescenţa scriitorului – *Din Calidor*, *Arta reFugii*, *Astra*, *Sabina*, *Roman intim.* Aceste „ficţii autobiografice", cum le numeşte autorul, transformă materialul de viaţă în proză artistică. De fapt, aspectele autobiografice se regăsesc în toate cărţile lui Paul Goma.

2. Romanele și cărţile de mărturie despre universul carceral românesc, care înregistrează ororile închisorilor comuniste, creează imaginea universului concentraţionar și radiografiază procesul de alienare a individului în epoca totalitarismului – *Camera de alături*, *Soldatul câinelui, Ostinato*, *Ușa noastră cea de toate zilele*, *Gherla-Lătești*, *În cerc*, *Garda inversă*, *Patimile după Pitești*, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor)*, *Cod „Bărbosul"*. În aceste cărţi revolta anticomunistă este deosebit de pronunţată.

3. Cărţi cu subiect basarabean, în care se reconstituie, în baza unor documente, adevărul istoric privind această provincie românească – *Din Calidor, Arta reFugii*, *Basarabia*, *Săptămâna roșie, Scrisuri*.

4. Ciclul femeilor însumează câteva romane autobiografice, evocând relaţia cu femeile care au marcat viaţa și creaţia scriitorului. Femeile rămân memorabile datorită splendidelor portrete fizice și lingvistice, care surprind feminitatea în varii ipostaze și alcătuiesc o originală galerie de personaje – *Justa*, *Sabina, Bonifacia*, *Castelana, Ela.*

5. Dicţionar, intitulat *Alfabecedar*, care însumează mii de cuvinte inventate de autor. Este vorba, de fapt, de un pseudodicţionar de cuvinte literare inventate.

6. Alte cărţi ce conţin mărturii și discuţii pe orice temă anunţată de Paul Goma în celelalte lucrări – *Adameva*, *Bătrânul și fata*, *Profil*, *Infarct*, *Altina – grădina scufundată*, *Chassé-croisé, Amnezia la români* etc.

7. Jurnalele, cu însemnări cotidiene și meditaţii politice făcute de-a lungul a mai mult de douăzeci de ani *(Jurnal pe sărite*, *Jurnal de căldură mare*, *Jurnal de noapte lungă*, *Jurnalul de apocrif*, *Jurnalul unui jurnal*, *Alte jurnale*, *Jurnal 1999-2013)*.

Literatura lui Paul Goma explorează capacitatea de rezistenţă a individului la rău, impunând *imaginea contestatarului* ridicat împotriva realităţii social-

politice sufocante. Scriitorul creează *figura basarabeanului răzvrătit* și, în genere, a omului care nu se lasă strivit de tăvălugul istoriei. Personajele din romanele sale reușesc să supraviețuiască provocărilor istoriei pentru că au noțiunea normalității, moralei și adevărului. Ele constituie modele de rezistență în condiții subumane și situații-limită. În mod special, romanul *Din Calidor* ne surprinde prin bogatul repertoriu carnavalesc. De aici ne vine impresia stranie pe care o lasă comportamentul oarecum excentric al personajelor și, mai ales, al copilului cu preocupări de matur. Autorul carnavalizează „amintirile din copilărie", propunând o alternativă artistică de biografie. Cu aceeași luciditate, el *carnavalizează morala, istoria, politica* și chiar frica față de moarte, gesturi pe care le interpretăm ca pe o tentativă de inversare a ierarhiilor, afirmând *puterea celui slab*. E vorba aici de valorificarea dimensiunii subversive a carnavalului, în urma căreia *basarabeanul slab, vulnerabil, marginalizat, călcat în picioare de istorie capătă o bizară măreție*.

Paul Goma este creatorul unui nou cronotop – *cronotopul calidorului*. „Calidorul" este nu doar un motiv al subiectului, o metaforă a unui paradis transcendent sau o obsesie sublimată, pe care naratorul ar evoca-o într-o atmosferă învăluită de misticism evlavios, ci o trăire în plan real și terestru a timpului cu o organizare specifică în roman. Dovadă a unui fel aparte al raportului spațiu-timp ne stau configurațiile punctului de reper: „vestibul deschis spre ambele părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură expus agresiunilor – dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost...", spațiu deosebit de cele private, închise ale salonului, căminului familial etc., ale romanului modern, proustian spre exemplu. Nucleul formator al romanului cu implicații estetice – cronotopul – este unul de origine carnavalesc-rabelaisiană.

Reperul fundamental, sursa de supraviețuire a omului și a scriitorului Paul Goma se află în siguranța originii, particularizată într-un topos artistic: *satul Mana din „Basarabia rainică"*. De acest topos ține lumea copilăriei, pe care scriitorul reușește să o proiecteze în eternitate, într-un spațiu și timp nepieritor, continuând linia *Amintirilor*... artistice ale lui Ion Creangă. Mana, cu *calidorul* casei părintești, are valoarea unei *matrice originare*, este centrul universului, în funcție de care se ordonează totul. Nu în ultimul rând, se cade menționată obsesia căutării feminității protectoare și salvatoare, perceperea erosului ca o necesitate imuabilă a individului presat de istorie.

Paul Goma este un memorabil artist al femeii. Toate romanele sale au un număr mare de personaje-femei, iar variabilitatea formelor și vastul registru al culorilor pe care acestea le capătă într-o estetică carnavalescă adaptată la un stil personal îl consacră pe creatorul lor ca pe un artist modern, deschis spre experimentul avangardist. În jocul liber al posibilităților imaginare, femeile „văzute-auzite-mirosite-palpate-gustate" capătă profiluri realizate prin combinarea unor poetici diferite, de la cea a unui realism grotesc la cea suprarealistă. Limbajul cu care descrie femeia, asocierile și expresiile ce numesc indicii de exterior și interior, din lumea fizică și psihică, semnalele sufletului, fantasmele, tonusul, ritmul și mobilitatea ei vor da naștere unor stranii configurații. Alaiul romanesc de femei-iluzii cu modulații înșelătoare, rotunde, abundente, corpolente, longiline, filiforme, dezasamblate, ascuțite, cilindrice, grele, păstoase, fărâmicioase, făinoase, lichide, lascive etc. constituie adevărate provocări estetice. Memorabile datorită ciudatelor portrete fizice și lingvistice, căpătând distorsiuni fizionomice direct proporționale cu deteriorarea istoriei, femeile lui Paul Goma compun o galerie de personaje de excepție.

Când Paul Goma aplica creației sale formula – „Eu numai pe femei le scriu" – de fapt ne oferea cheia pentru o lectură extrem de productivă. Această temă este una preponderentă și conducătoare în toate cărțile sale, una care ascunde și fructifică o bogăție imensă. Exclamația din romanul *Adameva*: „Totul-totul-totul gravitează în jurul femeii" este o declarație de dragoste a scriitorului, revelația adevăratei iubiri pentru feminitatea care iradiază iubire, generozitate, maternitate, siguranță, naturalețe, senzualitate, pe contrasens cu pasiunea furibundă a priorității intolerante, a acaparării agresive și a puterii brutale. Mai mult decât atât, explorarea ideii de feminitate îi marchează viziunea creatoare, încât am putea vorbi chiar de un *panfeminism* caracteristic esteticii lui Paul Goma. În calidorul memoriei afective, a „ținerii-de-minte-cu-simțăminte", personajele feminine consemnează etape din biografia sa. Femeile care într-o măsură mai mare sau mai mică i-au marcat viața sunt evocate, (re)trăite, recreate, alcătuind o galerie memorabilă de personaje. Unele s-au constituit în unități aparte, ca surse de inspirație pentru o carte, precum *Justa*, *Sabina, Bonifacia*, *Castelana, Ela*.

Obsesia căutării feminității protectoare și salvatoare este atotcuprinzătoare. Spre unitatea conceptuală *Magna Mater Deorum* converg mai multe proiecții ale femeii în „oglinzile paralele" ale idealului și realului. Fascinanta incursiune în universul feminității urmărește prinderea în cuvinte a *stării de feminitate*, a naturaleței ei primordiale, care ar completa jumătatea sa și cu care ar fi putut să reconstituie androginul: „Aș fi vrut să aflu, nu neapărat ce gândește femeia despre bărbat în timpul cunoașterii-de-celălalt (gândul pre-

supunând cuvinte; presupunând discurs; presupunând succesiune) – ci starea ei pe care, mai târziu, să încerc a o prinde în cuvinte. N-am reuşit. Nici prin împrejurimi n-am pătruns. Cred că femeia nu vorbeşte aceeaşi limbă ca a bărbatului în timp ce se contopeşte cu dânsul. Nu, nu. Femeia ne vine de altundeva. Până la coborârea ei, noi ne înmulţeam prin polenizare încrucişată şi consumam carne de 'urcă." (*Adameva*, p. 139-140).

Perceperea feminităţii ca necesitate imuabilă are rădăcini în relaţia mamă-fiu, intensă în timpul copilăriei, adâncă la maturitate. Romanul *Din Calidor* consacră figura tutelară a mamei de a cărei lume fiul rămâne legat „prin ombilicul intact". Imaginea mamei iradiază infinite semnificaţii, ea înseamnă siguranţa adăpostului, a căldurii şi se suprapune pe înţelesul de pământ, glie. Totul începe şi se termină cu ea. Relaţia mamă-copil transgresează actul fenomenal exprimând raporturile dintre individ şi univers. Memorabilele scene dispuse teleologic din debutul şi finalul romanului reprezintă *viaţa ca o stare în calidor*, în „acel vestibul deschis spre ambele părţi, acel afară proxim şi nu definitiv, acel loc la aer şi lumină şi umbră şi căldură înlăuntrică, supus agresiunilor, dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost", *viaţa ca o stare de născut deja, dar ţinut în poala protectoare a mamei.*

Copilăria este percepută ca o lume vrăjită de miroasele femeilor „bune, frumoase şi mustoase şi parfumoase şi!", „cu ţâţoance adiind a pătrunjel". Învăluite în aromele sublimului, fetele Manei („Ah, fetele") par nişte zeiţe. Memoria decupează neapărat odoruri-semnale diferite: Tuza e „frumoasă şi când e urâtă, adică toată vremea. Săraca de ea, pe lumină i se vede rău obrazul bine buburos. Şi merge ca un bărbătoi. Şi-i tare slabă, picioarele i-s ca fusele, încolo curu' i-i destul de lărguţ. Şi are, cum se spune, un ochi la slănină – însă dacă te uiţi la ea dintr-o parte, nu bagi de seamă fãina"; Tecla e „Mărunţică, frumoasă, de pică: părul negru-negru, cu ape albăstrui, ochii verzi-verzi, de mâţă – nu de pisică, de mâţă; verzi, cu stele de aur", dar „ce dulce mă ţinea şi ce dulce-mi arăta şi ce dulce era ea pe-peste tot. Mai ceva ca zahărul". Văzută cu „ochii trupului", Duda are mâna „aspră şi fierbinte, pielegoloasă mirosind a calapăr, ca la noi, în bucătărie, înainte de, şi după, la ei, cu ferestrele astupate, în umbra dulce şi piparată, când ea zicea să mă uit în sus, că nu se cade. Nu se cade să cazi în jos, de-aceea. Că, dacă o vezi, cade. Joasa ei cea nevăzută. Acum e ca atunci. Mă strânge uşurel-tăricel cu picioarele ei, toate şi cu între fierbinte şi pipărat şi cărniat, proaspăt tăiat". Şi, desigur, Bălana are „părul galben-galben şi ochii albaştri ca floarea inului…? (…) Are fuste frumoase, înflorate, barijuri la fel, pline de flori vesele" (*Din Calidor*).

Adolescenţa e marcată de femeile sibiene, „cele mai frumoase, mai colorate, mai trupiformate, mai parfumirositoare din lume". „Nările" memoriei adulmecă, reproduc pe Şoricica de la Astra, „şoridulce", pe Cecilia ce purta coadă „imensă, incredibilă, legendara ei coadă cânepie, atârnând până binişor dinjos de fostul curuleţ, spre subgenunche – şi care coadă o trăgea atât de insistent pe spate, încât în faţă îi ţâşneau (ce timpuri!) ca nişte coarne sânii, lubeniţe obuzoidalnice...", pe Lotte, fata de pe bicicletă cu „mirosurile şi sonurile şi gesturile ei, deduse" etc. Universul Facultăţii de Litere e un paradis al formelor şi al mirosurilor feminine. Bonifacia, „coconeta rondoleta", „ghem de amiroase", are „profilul rotunjiform, dolofănescbonifacic", „buciliniu, palpitând domol, somnol" şi genunchii „bolfoşi, promontorici, stâncoşi, monstruoşi". Fata Popii arată „ca o cuşmă flocoaşmă uitată pe pupitru". Iată că-ţi iese în cale „o studentă mai maturată, mai-aproape cuconiţă, durduletă, pieptoşie, inelată, 'nmărgelată, parfumată-şi-mpoşetată", dincolo vezi „o studentă mustăcioasă peste tot, uscată, neagră". De la catedră îţi vorbeşte asistenta de spaniolă în continuă metamorfoză a cărei „Spuma, transparenţa, galben-paiul (şi uşurelismul libelulatic) din '56 se copseseră: galbenul devenise mieriu, străveziu: translucid-chihlimbariu, iar spuma – crustă, coajă prăjită, de ronţăit". Nu miroase doar femeia-comisar de slava veche cu ochi „găinoizi", care „îşi curgăineşte orifixa bucalică de slabăveche nedespă-mânţelenitică" (*Bonifacia*). Întâlnirea cu femeia ursită în perioada postuniversitară constituie prilej pentru scriitor de a compune simfonia „domestica" – romanul *Infarct*.

Alcătuit din scrisori deschise, articole critice, interviuri, dialoguri, monologuri, articole literare, studii savante şi pamflete politice în limba română, dosarul publicistic îmbogăţeşte fără doar şi poate relieful creaţiei lui Paul Goma, demonstrând varietatea manifestărilor sale creatoare şi probând o dată în plus un „autor de excepţie care a însemnat cel mai ferm reper moral în ultimele două decenii totalitariste şi singurul care a tratat la cota înaltă a adevărului nealterat de ideologie problemele creaţiei, atât în planul experienţei proprii, de prozator inventiv, cât şi în lupta de idei, spre stimularea întregii comunităţi scriitoriceşti" [1, p. 78]. Memoriile, jurnalele, articolele de presă, romanele şi cărţile de mărturii sunt scrieri cu sine şi pe sine ale adevărului istoric spus tranşant, fără concesii: „Viaţa mea este memorie – şi, vorba celuia: chiar viceversa".

Plecat în exilul parizian, Paul Goma nu a renunţat niciodată la limba română, scriindu-şi toate cărţile doar în graiul matern. Scriitorul pledează pentru inventivitatea continuă a jocului lingvistic şi literar, care permite deplasarea plăcută, liberă, fără constrângeri în

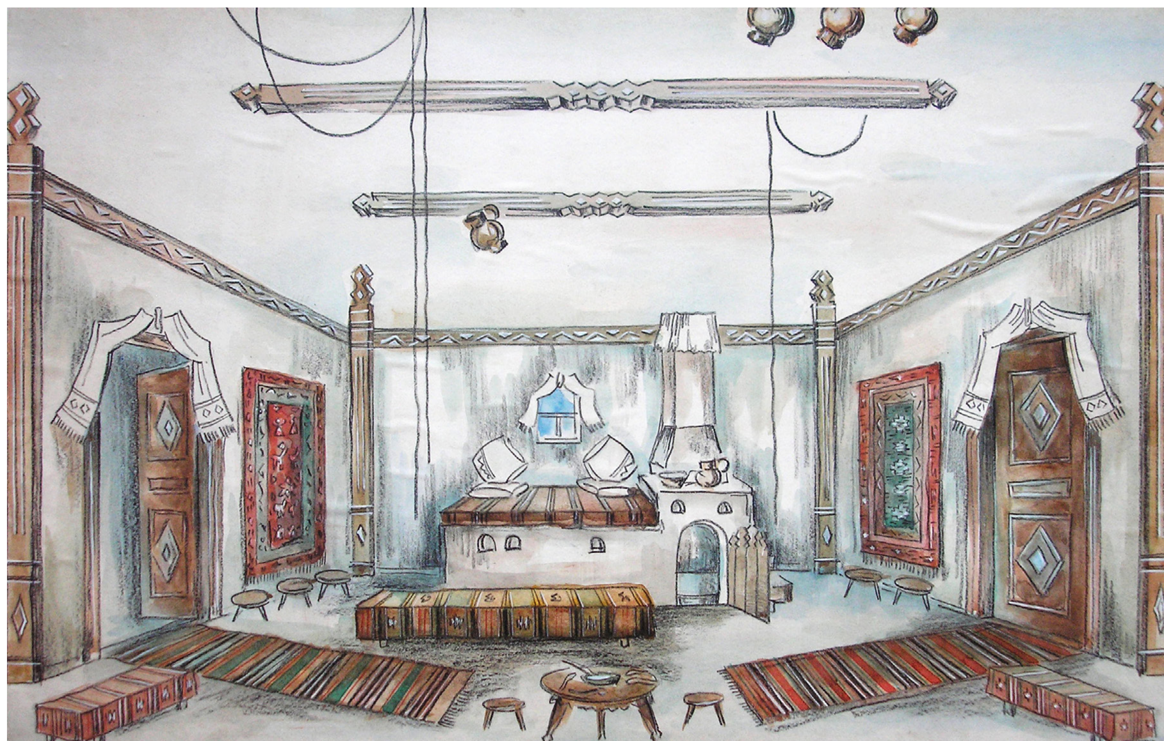
spaţiul creativităţii. Vocabularul lui Paul Goma este o sursă estetică de satisfacţii, mai cu seamă, pentru amatorii de jocuri, inovaţii lexicale, teribilisme, acrobaţii verbale și enigme lingvistice. Forţa sa creatoare de inovaţii pe tema limbii îl face unul deosebit în spaţiul literaturii române.

Stilul inconfundabil al lui Goma se datorează limbajului savuros, înclinat spre oralitate. El foloseşte din plin jocuri de cuvinte, anagrame și deformări morfologice, tautologii și paradoxuri, parafraze, derivări parasintetice, prefixoide, onomatopee etc. Scriitorul este un virtuos creator de portrete lingvistice. Această conştiinţă lingvistică nu are interdicţii, sondând tot spectrul lexical. Argourile, expresiile grosiere, cuvintele licenţioase indică, în cazul gardienilor, nivelul intelectual scăzut, iar în cazul deţinuţilor, au funcţia de a exprima revolta faţă de orişice sistem opresiv, acest limbaj compensând oarecum lipsa de libertate. Capacitatea de a remodela limba română în conformitate cu nivelul de cultură a personajelor din rândul deţinuţilor, şi, mai ales, din cel al gardienilor provoacă fascinaţie. Imitaţia lingvistică a dialogurilor dintre indivizii care populează închisoarea, cruzimea expresiei, limbajul necruţător, oralitatea, șaradele, calambururile, prestidigitaţia de cuvinte și sunete conferă naraţiunii un tonus adecvat.

Literatura lui Paul Goma operează cu o pluralitate de planuri și este expresia unei conştiinţe tumultuoase. Scriitorul se consideră om liber, în stare să rostească cuvinte nealterate de constrângeri politice. În plan social, el devine patriarhul disidenţei româneşti, iar în cel literar se afirmă în formule ale unor maxime energii narative și într-un limbaj polifonic prin care adevărul nu cunoaște opreliști. Talentul de povestitor, dar și curajul comunicării cu realitatea crudă a perioadei totalitariste îl face important pentru supravieţuirea literaturii de expresie românească din ultima jumătate de secol.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

1. Ursache P. Omul din Calidor. Cluj-Napoca: Eikon, 2012.

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Soacra cu trei nurori* de I. Creangă, regia V. Cupcea.
Teatrul Naţional „Mihai Eminescu", 1993.

FENOMENUL ȘAIZECIST: INTERDEPENDENȚE *MASCULIN* VS *FEMININ* (III)

Doctor habilitat în filologie **Andrei ȚURCANU**
Institutul de Filologie al AȘM

THE PHENOMENON OF THE 60S: THE MALE VS FEMALE INTERDEPENDENCE (III)

Summary. Under attack of the totalitarian utopia there exhausted the reserve of trust in the rustic lifestyle and in the system of the patriarchal relations, a phenomenon that literature of the 60's surprises in all its complexity. Village and its people, everything what represents the "arche memory" along with symbols and traditions of resistance, is now under the sign of the general disruption. Virile energy of the people is undermined by a fickle, conjuncture, deviant masculinity, that is full of the destructive passion, which occupies and devastates the traditional Center. The injection of the masculin character and force comes from the initial space of the Carpathian Mountains. But a surplus of femininity, an exuberant anima superimposed on the matrix animus, weakens the efect of resistance of the traditional virility. The solution is a candid, energetic, persistent femininity or a motherhood that encompasses the compassion and dedication to the fundamental beginnings of the Life and of the Spirit.

Keywords: totalitarian utopia, Eden of tradition, arche memory, primordial mother, confused world, patriarhal character, maternity, animus, anima, deviant, masculine pattern, feminine pattern, continuity, resistance.

Rezumat. Sub atacul utopiei totalitariste rezerva de încredere în modul de viață rustic și în sistemul de relații patriarhale s-a epuizat, fenomen pe care literatura șaizecistă îl surprinde în toată complexitatea sa. Satul și oamenii săi, tot ce reprezintă „memoria arhealӑ", împreună cu simbolurile tradiției și ale rezistenței, se află acum sub semnul unor bulversări generale. Energia virilă a neamului este subminată de o masculinitate nestatornică, conjuncturistă, deviantă, cuprinsă de o patimă demolatoare, care ocupă și devastează Centrul tradițional. Injecția de caracter și de vigoare bărbătească vine din spațiul originar al Munților Carpați. Dar un surplus de feminitate, o anima debordantă suprapusă peste animus-ul matriceal slăbește efectul de rezistență al virilității tradiționale. Soluția este o feminitate ingenuă, energică, perseverentă sau o maternitate care să înglobeze în sine mila și dăruirea față de începuturile fundamentale ale Vieții și cele ale Spiritului.

Cuvinte-cheie: utopia totalitaristă, edenul tradiției, memorie arheală, muma primordială, lume debusolată, patriarhalitate, maternitate, animus, anima, deviant, pattern masculin, pattern feminin, continuitate, rezistență.

Aflam cu stupoare acum câțiva ani că *Doina* lui Ion Druță a fost scrisă în 1968, adică odată cu *Viața și moartea nefericitului Filimon*. Nu știu de ce aveam impresia că piesa ține de anii '70. Oricum, mi-amintesc foarte clar că, după lectura ei la un teatru din Chișinău unde trebuia să fie montată, la o întâlnire cu cititorii printre care mă nimerisem și eu, Grigore Vieru a spus niște cuvinte care nu puteau fi uitate. A zis că vine de la audiția piesei lui Ion Druță (varianta de atunci se chema *Semănătorii de zăpadă*) și că mâna care a scris o asemenea capodoperă merită a fi sărutată.

Pe mine azi mă uimește sincronia de spirit ce există între aceste lucrări. Deși aparțin unor genuri literare diferite, un acut sentiment catastrofic al lumii „sărite din țâțâni" unește *Doina* și *Viața și moartea nefericitului Filimon*. Într-o scrisoare către mine Vladimir Beșleagă găsea o explicație fenomenului: „Mai întâi, contextul social-politic, dar și cel cultural-spiritual de atunci. Era după răsunătorul Congres al III-lea al scriitorilor din 1965, dar și în anul invaziei armatelor Pactului de la Varșovia asupra Pragăi. ...Atunci am simțit noi că vine asupra noastră valul negru al întunericului totalitar... Dar mai era ceva: atunci a fost lansată ideea-program diabolic de CREARE A UNEI COMUNITĂȚI NOI, POPORUL SOVIETIC, al cărei scop era trecerea prin malaxorul deznaționalizării a tuturor popoarelor imensei Uniuni Sovietice... Adică, PIEIREA DEFINITIVĂ!"

Firește, Druță nu recurge la delirul paroxistic al conștiinței aflate în agonia morții la care face apel Beșleagă. Dar întreg sistemul de simboluri al piesei sale, pornind cu fulgurantele comentarii ale scriitorului și continuând cu datele ce țin de numele personajelor, de acțiunile lor, de conflictele și felul lor de a-și găsi rezolvarea trimit mereu la o debusolare a temeiurilor lumii. „Flori de cireș, flori de măr în zbor din copaci pe pământ, priveliști de basm și scene reale, balade populare și versuri scrise de poeți, puzderii de melodii ce-au fost cântate odată și se mai cântă și astăzi pe meleagurile noastre" [1, p. 65], scrie Ion Druță în comentariul ce precede piesa, continuând parcă patosul *Frunzelor de dor* și al *Baladelor din câmpie*. Dar imediat, după acest camerton solar ce trimite la o mirifică baladă a continuității, urmează piesa ca atare.

Semnificativă e deschiderea: „Scena e numai beznă, dar din inima acelui întuneric răzbate un mare vuiet. Se face de parcă cineva ar lovi disperat într-o poartă și împreună cu acele lovituri misterioase coboară și versurile poetului:

Într-un boț de humă crudă,
Din adânc de sub pământuri,
A născut o mică ghindă –
Chip de frunză și de gânduri.

Treptat noaptea se topește și pe scenă apare un cort verde, ridicat din te miri ce în fața unei case de țară."

Cunoscând predilecția scriitorului pentru simbolizare, nu putem să nu remarcăm această scenă „numai beznă". Chiar dacă din inima întunericului se aude „vuietul" unei ghinde ce naște din adâncuri „chip de frunză și de gânduri". Am putea crede că e bezna trecutului imemorabil, din care răzbate permanența neamului. Dar pe parcursul piesei floarea de cireș se confundă pe neobservate cu o ninsoare stranie, un fel de „semănat de zăpadă" al unor închipuiți „semănători", replică modernă, tragică la imaginea tradițională a *semănătorilor* reali patriarhali. În toate se inoculează sentimentul unei bulversări generale a ordinii firești ce vine dintr-o tradiție de poveste veche.

Am să mă refer doar la un personaj feminin central, la Veta, cea care ar fi trebuit să fie *reazemul* focului din vatră, gospodina casei, femeia-mamă. Această Mumă Primordială în piesa lui Druță este (sau, mai curând, se zice că este) nebună, din care cauză a fost obligată să facă o muncă absurdă, sisifică. Alege dintr-un butoi fasole, pe care le împarte una câte una în saci diferiți. Nebunia ei ține, mai degrabă, de un exces de sensibilitate față de puterea ascunsă, mitică a lucrurilor frumoase, nepieritoare, decât de o dereglare psihică reală. Dar într-o lume în derivă, unde ninsori neînțelese întronează singurătatea și părăsirea („Focul s-a stins, pustiu e ocolul, pustie e stâna"), firescul și normalitatea, mai ales acelea care țin de noima valorilor unei kalokhagatii cu rădăcini seculare, irită, incomodează, stânjenesc. O Vetă senină, casnică deranjează, scoate din sărite. Doar una care să aleagă fasole, prinsă într-o ocupație ilogică, aberantă, inutilă se justifică și se admite. Și nu e nimeni care s-o înțeleagă, să se pătrundă de tragismul acestei femei.

În final, când bărbatul ei toarnă înapoi în butoi sacii cu fasole alese, ea îl imploră „cu lacrimi în ochi": „Ce faci, Tudorașe?! Mă îngropi de vie, că să le mai aleg o dată nu mai pot. Uite la mânuțele mele, aproape că mi s-au uscat, mi-au înțepenit până în umeri, și degetele mi-au murit toate zece. Vederea mi se stinge, scade așa deodată lumina zilei și caut fasolea ceea, prin ceață îmblu ș-o caut…" [1, p. 115].

Răspunsul la acest strigăt de disperare, pe care îl dă comentariul autorului, este unul de o admirabilă ambivalență. O ambivalență a absurdului care se înstăpânește în lumea debusolată a satului: „Tudor mestecă încet, gospodărește, iar *Hora fetelor* tot vine și se desface domol sub cortul verde, și tot ninge cu flori de măr, cu flori de vișin. Fulgi albi și moi se aștern pe pământ, pe masă, pe haină, pe creștetul omului" [1, p. 115]. Cel ce „gospodărește" la mestecatul fasolelor, întorcând în nebunie rostul unei normalități, este „îngânat", în contrasens, de frumusețea neasemuită a cântecului popular. Din aparatul de radio se revarsă peste lume vedenia halucinantă a unei ninsori de flori, mirifica *Horă a fetelor*. O frumusețe care exasperează, ca și seninătatea Vetei. Nici pentru ea nu mai este înțelegere, răbdare, îngăduință. Și Tudor Mocanu izbește aparatul de radio „în cărărușa de ciment de-l face țăndări".

Rezerva de încredere în modul de viață rustic și sistemul de relații patriarhale s-a epuizat. Celula familială tradițională a dat fisuri grave. Sub atacul masiv al Utopiei totalitariste și satul încetează a mai reprezenta un Eden al Tradiției, o sursă de valori și de poeticitate, îndepărtându-se de ceea ce Theodor Codreanu numea într-un articol despre Ion Druță „memoria arheală". O memorie scurtă, cotidiană, fără rădăcini, uitucă, lașă, mercantilă se insinuează în toate.

În grădina paradisiacă a neamului, Matcovschi semnala alegoric într-o poezie din 1967 o „buruiană, iarbă rea". La Beșleagă Utopia totalitară vine peste om într-o avalanșă tulbure, necruțătoare. Ion Druță surprinde grimasele ei abominabile în bulversarea tradiției Mamei inaugurale. O Vetă nebună (sau ținută de nebună, nu importă) indică un dezechilibru critic al unor temeiuri fundamentale ale vieții și, în primul rând, ruperea de temeiurile feminine ale spiritualității naționale. Nu întâmplător un loc central, simbolic, în drama sa îl ocupă Doina, voce veghetoare, alarmată a feminității autohtone ancestrale, iar cântecul care se revarsă din aparatul de radio în chipul ninsorii de petale se cheamă *Hora fetelor*.

Partea a doua a *Poverii bunătății noastre* vădește și defecțiuni primejdioase ale temeiurilor masculine. Aristocratica patriarhalitate a lui Onache Cărăbuș tot mai mult și mai dureros se însingurează. Ginerele, căruia ar fi vrut să-i transmită spiritul acestei tradiții nobile, se dovedește din alt aluat. Mircea Moraru e maleabil, „subt vremi", ușor prins în mrejele „politicii", dacă interminabila fojgăială de patimi, interese, amiciții și dușmănii din jurul conducerii colhozului din sat se poate chema politică. (Interesant e că, la capitolul sinonimelor „politicii", DGS consemnează: stratagemă, șiretenie, șiretlic, șmecherie, tertip, viclenie, vulpenie.)

În acești ani până mult mai târziu, poeții mai continuă să declame patetic, precum face Ion Vatamanu: *Sunt țăran!* ori, ca Marcela Benea: *Sunt țărancă!*, exaltând statutul de noblețe al unei stirpe de oameni cu rădăcini într-o străveche tradiție. Dar prozatorii nu se mai iluzionează. Puterea de noblețe și de rezistență a Tatălui Semănător cedează în fața presiunii unei promiscuități agresive, generalizate. Ceea ce ține de masculinitatea *patri*arhală continuă doar într-o iluzie, persistă numai în potențialitatea sugerată de asemănările fizice ale nepotului nou-născut cu bunelul său care moare. Față în față cu ispitele materialismului primar, seducător, masculinul se depreciază, este într-un vădit declin ontologic. Într-o eră plebeică a dezmățului „politicii", a învârtelilor meschine și a ciupelilor mărunte, sorgintea sa baladescă devine superfluă, aristocratismul său funciar nu rezistă.

În Centrul *patria*rhalității „baladelor din câmpie" se implântă adânc, grea, apăsătoare, „povara bunătății" unui neam cu un foc în vatră și un bătrân care sucombă purtat de viziunile unei lumi ce se stinge odată cu dânsul. În doar câțiva ani acest Centru va fi ocupat de o faună descurcăreață fără principii, conjuncturiști pliindu-se după împrejurări, ghidați de interesele egoiste de moment. Fie că e vorba de capitulări lașe în fața unor atitudini și opțiuni oficioase vizavi de istoria națională, fie că la mijloc sunt doar niște posibilități de furtișaguri de la reparațiile unor școli, prioritare pentru ei rămân doar parvenirea, cariera, câștigul personal. Druță înțelege că această masculinitate nestatornică, superficială, „de câmpie", are nevoie de o injecție de vigoare și consecvență originară. Iar originile virilității naționale sunt în munți, de acolo a descălecat energia bărbătească a neamului.

În 1973, în revista moscovită *Юность* (№ 9) apare povestirea *Mirosul de gutuie coapte*, publicată mai târziu în limba română cu titlul *Clopotnița* [2]. Protagonistul cărții, Horia Holban, descinde din Bucovina, aducând, odată cu numele său de rezonanță eroico-legendară, și spiritul de rezistență al unei istorii seculare. Dacă numele lui Horia poartă în sine însemnele istorice ale voiniciei și martirajului, apoi numele personajelor masculine locale, de la Chișinău ori de la Căpriana, sunt, mai curând, niște porecle care trimit la stigmatul unei devieri, a unei deformări, a unei ontologii inferioare: Ilarie Turcul, Bălțatul, Baltă.

Ceva nu e în ordine cu aceste personaje și cu mediul în care le este dat să se miște, să fie în fruntea unor proiecte și a unor colective de muncă, să dispună de mersul lucrurilor ori de soarta celorlalți! Dincolo de numele, trăsăturile fizice sau de obișnuințele lor punctate cu o ușoară tușă caricaturală, nu putem să nu remarcăm indicii unui regres ontologic, a unei degradări generale, a scufundării iremediabile într-o stare de „baltă" malefică, de inerție socială și conformism moral. Nu mai este anchilozarea de beton armat a dictatului totalitarist postbelic. Și nici spiritul șaizecist al „luptei cu inerția" nu-l mai regăsim aici. Fantasma Doinei, ca întruchipare a frumuseții și înțelepciunii cântecului popular, e substituită de Clopotnița de la Căpriana, vestigiu istoric, mărturie a prezenței pe aceste locuri a urmei lui Ștefan cel Mare. În piesa *Doina* cântecul popular mai vădea încă tăria unor profunzimi neîntinate și puterea așternerii peste o lume în derivă în chip de mirifice petale de flori, o lume care, în bine sau în rău, dar reacționa la aceste ninsori neobișnuite. În mediul Clopotniței tăcute, ruinându-se lent și implacabil, stăpână este lipsa de reacție, indiferența unanimă, torpoarea colectivă și, ca o consecință a toate, amnezia progresivă. În afară de Horia nimeni altcineva nu se recunoaște în memoria acestui monument al istoriei. Numai îngrijorările, pasiunea sa vie, entuziasmul și înflăcărările sale deșteaptă și incită în directorul Baltă forța distructivă, demonul demolator. Mult mai târziu Druță vorbea într-un eseu de „furia distrugerii". Dar această patimă nefastă, specifică pentru ideologia comunistă când a fost vorba de cultura și istoria națională, de memoria neamului, s-a arătat mereu neînduplecată, agresivă.

În lupta cu stihia primară totalitaristă, Horia, învățătorul de istorie, este „singur în singurătate", ca să folosesc un vers din Andrei Lupan. Singur, într-o eroică și disperată împotrivire. Și *fiul văduvei* din Petrenii din preajma Cernăuților nu rezistă. Autorul dă vina pe o „boală a secolului", dar explicațiile sale trimit spre un surplus de feminitate în acest bărbat al munților, o *anima* ce debordează și copleșește prin puterea unor emoții obscure care îi întunecă solaritatea și îi tulbură echilibrul interior: „Nervii, o, această boală a secolului, îl chinuiau și pe dânsul. Fire emotivă, Horia se consuma fulgerător, printr-o furtună de energie aproape nestăpânită, după care urmau depresiunile, crizele de dispoziție, și singurul leac, singura scăpare era drumul" [2, p. 9]. Criza se declanșează subit printr-un atac de cord. Boala îl scoate din luptă, oferindu-i lui Baltă oportunitatea să acționeze nestingherit și să înscenze un incendiu care mistuie Clopotnița. Aici ar fi cazul să atrag atenția că atacul de cord i-a fost provocat nu de confruntările înverșunate cu Baltă în problema fundamentală a Clopotniței. Nu. Baltă găsește punctul slab al lui Horia și lovește exact acolo. Firește, nu e vorba de partea solară a ființei sale, de neclintit în raporturile ei cu istoria națională. Un Fiu al Vădanii are impregnată în natura sa originară cicatricea unei precarități ontologice, o slăbire a masculinității prin lipsa firului continuității paterne.

E un fond lunar de emotivitate exacerbată, neînfrânată, care, în compensare, are mereu nevoie de maternitatea protectoare sau, cel puțin, de sprijinul și încrederea totală a unei feminități apropiate, intime. În lipsa Mamei, aceasta este, de obicei, Fata de Împărat, cu care face nunta din finalul poveștii pentru a viețui fericiți împreună până la adânci bătrânețe. Căpriana devine locul de așezare al lui Horia. Dar, să luăm aminte, că nu toponimul cu ecouri într-o istorie de secole îl ispitește. Și nici Clopotnița nu este aceea care să-i determine opțiunea pentru Căpriana. Prima atracție a locului, una care îi răvășește ființa până în străfundurile ancestrale, este mirosul de gutuie coapte, care – într-o frenezie dionisiacă și erotică – e asociat și identificat cu iubita și, mai târziu, soția sa Jeannette. O beție erotică de o senzorialitate cvasimistică, o exaltare la limită a *simțului olfactiv* constituie pentru Horia primul imbold și farmecul tentant decisiv al Căprianei. Or, se știe, că printr-o legătură fiziologică a bulbului olfactiv cu sistemul limbic și cu amigdala, simțul olfactiv are, pe de o parte, un acces direct la centrul emoțional al creierului, iar, pe de alta, se află în relație strânsă cu funcțiile de procesare a emoțiilor. Astfel, explică un savant american, Howard Eichenbaum de la Universitatea din Boston, amintirile pe care le evocă acest simț „sunt bune și sunt mult mai puternice” [3]. Am recurs la aceste truisme ale fiziologiei umane pentru că, mi se pare, ele explică ceva esențial din pasiunea erotică iscată între Horia și Jeannette. Ca un maestru remarcabil al exteriorizării instinctelor primare, Druță surprinde magistral dezlănțuirile dragostei celor doi. Mirosul de gutuie și erosul pe care îl sugerează este ca un narcotic excitant, copleșitor, o hălăduire de menade, venind, parcă, în continuarea hălăduirilor baladești din scrierile sale anterioare. Atâta doar că baladescul ținea de o tradiție a rezistenței, pe când clocotul de senzorialitate din *Clopotnița* trimite doar la o aventură de neuitat, un intermezzo pentru o căsnicie și o așezare în Căpriana. E începutul unei întemeieri de existență, o înfiripare de viitor. Dar un început fixat numai pe o *anima* supusă impulsurilor dionisiace, schimbătoare, o *anima* frivolă dacă luăm în seamă că e mânată doar de capriciile unei senzorialități în extaz. Partea solară a lui Horia regăsește, firesc, și un alt sens al existenței în înnodarea firului continuității neamului cu spiritul Clopotniței. Jeannette, deși naște un copil, nu-și schimbă statutul interior. În ea nu se trezește sentimentul fundamental al Maternității, înțelegerea rostului superior de Centru vital coagulant, de care ar fi avut nevoie și Horia, ca sprijin, în efortul său de rezistență la patima demolatoare care se întinde, necruțător, peste o comunitate cuprinsă de lașitate și indiferență. Ea rămâne la feminitatea ei de fată a răsfățurilor lumii: frumoasă, plină de viață, deschisă și… accesibilă. O pradă ușoară pentru masculinitatea promiscuă a deviantului libidinos Baltă. Și el ochește și lovește exact în punctul nevralgic pentru Fiul Vădănii, în *anima* frivolă, flușturatică a lui Jeannette și cea neacoperită, vulnerabilă a lui Horia. Efectul este unul catastrofic. O fractură fatală. Atacul de cord și lipsa din sat a învățătorului de istorie sunt pentru Baltă o ocazie favorabilă pentru incendierea Clopotniței.

Trădat de soție, precum Isai, personajul lui Beşleagă a fost trădat de frate, cu imaginea Clopotniței arse în fața Horia face o ultimă tentativă de reînnodare a unui fir părelnic al existenței sale și al existenței neamului său. Adună elevii la o lecție specială de curaj, încercând să-i provoace la niște mărturisiri sincere. Așteaptă de la fiecare o explicație: de ce în noaptea incendiului nu s-au alertat, n-au ripostat? Toți, desigur, mint, se eschivează să spună adevărul, nu trec testul demnității. E o scenă de teatru existențialist, cu prăbușirea tuturor sensurilor.

Și iar intervine Druță, vădind un remarcabil simț antropologic, semnalând cu o intuiție sigură mișcările tectonice specifice societății moldovenești în derivă din anii șaptezeci: coruperea, anemierea și neantizarea patternului masculin și înlocuirea lui cu unul feminin, energic, dinamic, perseverent. Maria *Moscalu*, unica elevă cu vână de luptător după cum indică și numele, sfidează eventualele răzbunări ale lui Baltă, întorcându-se în clasă pentru a mărturisi adevărul despre cele întâmplate în noaptea nefastă a incendiului și pentru a rămâne alături de Învățătorul ei de istorie. O feminitate ingenuă vine să suplinească simbolic și să umple cu un înțeles vital de rezistență golul produs în continuitatea noastră istorică de puterea pustiitoare a unei masculinități perverse, conjuncturiste, căzută sub vremi. Virilitatea coborâtă din matca originară a neamului, din Carpați, rămâne să dăinuie *simbolic*, susținută de inocența și curajul unei fete de la țară care nu are nicio perspectivă să-și mai continue studiile. Cealaltă masculinitate, „de câmpie”, autohtonă, „școlită”, reprezentată de profesorul universitar Ilarie Bălțatu și de directorul de școală Baltă, a preferat alte „magistrale” ale istoriei, cele ale conformismului și compromisurilor, al „pactului cu diavolul”, ca să folosesc o expresie încetățenită. Trecerea acestor personaje de la paradigma de valori *naționale,* șaizecistă, la cea *sovietică,* șaptezecistă, s-a săvârșit. Semnificativ e un detaliu: în locul plimbărilor și a discuțiilor libere de pe Aleea Clasicilor din primii ani de studiu, profesorul de istorie Bălțatu îi propune proaspătului absolvent al Universității, Horia Holban, la ultima lor întâlnire (pentru că „nu vroia să fie văzuți împreună”), o plimbare cronometrată fix și o tăcere confuză și stingheră

pe… *Strada 28 iunie*. Pentru niște inși dornici să parvină 28 iunie înseamnă Eliberare, noul *Cireșar* al moldovenilor și oportunități infinite de căpătuire. Pentru istoria națională este un fundac, o *baltă*.

După *Clopotnița*, în romanul *Biserica albă* [4], apărut în 1983, Ion Druță mai face o tentativă de a echilibra masculinul și femininul într-un centru de rezistență națională. Cu un an înainte vedea lumina tiparului volumul antologic *De la verde până la verde*, titlu care evocă tradiția neclintitei statornicii din refrenul folcloric „frunză verde". Romanul încearcă să reînnoade firul continuității, dar deja din altă perspectivă, asociind voinicia în bătălie, smerenia creștină și căldura ocrotitoare a maternității într-o parabolă a unui neam ce, sub tăvălugurile istoriei, își păstrează cu o îndârjire eroică temeiurile vitale și spirituale.

Bărbăția în luptă e întruchipată de Ioan, zis Vânătorul de Munte, fost sub drapelul răzvrătiților din Transilvania paznic al „capului lui Horia". Ecaterina, zisă și Ecaterina cea Mică, aluzie la o împărăție domestică pe care o guvernează, e mamă a șase copii orfani, pe care îi crește, îi îngrijește și-i povățuiește ca o Sfântă Duminică din poveștile populare. Cel care reprezintă energia eroică, bărbăția neamului, Ioan, „coboară" în Ocolina, dar nu direct din iureșul bătăliilor, și nu ademenit, ca Horia din *Clopotnița*, de ispitirile istoriei. Fire deschisă, solară, ca un om liber al munților ce este, după eșecul răscoalei lui Horia, el ajunge la Mănăstirea Neamț poslușnic al starețului Paisie Velicicovschi. Din josul Moldovei, din Ocolina de lângă Soroca, la mănăstire, în căutarea unui preot „urcă" Ecaterina cea Mică, aceea care întreține șase orfani, iar, în lipsa sătenilor, are grijă și de biserica din sat.

Astfel, Mănăstirea Neamț sau, mai exact, chilia starețului Paisie, e punctul simbolic de intersecție a energiei virile originare a neamului cu feminitatea sa maternă într-o dublă ipostază, îngrijitoare a copiilor fără părinți și îngrijitoare a bisericii. Grija de orfani și grija de biserică fac parte în inima Ecaterinei dintr-un sentiment unic, *matern*, de milă și dăruire față de începuturile fundamentale ale Vieții și cele ale Spiritului. În chilia Sfântului Paisie aceste surse subterane ale dăinuirii de neam se întâlnesc și se leagă într-un nou început de continuitate, simbolul căruia este Biserica Albă, o biserică miracol în mijlocul unei istorii zbuciumate ce-i face pe străini să se mire și să se minuneze.

BIBLIOGRAFIE:

1. Druță I. Scrieri, vol. 4, Chișinău: Literatura Artistică, 1989.
2. Druță I. Clopotnița. Chișinău: Literatura Artistică, 1984.
3. http://www.descopera.ro/dnews/9894203-de-ce-naste-mirosul-amintiri-atat-de-puternice
4. Druță I. Biserica Albă. Chișinău: Literatura Artistică, 1988.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Desfacerea gunoiului* de M. Sorescu, regia I. Cibotaru. Teatrul Național „Vasile Alecsandri" din Bălți, 1993.

*ARTA CINEMATOGRAFICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA.** UN POST SCRIPTUM DIN PARTEA AUTORILOR

CINEMATOGRAPHIC ART FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA. A POST SCRIPTUM FROM AUTHORS

Summary. For the first time in the Moldavian cinematography, a fundamental complex proceeding was created, being dedicated to the evolution of the fiction, non-fiction and animation movie within time context. The authors of the given research, carrying out polemics with hermetic character of the research of the former movie's history, rally to a modern approach of the cinematography as a multidimensional phenomenon, resulting from a broad historical-political and historical-cultural context. Through some unpublished documentary sources, selected from the archives of the State and party, there have been elucidated inherent dramas of the creation process in a totalitarian country, conflicts of a maximum tension between the artist and the authorities. The study highlights the originality and value of the local movie in various hypostases: document of the time, meta-language of the culture, socio-psychological portrait of generations, emphasizing the ideatic-national contribution of the national movie school to the enrichment of the exponential trends of the universal movie - neofolklore, poetic realism, neoromanticism. Within unprecedented socio-cultural trends of the modern Europe to retrieve all its ethnic ramifications, the valorification of the national arts has a priority role in overruning the crisis of identity.

Keywords: synthesis, cinematographic art, modern methodology, context of time, artist-authority relationship.

Rezumat. Pentru prima dată în filmologia națională a fost elaborată o lucrare fundamentală de sinteză consacrată evoluției filmului de ficțiune, de nonficțiune și de animație în contextul timpului. Autorii lucrării, polemizând cu caracterul ermetic al studierii istoriei filmului încetățenit în filmologia sovietică, se raliază unei abordări moderne a cinematografiei drept un fenomen multidimensional, conștientizat într-un larg context istorico-politic și istorico-cultural. Prin intermediul unor surse documentare inedite, selectate din arhivele de stat și de partid, au fost elucidate dramele imanente ale procesului de creație într-o țară totalitară, conflictele de o tensiune maximă între artist și putere. Studiul pune în valoare originalitatea și valoarea filmului autohton în diverse ipostaze: de document al timpului, metalimbaj al culturii, portretul socio-psihologic al generațiilor, accentuând contribuția ideatico-estetică a școlii naționale de film la îmbogățirea curentelor exponențiale ale filmului universal – neofolclorismul, realismul poetic, neoromantismul. În cadrul tendințelor socio-culturale fără precedent ale Europei moderne de a-și regăsi toate ramificările etnice, valorificarea artelor naționale deține un rol prioritar în depășirea crizelor de identitate.

Cuvinte-cheie: studiu de sinteză, artă cinematografică, metodologie modernă, contextul timpului, relația artist-putere.

Sacramentala întrebare „a fost ori nu a fost" o cinematografie naţională cu o pronunţată tentă originală, devenind tot mai actuală în ultimele decenii, nu a avut cum să nu devină o piatră de încercare și pentru autorii acestui studiu, învinuiţi de crearea unei Atlantide cinematografice – rod al visărilor romantice.

Or, răspunsurile la provocările generaţiilor postmoderniste au devenit mult mai clare și argumentate în urma insistentelor sondaje filmologice în adâncurile cunoașterii cinematografice, descoperind adevăruri și fenomene nebănuite anterior. Anume urmărirea pas cu pas a evoluţiei/involuţiei filmului autohton (de ficţiune, de nonficţiune, de animaţie) pe parcursul unei jumătăţi de secol, a permis reintegrarea epocilor istorice într-un tot întreg, și, anume această viziune panoramică, a permis includerea celei de a șaptea artă atât în cadrul general al culturii naţionale, cât și în contextul multicultural al cinematografiei universale. Doar atunci autorii volumului au cutezat să confrunte opiniile superficiale și incompetente cu noi concepte și sinteze teoretice cristalizate consecutiv în diverse faze ale decodificării sensurilor autentice ale procesului cinematografic autohton.

Deși s-a acordat o importanţă metodologică majoră contextualizării obiectului de studiu, suprasarcina acestei istorii s-a pretat unor reabilitări antropocentrice, reamplasând istoria cinematografică în circuitul firesc al istoriei artei cu caracterul ei preponderent filozofico-estetic. Criteriile artistice substituind cele ideologice, s-a purces la o reevaluare a trecutului istoric prin intermediul racursiului „artist-putere" de primă importanţă pentru evoluţia culturii într-un stat totalitar. Astfel, dramele creaţiei, invadând paginile acestui volum, s-au cristalizat în mici psihobiografii,

* *Arta cinematografică din Republica Moldova*, Chișinău: Editura „Grafema Libris", 2014. 640 p. Autori: dr. hab. Ana-Maria Plămădeală (filmul de ficţiune), dr. Dumitru Olărescu (filmul de nonficţiune), dr. Violeta Tipa (filmul de animaţie).

volumul dezvăluind complexele stări de spirit ale artistului bântuit de „teroarea istoriei" sovietice. Aspectele socio-psihologice, uneori psihanalitice, au consolidat ideea iniţială de a suprapune istoria artei cu cea a istoriei destinelor umane prin surprinderea unor stări de spirit ale omului la o cotă maximă a sensibilităţii de excepţie a Artistului.

Doar reevaluarea principiilor metodologice în scopul elaborării unei istorii prin grila noilor cunoştinţe atât din sferele socio-politice, cât şi din cele ale psihologiei şi filozofiei creaţiei, a alimentat conştiinţa de sine a actului filmologic, contribuind, până la urmă, la asumarea responsabilităţii pentru a confirma existenţa unui univers distinct pe harta cinematografiei universale, cel al filmului basarabean, marcat de o puternică personalitate artistică şi un cu totul aparte destin creator.

Or, cea mai tânără cinematografie din republicile ex-sovietice a reuşit să-şi demonstreze competitivitatea chiar prin cel de al doilea film de ficţiune, care s-a dovedit un inspirat precursor al neofolclorismului cinematografic. Dinamica primului deceniu, când s-a înregistrat o fulminantă „ardere a etapelor", însoţită de intuiţii providenţiale, dar şi de un entuziasm ardent alimentat de setea cineaştilor de a fi auziţi şi înţeleşi de lume, a favorizat de timpuriu înscrierea în avangarda căutărilor artistice.

Urmează „deceniul de aur" al anilor 1960, când filmul autohton îşi consolidează autoritatea printre cinematografiile cu renume (rusă, georgiană, ucraineană), impulsionând ori certificând apogeul unor curente exponenţiale, în special neoromantismul, şi cucerind, concomitent, spectatorul din străinătate. Fascinanta epocă a timidei „renaşteri etnice" a însemnat pentru cultura naţională în general şi arta cinematografică în special, o ieşire din anonimat întru a da glasul unui suflet etnic bântuit de atrocităţile istoriei dar şi răsplătit de revelaţiile spiritului său atotcreator.

Filmele-pilon, deşi puţine la număr, semnalau apariţia unei galaxii artistice fascinante prin nostalgia originilor şi armonia omului cu natura, cruzimea istoriei fiind contracarată de spiritul cutezător şi înălţător al artistului. Aceste filme relevă o filozofie a vieţii aparte, concretul fiind asimilat de peren, tipul – de arhetip, materialul – de spiritual, acţiunea – de meditaţie. În discursurile mitopoetice predomină altruismul eroului romantic, care îşi exprimă mesajul prin ascensiunea spirituală şi prin efervescenţa aspiraţiei spre ideal, spre absolut. Inspiratele opere filmice excelând în spaţiile generoase ale genurilor limitrofe – filmul-baladă, filmul-poem, filmul-elegie, înscrise în formula parabolică a filmului-călătorie, au adus o contribuţie distinctă la îmbogăţirea peisajului cinematografiei universale.

Aspiraţia cineaştilor şaizecişti de a redescoperi structura spirituală a neamului românesc prin polifonismul unic al celei de a şapte arte axate pe interferenţa diverselor limbaje artistice s-a soldat cu inaugurarea unei şcoli naţionale de film, cinematografia moldovenească a acelor ani devenind, prin excelenţă, un metalimbaj al culturii naţionale. Premiile şi distincţiile la prestigioasele festivaluri cinematografice (Cannes, San-Sebastano, Milano, Mar del Plato etc.) demonstrează fără echivoc înalta preţuire a originalităţii artistice a tinerii cinematografii.

Aşa era să fie că anume în fosta RSSM în urma caracterului deosebit de crunt al cenzurii ideologice, revigorarea vetustelor formule staliniste ale perioadei „socialismului elevat" să înregistreze o extremă tragică. Opurile filmice de tristă amintire reprezintă naufragiul trăit în epoca „artei fără artă" la o cotă maximă, semnând un diagnostic iremediabil bolilor spirituale ale totalitarismului. Această dislocare violentă din efervescenţa „renaşterii etnice" în obscuritatea stagnării, când tinereţea orbitoare a şaizeciştilor s-a transformat, sărind peste maturitate, în indiferenţa rece a bătrâneţii avansate, a culminat cu şocuri psihice irecuperabile soldate cu imperativul exodului liderilor artei cinematografice.

Prin ironia sorţii, şi această perioadă prezintă o elocvenţă maximă. Nu însă prin fulminanta ascensiune artistică, ci prin gradul degradării unei cinematografii altădată atât de inspirată. Opurile cinematografice, ce proslăveau fără jenă ideile grandomane, fantasmagorice, dar şi extrem de nocive, cum s-a constatat mai târziu, ale liderului de partid conţin o mărturie grăitoare a „spălării de creier", contracarând tendinţele reacţionare de a reabilita acea epocă iluzorie de „netimp".

Desfiinţarea gândirii şi simţirii artistice, blamarea talentului ca a celui mai mare „viciu" a avut consecinţe dintre cele mai dramatice. Astfel, la începutul restructurării încercările febrile ale cineaştilor de a se regăsi pe sine în peisajul arid al filmului autohton erau eclipsate de „golurile artistice" şi umane, adeverind o acută criză de identitate spirituală, care a afectat nemilos toate generaţiile *in corpore.*

Şi, totuşi, în contextul vibrant de adevăr al restructurării s-a produs minunea regenerării elanului creator, ultima etapă a filmului moldovenesc demonstrând atât o continuitate a gândirii cinematografice în spaţiul generos al matricii stilistice de filiaţie mitopoetică, cât şi noi simbioze dintre paradigmele ancestrale şi desacralizările postmoderniste. A fost o revelaţie pentru autorii studiului să descopere în această perioada zbuciumată, când se căutau febril noi rosturi existenţiale şi artistice, cristalizarea elementelor unei noi epoci cinematografice infinit mai complexe şi paradoxale. Simbioza dintre ludicul demitizator şi tragicul spiritualizat cu o pronunţată tentă apocaliptică a „sfârşitului istoriei" prevestea, pentru prima oară în evoluţia cine-

matografiei autohtone, o sincronizare vădită cu filmul vest-european.

S-a întâmplat însă ca aceste sclipitoare orizonturi să fie instantaneu adumbrite de smogul sufocant venind din hornurile studioului „Moldova-film". Monopolizând studioul în scopul adulării ambiţiilor sale de actor şi regizor, Valentin Todercan, susţinut cu zel de un oarecare Ion Şiman, în urma politicii de epurare a cineaştilor profesionişti, au instaurat în cinematografia autohtonă un amatorism omniprezent. Consecinţele aroganţei impostorilor nu s-au lăsat mult aşteptate: pe parcursul unui deceniu s-a distrus cu o vehemenţă nemaivăzută tot ce este suflare cinematografică din punct de vedere artistic dar şi cel industrial, filmul moldovenesc a câta oară fumegând pe ruinele incendiului herostratic.

Starea actuală de cvasiexistenţă a studioului „Moldova-film" este o mărturie a faptului că este pe cale de dispariţie un domeniu cultural de o deosebită rezonanţă spirituală, deţinătorul unui rol aparte în conştiinţa de sine a sufletului etnic – filmului moldovenesc, care a cunoscut epoca sa de glorie, dar şi decenii de eclipsă a spiritului cutezător, relevând una dintre cele mai dramatice traiectorii ale destinului creator în contextul altor arte.

Or, se înţelege de la sine că anume arta cinematografică deţine o preponderenţă de netăgăduit în ecologia grav afectată a sufletului omului modern. De aceea una dintre condiţiile triumfului umanismului asupra neobarbarismului constă în imperativul supravieţuirii în noul context mediatic al tuturor cinematografiilor naţionale, atât a celor ce au stat la temelia fenomenului filmic universal, cât şi a exponenţilor „ţărilor mici", printre care şi Republica Moldova, care au bulversat prin noi idei filozofice şi viziuni estetice ecranul în a doua jumătate a secolului XX.

Considerăm că cinematografia mondială va pierde din integritate dacă va dispărea orice galaxie cinematografică, ea nemaireuşind să-şi onoreze misiunea sa socioculturală universală – cunoaşterea lumii prin diversitatea discursurilor cinematografice. Desigur, imaginea cinematografică nu va mai fi niciodată completă dacă omenirea va fi văduvită de acel cinecosmos irepetabil, în care revelaţiile sufletului etnic au răspuns năzuinţei omului modern de a cunoaşte modele de spiritualizare şi metode de reedificare a dimensiunii umanului, abolind nostalgia consacrării eroice.

În contextul reintegrării ţărilor estice în spaţiul general european se reactualizează la o cotă maximă statutul identitar al culturilor diverselor etnii. Or, datorită caracterului polifonic nemaiîntâlnit al „sinesteticii" filmice, cea de a şaptea artă găzduieşte manifestările identitare ale etniilor est-europene la toate nivelurile şi dimensiunile conştientului şi subconştientului uman. La rândul lui, posedând un tezaur spiritual unic al epocilor istorice, şi filmul moldovenesc deţine o posibilitate prioritară de a iniţia multaşteptatul dialog dintre Estul şi Vestul european prin scoaterea din anonimat a unui univers etno-cultural prea puţin cunoscut în lume.

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Julieta şi Romeo* de W. Shakespeare, regia A. Battistini.
Teatrul Naţional „Mihai Eminescu", 2007.

PETRU BALAN – UN ARTIST NOTORIU AL DECORULUI TEATRAL

Doctor în studiul artelor **Constantin SPÎNU**
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

Născut la 25.09.1948, în satul Rudna, reg. Lvov, Ucraina.

1970 –1974, studii la Şcoala Republicană de Arte Plastice „I.Repin" (azi Colegiul Republican de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală");

1975 – 1980, studii la Institutul de Stat de Teatru, Muzică şi Cinematografie, obţinând calificarea de pictor scenograf, Leningrad, Federaţia Rusă;

1980 – 1990, pictor-şef la Teatrul Academic Muzical-Dramatic de Stat „A. S. Puşkin" (actualmente Teatrul Naţional „Mihai Eminescu");

1982 – membru al Uniunii Teatrale;

1983 – membru al Uniunii Artiştilor Plastici;

1991–1992, pictor-şef la Centrul de Cultură şi Artă „Ginta Latină";

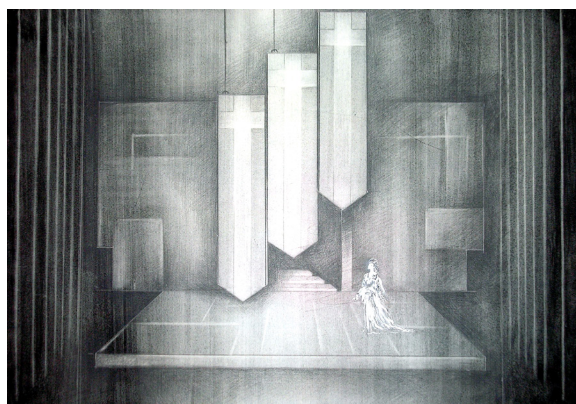
1992 – 2000, pictor-şef la Teatrul „Satiricus";

2000 – 2011, pictor-şef la Teatrul Naţional „Mihai Eminescu";

Din 2007 până în prezent, conferenţiar universitar la Universitatea Liberă Internaţională din Moldova.

1993 – i se conferă titlul onorific „Maestru în Artă";

2000 – i se conferă Medalia „Meritul Civic".

Petru Balan. Scenografie (schiţă) la spectacolul *Hamlet* de W. Shakespeare, regia A. Vasilache, Teatrul Naţional „Mihai Eminescu", 1996.

Activând pe parcursul a mai mult de trei decenii ca scenograf, Petru Balan s-a afirmat în cultura contemporană din Republica Moldova drept un plastician de înaltă ţinută profesionistă. Prin creaţia sa, artistul a contribuit substanţial la dezvoltarea limbajului plastic al branşei profesate înzestrând decorul teatral cu sensuri profund umaniste [5].

Reuşitele Teatrului Naţional „Mihai Eminescu", Teatrului „Ginta Latină", Teatrului „Satiricus", Teatrului „Vasile Alecsandri", cu care pe parcursul anilor a colaborat plasticianul, se datorează şi creaţiei acestuia. De-a lungul carierei sale artistice, Petru Balan a realizat scenografia la peste o sută de spectacole. Viziunile şi lucrările plastice originale, de fiecare dată actuale, ale plasticianului, au influenţat merituos constituirea unei ambianţe culturale valoroase în mediul teatral din Republica Moldova. Participarea activă la multiple festivaluri teatrale din ţară şi de peste hotare, la expoziţiile organizate de Uniunea Artiştilor Plastici din Republica Moldova, au contribuit atât la promovarea personalităţii plasticianului în mediul artistic autohton, cât şi la expunerea culturii noastre naţionale pe mapamond. Schiţele de proiecte scenografice create de către artist fac faţă colecţiei de artă contemporană a Muzeului Naţional de Arte Plastice al Republicii Moldova, colecţiilor din România, Ucraina, Federaţia Rusă, Georgia, Polonia, Ungaria.

Artistul debutează la hotarul dintre decada a opta şi a noua a secolului al XX-lea cu decorul şi schiţele de costume pentru spectacolele Teatrului Naţional de Stat „Vasile Alecsandri" din or. Bălţi: *Grădina cu Trandafiri* (1980) de E. Vatemaa, regia A. Pânzaru; *Sfânt şi păcătos* (1981) de M. Vorfolomeev, regia N. Aronețkaia; *Milo – Director, Kir Zuliaridi* (1981) de V. Alecsandri, regia A. Pânzaru. Tot la acest teatru P. Balan creează decorul pentru spectacolul *Idolul* (1982) de E. Damian, regia N. Aronețkaia.

Se anunţă ca un inovator. Scenografia sa la spectacolul *Grădina cu Trandafiri*, bunăoară, întregea în sine valenţe convenţionale care au contribuit eficient la reflectarea amplă a ideii dramatice a piesei, iar alăturat demersului actoricesc, esenţa simbolico-metaforică a acesteia. Plasticianului i-a reuşit să racordeze decorul, aranjamentul spaţial al scenei la esenţa conflictului dramatic, promovând în prim-plan forţa luminoasă a raţiunii umane.

În decorul spectacolului *Sfânt și păcătos*, plasticianul opta pentru simplitate, urmărind să accentueze prin expresia și semantica decorului demersul tragicomic al actorilor. Cât privește decorul la spectacolul *Milo – Director, Kir Zuliaridi*, acesta a fost funcţional, reprezentând și prin aspectul cromatic al costumelor caracterul umoristic și satiric al piesei, precum și epoca în care se desfășura acţiunea.

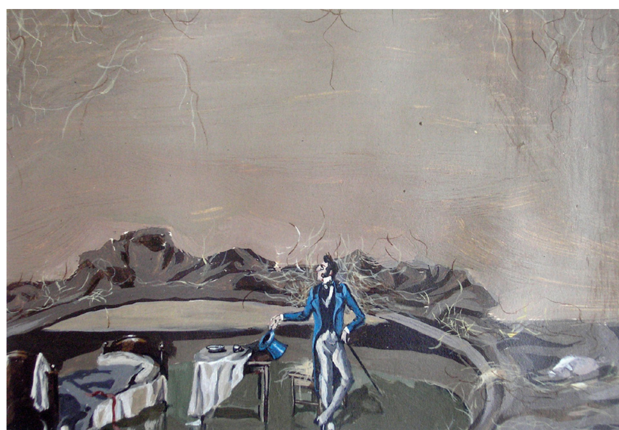
Creaţia decadei a noua a secolului XX decurge aproape integral în incinta Teatrului Naţional „Mihai Eminescu (pe atunci Teatrul Academic Muzical-Dramatic de Stat „A. S. Pușkin"). În perioada nominalizată scenograful realizează decorul pentru spectacolele: *Doina* (1982) de Ion Druţă, regia I.-S. Șcurea; *Mult zgomot pentru nimic* de W. Shakespeare (1982), regia R. Kaplanian; *Sânziana și Pepelea* (1982) de V. Alecsandri, regia V. Cupcea; *Soacra cu trei nurori* de V. Madan (1983), regia V. Cupcea; *Monumentul (Micile tragedii)* de A. Pușkin (1983), regia V. Cupcea și S. Fusu; *Abecedar* (1983) de D. Matcovschi, regia V. Apostol; *Marselieza* (1984) de Gh. Malarciuc, regia I.-S. Șcurea; *Oștenii* (1984) de A. Dudarev, regia V. Cupcea; *Badea Cozma* (1984) de Gh. Malarciuc, regia I. Ţiţinovski; *Ascultă prietenul meu ...* (1984) de V. Cupcea, regia V. Cupcea; *Două săgeţi* (1985) de A. Volodin, regia Iu. Pâslaru; *Buzduganul fermecat* (1985) de L. Deleanu, regia V. Madan; *Masa de sărbătoare* (1986) de A. Gondiu, regia V. Ciutac; *Și dimineaţa s-au trezit* (1986) de V. Șukșin, regia S. Fusu; *Despot-Vodă* (1986) de V. Alecsandri, regia A. Băleanu; *Fumuarul* (1987) de N. Esinencu, regia V. Ignat; *O noapte furtunoasă* (1987) de I. L. Caragiale, regia A. Băleanu; *Prologul* (1987) de V. Matei, regia I. Bordeianu; *Minodora* (1988) de A. Strâmbeanu, regia A. Băleanu; *Tache, Ianche și Cadâr* (1988) de I. Popa, regia V. Cupcea.

Spectacolul *Doina*, indubitabil, a fost unul dintre cele mai aplaudate de public la acea vreme. Scenografia și costumele au atras atenţia prin profunzimea abordării tradiţiilor autohtone, a spiritualităţii implantate în artefactele milenare ale sociumului. Decorul, costumaţia și concepţia regizorală, demersul actoricesc, coloana muzicală și expresia luminilor scenice au contribuit la crearea unui spectacol integru de valoroasă profunzime ideatică și expresie artistică. „Scenografia spectacolului, menţiona la acea vreme L. Cemortan, este în concordanţă cu concepţia regisorală și (...) ne sugerează că acţiunea se desfășoară în două dimensiuni – în cea poetico-simbolică și cea real-cotidiană" [1]. Esenţa semantică a decorului și-a găsit un reper armonios în simbolismul porţilor gospodăriei ţărănești, simbolism ce germinează din miturile esenţiale de trecere. Prin decorul la acest spectacol, Petru Bălan a generat o nouă filieră ideatică a simbolului porţilor – deschiderea prin mit a celor mai luminoase calităţi ale spiritului uman, chemând spre meditaţie și purificare.

În anii 1980 – 1990, Petru Bălan optează pentru introducerea în scenografia moldovenească a unor noi viziuni asupra decorului scenic, dar fără a rupe cardinal unele tradiţii încetăţenite în cultura teatrală a timpului. Amprenta tradiţiei asupra actului creator a fost destul de puternică la acea vreme. Nu întâmplător Petru Bălan, menţionând calităţile actoricești ale lui Valeriu Cupcea, imensa-i cultură și inteligenţă, relata că distinsul actor și regizor înclina totuși spre o scenografie mai mult tradiţională decât simbolică. Viziunea lui s-a făcut simţită în spectacolele *Sânziana și Pepelea* și *Soacra cu trei nurori*, unde V. Cupcea s-a produs ca regizor. Astfel, în spectacolul *Sânziana și Pepelea* scenograful, pe de o parte, ia în considerare atât opinia lui Vasile Alecsandri asupra costumaţiei descrise în scrisorile acestuia, cât și concepţia regizorală a lui Cupcea, totodată impunându-și delicat propriile viziuni artistice, iar în *Soacra cu trei nurori* scenograful a orchestrat scena acordând prioritate elementului folcloric. Totodată, este cazul să menţionam că Valeriu Cupcea conștientiza valoarea metaforei, a simbolului, a rolului generalizator al demersului scenic, inclusiv impactul decorului asupra spectatorului.

Sunt semnificative meditaţiile sale cu privire la montarea scenelor din *Micile Tragedii*, *Faust*, *Cavalerul avar*, *Oaspetele de piatră*, *Mozart și Salieri*, *Rusalia* de A. Pușkin, integrate într-un singur spectacol sub genericul *Monumentul*: „ (...) privitor la *Micile Tragedii*, eu visam deja cu cincisprezece ani înainte, dar de a le monta atunci nu mă încumetam, – nu le găseam formele de expresie adecvate. Am privit spectacolul în realizarea Teatrului „Vahtangov" cât și al altor teatre, unde timpul și locul derulării acţiunii se determină cât mai exact posibil. Oare în asemenea detalieri se amplasează cheia pătrunderii în descoperirile puskiniene? Baronul, Prinţul, Don Juan, Mozart, – ei sunt asemănători planetelor. Geniul lui Puskin i-a zmuls din tenebrităţile spaţiului, ei pulsează, se mișcă, se ciocnesc (...) – către o asemenea realizare artistică după primele eşecuri am ajuns împreună cu pictorul Petru Balan" [2, 6]. Graţie ambianţei scenice create de către scenograf „(...) actorii tind să exprime dominanta caracterului personajului, pe care-l interpretează (...). Și, în măsură mai mare sau mai mică, reușesc să găsească mijloace artistice adecvate pentru a exprima ideea esenţială a spectacolului – dorinţa de purificare a unor oameni cu un destin tragic care ajung în ultimele clipe ale vieţii lor să cunoască acest sentiment înălţător. E lupta dintre Bine și Rău, care în tragedie își găsește un teren propice de dezvoltare" [3].

Pe parcursul întregii perioade a anilor 1990, P. Balan acordă o atenţie specială limbajului scenic

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Revizor* de N. Gogol, regia A. Băleanu. Teatrul Național „Mihai Eminescu", 1982.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Ifigenia în Aulis* de Euripide, regia V. Ciutac. Teatrul Național „Mihai Eminescu", 2002.

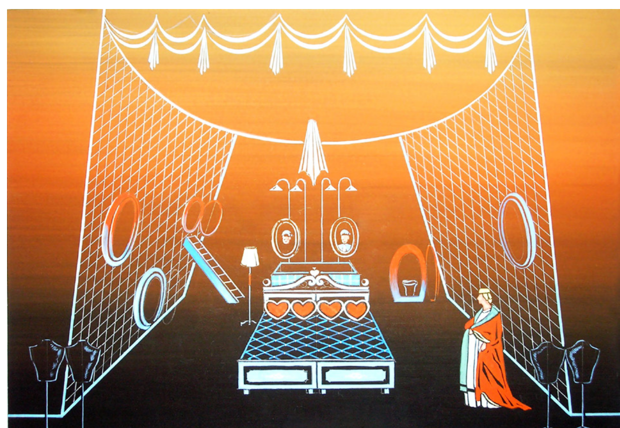
convenţional, metaforei și simbolului, urmărind amplificarea expresiei plastice și concomitent atingerea unui substrat semantic mai profund al întregului demers. Însăși tematica spectacolelor abordată la acea oră în teatrele unde a activat Petru Balan a fost benefică pentru realizarea unor probleme scenografice de importanță. Or, montarea operelor lui Shakespeare, Puşkin, Druță, Matcovschi, Malarciuc, Matei au creat condiția investigării diverselor posibilități ale limbajului scenografic, urmărindu-se obiective de identificare a unor repere conceptuale și plastice capabile să reprezinte irepetabil opera dramatică montată.

În acest segment de timp creația lui Petru Balan s-a soldat cu unele realizări scenografice originale prin includerea în spațiul scenic a unor obiecte-simbol cu pronunțate conotații semantice (*Abecedarul*); elaborarea unor construcţii scenice transformabile (*Marselieza, Oștenii*); zămislirea unor metafore simbolice ce au contribuit la „unirea" mai multor generații (*Ultima redută*, montată la teatrul „B.P. Hasdeu); elaborarea unor forme simbolice cu conotații multiple (*Visuri în pustiu*). În decorul la *Despot-Vodă,* pictorul a integrat armonios descriptivul cu metafora simbolică. În același timp scenografia pentru spectacolele *Masa de sărbătoare*, *Despot-Vodă*, *O noapte furtunoasă*, *Prologul*, *Tache, Ianche și Cadâr*, *Petru Rareș* a lăsat urme adânci în memoria spectatorilor, bucurându-se de aprecieri și în rândul criticilor de teatru. În *Masa de sărbătoare* (…), după cum menționa la acea vreme Valentina Tăzlăuanu, scenograful, „(...) pe lângă semnificația-i concretă sugerează o metaforă cu intenții mai cuprinzătoare(...)", această masă (n.n.) „(...) se transformă într-un prilej de reconstituire, de interferență a timpurilor de trăire simultană și colectivă în planul realității imediate și a amintirii" [4].

Prima decadă a creației scenografice a lui P. Balan se încheie cu elaborarea decorului la spectacolul *Fetița cu cadouri* (1989) de L. Hlib, regia I.-S. Șcurea, montat la Centrul de Cultură și Artă „Ginta Latină", la spectacolele televizate *Liola* (1989) de L. Pirandello, regia I.-S. Șcurea și *Petru Rareș* de E. Gaudella, regia E. Platon pentru Teatrul Național de Operă și Balet.

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea în creația lui P. Balan se soldează cu realizarea decorului pentru spectacolele: *Miorița* de Iulian Filip (1991), regia V. Madan; *Atmosferă încărcată* (1991), de I. L. Caragiale, regia P. Hadârcă și A. Burlacu; *Creanga de aur* (1992) de V. Țurcanu, regia V. Țurcanu; *Cumetrele* (1996) de Michel Tremblay, regia P. Bokor; *Hamlet* (1996) de W. Shakespeare, regia A. Vasilache; *Cine are nevoie de teatru?* de Timberlake, Wertenbaker (1997), regia P. Bokor; *Radu Ștefan Întâiul și Ultimul* de A. Busuioc (1998), regia I. Todorov; *Un lucru caraghios …* (1998) de B. Shevlove, regia A. Durbală, montate la Teatrul Național „Mihai Eminescu".

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea artistul iarăși revine la colaborarea cu Teatrul Național de Stat „Vasile Alecsandri" din Bălți, elaborând decorul la spectacolele*: Desfacera gunoaielor* (1993) de M. Sorescu, regia I. Cibotari; *Te plătesc ca să mă iubești* (1995) de T. Tărchilă, regia N. Ursu; *Sfârșitul Troiei (*1996) de W. Jens, regia D. Griciuc; *Bertoldo la curte* (1997) de M. Dursi, regia A. Pânzaru; *Stația Terminus* (1998) de M. V. Ciobanu, regia D. Griciuc. În aceeași perioadă scenograful colaborează cu Centrul de Cultură și Artă „Ginta Latină" pentru care elaborează decorul la spectacolele: *Miorița* (1991) de I. Filip, regia V. Madan; *Răpirea preafrumoaselor Sabine* (1991) de L. Andreev, regia V. Madan; *Izvorul cu blestemuri (*1992) de G. Calamanciuc, regia Gh. Macarescu; *Bomba* (1992) de M. Faura, regia V. Madan; *Soacra cu trei nurori* (1992) de V. Madan, regia V. Madan. Plasticianul colaborează cu Teatrul Municipal „Satiricus", pentru care realizează decorul la spectacolele: *Unde mergem, dom-*

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Unde mergem, domnilor?* de I. L. Caragiale, regia S. Grecu. Teatrul Național „Satiricus", 1993.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Ovidiu* de V. Alecsandri, regia D. Griciuc. Teatrul Național „Vasile Alecsandri" din Bălți, 2001.

nilor? (1993) de I. L. Caragiale, regia S. Grecu; *Triunghiul păcatului* (1993) de T. Mușatescu, regia S. Grecu; *Comediantul* (1994) de M. Bulgakov, regia S. Grecu; *Beethoven cântă din pistol* (1995) de M. Ionescu, regia S. Grecu; *Ciuleandra* (1996) de L. Rebreanu, regia S. Grecu; *Care-s sălbaticii?* (1997) de I. Filip, regia S. Grecu; *Metamorfozele* (1999) de Ovidiu, regia S. Grecu; *SRL Moldovanul* (2000) de N. Esinencu, regia S. Grecu. În aceeași perioadă P. Balan creează decorul pentru spectacolele și filmele televizate: *Unchiul Vania* (1991) de A. Cehov, regia V. Țapeș; *Dublu joc* (1992) de Robert Thomas, regia V. Ignat; *Missis Paiper* (1995) de J. Dj. Poppluel, regia R. Rozenberg; *Azilul de noapte* (1995) de M. Gorki, regia V. Țapeș; *Cinel-Cinel* de V. Alecsandri, regia V. Ștefaniuc, montat la Teatrul „Guguță"; *Hoții ne-au furat* …(1997) de P. Hadârcă, regia P. Hadârcă, montat la Teatrul de Comedie „Apro…Poch"; *Julieta și Romeo* (1998) de W. Shakespeare, regia M. Țărnă, montat la Teatrul Național „Mihai Eminescu"; *A.F.E.B.* de B. Nușici (1999), regia V. Apostol; *Cavalerul tristei figuri* (2000) de D. Wasserman, regia P. Bokor.

În creația acestei perioade scenograful P. Balan optează pentru stilizarea formelor decorului în corespundere cu imaginile asociative generate de ritmurile coloanei muzicale a rok-operei (*Miorița*); evidențierea prin intermediul decorului a expresiei și conotațiilor comice ale piesei *(Unde mergem, domnilor?*); amplificarea expresiei plastice și cromatice a costumelor *(Care-s sălbaticii*); constituirea unei atmosfere dramatice de război *(Sfârșitul Troiei*); diminuarea numerică a decorului *(Hamlet*); limitarea la un decor simplu, constituit din benzi textile *(Jorj Danden*); elaborarea unor echivalente plastice semnificative capabile să exprime drama omului din secolul XX *(Desfacerea Gunoaielor*); elaborează un decor capabil să reprezinte fața mizerabilă a vieții aflate în declin *(Azilul de noapte*); realizează practicabile multifuncționale înzestrate cu largi valorații simbolice ce au contribuit la schimbarea radicală a mizanscenelor *(Julieta și Romeo* [7], *Capcana*, *A.F.E.B.*); vine în ajutorul demersului actoricesc întru reprezentarea filosofică a existenței umane și rolului puterii în determinarea la nivel global a destinului uman *(Beethoven cântă din pistol*); utilizează eficient suportul-rulantă care a favorizat reprezentarea evoluției în timp și spațiu a demersului actoricesc *(Radu-Ștefan Întâiul și Ultimul*); înzestrează recuzitele cu conotații multiple unde diversitatea semantica a aceluiași obiect este generată de contextul spațial pe care îl ocupă în structura generală a spațiului scenic, creând un șir de metafore simbolice ce generează contexte semnificative pluridimensionale (*Cine are nevoie de teatru?*, *Stația terminus*), orchestrează spațiul scenic în mai multe nivele (*Un lucru caraghios*); zămislește recuzitele, inclusiv costumul, în strictă corespundere cu particularitățile stilistice ale epocii în care se derulează acțiunea (*Comediantul* și *Misis Paiper*). Unul dintre procedeele scenografice originale s-a proliferat în piesa *Cinel-Cinel*, unde scenograful „a stilizat figurativul" în conformitate cu formele motivelor covorului național, creând un spațiu scenic tridimensional mobil cu efecte duble atât statice, cât și dinamice în care formele-motive „înviau" prin dansul actorilor.

Primul și începutul celui de-a doilea deceniu al secolului al XXI-lea se încununează cu elaborarea decorului la spectacolele: *Ovidiu* (2001) de V. Alecsandri, regia D. Griciuc; *Jucătorii* (2001) de N. Gogol, regia I. Todorov; *Trei găini printre străini* (2001) de N. Rusu și V. Boldișor, regia V. Ștefaniuc; *O noapte furtunoasă* (2001) de I. L. Caragiale, regia P. Hadârcă, montat la Centrul de Cultură și Artă „Ginta Latină"; *Sirena și Victoria* (2002) de A. Galin, regia R. Rozenberg, montat la Teatrul rus „A. P. Cehov"; *Milionarul sărac* (2002) de T. Popescu, regia A. Pânzaru, montat la Teatrul de Stat „Vasile Alecsandri" din Bălți;

Când Isadora dansa (2002) de M. Sherman, regia A. Lupu, montat la Teatrul Național de Stat „Mihai Eminescu"; *Consumatorul de onoruri* (2002) de A. Strâmbeanu, regia I. Todorov; *Visul unei nopți de vară* (2003) de W. Shakespeare, regia A. Vasilache; *Bastarzii (*2004) de D. Matcovschi, regia V. Rusu; *Calhas* (2004) de A. P. Cehov, regia D. Griciuc; *Luceafărul* (2007) de M. Eminescu, adaptat de N. Rusu, regia V. Ștefaniuc, montat la Teatrul Municipal de Păpuși „Guguță"; *Facă-se voia noastră* (2004) de N. Rusu, regia V. Ștefaniuc, montaț la Teatrul Municipal de Păpuși „Guguță"; *Lupoaicele* (2005) de V. Valgard, regia V. Sitari; *Oameni și șoareci* (2005) de J. Steinbeck, regia N. Fleckman; *Zăpezile de altă dată* (2005) de D. Solomon, regia E.Gaju; *Vis de secătură* (2005) de M. Ștefănescu, regia A. Pânzaru; *Henric al IV-lea* (2006) de L. Pirandello, regia A. Battistini; *Ultima oră* (2007) de M. Sebastian, regia S. Cozub; *Julieta și Romeo* (2007) de W. Shakespeare, regia A. Battistini; *Voinicel Nelu* (2008) de Gh. Urschi, regia V. Ștefaniuc; *Suflete moarte* (2008) de N. Gogol, regia I. Sapdaru; *Tache, Ianche și Cadâr* (2009) de V. Popa, regia V. Rusu; *Actrițele* (2011) de J. M. B. Jornet, regia V. Drucec; *... pe-ai Țării umeri dalbi...* (2012) de I. Scarlat, regia I. Scarlat.

Creația acestei perioade s-a soldat cu realizarea unor opere inedite de decor capabile să exprime: vremea în cadrul căreia se derula subiectul, prin includerea în spațiul scenic a multiplelor coloane și platouri suspendate „cu jar și flăcări", – acestea fiind însoțite de un vast registru sonor și schimb de lumini (*Ovidiu*); valori dramatice, grație realizării unui spațiu tenebru sfâșiat de expresia fluxurilor de lumină (*Bastarzii*); senzații de disperare, prin crearea unor mizanscene unde spiritul dornic de libertate este „încorsetat" în cadrul unor construcții spațiale „fără ieșire" (*Oameni și șoareci*); asociații simbolice vaste (*Suflete moarte*, *Romeo și Julieta);* metafore efemere și transparente ale spațiului scenic grație utilizării originale a efectelor luminii și ale materialului din care a fost confecționat decorul, stări nostalgice ale unor aspirații și ale unor neîmpliniri spirituale (*Zăpezile de altădată*); stări feerice și metamorfoze simbolice ale recuzitelor expuse unor pendulații spațiale ritmice (*Luceafărul*).

Petru Balan. Scenografie (schiță/fragment) la spectacolul *Despod Vodă* de V. Alecsandri, regia A. Băleanu. Teatrul Național „Mihai Eminescu", 1982.

Trecând în revistă principalele aspecte ale evoluției în timp a operei scenografului Petru Balan, conchidem că întreaga sa creație reflectă cu plenitudine aspirația acestuia pentru un sincretism plastic organic și semantic valoros dintre decor și concepția regizorală a spectacolului teatral. Sunt semnificative din acest punct de vedere afirmațiile academicianului Mihai Cimpoi, care opina într-o consemnare din prima jumătate a decadei a noua a secolului trecut: „Decorul și costumele întregesc și nuanțează ideile dramaturgului, concepția regizorală, aduc un spor de expresivitate jocului actoricesc. Este, metaforic vorbind, cimentul ce leagă unitatea spectacolului " [8].

Concomitent este cazul să menționăm și faptul că nu-i de neglijat perioada montării unei piese, fie și clasice, or fiecare ascensiune culturală a societății în timp, vine și cu o anumită reactualizare a clasicii, căutându-se și găsindu-se noi forme de interpretare și tratare a acesteia. În procesul de reactualizare, indubitabil regizorul și scenograful sunt principalii creatori ce oferă materialului literar un nou suflu artistic original și o valoare semantică inedită.

BIBLIOGRAFIE

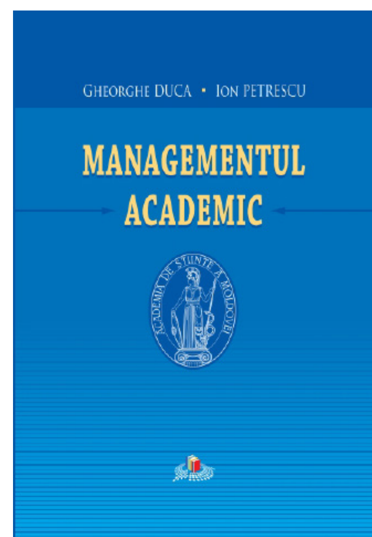
1. Чемортан Л. Мокану против Мокану. În: Театральная жизнь, №16, 1982.
2. Шмундеак Т. Обращение к Пушкину. În: Советская Молдавия, 02.09.1983.
3 Perju Larisa. Mai mult decât un Omagiu. În: Literatura și Arta, 10.11.1983.
4. Tăzlăuanu Valentina. Masă de sărbătoare. În: Literatura și Arta, 08.05.1986.
5. Cincilei Gh. Magia spațiuluzi scenic. În: Literatura și Arta, 12.11.1998.
6. Bendas M. Petru Balan: Scopul primordial al scenografiei constă în a transpune în limbaj plastic ideile esențiale ale spectacolului. Atelier, nr. 2-4, 2003.
7. Ianovici A. Oricine poate fi Romeo sau Julieta. Interviu cu Snejana Puică, actriță la teatrul Național „Mihai Eminescu". Jurnal de Chișinău, 28.12.2007.
8. Cimpoi M. Un component esențial al spectacolului. În: Moldova Socialistă, 09.10.1983.

MANAGEMENTUL ACADEMIC ÎN FOLOSUL ACADEMISMULUI, DIDACTICII ŞI CERCETĂRII ŞTIINŢIFICE

Academician **Grigore BELOSTECINIC**
Academia de Studii Economice din Moldova

Tratatul *Managementul academic*, avându-i ca autori pe academicianul Gh. Duca, preşedintele AŞM, şi profesorul universitar Ion Petrescu, Membru de Onoare al AŞM şi Doctor Honoris Causa al ASEM, este o operă ştiinţifică complexă, care prezintă modelul moldovenesc de management academic din perspectiva sistemului de management academic european şi internaţional, valorizând contribuţia cercetării şi practicii moldoveneşti în domeniul respectiv. În peisajul preocupărilor academice moldoveneşti, lucrarea are, în primul rând, ca obiectiv să prezinte contribuţiile ştiinţifice aduse la conturarea modelului moldovenesc de management academic, fiind o demonstraţie amplă de management teoretic şi management aplicat, în care mediul academic s-a intersectat cu numeroase modele şi concepte de management general şi funcţional. Multe capitole din lucrare se constituie în premiere ştiinţifice atât în domeniul managementului academic moldovenesc, cât şi al managementului academic european şi al managementului academic comparat internaţional.

Principalele obiective pe care şi le-au propus autorii se integrează în contextul Strategiei Europa 2020 a Uniunii Europene pentru managementului academic: (1) în domeniul cercetării – câştigarea unei reputaţii internaţionale în ceea ce priveşte cercetarea, identificarea şi dezvoltarea unor direcţii de cercetare care pot aduce un avantaj competitiv academiei şi generarea de idei inovatoare, producerea cunoaşterii ştiinţifice fundamentale şi aplicative în abundenţă, atragerea unor cercetători de renume internaţional, atragerea unei proporţii ridicate de absolvenţi în programe de formare sau cercetare; (2) în domeniul educaţiei – câştigarea unei reputaţii internaţionale în ceea ce priveşte educaţia cu accent pe atragerea unei mase critice de studenţi de vârf şi de cadre didactice care ies din comun, producerea de absolvenţi care să ocupe poziţii cheie în administraţia publică sau în mediul economic şi social, recrutarea studenţilor şi a personalului didactic de pe o piaţă internaţională; (3) în privinţa internaţionalizării – operarea pe o piaţă academică globală şi internaţionalizarea unora dintre activităţi (prin conexiuni în domeniul cercetării, schimburi de studenţi, cadre

Gheorghe Duca, Ion Petrescu. *Managementul academic.* Consiliul ştiinţific: [Ion Ababii et al.] Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut) a AŞM. 2015 (F.E.-P.„Tipografia Centrală"). 680 p.

didactice şi cercetători, invitarea de cercetători, cadre didactice cu renume mondial; (4) în privinţa guvernanţei – furnizarea unui mediu favorabil activităţilor de cercetare şi didactice, pentru studenţi şi cadre didactice prin spaţii de cercetare şi învăţământ, dar şi facilităţi adecvate de cazare şi pentru activităţi sociale ale studenţilor, stabilirea unei echipe manageriale de top, cu viziune strategică şi planuri de implementare adecvate, atragerea de resurse financiare suficiente care să permită o balanţă financiară stabilă şi diversificarea resurselor financiare atrase.

În legătură cu cele menţionate, un factor major de creştere a competitivităţii academice îl reprezintă managementul activităţii de cercetare ştiinţifică. În acest sens, academia trebuie să-şi consolideze poziţia de lider în cercetarea ştiinţifică prin ameliorarea poziţiei în clasamentul internaţional cu ajutorul măsurilor din următoarele domenii: (1) de organizare administrativă a cercetării ştiinţifice (oferirea de condiţii optime de lucru pentru cercetători, cu o administraţie amplă şi eficientă, menţinerea şi întărirea autonomiei centrelor de cercetare); (2) de stimulare a competiţiei interne; (3) de premiere a rezultatelor ştiinţifice remarcabi-

le; (4) de dezvoltare a performanţelor cercetării, prin ridicarea standardelor ştiinţifice în şcolile doctorale; (5) de stimulare a constituirii de grupuri de cercetare în domenii interdisciplinare; (6) de atragere în grupurile de cercetare a studenţilor de top din anii terminali; (7) de internaţionalizare a activităţii de cercetare ştiinţifică; (8) de alcătuire a unei baze de date performante; (9) de stabilire a temelor de cercetare prioritare Orizont 2020 ca obiective strategice.

Şi, cu o semnificaţie asemănătoare, poziţionarea managementului resurselor umane în primplanul managementului academic şi tratarea resurselor umane ca cea mai importantă avuţie a academiei. În abordarea academică a acesteia trebuie avut în vedere faptul că performanţa academiei nu poate fi atinsă fără resurse umane de calitate înaltă, pregătire, dorinţe diferite, de oameni care reprezintă cu demnitate forţa academiei şi adevărata ei valoare. Comunitatea academică a elitelor, formată de membri titulari, membri corespondenţi, cercetători, cadre didactice, studenţi, masteranzi, doctoranzi şi personal didactic auxiliar, trebuie să fie în armonie, având ca exemple însufleţitoare marile personalităţi care au slujit academia.

În această privinţă, strategia managementului academic trebuie să se sprijine pe următoarele principii: (1) promovarea excelenţei academice; (2) promovarea unei culturi organizaţionale bazată pe performanţă şi cunoaştere; (3) susţinerea autonomiei profesionale în dezvoltarea în carieră, inclusiv prin participarea la programe de formare continuă; (4) selecţia şi avansarea în carieră a celor mai performanţi tineri; (5) cultivarea dialogului permanent cu întreaga comunitate academică, inclusiv prin implicarea academicienilor, personalului de cercetare, cel didactic şi a personalului didactic auxiliar, în procesul de adoptare a deciziilor.

În consecinţă, managementul academic se conturează ca o îngemănare a ştiinţei cu arta. În acest cadru, procesul managerial academic are trăsături şi funcţii distincte. De unde şi nevoia unei pregătiri managerial-academice comune şi specifice a managerilor academici, care să le permită să se poată adapta, în mod adecvat, la principiile şi funcţiile managementului academic. Nu trebuie uitat că procesul managerial academic cuprinde elemente cu caracter informaţional, decizional şi motivaţional, ponderea şi semnificaţia acestora diferind de la un domeniu la altul, în raport de specific. Fără a fi mai puţin abilitat în selecţionarea, prelucrarea şi utilizarea informaţională sau în sfera decizională, managerul din academie trebuie să stăpânească şi să utilizeze cu supleţe mecanismul factorilor motivaţionali.

Pe bună dreptate se consemnează în lucrare că în managementul academic arta managerială prevalează, adesea, faţă de ştiinţa managerială, personalitatea managerului şi exemplul său având un rol esenţial în realizarea obiectivelor sistemului şi ale academiei la un nivel de performanţe cât mai ridicat. Ne aflăm într-o zonă deosebită ca semnificaţie a managementului academic şi cu deosebire a activităţii managerilor academici deoarece succesul depinde de capacitatea de orientare, organizare, îndrumare şi motivare a corpului academic şi a studenţilor. În acest sistem managerul şi colaboratorii săi îşi pun în mod decisiv amprenta asupra rezultatelor finale.

Nu în mod întâmplător managementul academic constituie astăzi o activitate complexă, care vizează o seamă de domenii. În aceste condiţii, managerul şi echipa sa planifică şi organizează munca personalului, activitatea studenţilor, adoptă decizii şi controlează îndeplinirea lor. Toate acestea se învaţă treptat, pe parcursul exercitării atribuţiilor manageriale. Lucrarea la care ne referim reprezintă un răspuns la imperativele de mai sus, orientate în principal spre înnoirea cercetării ştiinţifice şi a învăţământului superior printr-o reformă propriu-zisă, capabilă să încheie tranziţia de la sistemul educaţional autoritarist şi centralist la sistemul educaţional şi de cercetare adecvat unei societăţi bazate pe libertăţi individuale, economie de piaţă, competiţie a valorilor, stat de drept şi toate orientate în direcţia integrării europene.

Cuprinsul lucrării de management academic este complex. Vom selecta în cele ce urmează câteva dintre componentele sale cu semnificaţie majoră. Astfel, generalul şi specificul în managementul academic se sprijină pe consideraţia că în zilele noastre, managementul reprezintă o caracteristică esenţială a vieţii academice. Managementul, ca tip specific de activitate, decurge din însăşi existenţa academiei ca sistem, ca ansamblu unitar de elemente, de acţiuni a căror funcţionalitate normală depinde nu numai de natura acestora şi de relaţiile dintre ele, ci şi de organizarea ansamblului, de coordonarea componentelor sale. În felul acesta, problematica managementului academic dobândeşte semnificaţie deosebită într-un mediu social şi politic în schimbare rapidă, în care aproape toate aspectele cercetării ştiinţifice, educaţiei şi în special ale învăţământului superior, începând cu cele privind finanţarea, conţinutul, calitatea, eficienţa sistemelor şi activităţilor educaţionale – sunt puse în discuţie.

Prin consecinţă, problema ce fel de cadru managerial este adecvat academiei de ştiinţe la începutul secolului al XXI-lea devine una centrală a eforturilor de dezvoltare academică.

În formularea răspunsului la această întrebare autorii au studiat, au pătruns în substanţa internă a actului

managerial academic care înseamnă cunoaşterea aprofundată a relaţiilor interumane, psihologia comportamentului individual şi de grup în structura academiei, competitivitatea ca trăsătură fundamentală a pieţei academice, esenţa strategiilor şi tacticilor manageriale şi de marketing, ergonomia – ca ştiinţă componentă a meta-ştiinţei managementului academic care se află la baza optimizării efortului individual, a raţionalizării şi uşurării mişcărilor de orice natură în procesele academice sau în activităţile umane ce le însoţesc.

După o activitate didactică, ştiinţifică, publicistică şi managerială de decenii în domeniul managementului academic şi al unor ştiinţe înrudite sau învecinate, autorii – academicianul Gheorghe Duca, preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi Prof. univ. dr. DHC Ion Petrescu, Membru de Onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei – valoroşi specialişti în ştiinţa managementului academic, au recapitulat şi sistematizat cunoştinţele acumulate, oferind cititorilor o sinteză a preocupărilor de până acum, unele publicate, altele inedite. Efortul lor comun ne oferă o lucrare de excepţie, priceput concepută, cu un traseu bine articulat şi valoros prin varietatea de idei şi concepte exprimate.

Au avut de ales între două căi principale: să redacteze o lucrare în care să înfăţişeze treapta actuală a dezvoltării managementului academic sau să scrie o carte în care să expună propria poziţie, stadiul în care se găseşte, de fapt, ultima etapă a itinerariului managerial academic. În final, au hotărât să călătorească pe ambele căi şi să dea ce este mai reprezentativ de la fiecare din ele. Ca urmare, lucrarea de faţă nu numai că are un caracter pronunţat autobiografic, ci înfăţişează şi treapta actuală a dezvoltării managementului academic.

În studiul şi generalizarea teoriei şi practicii de management academic, concepute şi exersate de Academia de Ştiinţe a Moldovei, autorii au fost atraşi de anumite probleme sau aspecte ale realităţii managerial-academice şi au utilizat acele metode şi tehnici de investigaţii din procedee care se dovedesc a fi utile pentru realizarea scopului declarat. Prin urmare, cititorii pot să caute în lucrarea de faţă ceea ce autorii şi-au propus să le ofere pentru a înţelege şi aplica în practicarea profesiei de manager în domeniul managementului academic.

Iniţiativa autorilor de realizare a lucrării despre managementul academic vine într-un moment potrivit pentru a aduce la lumină într-o formă logică şi compactă elementele de identitate naţională şi dintr-o perspectivă managerială, în contextul în care, în ultimele două decenii şi jumătate mediul academic şi mediul de afaceri s-au intersectat cu o multitudine de modele şi concepte de management general şi sectorial de origine externă. Măsura asimilării acestor modele în spaţiul socioeconomic moldovenesc, precum şi modul în care s-a realizat această asimilare, la care se adaugă contribuţiile originale, de sorginte locală, la teoria şi practica de management academic sunt de o importanţă deosebită pentru conturarea unei imagini cât mai clare posibil a spaţiului socioeconomic şi cultural moldovenesc contemporan.

Cartea *Managementul academic* îşi propune să aducă în atenţia teoreticienilor şi practicienilor o paletă largă de problematici ale managementului academic în contextul complex al societăţii moldoveneşti. După un sfert de secol de experienţe contemporane în dezvoltarea economiei de piaţă în Republica Moldova, această lucrare dezvăluie elemente importante ale specificităţii managementului academic autohton. Tematicile incluse, dincolo de reprezentativitatea lor în conturarea universului managerial-academic din Republica Moldova, oferă cititorilor lecţii valoroase pentru viitor, fundamentate pe eforturile laborioase de documentare, conceptualizare, sinteză şi creaţie intelectuală a autorilor lucrării. Prin subiectele abordate acest tratat îşi conturează misiunea nobilă de a clarifica aspecte-cheie ale practicii managerial-academice din spaţiul moldovenesc contemporan aflat în plină geneză şi puternic influenţat de convulsiile globale şi de tranziţia omenirii de la era informaţională la era conceptuală. Din acest punct de vedere, lucrarea *Managementul academic* se poziţionează cu claritate în pleiada contribuţiilor ştiinţifice din domeniul managementului academic şi poate fi uşor identificată ca fiind un reper relevant în peisajul preocupărilor academice din Republica Moldova de a sintetiza o stare de fapt a managementului academic autohton într-un moment temporal cu semnificaţii puternice pentru viitorul economiei naţionale. Tratatul de faţă conţine şi o scurtă bibliografie extrem de valoroasă pentru cercetătorii motivaţi să dezvolte modele de management academic bazate pe principiile şi valorile moldoveneşti ancestrale.

În ceea ce priveşte viitorul managementului academic moldovenesc, apariţia acestui tratat reprezintă efectiv o piatră de temelie şi un moment grăitor în sine. Faptul că se vorbeşte despre modelul moldovenesc de management academic denotă existenţa lui, iar odată cu consemnarea acestor cunoştinţe de către teoreticieni, modelul prinde cu adevărat viaţă şi suntem convinşi că îşi va deschide şi îşi va lua zborul către cunoaştere şi recunoaştere pe plan naţional şi internaţional.

Plecând de la un plan judicios întocmit şi animaţi de dorinţa de a aduce o contribuţie însemnată la rezolvarea unor probleme legate de teoria şi practica mana-

gementului academic moldovenesc, autorii tratatului au depus o muncă susţinută şi vastă de cercetare ştiinţifică. Ţinuta academică, forma de prezentare, claritatea stilului şi logica expunerii fac ca materialul expus în tratat să fie accesibil, uşor de înţeles şi aplicabil în practica managerial-academică.

Managementul academic este o lucrare pusă în folosul academismului moldovenesc, al cercetării ştiinţifice, al învăţământului universitar şi al expertizei în managementul academic. Tratatul reprezintă o deschidere aşteptată şi necesară către reconsiderarea unor opinii, idei şi mentalităţi despre ce a fost, este şi mai ales despre cum va evolua managementul academic moldovenesc. Carte unică de această factură din literatura moldovenească reprezintă o contribuţie inovatoare la literatura şi practica şcolii moldoveneşti de management academic. Putem vorbi, în cazul acestui tratat, despre un proiect al unei generaţii onorat pentru a da semn cititorilor cu statut de expert sau de doritori de cunoaştere ştiinţifică, de apreciere şi de gratitudine. Generaţiile care vor urma îşi vor dori un management academic, o cercetare ştiinţifică, o educaţie şi mai bune, înalt calitative, într-un spaţiu al competitivităţii globale, iar acest deziderat nu se va putea împlini fără un sistem de management academic particularizat prin excelenţa spaţiului moldovenesc, dar cu anvergura europeană a marilor proiecte care definesc o naţiune cu şanse egale în marele concert european şi global.

Lucrarea *Managementul academic*, publicată de prestigiosul Centru de Cercetare Enciclopedică al Bibliotecii Ştiinţifice Centrale „Andrei Lupan" (Institut) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, are valoarea unui studiu de referinţă despre apariţia, dezvoltarea şi înnoirea permanentă a managementului academic din Republica Moldova în diversele perioade istorice parcurse. Acest proiect ştiinţific şi editorial este ambiţios şi curajos în acelaşi timp. Ambiţios, întrucât s-a străduit să acopere toate domeniile managementului academic. Curajos, deoarece învederează preocuparea pentru domenii emergente de cercetare ale managementului academic moldovenesc.

Managementul academic modern trebuie să facă faţă unui mediu socioeconomic cu frecvente schimbări şi cu instabilitate în viaţa socială. În principiu, două sfidări ale dezvoltării – una imediată, iar cealaltă în perspectivă – vor pune sub semnul întrebării multe dintre principiile şi recomandările actuale. Prima sfidare vine din partea revoluţiei tehnologice în curs de desfăşurare. Modurile de a produce ale omenirii se modifică într-un ritm alert. Tehnologia 3D, creşterea gradului de robotizare a producţiei, tendinţa dispersării activităţilor în cadrul unor unităţi mici vor obliga practica managerial-academică să găsească soluţii de succes în raport cu noi condiţii existenţiale. A doua sfidare majoră o constituie modificarea continuă a relaţiei oamenilor cu mijloacele de producţie. Managementul academic performant va trebui să gândească soluţii care să asigure oamenilor o viaţă activă şi venituri, nicidecum perspectiva şomajului de masă. Inevitabil, teoria şi practica de management academic vor trebui să coreleze „performanţa" în economie pentru a fi mai aproape de o stare de echilibru în raporturile sociale. În această perspectivă, cercetarea managerial-academică va deveni preocupată într-un grad mai înalt de aspectele umane ale dezvoltării.

În aceste zone necunoscute lucrarea a pătruns cu curaj printr-o abordare şi un mod de prezentare care încearcă să dea răspuns la numeroasele şi dificilele probleme care stau în faţa managementului academic. Elaborarea lucrării a presupus, dacă avem în vedere perioada de referinţă şi anvergura sa, multiple activităţi de cercetare, cu trimitere spre trecut, spre perioada actuală, dar şi de gândire asupra ceea ce trebuie făcut, astfel încât să fie puse în valoare valenţele pozitive ale managementului academic ca factor modern de producţie, generator de numeroase influenţe potenţatoare asupra performanţelor economice şi sociale.

Studiul autorilor cu privire la evoluţia managementului academic la Academia de Ştiinţe a Moldovei le-a permis sublinierea că odată probată reputaţia academică, managementul ei a fost influenţat de un număr important de factori, care a crescut odată cu dezvoltarea academiei. *Managementul academic* se prezintă ca o lucrare enciclopedică, ca o carte de referinţă pentru literatura ştiinţifică moldovenească, europeană şi internaţională care aduce în centrul atenţiei cele mai reprezentative componente ale managementului academic.

În final, ţinem să reliefăm, cu toată ardoarea şi convingerea, preocuparea susţinută, rigoarea ştiinţifică şi dăruirea distinşilor autori în iniţierea şi finalizarea acestui demers ştiinţific. Împărtăşim convingerea autorilor că opera lor, cu siguranţă, va depăşi graniţele Republicii Moldova şi va intra indiscutabil în patrimoniul european şi mondial al ştiinţei de management academic. Mai mult, suntem convinşi că lucrarea se va constitui ca o deschidere spre prezent şi viitor şi va reprezenta provocări utile pentru cercetătorii şi practicienii antrenaţi în ampla confruntare cu schimbările rapide şi majore în dezvoltarea societăţii şi preocupaţi de creşterea performanţei în economie şi în viaţa socială din Republica Moldova.

UN SECOL DE LA PRIMA CONFLAGRAȚIE MONDIALĂ

Dr., conf. **Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC**
Institutul de Istorie al AȘM

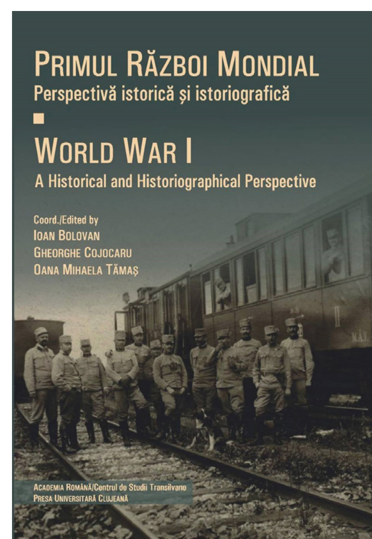
Reconstrucția adevărului istoric constituie un imperativ categoric. Tema Primului Război Mondial, conflict armat care a zguduit din temelie conștiința contemporanilor din cauza numărului mare de victime, a multiplelor consecințe economice, sociale, politice, demografice etc., a suscitat o atenție sporită în cercetările istoriografice din ultima perioadă.

Recent, la 100 de ani de la declanșarea conflagrației, în întreaga lume au fost organizate manifestări științifice dedicate acestui eveniment. Au fost abordate și analizate un șir de teme cu problematica Primului Război Mondial. Marcarea unui secol de la izbucnirea lui a constituit prilejul convocării celor interesați de subiect, la Cluj-Napoca, în cadrul Conferinței Internaționale „Primul Război Mondial – perspectivă istorică și istoriografică", pe data de 3-5 iunie 2014. Conferința a fot organizată de Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române și Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

Obiectivul primordial al conferinței consta în reevaluarea a ceea ce s-a petrecut în urmă cu un secol. Cu atât mai mult cu cât tematica este de o actualitate și o importanță academică incontestabilă. Mai mult, este și de o actualitate presantă, mai ales în contextul în care, la o sută de ani de la începutul Marelui Război European și la mai bine de două decenii de la colapsul URSS, continentul european este din nou zguduit de exploziile unui război neașteptat, dezlănțuit chiar în imediata vecinătate a granițelor noastre.

Conferința în cadrul căreia s-a discutat problema Primului Război Mondial a avut în vizor și evoluția europeană de după 1918. Materialele adunate într-un volum numără 47 de studii, împărțite în patru secțiuni, teme dintre cele mai diverse, de la istoriografie și memorialistică, la politică și familie. Volumul reușește să acopere unele goluri ale istoriografiei românești despre „Marele Război", dar și să deschidă noi șantiere de cercetare cu subiecte puțin sau deloc studiate până acum.

Prima secțiune a volumului abordează subiecte oarecum clasice despre originile războiului. Întitulată *De la surse la scrisul istoric,* secțiunea este deschisă cu studiul prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" – filiala Iași a Academiei Române, întitulat *Marile Alianțe și originile Primului Război Mondial: Note istoriografice*, în care autorul analizează multitudinea publicațiilor, în timp, cu tematica Primului Război, caracterizând contribuțiile istoriografice și corpusurile de documente, la temă, oferind, astfel, posibilitatea întrevederii segmentelor și chestiunilor mai puțin studiate ori interpretate tendențios, din perspectiva evoluțiilor istorice ale timpurilor.

Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică/ World War I. A Historical and Historiographical perspective. Coord. Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș. Academia Română/Centrul de Studii Transilvane. Presa Universitară Clujeană. Cluj-Napoca, 2015. 588 p.

Urmează un șir de studii despre memorialiștii români din Transilvania care au abordat tema Marelui Război (*Memorialiști români din Banat despre Marele Război* de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu; *Învierea prin moarte. Asasinarea lui Franț Ferdinand și rememorarea lui Iosif al II-lea la românii din Transilvania* de Alexandru-Bogdan Bud; *Primul Război Mondial reflectat în istoriografia și memorialistica sașilor ardeleni* de Mircea-Gheorghe Abrudan). În continuare, Nicolae Teșculă semnează studiul *Debutul Primului Război Mondial reflectat în paginile gazetei „Schaessburger Zeitung"*. Cristina Gudin prezintă în studiul său reflecțiile asupra războiului în memoriile contemporanilor, punând accentele pe amintirile mai multor

cadre militare. Capitolul mai conţine subiecte ce exprimă poziţia României în anii de neutralitate ai Primului Război Mondial prin prisma presei româneşti din Transilvania (Carmen Ţâgşorean), prin prisma cotidianului *The New York Times* (Adriana Dana Listeş Pop) sau a celei din Oradea, repercutată iritant, acuzator și denigrator de publicaţiile maghiare locale (Ion Zainea).

Raluca Tomi aduce în discuție dezbaterile pe tema Primului Război Mondial susținute în Secția de Istorie Modernă și Contemporană a Institutului de Istorie și Filosofie al RPR în perioada 1951–1953. Ea subliniază că „fabricarea sufletelor este mult mai importantă decât cea a tancurilor" și rolul așa-numitei intelectualități „progresiste" în modelarea conștiințelor și mentalităților în spiritul valorilor socialiste. În completarea subiectului, Hadrian Gorun analizează câteva considerații privind percepția istoriografiei comuniste asupra participării României la Primul Război Mondial, subliniind caracterul profund ideologizat al abordării chestiunii respective.

A doua secțiune analizează teme care reușesc să creioneze *o imagine complexă despre război prin prisma politicii și a diplomației*, capitolul purtând anume acest generic. Debutează cel de-al doilea capitol prin studiul istoricului Liviu Maior, centrat pe problema evenimentului de la Sarajevo din 1914 și consecințele sale pentru românii din Austro-Ungaria, subliniind faptul că războaiele Balcanice au fost ignorate, iar dramele trăite de populaţia din Sud-Estul Europei nu s-au constituit în semnale de alarmă pentru dezastrele umanitare care urmau să aibă loc. Cosmin Ioniță prezintă imaginea Serbiei în presa română în prima parte a crizei din iulie 1914, iar Emanuil Ineoan analizează diplomația Regatului Român în Albania în preajma Primului Război Mondial. În completarea disputelor diplomatice, istoricul Gheorghe Cojocaru de la Chișinău prezintă punctul de vedere al basarabeanului Constantin Stere, fruntaş liberal şi personalitate publică marcantă a epocii, și problema Basarabiei în contextul discuțiilor privind orientarea externă a României înainte de intrarea sa în război. Autorul elucidează poziţia lui Stere faţă de esenţa celor două politici cu privire la opţiunea externă a României, optând pentru cea mai reală şi de perspectivă, pentru România, din punctul său de vedere. Întregeşte tabloul chestiunii Basarabiei cercetătoarea Maria Danilov de la Chișinău, care prezintă problema din perspectiva diplomației rusești, ca temă prioritară în disputa diplomatică din anii 1914 – 1916 nu doar în etapa preliminară a tratativelor, de atragere a României în război de partea Antantei, ci pentru toată durata războiului.

O serie de alte studii urmează principiul parcursului istoric al marelui eveniment, continuând cu studii de diplomație, crize politice, ocupația unor teritorii, proiecte şi reforme politice evocând chestiuni din diverse zone româneşti. Merită remarcat studiul istoricului de la Chișinău, Constantin Ungureanu, dedicat chestiunii unor proiecte și propuneri referitoare la împărțirea Bucovinei în timpul Primului Război Mondial. Tot Bucovinei îi sunt dedicate studiile lui Mihai-Ștefan Ceaușu drept zonă care reprezenta un obiect al disputelor militare și politice în perioada 1914 – 1918 și cel al Ancăi Filipovici care plasează Bucovina între Orient și Occident încercând o construcție discursivă a spațiului bucovinean ca o geografie simbolică cu o identitate regională aparte.

Încheie acest compartiment studiul lui Constantin I. Stan dedicat prăbușirii militare a puterilor centrale în Balcani la sfârșitul anului 1918, precum și schimbărilor importante care s-au produs și pe frontul din Peninsula Balcanică.

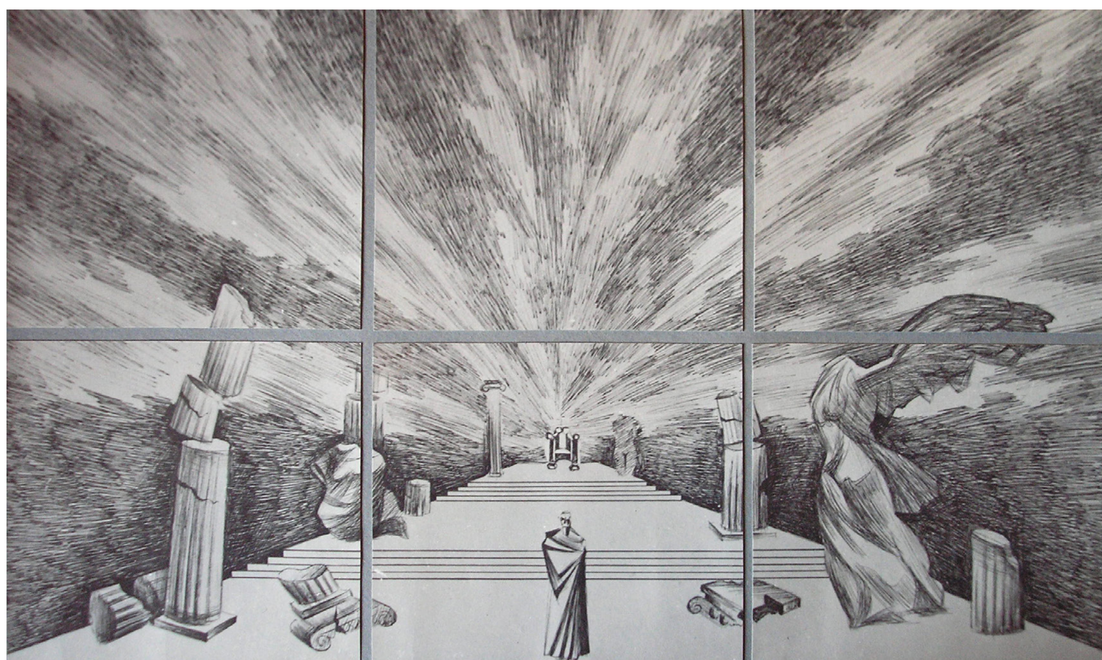
A treia secțiune, *Pe linia frontului*, însumează opt studii în care autorii reușesc să pună în prim-plan nu doar operațiunile militare și desfășurarea lor, dar și personajele care au luat parte la aceste operațiuni, de la soldați și preoți militari, la comandanți și politicieni. Astfel, sunt reliefate studii referitoare la preoții militari din Arhiepiscopia Ortodoxă a Ardealului în timpul conflagrației (Valeria Soroștineanu); despre clerul militar român din Austro-Ungaria pe frontul italian în timpul Marelui Război (Ionela Zaharia), despre refugierea autorităților ecleziastice (Diana Covaci, Mirela Popa-Andrei) etc. Gheorghe Negru de la Chișinău relatează momentele decretării „stării de război" în Basarabia în anul 1914 și contracararea „curentului românofil", iar Dinu Poștarencu povestește despre actele banditești comise de militarii ruși în Basarabia în anul 1917 și la începutul anului 1918.

Ultima secțiune este dedicată *războiului văzut din spatele frontului*, în care autorii abordează teme dintre cele mai diverse referitoare la biserică, societate, economie, medicină, familie cu ai săi orfani și invalizi. Este meritul autorilor acestor studii că au reușit să surprindă o lume atât de diversă și complexă a războiului. Capitolul debutează cu studiul lui Lucian Turcu, în care autorul subliniază aspectul intrării României în război și reacțiile, atitudinile și mesajele publice din partea celor două biserici românești din Transilvania. Atitudinea populației din Transilvania față de război (Ioana Elena Ignat Kisanovici), organizarea sanitară antiepidemică în România în perioada războiului (Cristian Bârsu), epidemiile (Oana Habor), instituțiile bancare din timpul conflagrației (Mihai D. Drecin), viața monahală din timpul războiului (Mihai-Bogdan Atanasiu), bisericile ortodoxă și greco-cato-

lică și atitudinea românilor în anii Primului Război Mondial (Ioan Bolovan, Marius Eppel), acțiunile caritabile (Daniela Deteșan), situația invalizilor, orfanilor și a văduvelor (Elena Crinela Holom, Bogdan Crăciun), sunt chestiunile majore abordate în acest compartiment.

Studiile, în totalitate, se sprijină pe o vastă și diversă producție istoriografică editată de-a lungul timpului. Analiza situației în domeniu concentrează, în egală măsură, atenția autorilor atât asupra abordărilor conceptuale și istoriografice de sub vechiul regim, a celor din Occident, cât și din arealul contemporan, fapt care îi ajută să stabilească cu exactitate datele problemelor, punctele esențiale care trebuie atacate, precum și ideile care urmează să fie dezvoltate și argumentate. Culegerea, în linii generale, are un caracter științific inovativ și original ce rezultă din înseși identificarea și delimitarea subiectelor de cercetare prezentate, chestiunile găsindu-și, în premieră, o documentare științifică, o analiză și interpretare, practic, exhaustivă. Un indiciu cert al valorii cercetărilor îl reprezintă includerea în circuitul științific internațional a unui amplu material istoriografic, factologic și interpretativ din istoria Primului Război Mondial, dar mai cu seamă participarea spațiului românesc în această conflagrație mondială, iar cititorii vor găsi cu siguranță pagini utile pentru cunoașterea trecutului românesc.

Volumul conține înserat programul integral al conferinței și un set de imagini care se înscriu perfect în tematica cotidianului din perioada marii conflagrații mondiale.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Ovidiu* de V. Alecsandri, regia D. Greciuc.
Teatrul Național „Vasile Alecsandri" din Bălți, 2001.

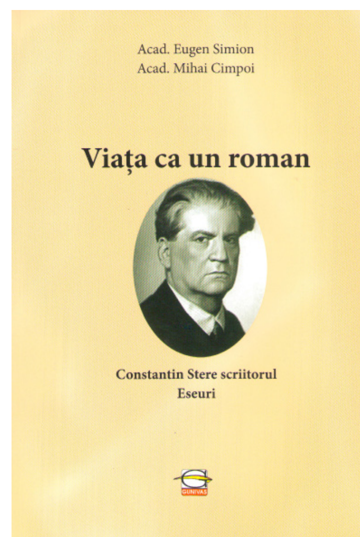
UN OMAGIU EXEGETIC ROMANCIERULUI ȘI PUBLICISTULUI CONSTANTIN STERE

Doctor în filologie **Sergiu COGUT**
Institutul de Filologie al AȘM

Anul acesta oamenii de cultură din Republica Moldova i-au adus un omagiu lui Constantin Stere marcând astfel 150 de ani de la nașterea remarcabilului om politic, scriitor și profesor universitar. Autor al ciclului romanesc *În preajma revoluției*, „operă fără termen de comparație în literatura română" (Mircea V. Ciobanu), asupra căreia s-au pronunțat cei mai importanți critici ai secolului de la Eugen Lovinescu, George Călinescu și până la Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Ion Negoițescu. De remarcat că unul dintre primii care a apreciat foarte înalt romanul-fluviu sterist a fost nimeni altul decât Eugen Ionescu, considerând că „prin pathos, prin dibuială și prin interesul memorialistic pe care-l suscită" el poate fi situat „cu multe trepte deasupra nivelului banalei noastre literaturi plină de amoruri și autoanalize" [apud 1, p. 69].

Cu această ocazie, academicienii de pe ambele maluri ale Prutului, Eugen Simion și Mihai Cimpoi, au publicat culegerea de eseuri *Viața ca un roman*, consacrate lui *Constantin Stere scriitorul*, ce se axează pe elucidarea ipostazelor de romancier și publicist ale acestei personalități copleșitoare care, spre sfârșitul vieții, remarcă N. Manolescu, „continua să se bucure de o reputație «mitologică», după cuvântul lui G. Călinescu, alimentată «din zvonul plin de spaime și adorații al mulțimilor»" [2, p. 781]. Stringența unei asemenea apariții editoriale este explicată de Mihai Cimpoi în *Argument*: „După o perioadă de totală *tabuizare* a sa (deși Z. Ornea a publicat o masivă biografie documentată, a apărut un microstudiu despre Stere scriitorul, datorat Virginiei Mușat), s-au scris mai multe studii despre omul politic, juristul, publicistul Stere și foarte puține despre opera sa literară", astfel că „este de primă importanță să aflăm odiseea receptării critice a acesteia, să vedem cum se prezintă *scriitorul* Constantin Stere astăzi, în context postmodernist și, bineînțeles, în cadrul reexaminării valorice, pe care o presupune perspectiva exegetică a zilelor noastre" [1, p. 5].

După *Argument*-ul cu care se deschide volumul omagial urmează un foarte amplu tabel cronologic realizat de Victor Durnea pentru a reflecta cât mai detaliat viața de un tumult excepțional al acestui mare fiu al Basarabiei. În eseul său despre publicistica steristă

Acad. Eugen Simion, acad. Mihai Cimpoi. *Viața ca un roman. Constantin Stere scriitorul. Eseuri.* Chișinău: Gunivas, 2015. 148 p.

Mihai Cimpoi remarcă valoroasa contribuție a profesorului V. Durnea, apreciind efortul lui „considerabil de recuperare și reconstituire a publicisticii steriste care este și în momentul de față (...) o adevărată *terra incognita*. Cele trei volume, editate în 2010, 2012, 2014, lansează îndemnul incitant de a ne introduce în acest tărâm învăluit de *bezna Necunoscutului*, în care pătrundea temerar Vania (Ion) Răutu cu conștiința totuși că va avea de înfruntat neașteptate limite și obstacole", iar Victor Durnea are meritul de a fi cel ce „înlătură cu curaj intelectual *cețurile* (cuvântul e din apanajul publicistului) acestui tărâm virgin și plin de hățișuri ca și tundra siberiană, pe care a trebuit s-o străbată, într-o călătorie inițiatică dramatico-tragică, Vania" [1, p. 108], protagonistul *romanului-memorii*, așa cum îl califică Eugen Simion, *În preajma revoluției*, alcătuit din 8 volume și nu atât scris, cât dictat de Constantin Stere stenografilor L. Leoneanu și A. Byck, iar apoi stilizat de Garabet Ibrăileanu, George Topîrceanu și de poetul Al. Philippide.

Întru susținerea tezei sale că în cazul capodoperei steriste e vorba de un *roman-memorii*, rudă mai bătrână a *romanului autobiografic*, E. Simion aduce câteva argumente, menționând că „naratorul are alt nume

decât autorul de pe copertă și vorbește nu numai despre sine, ci despre alții (ascunși, de regulă, sub nume de împrumut)", pactul de autenticitate fiind astfel în mod „deliberat schimbat și în locul lui ni se propune o convenție care este, în fapt, o sumă de mai multe convenții luate din zonele vecine memorialisticii" [1, p. 65], iar în legătură cu verosimilitatea confesiunii, criticul accentuează că, lecturând acest roman memorialistic ca o confesiune, e de datoria cititorului să decidă „singur dacă confesiunea este sau nu verosimilă; verosimilă pentru că, îndată ce intervine ficțiunea, noțiunile de adevăr și exactitate devin nefuncționale în judecata estetică" [1, p. 66]. Însă odată cu trecerea timpului, „depășind epoca în care faptele din narațiune sunt cunoscute (și pot fi, deci, confruntate), *romanul memorialistic* este citit de generațiile următoare ca un roman pur și simplu, fără nicio legătură cu biografia autorului", aceasta fiind „proba supremă pentru a vedea dacă ficționarea memoriilor a dat rezultatele estetice scontate sau nu" [1, p. 66]. Amintind de opinia scriitorului francez André Gide despre sinceritatea memoriilor, academicianul român accentuează că e binevenit „să vorbim de un *spațiu biografic primar* pe care-l folosește romancierul-memorialist pentru a spune mai mult decât poate să spună într-o confesiune directă. Așa își propune programatic să facă Gide în romanele sale cu o evidentă notă autobiografică (*L'Immoraliste*, *Les Faux-Monnayeurs*). În *Si le grain ne meurt*, el teoretizează ideea că memoriile nu sunt decât parțial sincere și că, în fond, numai romanul se poate apropia mai mult de adevăr" [1, p. 66].

După această pătrunzătoare analiză a creației romanești *În preajma revoluției* urmează eseul lui Mihai Cimpoi despre receptarea critică a acestei opere cu adevărat remarcabile în peisajul literar românesc dintre cele două războaie mondiale, în care autorul face o trecere în revistă a diferitelor aprecieri formulate de cei mai importanți critici contemporani cu „titanul de la Bucov", dar și de unii contemporani cu noi, totodată fiind menționate și unele evaluări venite din partea scriitorilor notorii ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction. Remarcăm atitudinea academicianului de la Chișinău față de concluzia la care ajunge Mihai Zamfir când afirmă că Stere ne-a lăsat o memorialistică „bine scrisă, plină de exotic și de aventură", ce „se citește ca un pasionant roman, fără să ajungă a fi unul" [1, p. 81]. În replică, Mihai Cimpoi precizează că „deconstrucția întreprinsă de Mihai Zamfir se face prin confruntare cu un model ideal de roman. Iată cum, în mod naiv – or, tocmai caracterul naiv i se incriminează textului lui Stere – , îl definește însuși criticul: «O structură narativă abstractă și artificială față de referentul presupus, creatoare de spațiu concentrat pornind de la locurile concrete amorfe, în care descrierile își motivează apariția printr-o necesitate internă imprevizibilă, departe de orice motivare codificată și în care individualismul nonconformist (etic, social, artistic) rămâne fundamental»" [1, p. 81].

Patru sunt reperele principale în această odisee a receptării, asupra cărora insistă Mihai Cimpoi, în finalul eseului concluzionând: „Se remarcă indubitabil o anumită similaritate a primei faze de evaluare din perioada publicării primelor volume, când se înregistrează reacția favorabilă a lui Eugen Ionescu, polemic îndreptată împotriva literaturii banale și artificiale a epocii și a fazei de redescoperire valorică de după 1990, când apare profundul studiu al lui Eugen Simion..." [1, p. 88]. Astfel că avem trei Eugeni, dintre care doi sunt cei menționați: Eugen Ionescu, Eugen Simion, care se alătură lui Eugen Lovinescu și, firește, lui George Călinescu. În susținerea ideii enunțate, cu referire la cei patru, autorul relevă: „marii critici dau dovadă de o apreciere constantă, echilibrată, ferită de puseuri nihiliste sau de condescendențe stimulate de confundarea esteticului cu culturalul sau a personalității sale politice cu cea literară propriu-zisă, deci de atribuirea calităților omului Stere scriitorului Stere"[1, p. 88].

Următorul eseu, semnat, ca și toate celelalte, de Mihai Cimpoi, ia în discuție problematica relației personaj-autor în romanul despre parcursul existențial al lui Vania Răutu. Anume pe noțiunea de *roman* este pus accentul și această opțiune este argumentată de o declarație a lui Stere însuși în care este vorba de expunerea unei *intenții formative*: „însuși autorul *alege* și își *specifică* genul lucrării, atenționându-ne asupra a ceea ce *vrea* să facă și să realizeze": să scrie un roman și să creeze un personaj, crezându-se în stare de aceasta „din moment ce poate scrie portrete și reda figuri și caractere" [1, p. 91]. Din altă precizare făcută de romancier rezultă că respectiva intenție se manifestă „prin detașarea atât de erou, cât și de sine", astfel că ea este una „fundamental *romanescă*, prozatorul urmărind să obțină – prin selecționare și stilizare în jurul personajului principal – «o icoană a realității», existența unui raport cu propria persoană nemaiînsemnând mare lucru" [1, p. 93]. Este relevată și importanța criteriului tipizării în procesul de elaborare a romanului-fluviu, așa cum rezultă din răspunsul clarificator al autorului care respinge categoric etichetarea acestuia ca „roman autobiografic": „Eroul nu sunt eu, ci un personaj sintetic, în care, printr-un procedeu literar binecunoscut și aplicat, se reflectă doi sau trei oameni întâlniți de mine. Fabula, întâmplările eroului nu sunt ale mele, dar am împletit, bineînțeles, unele episoade din zilele mele cele mai triste, așa cum face orice scriitor când scrie un roman" [1, p. 94]. În ultimele enunțuri ale ese-

ului iarăşi este accentuată, în baza unui citat din Luigi Pareyson, necesitatea înțelegerii specificului unei opere de artă, respingându-se confruntarea ei, în procesul interpretării, cu un model ideal: „O exegeză trebuie, în mod imperativ, să țină cont de exemplaritatea operei, care nu se supune unor standarde «canonice» ideale" [1, p. 94-95].

Aşa cum rezultă din titlu, în al patrulea din textele antologate este evidențiat „faptul esențial" că întreg ciclul romanesc „se structurează pe *un discurs ideologic*, care apare, în funcție de situații, în forme manifeste sau latente, în sugestii vagi sau în accente puternice"[1, p. 96] și, plecând de la tezele ilustrului exeget al romanului dostoievskian Mihail Bahtin, se precizează că în cazul acestui ciclu sterist „putem spune că autorul, personajul central și numeroase personaje de prim-plan sau de fundal prezintă anumite poziții ideologice, fiind animați irepresibil de o *Idee*: revoluția mondială", astfel că *Ideea* respectivă, „pe care ei o trăiesc organic cu toată ființa", determină concepția lor despre lume, univers și despre viață: „Orice vorbă, orice acţiune a lor stă sub zodia acestui determinism constrângător, ei fiind, cu un cuvânt al prozatorului, nişte ființe *rigoriste*. Toate manifestările de natură psihică sunt marcate de un atare *rigorism determinist* "[1, p. 97]. O problematică tentantă este abordată și în paginile despre discursul publicistic al lui Constantin Stere, esențial fiind caracterul său „*doctrinalist*, puternic colorat ideologic, *argumentativ*" [1, p. 101]. Referindu-se la distincţia operată de Roland Barthes dintre *scriitor* și *scriptor*, Mihai Cimpoi atenţionează asupra acestei ipostaze de scriptor „prin excelență" a lui Constantin Stere. Amintim că în viziunea teoreticianului francez, căruia îi datorăm și distincția dintre *un text scriptibil* și *un text lizibil*, scriptorii ca oameni „tranzitivi" „afirmă un scop (a mărturisi, a explica, a învăța pe alţii) a cărui rostire nu este decât un mijloc; pentru ei, cuvântul suportă o creaţie, nu o constituie. (...) Scriptorul nu exercită nicio acţiune tehnică esenţială asupra cuvântului; el dispune de o scriitură comună tuturor scriptorilor, un fel de *koïnè*, în care se pot, desigur, distinge dialecte (de exemplu marxist, creştin, existenţialist), dar foarte rar stiluri. Căci ceea ce-l defineşte pe scriptor este faptul că proiectul lui de comunicare este *naiv*: el nu admite faptul că mesajul său se întoarce și se închide în sine, și că putem citi în el, în mod diacritic, altceva decât vrea el să spună (...). El consideră că vorba sa pune capăt unei ambiguităţi a lumii, instituie o explicaţie ireversibilă (chiar dacă o consideră provizorie) sau o informaţie incontestabilă (chiar dacă se doreşte doar un învăţător modest)" [3, p. 176]. De cealaltă parte, scriitorul „știe bine că rostirea sa, intranzitivă prin opţiune și efort, inaugurează o ambiguitate, chiar dacă ea se dă drept decisivă și se oferă paradoxal ca pe o tăcere monumentală care trebuie descifrată", astfel că acesta „provine din preot", iar „scriptorul din călugăr; rostirea unuia este un act intranzitiv (deci, într-un fel, un gest), vorba celuilalt este o activitate" [3, p. 176]. Propunând societăţii ceea ce societatea nu-i cere întotdeauna, scriptorul, a cărui rostire „apare în mod paradoxal mult mai individuală, cel puţin în motivele ei, decât cea a scriitorului", exercită funcţia „*de a spune în orice ocazie și fără întârziere exact ce crede*; iar această funcţie e de ajuns, crede el, pentru a-l justifica" [3, p. 177].

În textele sale publicistice, datorită cărora el „se impune ca un analist profund al realităților sociale și politice, al evenimentelor care au loc în Europa și în lume, configurând tablouri fenomenologice, analize și sinteze ale stării de lucruri și stării de spirit, a proceselor revoluționare" apare în prim-plan „*polihistorul* Stere" care „strălucește prin enciclopedism și capacitatea de pătrundere în esența fenomenelor, întrunind în simbioză epistemologică omul de cultură, sociologul, istoricul și juristul" [1, p. 103]. Merită relevată, în legătură cu funcţia scriptorului de a spune mereu, în orice ocazie, ceea ce crede, caracteristica lui C. Stere ca *om al adevărului,* pe care o evidențiază Mihai Cimpoi atunci când accentuează că adevărul, „în concepţia jurnalistului, parlamentarului, omului politic și omului de cultură Stere" presupune „fie esenţa fenomenului / procesului, fie cauza internă, fie evidenţa logică, fie consonanța cu *firea lucrurilor*, cu «bunul simţ» (comun), fie concluziune (logică) dedusă din însăși starea de lucruri" [1, p. 105], precizând și procedeul retoric utilizat – „reamintirea persuasivă că spune *adevărul*, că *spunerea acestuia* intră în codul deontologic al publicistului" [1, p. 105]. Influenţat de sistemul filosofic al lui Wilhelm Wundt, părintele fondator al psihologiei științifice, Stere identifică „cerința statutară a filosofiei cu cea a publicisticii sale", remarcă criticul basarabean, precizând: „Transferat în plan polemic, acest deziderat se va concretiza în schema antitetică: *montarea adevărului* în construcţiile retorice și metaretorice (teoretice) ale publicistului ca atare și *demontarea neadevărului* în textele antagoniștilor care sunt obișnuiți să fie certați cu *firea lucrurilor*" [1, p. 106]. O atare considerabilă atenție acordată publicisticii ilustrului scriitor și om politic se explică prin convingerea autorului că proza și publicistica lui Stere formează o *unitate a operei*, în toate ipostazele el manifestându-se ca un om al adevărului.

Un text de doar câteva pagini, dar într-adevăr captivant, care oferă pasionaţilor de istoria literaturii române o lectură savuroasă, vizează prietenia arhetipală ce a prilejuit apariția unui duet intelectual de excepție,

comuniunea electivă a exponenţilor de vază ai categoriei de personalităţi ce-și asumă și exercită cu demnitate rolul de *spiritus rector* Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu. Pentru cei doi directori ai *Vieţii Românești* este definitorie arhetipalitatea revoltei sufletești care e una funciară, atavică. Astfel, în opinia lui Mihai Cimpoi, putem vorbi de două embleme complementare: *ciomagul de lemn* mujicesc-tolstoian-sterist (redutabilul publicist și prozator, venit de sub zodiile rusești ale narodnicismului, și l-a însușit ca model pe „geniul înfricoșător" Tolstoi) și *bastonul de cireș*: „Proiectate pe fondul sufletesc al celor doi, apar ca însemne ontologice. Fiinţa rănită de răul social imediat, de «forţele oarbe ale naturii și istoriei» a unuia și celuilalt se pun sub pavăza unui ideal și a unei direcţiuni a spiritului: *poporanismul*" [1, p. 112]. Pentru Stere, arta – cea eternă și cea „nouă", „socială și poporană", pe necesitatea căreia miza el – exprimă „esenţa arhetipalităţii, a acelui contact cu «pământul negru, total» (asemenea anticului Anteu)". Din fondul htonic-negru, patern al inconștientului, remarcă eseistul, apare durerea și revolta înăbușită emblematizată prin *ciomag*", dar și „prin alte imagini caracteristice scoase în evidenţă în mod deliberat: *lanţ de neguri și uitare, biata mea pustietate, amarul meu, zbuciumarea mea deșartă...*" [1, p. 112]. În baza „amintirilor fugare" steriste, intitulate *Cum am devenit director la „Viaţa Românească"*, este zugrăvit portretul lui Garabet Ibrăileanu. Cu referire la el și la emblema ce-i corespunde, autorul precizează: „«Bastonul de cireș» al criticului *Vieţii Românești* devine – prin transfer simbolic din arhetipalitate în realitate – o imagine a caracterului său paradoxal și complex, a cărui timiditate și delicateţe de fecioară se preschimbă în agresivitate, violenţă, corosivitate împinsă până la brutalitate, scriind parcă în biroul său nu cu cerneală, ci cu apă tare" [1, p. 112-113]. Iar din medalionul publicat cu genericul *Un om. G. Ibrăileanu*, „scris în apologeticul stil poporanist al lui Stere", merită reţinută această apreciere superlativă: „model al «omului perfect care manifestă o voinţă arhetipală de opozant al forţelor oarbe ostile din el însuși și din afara lui»" [1, p. 114].

Ultimele două sunt intitulate *Stere și lumea basarabeană*, respectiv *Romanul lui C. Stere în viziunea acad. Eugen Simion*. În cel dintâi, în vederea argumentării unor asemenea afirmaţii ca: „În timp ce alţii voiau trunchierea idealului naţional, prin sacrificarea Basarabiei, C. Stere a urmărit idealul integral. Ca basarabean nu putea gândi altfel. Se uită prea ușor și se înţelege prea greu că C. Stere a fost, înainte de toate, basarabean" (Mihai Ralea) sau „C. Stere, după Unire și până în ceasul morţii, a reprezentat Basarabia în toate parlamentele României Mari, fiind ales de mai multe ori în câte două, trei judeţe basarabene dintr-o dată. Era cel mai bun răspuns pe care l-a putut da Basarabia celor ce batjocoreau pe nedrept pe unul din cei mai vrednici fii ai săi" (Pan. Halippa), M. Cimpoi îl integrează în tradiţia moldavo-basarabeană „impusă de Cantemir, Milescu Spătarul, Hasdeu", în spiritul căreia, menţionează autorul, „Constantin Stere își cultivă o personalitate supra-dimensionată titanian, modelată în spiritul «conștiinţei generale» și «voinţei generale» a omenirii despre care vorbește în *Încercări filosofice*. O atare personalitate de excepţie trebuie să reconstituie *rânduiala morală* a lumii, să direcţioneze totul spre *idealurile și scopurile morale*, spre *bazele* raţionale în acord cu năzuinţele ideale ale omenirii" [1, p. 118-119]. Un alt argument întru susţinerea citatelor de mai sus este formulat prin accentuarea particularităţii destinului lui Stere ca „unul *tipic basarabean*, cunoscând întreaga odisee fenomenologică a predestinării: *înstrăinare*, îndurare a «*terorii istoriei*», «*întoarcerea la Ithaka*», *direcţionare mântuitoare pe drumul spre Centru*. El însumează o trăire plenară, la cota înaltă a *eroismului*, a pragurilor, limitelor, zidurilor, valurilor (noţiune-cheie steristă)" [1, p. 119-120]. Celălalt în paginile sale ilustrează, prin citate însoţite de comentarii, contribuţia lui Eugen Simion la exegeza ciclului *În preajma revoluţiei*, el având „meritul de a impune, în actualitate, romanul" ce este constituit, în viziunea academicianului român, „dintr-o autobiografie ficţionată" [1, p. 126]. În concluzie se menţionează că analiza reputatului critic „se încheie cu un portret-sinteză în care se definește structura romanescă: 1) *romanul-memorii* se confundă ușor cu *romanul autobiografic*, cu un posibil *roman autobiografic*; 2) naratorul, având alt nume decât autorul de pe copertă, vorbește nu numai despre sine, ci și despre alţii (codificaţi), autenticitatea este, astfel, schimbată cu o convenţie; 3) câteva elemente dau de bănuit, totuși, că sub naratorul închipuit se ascunde autorul real al confesiunii, cititorul decizând singur dacă este sau nu verosimilă confesiunea; 4) romanul-memorii nu poate fi condamnat la ratare, cele cinci romane admirabile contrazicând o atare supoziţie; 5) depășind epoca în care s-au produs faptele, romanul memorialistic este citit de generaţiile următoare ca un roman pur și simplu, fără vreo legătură cu biografia autorului" [1, p. 128-129].

După cum am menţionat și la începutul prezentei cronici, editarea acestui volum antologic a fost prilejuită de o dată memorabilă în primul rând pentru exponenţii intelectualităţii basarabene – 150 de ani de la nașterea celui care a marcat viaţa politică și literară românească a secolului XX, capodopera sa romanescă *În preajma revoluţiei* fiind considerată de Pompiliu Constantinescu pe drept cuvânt „contribuţia cea mai

însemnată a Basarabiei" la literatura română. Examenul timpului a confirmat justețea acestei aprecieri ce exprimă un adevăr incontestabil. Valoroasa contribuție a autorilor Eugen Simion și Mihai Cimpoi care au reușit la momentul oportun să umple un gol dureros din exegeza operei literare a lui Constantin Stere și din istoria romanului perioadei interbelice atunci când a avut loc o adevărată efervescență a acestui gen datorită memorabilelor realizări ale marilor prozatori Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Mateiu I. Caragiale, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, George Călinescu. Dacă în acest context deosebit de variat de creații romanești, într-o adevărată epocă de aur a romanului românesc, *În preajma revoluției* a reușit să trezească interesul celor mai importanți critici literari ai timpului şi să se afle în atenția generațiilor următoare de istorici ai literaturii române, desigur că revigorarea demersului exegetic pentru o receptare a unei asemenea opere, care să facă față cerințelor de azi prin interpretări și reevaluări în consonanță cu cele mai recente achiziții ale hermeneuticii actuale este absolut necesară ca o probă a validității opiniilor enunțate. Publicarea cărții cu titlul memorabil prin laconismul său, *Viața ca un roman*, a celor doi academicieni, se înscrie perfect în efortul de revalorificare a operelor fundamentale ce constituie tezaurul peren al literaturii naționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Simion E., Cimpoi M. Viața ca un roman. Constantin Stere scriitorul. Chișinău: Gunivas, 2015. 148 p.

2. Manolescu N. Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură. Pitești: Paralela 45, 2008. 1528 p.

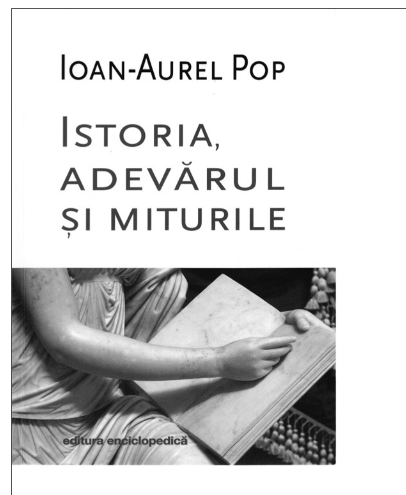
3. Barthes R. Eseuri critice. Chișinău: Cartier, 2006. 320 p.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Dragonul* de E. Șvarț, 2011 (din arhiva autorului).

O CARTE DESPRE ALTĂ CARTE

Dr. în istorie, conf. univ. **Valentin BURLACU**
UPS „Ion Creangă" din Chișinău

Ioan-Aurel Pop. *Istoria, adevărul și miturile.* Ed. a 2-a, rev. București: Editura Enciclopedică, 2014. 401 p.

Este bine cunoscut faptul că în istoriografia românească de după 1989 necesitatea reconstituirii trecutului național este o idee unanim acceptată. În ultimul pătrar de secol reputați istorici români, precum Vladimir Tismăneanu, Alexandru Zub, Gh. Ioniță, Florin Constantiniu, Lucian Boia ș.a. au depus eforturi constante pentru elucidarea problemelor controversate din istoria noastră națională, aflată într-o firească relație de complementaritate cu modificările petrecute în registrul conceptual.

Alături de receptivitatea dovedită în plan metodologic și tematic, prin abordări în planul istoriei mentalităților, a cotidianului, a psiho-istoriei și a istoriei culturii etc., istoricii români s-au centrat pe un discurs desprins de martirologie, despovărat de iluzia naționalismului ca antidot al comunismului și conceput să formeze mai mult cetățeni decât patrioți. În această ordine de idei, un test revelator pentru măsura în care istoricul nu se mai arată să menajeze egoismele naționale este ruperea tăcerii legate de antisemitism, adevărurile Holocaustului în spațiul românesc și altele.

O contribuție substanțială la reliefarea numeroaselor aspecte ce țin de mistificarea și demistificarea istoriei românilor o constituie cartea academicianului Ioan-Aurel Pop *Istoria, adevărul și miturile*, ajunsă la ediția a 2-a, revăzută, tipărită la Editura Enciclopedică din București, în 2014. Autorul analizează cele mai diverse probleme ale istoriei și culturii românilor din perspectiva unor idei și concepții originale. Lucrarea, riguros întocmită, făcând dovada cunoașterii temeinice a izvoarelor și bibliografiei problemelor, mai cu seamă a epocii medievale românești, este structurată în cinci părţi.

Volumul se deschide cu un *Cuvânt înainte* la ediția a II-a, în care, după cum subliniază autorul, lucrarea „este, în esență, o recenzie supradimensionată" (p. V) la cartea istoricului Lucian Boia întitulată *Istorie și mit în conștiința românească*, apărută în 1997.

În același compartiment, academicianul Ioan-Aurel Pop enumeră argumentele invocate asupra necesității reeditării cărții sale din 2002. În primul rând, așa cum se constată, lucrarea recenzată nu s-a oprit la o ediție sau două, ci a continuat să fie republicată periodic în românește și în alte limbi, în România și peste hotare. Mai mult chiar, anumite idei din această lucrare generală despre miturile istoriografice românești au fost dezvoltate de autor în cărți noi. În al doilea rând, opera în discuție a dat, după cum remarcă pe bună dreptate recenzentul, „direcții de cercetare, pentru cei care, fără a pătrunde în esența problemelor și a le reconstitui cu mijloace specifice, caută fel de fel de așa-zise mituri în trecutul istoric românesc".

Or, pentru igiena mentală a societății românești este necesar un spirit de onestitate în cercetarea trecutului. Autorul dezaprobă mesajul general al lucrării recenzate, dar și al altora elaborate de Lucian Boia, care prin repetare și accentuare prea apăsată este esențialmente greșit, iar invocarea permanentă și critica naționalismului, la nivelul scrisului istoric românesc, deplin necesară și justificată, nu trebuie să conducă la demolarea valorilor românești din toate timpurile (p. VI).

Academicianul Ioan-Aurel Pop mai evidențiază, înainte de toate, faptul că prin modul de tratare a istoriei, Lucian Boia și adepții săi au creat pentru unii impresia „că istoria, cercetarea istorică, nu are niciun rost, fiindcă este falsă". În acest context, urmând logica oponentului „trecutul este mort, nu poate fi cunoscut și devine, prin pana istoricilor, plin de mituri, de idei preconcepute, de minciuni" (p. VII).

Măsura în care istoria României s-a rescris în perioada comunistă din nevoia unei obiectivități crescânde ori a fost regândită, doar la nivelul vocabularului, în scopul unei mitogeneze legitimante, a hotărât și înclinațiile discursului istoriografic al lui Lucian Boia.

Necesitatea de a da o altă lectură trecutului este încă un motiv al reeditării volumului. Analizând impactul discursului istoriografic luat în dezbatere, autorul sesizează că are loc o „răspândire neselectivă a ideilor domnului Boia în străinătate" și de aceea majoritatea

istoricilor străini nu sunt la curent cu investigaţiile din cadrul istoriografiei româneşti şi preiau ceea ce scriu despre noi reprezentanţii altor istoriografii (p. VIII).

Rigurozitatea ştiinţifică şi competenţa profesională cu care este alcătuită lucrarea probează grija pentru metodele şi procedeele utilizate în domeniul cercetării istoriei. Astfel, autorul atenţionează „asupra metodei primejdioase de a extrage dintr-un imens material doar acele exemple care servesc tezei elaborate în prealabil", pentru care-i reproşează autorului lucrării recenzate. Un alt păcat, caracteristic cărţii profesorului Boia, care este dat în vileag, ţine de omisiunea comparatismului cu popoarele şi naţiunile vecine.

În urma unei temeinice analize, Ioan-Aurel Pop concluzionează că o trăsătură caracteristică a operei lui L. Boia este „negativismul", conform căruia, „selectând de regulă doar un singur set de trăsături, colorează în negru şi adesea fără nuanţe portretul istoric, social, politic sau moral al României." În consecinţă, „imensa cantitate de producţie publicistică a lui Boia – de cel puţin o carte pe an – aşa cum remarcă Ioan-Aurel Pop, stârneşte nedumeriri, rezerve şi critici în rândul altor oameni de cultură. În acest context, este absolut justă afirmaţia, credo-ul său, precum că „menirea cercetătorului în ale trecutului şi a profesorului este cu totul alta, anume să-i deprindă pe tineri cu tehnicile cele mai potrivite pentru reconstituirea veridică a trecutului şi să le transmită – după experienţa atâtor generaţii – încrederea în viitor, în locul de baştină şi de vieţuire, în forţa regeneratoare a grupului etnic numit poporul român" (p. XIX). De asemenea suntem avertizaţi că „oricât de mult s-ar referi la trecut, cărţile domnului Lucian Boia – cu puţine excepţii – nu sunt opere istorice, ci eseuri despre lumi revolute, despre mituri, despre idei şi vise, despre români şi neromâni, despre personalităţi, despre oameni şi grupuri de oameni etc. Ele sunt fascinante, ispititoare, pline de vervă, cursive, ademenitoare, dar nu comunică adevăruri reieşite din cercetarea sistematică a trecutului, cu impresii, opinii, gânduri, păreri. Îndemnul lui I. A. Pop este ca cititorii să privească în jur şi să compare, afirmând că dacă negăm ţara, ne negăm pe noi înşine.

În partea a doua a lucrării se face o explicaţie preliminară la receptarea cărţii. Ea este urmată de partea cea mai voluminoasă – analiza conţinutului cărţii lui L. Boia, preocuparea principală fiind analiza relaţiei dintre istorie, ideologie şi mitologie, naţionalismul şi modernizarea, miturile naţionale, glorificarea trecutului, obiectivitatea istorică, discursul comunist cu cele două faze: antinaţională şi naţionalistă, originea poporului român şi aria lui de formare, raporturile cu popoarele vecine, naşterea naţiunii române, problema continuităţii, unitatea poporului român, problema „depersonalizării istoriei", constituirea panteonului naţional, scrierea istoriei după 1989 etc.

În penultimul segment al lucrării, *Reflecţii finale,* sunt analizate principiile, concepţia despre cunoaşterea trecutului, metodele de lucru. În urma unei temeinice investigaţii autorul surprinde problemele de metodologie, în contextul când pentru profesorul Boia, istoricii, oamenii de cultură, filozofii, scriitorii invocaţi sunt cu toţii statici, înzestraţi cu o singură viziune asupra trecutului, formată „odată pentru totdeauna" (p. 346). I.-A. Pop remarcă, deopotrivă, că „Istoria românilor, la domnul Boia, este aproape complet golită de conţinut, din moment ce nici măcar istoricii profesionişti nu pot ajunge s-o cunoască în mod cât de cât obiectiv" (p. 351).

În ultima parte lucrarea conţine un indice geografic, de nume, deosebit de util pentru cititori.

Lucrarea este, aşadar, „o carte despre carte", din care se desprinde cu prisosinţă varietatea şi vastele cunoştinţe de istorie pe care dl. academician le stăpâneşte pe deplin. Multiplele calităţi de istoric consacrat ale cercetătorului I.-A. Pop, subtilul său spirit de observaţie cu privire la geneza şi evoluţia fenomenelor sociale şi, mai ales, la impactul lor asupra contemporanietăţii se vădesc din belşug în studiul analizat.

Simpla trecere în revistă a problemelor abordate relevă complexitatea demersului ştiinţific la care se referă autorul. Meritul savantului rezidă şi în curajul de a-şi revedea unele opinii în problemele dificile şi controversate ale istoriei neamului românesc. Volumul contribuie şi la formarea unei imagini cât mai complete şi obiective privind poziţia savantului asupra momentelor cruciale ale istoriei noastre naţionale.

Deşi trecut prin cumplite vremuri, a rămas conştient de faptul că „politica, vorba unui înţelept, stă sub vremi, ştiinţa stă în adevărul ei. Politica se schimbă şi, dimpreună cu ea, se schimbă şi cei care o servesc, ştiinţa rămâne mereu şi trebuie să rămână în marginile adevărului". Studiul recenzat constituie un argument suplimentar în favoarea afirmaţiei că I.-A. Pop este fidel adevărului ştiinţific şi meseriei pe care o serveşte. Lucrarea, deosebit de valoroasă sub aspect istoriografic, este destinată atât cercetătorilor, ca suport teoretico-metodologic, cât şi cititorilor pasionaţi de istorie.

Volumul a fost editat în condiţii poligrafice elevate. Imaginea de pe coperta 1 o surprinde pe muza Clio, care urmăreşte derularea evenimentelor istorice, iar pe coperta 4 este reprodus CV-ul vrednicului ei slujitor: Ioan-Aurel Pop.

Ceea ce ne pare că lipseşte lucrării, este absenţa unei ample şi absolut necesare bibliografii referitoare la problematica abordată, pe care, de altfel, autorul o citează din abundenţă pe paginile monografiei.

O MONOGRAFIE ENCICLOPEDICĂ CONSACRATĂ MĂNĂSTIRII REZISTENȚEI

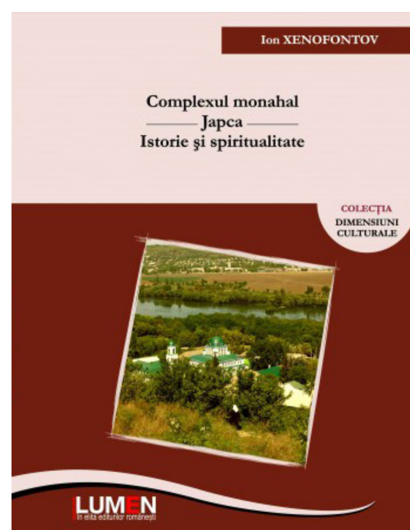
Dr. în istorie, prof. univ. **Doru RADOSAV**
Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România

Cercetarea realizată de Ion Xenofontov privind istoria complexului monahal Japca este una cu vădite intenţii monografice și cu nemărturisite proiecţii exhaustive. Structura tematică, sursele, articulaţia istoriografică pe care această carte dorește să o fixeze asupra subiectului sunt suficiente argumente pentru ca cercetarea dată să rămână și să definitiveze un efort istoriografic colectiv, început cu aproape două secole în urmă. În egală măsură cartea de faţă întregește seria de monografii dedicată mănăstirilor după 2000, precum: Căpriana, Hâncu, Bocancea.

Autorul lucrării a reușit, în urma unui efort și a unei munci riguroase care îi sunt specifice, să se „așeze" cu toate competenţele dobândite și perfecţionate în interiorul unui subiect de cercetare care presupune achiziţii și familiarităţi cu ceea ce înseamnă cunoașterea cadrului monahal, a istoriei instituţionale a monahismului cu rigorile formatului monografic: contextul spaţio-temporal, particularităţile instituţiei monahale, ctitori și binefăcători, obștea monahală, domeniul economic al mănăstirii, tipologia monahală, activităţi sociale, instructive și educative, obiective filantropice, practicile pietăţii monahale și ale pietăţii colective laice, arhitectura monastică, arhiva, biblioteca, necropola etc.

Derularea monografică a cercetării istoriei mănăstirii Japca beneficiază în cartea lui Ion Xenofontov de problematizări și racorduri la ceea ce a însemnat mănăstirea și comunitatea, mănăstirea și societatea și, de asemenea la ingerinţele puterii politice asupra vieţii monastice și constrângerile extrareligioase asupra mănăstirii. Din perspectivă istoriografică cercetarea de faţă reușește să asocieze istoria propriu-zisă a așezământului monastic „istoriei mari" a teritoriului Basarabiei, în care istoria politică, culturală, religioasă a acestui ţinut se recunoaște la nivelul istoriei mănăstirii. Mai exact, se recunoaște modul în care refracţiile marii istorii-realitate se identifică la nivelul istoriei mănăstirii de la Japca. Inflexiunile „marii istorii" au marcat în mod evident istoria aparent adiabatică a mănăstirii „intra muros".

Istoria Basarabiei/RSS Moldovenești/Republicii Moldova, lecturată prin istoria mănăstirilor sale, oferă

Ion Xenofontov. *Complexul monahal Japca. Istorie și spiritualitate* /Consultant ştiinţific: preot, dr. conf. univ. Octavian Moşin; redactor ştiinţific: dr. conf. univ. C. Manolache. Iaşi: Editura LUMEN. 2015, 487 p.

dincolo de orice inovaţie în plan metodologic și analitic, dintr-o perspectivă inductivă, secvenţe și aspecte istorice ce recompun dinspre realitatea trecută, multiplă, variată, complexă, cu variabile și imponderabilităţi, pluralitatea discursului istoriografic. Recentrarea în planul discursului istoriografic de după comunism a tematicii istoriei religioase, a vieţii și sensibilităţii religioase are valenţele unei adevărate redescoperiri a conștiinţei istorice colective, a profilului identitar și patrimonial al comunităţilor și naţiunilor.

Ceea ce se remarcă de la prima lectură a cărţii este soliditatea și rigoarea proiectului istoriografic pe cât de ambiţios asumat, pe atât de laborios împlinit. De la sursele documentare exhaustive, la articulaţiile tematice și analitice, la relevanţa citatului documentar selectat în anexe, la gestionarea inteligentă a naraţiunii istoriografice între rigoarea de specialitate și accesibilitatea largă, s-a elaborat o lucrare ce ilustrează un istoric matur și deplin.

O SINTEZĂ PERTINENTĂ ȘI ARGUMENTATĂ DESPRE VIȚA DE VIE

Academician **Valeriu D. COTEA**
Iaşi, România

Lucrarea *Pagini din istoria și actualitatea viticulturii* este o sinteză a cunoştinţelor de bază privind cultura viţei de vie şi producerea vinului în Republica Moldova. Structura şi organizarea materialului sunt concepute în stil didactic, fără totuşi ca cele trei componente (*Viticultură generală*, *Viticultură specială*, *Vinificaţie*) să formeze părţi strict distincte sau strict separate, aşa cum sunt editate cele pentru licee şi facultăţi, unde se predau aceste specialităţi.

Bazată pe o recentă şi amplă bibliografie (autohtonă şi străină) coroborată cu rezultatele cercetărilor în domeniu, lucrarea *Pagini din istoria și actualitatea viticulturii*, densă ca materie, elocventă ca argumentaţie, scrisă într-un stil simplu şi clar care captivează, poate fi folosită cu mare profit de o largă gamă de cititori, începând cu cei care predau în învăţământul superior şi sfârşind cu cei care trudesc pe plantaţiile viticole, respectiv viticultorii, care nu rareori sunt uzi pe deasupra de ploaie şi pe dedesubt de sudoare.

Pentru problemele privind ameliorarea viţei de vie s-a apelat constant, cu competenţă şi succes, la datele unor discipline adiacente (conexe), precum fiziologia plantelor, genetica etc. Fără a se insista inutil pe latura teoretică, indispensabilă, desigur, în fundamentarea opiniilor, remarcăm rigoarea ştiinţifică maximă în explicarea oricărui fenomen sau rezultat obţinut.

Soiurile de viţă de vie sunt studiate şi prezentate conform reglementărilor elaborate de O.I.V. (Organizaţia Internaţională a Viei şi Vinului). Se impune atenţiei, de asemenea, poziţia autorilor faţă de soiurile autohtone cu plasticitate ecologică limitată, care asigură producerea vinurilor „străbune”. Lucrarea oferă deopotrivă informaţii utile şi metodologii de cercetare care pot constitui importante instrumente de lucru pentru cercetări prezente şi viitoare.

Meticulos şi cu maximă exigenţă sunt întocmite şi capitolele: *Patrimoniu cultural-naţional vitivinicol*, *Viţa de vie în versuri*, *Legende şi datini* etc.

Asemenea capitole îmbogăţesc, în mod cert, patrimoniul cultural vitivinicol, dând lucrării în ansamblul ei girul de a putea fi considerată o contribuţie de referinţă, care poate sta pe rafturile privilegiate ale oricărei biblioteci de specialitate.

Boris Gaina, Eugeniu Alexandrov. *Pagini din istoria și actualitatea viticulturii.* Academia de Științe a Moldovei. Chișinău: Lexon-Plus, 2015 (Tipografia Reclama). 260 p.

În ceea ce priveşte atributele supreme ale Vinului, se consideră argumentat că, în cantităţi moderate, acesta constituie un produs benefic pentru sănătatea omului, iar din punct de vedere spiritual ar sta oarecum la temelia creaţiei, inspirând pana, penelul şi portativul.

Interesant deopotrivă prin natura informaţiilor oferite şi problemele abordate şi analizate mi se pare capitolul intitulat *Viţa de vie şi vinul în tradiţia bisericii ortodoxe*, titlu pe care, personal, l-am întâlnit numai în această carte.

Recitind *Pagini din istoria și actualitatea viticulturii* şi zăbovind asupra cuprinsului, te întrebi ... dar şi răspunzi ... cine altul decât domnul academician Boris Gaina, ne-ar fi putut scoate la lumină din această complexă şi complicată ştiinţă vitivinicolă în istoria şi actualitatea ei.

Încurajat de succesul repurtat cu recenta sa carte monografică – *Academicianul PETRU UNGUREAN (120 ani de la naștere) BIOBIBLIOGRAFIE* – şi având colaborator pe dr. Eugeniu Alexandrov, ambii au reuşit să mă convingă, o dată în plus, că pentru a scrie o asemenea carte, precum *Pagini din istoria și actualitatea viticulturi*, trebuie să ştii multă carte.

UN REMARCABIL SAVANT LEGUMICULTOR
Membru corespondent al AȘM
Petru PATRON la 80 de ani

Născut la 13 iulie 1935 în comuna Chișcăreni, județul Bălți. Specialist în agricultură. Domeniul de cercetare: legumicultura. Doctor habilitat în științe agricole (1982), profesor universitar (1984), membru corespondent al AȘM (1993).

A absolvit școala medie incompletă din satul natal, urmând apoi Colegiul Agricol din Cucuruzeni, jud. Orhei, și Facultatea de Horticultură a Institutului Agricol din Chișinău. În 1956 – 1964 activează ca agronom și conducător de gospodărie. Etapele următoare atestă ascensiunea lui Petru Patron: 1964 – 1967, doctorand la Catedra de legumicultură a Institutului Agricol; 1967 – 1973, lector și conferenţiar la aceeași catedră; 1973 – 1977, șef de catedră; 1977 – 1986, director al Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice pentru Agricultura Irigată și Legumicultură, concomitent director general al AȘP „Dnestr" (mun. Tiraspol); 1986 – 1999, şef de catedră și concomitent (1989 – 1996) prorector pentru activitatea științifică la Universitatea Agrară de Stat din Moldova; 1999 – 2000 practică activități didactice și de cercetare în Franța; 2001 – 2005, academician coordonator adjunct al Secţiei de Ştiinţe Biologice, Chimie și Agricole a AȘM. Din 2009 și până în prezent este consultant în legumicultură la Institutul Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare.

Activitatea științifică, pedagogică și organizatorică a membrului corespondent al AȘM, profesorului universitar, doctorului habilitat Petru Patron este dedicată studierii în profunzime a plantelor legumicole sub diferite aspecte. Pe parcursul mai multor ani efectuează experienţe polifactoriale de lungă durată în condiţii de câmp, în vizorul său aflându-se principalele culturi legumicole. În baza rezultatelor obţinute, au fost formulate noi legităţi în acţiunea factorilor de mediu și celor dirijaţi în procesul de productivitate a plantelor, identificându-se astfel punctele de interferenţă dintre condiţiile la care plantele pot atinge un nivel maxim de productivitate. Petru Patron studiază factorii de productivitate în zona subterană și aeriană de dezvoltare a plantelor, stabilind că în condiţii de câmp există o interdependenţă și interacţiune strânsă între factorii de creștere din mediul înconjurător.

Prin multiple experienţe de-a lungul anilor, Petru Patron a dovedit că irigarea influenţează nu doar regimul de umiditate, dar și cel de nutriţie, temperatură, schimbul de gaze etc.; îngrășămintele, îndeosebi îngrășămintele organice, influenţează indirect asupra umidităţii, conţinutului de bioxid de carbon în zona de dezvoltare a plantelor; densitatea plantelor influenţează asupra regimului de lumină, nutriţie, umiditate etc.

Este bine cunoscut faptul că productivitatea plantelor depinde înainte de toate de randamentul fotosintetic. Astfel, Petru Patron studiază intensitatea și productivitatea fotosintezei în condiţii de câmp, suprafaţa aparatului foliar, repartizarea pe verticală a foliajului, captarea energiei solare sub influenţa mai multor factori la principalele specii legumicole. El a stabilit pentru diferite specii și tipuri de soiuri structura optimă a suprafeţei foliare în plantaţie, regimurile de nutriţie și de irigare care asigură o productivitate maximă. A calculat coeficientul teoretic de utilizare a energiei solare de către plantele legumicole și recoltele teoretice posibile de legume în condiţiile Republicii Moldova.

Savantul a dovedit că o mare importanţă la formarea recoltei are modul în care produsele de fotosinteză

sunt distribuite în diversele organe ale plantei. Biomasa la speciile legumicole, cu excepţia celor cultivate pentru verdeţuri, nu formează în totalitate produsul valoros economic. Pe lângă fructe, rădăcini îngroșate, bulbi, tuberculi, boabe, căpăţâni etc. se obţin vrejuri, frunze, rădăcini care au o valoare economică secundară. Din punct de vedere economic, este foarte important ca raportul dintre cele două componente să fie în favoarea produsului valoros pentru care se cultivă aceste plante. Cercetătorul Petru Patron stabilește legităţile schimbării acestui raport și propune procedee agrotehnice ce permit majorarea produsului valoros economic în structura plantei. S-a constatat, că structura fitomasei reprezintă, de asemenea, trăsături cu caracter ereditar și reducerea masei vegetale, care nu reprezintă produsul valoros economic, prin metode de ameliorare contribuie la sporirea recoltei plantelor legumicole cultivate pentru fructe, boabe, bulbi, tuberculi, rădăcini îngroșate. În baza studierii minuţioase a indicilor productivităţii savantul a elaborat formula structurală a roadei pentru diferite specii legumicole care este utilizată la programarea recoltei.

O activitatea știinţifică de cea mai mare amploare Petru Patron a desfășurat în calitate de director al Institutului Moldovenesc de Cercetări pentru Agricultura Irigată și Legumicultură, pe care 1-a condus cu demnitate și competenţă timp de un deceniu.

Odată cu preocupările de ordin administrativ și organizatoric, a acordat o atenţie sporită pentru munca de cercetare știinţifică în scopul stabilirii interdependenţei dintre factorii primordiali ai recoltei, studiind problema sol-îngrășăminte-irigare cu participarea discipolilor săi Vasile Botnari, T. Sandu, V. Roșca, N. Grădinar, V. Ponomareov, S. Vaisman, P. Iliev, G. Emeţ, O. Bacri, V. Abacumov, I. Bozbei, M. Colesnic. În urma cercetărilor complexe s-a determinat că normele de fertilizare necesită a fi aplicate nu doar în funcţie de specie, dar și de soi, fiind evidenţiate modele de genotipuri care utilizează mai raţional elementele nutritive și apa de irigare la formarea recoltei.

Împreună cu colaboratorii institutului a elaborat și implementat tehnologii avansate de producere industrială a legumelor care asigură recolte sporite cu calităţi superioare. Aceste tehnologii au fost descrise în monografiile sale *Комплексное действие агроприемов в овощеводстве* (Acţiunea complexă a practicilor agricole în legumicultură), 1980; *Интенсивное овощеводство Молдавии* (Legumicultura intensivă a Moldovei), 1985 și *Legumicultura intensivă* (1989).

Membrul corespondent al AȘM Petru Patron se află într-o continuă căutare a modalităţilor de perfecţionare a tehnologiilor de producere a legumelor. Astfel, în monografia *Cultura legumelor* (2000), pornind de la situaţia de criză care s-a creat în ultimii ani în agricultura republicii, sunt indicate măsurile de reducere a energiei și apei la irigare, a produselor de uz fitosanitar prin aplicarea sistemului integral de protecţie a plantelor și utilizarea pe larg a îngrășămintelor organice.

Petru Patron și-a adus contribuţia inclusiv la asigurarea știinţifică a proceselor de producere a seminţelor de legume și cartof. El a elaborat și propus metoda de producere a plantelor mamă de morcov, ceapă, varză prin iernarea acestora direct în câmp, procedeu care asigură obţinerea unor recolte înalte de seminţe la un preţ de cost redus. În monografia *Producerea seminţelor de legume* (2000) distinsul savant descrie amănunţit măsurile de menţinere a caracterelor și însușirilor biologice iniţiale ale soiurilor în cadrul procesului de producere a seminţelor, expune recomandări privind amplasarea în asolament, pregătirea terenului, înfiinţarea și întreţinerea culturilor, amplificarea lucrărilor speciale, recoltarea și condiţionarea seminţelor.

Rezultatele investigaţiilor pe parcursul a 46 de ani s-au materializat în peste 300 de lucrări știinţifice, dintre care 10 monografii. Ele au fost prezentate la numeroase conferinţe, simpozioane republicane și internaţionale în 14 ţări: Franţa, Italia, Rusia, India, România, Suedia, Olanda, Anglia, Bulgaria, Japonia ș.a. A organizat Simpozionul internaţional cu tema „Calitatea legumelor” (Tiraspol, 1981).

Profesorul Petru Patron a îmbinat cu succes activitatea de cercetare știinţifică cu cea didactică. Timp de peste 30 de ani a avut prelegeri la specialitatea Legumicultura în cadrul Institutului Agricol (actualmente Universitatea Agrară de Stat din Moldova) și la Institutul de Perfecţionare a specialiștilor din complexul agroindustrial al republicii. Posedând un bagaj vast de cunoștinţe și darul de orator, prelegerile sale erau bogate în date și în viziuni personale originale, fiind recepţionate cu interes de către studenţi, urmărite cu atracţie deosebită. Este autorul manualului *Legumicultura* pentru Facultatea de Horticultura și autorul numeroaselor indicaţii metodice pentru pregătirea practică a studenţilor.

Petru Patron a contribuit substanţial la pregătirea cadrelor știinţifice. Sub conducerea lui știinţifică 27 de cercetători și-au susţinut tezele de doctor în știinţă, 6 dintre ei fiind originari din alte ţări.

Pentru incontestabilele sale merite, este ales Membru de Onoare al Academiei de Știinţe Agricole și Silvice din România. În anul 1985 i s-a conferit titlul „Om Emerit”. Este decorat cu ordinele „Insigna de Onoare”, „Drapelul Roșu de Muncă”, „Ordinul Republicii”, Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir”.

Academician Boris GAINA
Doctor habilitat Vasile BOTNARI

CERCETĂTORUL UNOR FENOMENE SOCIAL-ECONOMICE NOI
Doctor Anatolii ROJCO
la 70 de ani

Născut la 22 iulie 1945 în satul Hlinaia, raionul Slobozia.
Economist, domeniul științific: sărăcia și excluziunea socială, inegalitatea și diferențierea socială, protecția socială a populației.
Doctor în economie (1975), conferențiar cercetător (1992).

O activitate științifico-didactică prodigioasă, dedicată științei și pregătirii cadrelor științifice de înaltă calificare, desfășoară pe parcursul a peste 45 de ani Anatolii Rojco. Este semnificativă contribuția sa la cercetarea unor fenomene sociale noi pentru Republica Moldova, precum sărăcia și excluziunea socială. Autor al metodologiei de evaluare a nivelului de sărăcie, Anatolii Rojco pentru prima dată în Republica Moldova a condus și a efectuat studiul de evaluare a sărăciei pe termen lung și a sărăciei multidimensionale. Este o autoritate recunoscută în domeniul studiului inegalității în bunăstarea populației și a elaborat metodologia de calculare a valorii minimului de existență.

După absolvirea Universității de Stat din Moldova, Anatolii Rojco și-a început activitatea ca tânăr specialist, în cadrul Institutului de Economie al Academiei de Științe a Moldovei. A urmat studiile de doctorat din cadrul Institutului (1971 – 1974). A parcurs o cale lungă în sfera științifică, activând în calitate de laborant superior, cercetător științific inferior, cercetător științific superior, cercetător științific coordonator, șef al grupului de cercetare „Nivelul și calitatea vieții". În perioada 2006 – 2009 a fost șef al Laboratorului „Calitatea vieții și securitatea socială" de la Institutul de Economie, Finanțe și Statistică al Academiei de Științe a Moldovei. În anii 2010 – 2015 a deținut funcția de șef al Secției Politici de dezvoltare socială a Institutului Național de Cercetări Economice.

A coordonat mai multe proiecte științifice. În anii 2010 – 2014 a fost director a 5 proiecte științifice, printre beneficiari numărându-se Ministerul Economiei, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Biroul Național de Statistică ș.a. Rezultatele cercetărilor fuseseră apreciate și de către specialiștii ministerelor, fapt confirmat prin certificatele de implementare.

Experiențele naționale i-au permis să câștige în mod repetat concursul proiectelor internaționale. Ca expert național, a participat la elaborarea a 17 proiecte internaționale. Cele mai importante dintre acestea sunt „National Human Development Report", „Labour Market in the Republic of Moldova", „Capacity Building for Poverty Monitoring and Programmed Evaluation", „Evaluation of Social assistance to Population through Nominative Targeted Compensations Programme", „Republica Moldova de la Excluziune Socială la o Dezvoltare Umană Incluzivă".

Potențialul științific acumulat i-a permis lui A. Rojco să contribuie esențial la elaborarea unui număr semnificativ de proiecte de acte legislative și normative, printre care poate fi menționată Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei. A prezidat elaborarea proiectului Legii cu privire la minimul de existență, Regulamentului cu privire la modul de calculare a mărimii minimului de existență, Ghidului metodologic cu privire la modul de calculare a mărimii minimului de existență.

Este autor și coautor a peste 200 de lucrări științifice și metodice cu un volum de circa 230 c.a., printre care se regăsesc și publicații din străinătate, inclusiv monografia *Пенсионная система Республики*

Молдова: проблемы и решения (2013) (Sistemul de pensionare a Republicii Moldova: probleme și soluții), editată în Germania. A participat cu rapoarte la numeroase foruri ştiinţifice naţionale şi internaţionale, desfășurate în Republica Moldova, Rusia, Ucraina, Kazahstan, România ș.a.

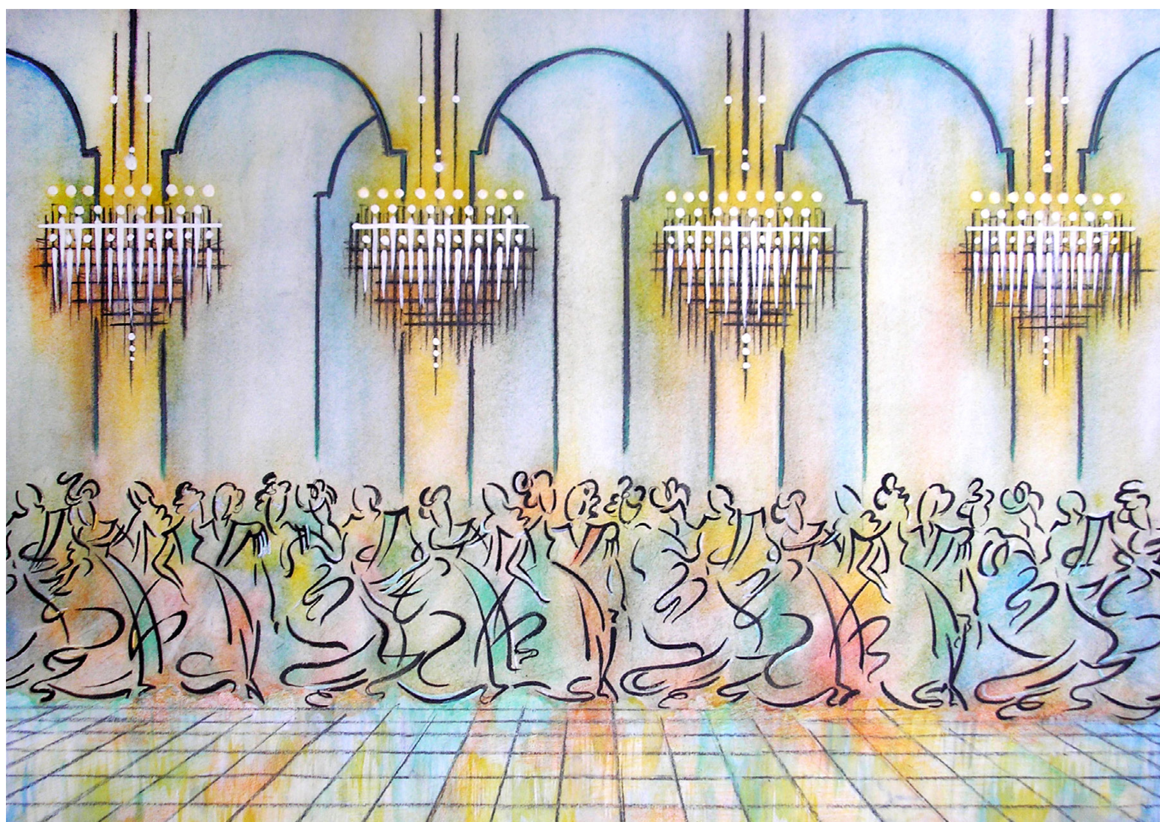
A creat o echipă ştiinţifică unită care a dovedit calităţi profesionale şi moral-psihologice înalte. Acordă o deosebită atenţie formării cadrelor tinere, sub conducerea sa fiind susținută o teză de doctor. La momentul de faţă este conducător ştiinţific a 2 doctoranzi.

Cercetările lui A. Rojco se bucură de prețuirea colegilor săi. În 2011 şi în 2013 fusese desemnat ca „Cel mai bun savant-cercetător" al Institutului Naţional de Cercetări Economice. În 2015 a fost decorat cu Medalia „Dimitrie Cantemir" a Academiei de Științe a Moldovei pentru contribuţia substanţială în dezvoltarea ştiinţifico-didactică, organizarea şi dezvoltarea activităţii ştiinţifice în domeniul social-economic al Republicii Moldova.

A. Rojco participă activ în viaţa publică. Este membru al Colegiului Ministerului Muncii, Protecției Sociale şi Familiei, membru al Consiliului Științific INCE, membru al Seminarului metodologic pentru susţinerea tezelor de doctor INCE, membru al Colegiului de redacţie al revistei *Economie și sociologie* şi a Analelor INCE. Este membrul comitetului ştiinţific al Conferinţei internaţionale ştiinţifico-practice anuale organizate de INCE.

Cu prilejul aniversării de 70 de ani, colaboratorii Institutului Naţional de Cercetări Economice, cu mult drag şi nemăsurat respect, îi urează distinsului savant Anatolii Rojco prosperitate, sănătate şi noi realizări ştiinţifice!

Doctor habilitat, profesor universitar
Alexandru Stratan

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Julieta și Romeo* de W. Shakespeare, regia A. Battistini. Teatrul Național „Mihai Eminescu", 2007.

REGIZORUL UNEI EPOCI TEATRALE DOCTOR HONORIS CAUSA AL AŞM Ion UNGUREANU la 80 de ani

Născut la 2 august 1935, în comuna Opaci, plasa Căușeni, județul Tighina, România.

Actor, regizor, publicist. Regizor-șef al legendarului Teatru „Luceafărul" (1964 – 1971). A montat spectacole la Malîi Teatr, la „Sovremenik", la Teatrul Armatei și la TV Centrală din Moscova (1972 – 1990).
Ministrul Culturii al Republicii Moldova (1990 – 1994).
Maestru Emerit în Arte al Federației Ruse (1980), Artist al Poporului (1989), laureat al Premiului Național (1990, 2011).
Doctor Honoris Causa al Academiei de Științe a Moldovei (2009).

La 2 august 2015 maestrul Ion Ungureanu a sărbătorit 80 de ani. Meritele lui deosebite sunt bine cunoscute tuturor și onorate cu mai multe distincții și titluri.

De aceea, pare cam stranie lipsa unei cercetări monografice de reală valoare, dedicată activității acestui remarcabil actor și regizor. Or, golul vădit l-a umplut cu succes însuși Ion Ungureanu, publicând, în 2012, cartea în două volume, întitulată *Teatrul vieții mele...*, care pune în valoare biografia spectaculoasă a autorului, reflectată în/prin documente de arhivă, articole, recenzii, interviuri.

Protagonistul lucrării ce reprezintă o versiune original structurată gen literatură biografică („viața oamenilor remarcabili"), apare în/din împletirea diverselor peripeții ale vieții proprii cu toate căutările lui în artă, marcate de îndoieli, dezamăgiri și contradicții, de bucurii și de amărăciuni. Ca un subiect complementar vine convorbirea autorului cu trecutul care se desfășoară în/prin comentarii (remarci) și dialoguri.

Personalitate pasionată care ne cucerește prin credința-i adevărată, Ion Ungureanu „regizează" astăzi epoca teatrală de altădată, convingându-ne și aducând dovezi, încercând să spună totul până la capăt și să joace până la capăt rolul său în/din teatrul vieții. Înclinația intelectualilor pentru reflexie îl duce la mai multe precizări, la momente de luciditate în efortul său de a scoate în evidență probleme atât de esențiale pe timpuri, dar care, în mod paradoxal, nici azi nu ș-au pierdut acuitatea inițială. El, care a suferit destul din cauza ideologiei criminale a funcționarilor Moldovei sovietice, nu se mulțumește doar cu accentuarea, devenită deja obsedantă, a problemei „Artistul și Puterea". Pentru dânsul e mult mai importantă conștientizarea experienței spirituale a generației sale. Astfel, în paginile cărții treptat se reliefează dimensiunea harului și a personalității autorului.

Modul lui de existență în arta teatrală denotă prezența inițială a unei suprasarcini, de aceea a și reușit să facă atât de mult. Ion Ungureanu și-a trăit viața de parcă simțind, în interior, o vocație deosebită pentru a îndeplini o misiune. Aceste noțiuni din dicționarul romantismului nu mai sunt la modă azi, dar, fiind fidel teatrului legendar al tinereții sale, Ion Ungureanu rămâne romantic.

În amintirile lui, împodobite cu intonații de mai multe culori și ritmuri (s-a păstrat temperamentul actoricesc, ce mai!..), apare din nou lumea miraculoasă a „Luceafărului" anilor 1950 – 1960. Citind cartea, parcă simți fericirea de atunci a tinerilor de a fi studenți la Școala Teatrală „Boris Șciukin" din Moscova, îi vedem pe dascălii lor iubiți și idolatrizați, urmărim timpul de ascensiune spirituală, când au fondat teatrul propriu cu o trupă de actori foarte talentați și uniți pentru bucuria creației, trăind viața ca o sărbătoare și împărțind această senzație cu spectatorii... Misiunea de a aduce cititorilor „lumina stelei ce-a apus" Ion Ungureanu o îndeplinește perfect: aici își spune cuvântul natura talentului de regizor, deoarece și în spectacolele sale el tinde spre reconstituirea invizibilului, spre exprimarea gândului în/prin mai multe simboluri scenice.

De la înălțimea secolului nou, importanța anilor petrecuți la „Luceafărul" nu poate fi legată doar de activitatea lui Ion Ungureanu ca regizor-șef. Conștientizarea principiilor estetice, propusă de dân-

sul nu doar pentru „Luceafărul”, ci pentru teatrul național ca atare, e legată de interpretarea creativă a culturii și folclorului acestui popor, de concepția vahtangoviană a realismului fantastic, de tradițiile teatrului cehovian – toate fiind mai mult decât actuale și astăzi, când folclorul e utilizat în spectacole doar ca un element etnografic, iar curentul vahtangovian se înțelege doar ca o școală a măiestriei, nemaivorbind de noțiunea „viața spiritului uman”, care e dată afară din scena teatrului contemporan. Analiza pertinentă a pieselor și a spectacolelor, precum și gândurile împrăștiate pe paginile cărții *Teatrul vieții mele…* – fie legate de conexiunea realității artistice cu adevărul teatral sau de întrepătrunderea ritmului scenic în dezvoltarea acțiunii, fie centrate pe esența personalității actorului în procesul creării chipului unui personaj sau pe simbolurile spațiului și timpului în spectacol – toate pot servi drept lecții pentru cugetul însetat de cunoaștere a regizorului care practică arta teatrală.

Or, Ion Ungureanu a fost nevoit să-și realizeze ideile artistice cu alți actori și pe alte scene, departe de „Luceafărul”, și această vină involuntară îl chinuiește până acum. Pesemne, a fost cel mai dureros și amar moment al vieții sale și anume el a devenit drept punct de plecare pentru o nouă etapă în creație, care l-a salvat. La Moscova (la Malîi Teatr, la „Sovremennik”, la Teatrul Armatei) regizorul a conlucrat cu actori proeminenți, care l-au susținut, devenind tovarăși de idei. Aici a venit maturitatea profesională și renumele-i. Ion Ungureanu a reușit să păstreze conexiunea vie cu cultura propriului popor datorită, în primul rând, pieselor lui Ion Druță, montate pe scenele din Moscova și Tallinn, cugetând, în albia scrisului druțian, despre izvoarele spirituale ale neamului, despre corelațiile dintre bine și rău, despre viața trecătoare a omului și veșnicia adevărurilor creștine...

Spectacolele lui Ion Ungureanu au pus în fața societății niște probleme existențiale, la prima vedere simple, dar amintind de valori umane universale. Și ecourile spectatorilor de atunci ne uimesc prin gradul pătrunderii în esență, când ceea ce se petrecea în scenă era perceput și trăit ca ceva având legătură cu viața personală a fiecăruia. Prețuirea publicului larg și coincidența rarisimă a atitudinii acestuia cu opiniile criticilor exigenți de teatru este caracteristică nu doar pentru montările lui druțiene, dar și pentru spectacolele după piesele altor dramaturgi (ex.: *Doctorul Stockman* de H. Ibsen, *Omul pentru eternitate* de R. Balt, *Molva* de A. Salînski, *Macbeth* de W. Shakespeare etc.). Mulți actori celebri din teatrele moscovite au jucat cele mai bune roluri anume în spectacolele montate de Ion Ungureanu, intrând în istoria artei actoricești moderne.

Pe fundalul artei regizorale din acea epocă, Ion Ungureanu se evidențiază prin stilul său romantic, dar fără patetism, printr-o deosebită intonație lirică. Personajele sale preferate sunt căutătorii de adevăr, care se opun forțelor răului, și apariția lor în calea omului (în cazul dat – a spectatorului din sală) îi oferă șansa unei renașteri spirituale.

Spectacolele Maestrului, care au descoperit pentru mii de spectatori „tabloul moldovenesc al lumii” confirmă harul lui de a uni pe oameni. Or, cel mai cunoscut regizor din Moldova, chiar și părăsind plaiul natal, a continuat să creeze spațiul teatral comun, în mod real contribuind la înțelegerea reciprocă a oamenilor. În spectacolul după piesa druțiană *Biserica albă* el a sesizat rădăcinile istorice ale viitorului dialog al culturilor. De altfel, cine dacă nu un intelectual basarabean, format în acest spațiu cultural de intersecție, poate percepe rudenia cea spirituală profundă a oamenilor...

Adâncit în polifonia timpului, „teatrul vieții” lui Ion Ungureanu ne vorbește despre o generație întreagă a epocii „dezghețului”, despre viața intelectualității anilor 1950 – 1980. Or, în/prin cartea sa epoca teatrală și-a găsit un final de succes, misiunea asumată obținând continuitate în cele două volume. Credem că moștenirea acelei epoci teatrale mari va fi apreciată pe bună dreptate și solicitată atunci, când societatea din nou va avea nevoie de personalități.

Olga Garusov